

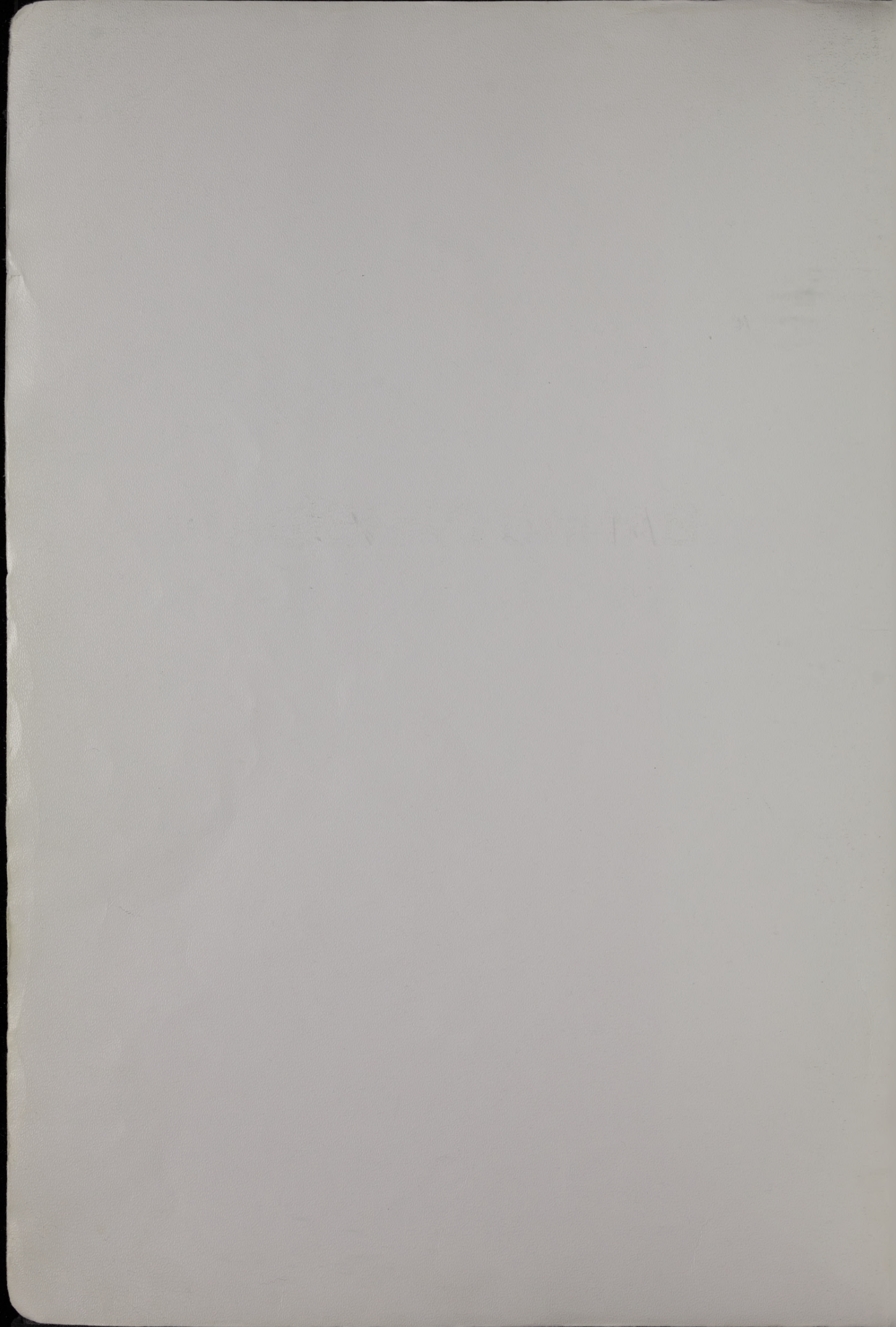

Banku darbība

BPP
PUBLISHING

Z-6
121

Latvijas Nacionālā
Banka
07-11-90
0807007580

L
3

SATURS

BANKU DARBĪBA

1. BANKU DARBĪBAS ĪSTENŠANĀS UN ELĒKTRONIKAS IZMANTOŠANA BANKU DARBĪBĀ

2. BANKU DARBĪBAS ĪSTENŠANĀS

3. BANKU DARBĪBAS ĪSTENŠANĀS

4. BANKU DARBĪBAS ĪSTENŠANĀS

5. BANKU DARBĪBAS ĪSTENŠANĀS

6. BANKU DARBĪBAS ĪSTENŠANĀS

7. BANKU DARBĪBAS ĪSTENŠANĀS

8. BANKU DARBĪBAS ĪSTENŠANĀS

9. BANKU DARBĪBAS ĪSTENŠANĀS

10. BANKU DARBĪBAS ĪSTENŠANĀS

This text is based on original materials from the series "CIB Conference Study Text" (BHP Publishing Limited 1995). Original materials have been adapted and translated under license by MANCAT with the support of funds from the Finance Programme of the European Commission. (referred for sale in Latvia only. Not for export.)

Šis teksts ir balstīts uz oriģinālajiem materiāliem no sērijas "CIB Conference Study Text" (BHP Publishing Limited 1995). Oriģinālajiem materiāliem ir piešķirta atļauja izstrādāt un tulkot šo tekstu ar MANCAT atbalstu, kas saņemts no Eiropas Komisijas Finanšu programmas. (atļauja izstrādāt un tulkot šo tekstu ar MANCAT atbalstu. Nav izstrādāt izstrādāt izstrādāt izstrādāt.)

1997. gads

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

97-11.910
0304007286

BANKU DARBĪBA

Grāmatas gatavošanā ir izmantoti materiāli no sērijas "CIB Certificate Study Text" © BPP Publishing Limited 1995.
Tekstus tulkojusi un adaptējusi MANCAT ar EC-Phare programmas atbalstu.
Grāmatas ir paredzētas izplatīšanai Latvijas Republikā. Tās nedrīkst izmantot pārdošanai ārzemēs.

This text is based on original materials from the series "CIB Certificate Study Text" © BPP Publishing Limited 1995.
Original materials have been adapted and translated under licence by MANCAT with the support of funds from the Phare Programme of the European Commission.
Licenced for sale in Latvia only. Not for export.

SATURS

PRIEKŠVārds

PRIEKŠVārds.....	v
1.nodaļa FINANSU TIRGUS.....	1
2.nodaļa BANKA UN BANKAS ATTIECĪBAS AR KLIENTIEM.....	12
3.nodaļa BANKAS KLIENTI: FIZISKAS PERSONAS.....	21
4.nodaļa BANKAS KLIENTI - UZŅĒMUMI.....	26
5.nodaļa NORĒĶINU VEIDS: ČEKI.....	34
6.nodaļa KRĀJKONTI UN AIZDEVUMU KONTI.....	47
7.nodaļa NORĒĶINU KARTES UN ELEKTRONISKIE BANKU PAKALPOJUMI.....	54
8.nodaļa CITI BANKU PAKALPOJUMI.....	65
9.nodaļa BANKAS UN KONKURENCE.....	74
10.nodaļa VALŪTAS KURSS	81
11.nodaļa KLIENTU AIZSARGĀŠANA NO VALŪTAS MAINĀS RISKĀ.....	93
12.nodaļa STARPTAUTISKĀ TIRDZNIECĪBA: INFORMĀCIJAS AVOTI UN TERMINOLOĢIJA	110
13.nodaļa NORĒĶINU METODES	129
14.nodaļa AKCEPTA KREDĪTI UN SPECIĀLIE TIRDZNIECĪBAS FINANŠĒŠANAS VEIDI	153

SATURS

PRĪEKŠVARDI 1

1.nodaļa FINANŠU TIRGUS 13

2.nodaļa BANKA UN BANKAS ATTĪCĪBAS AR KLIENTIEM 21

3.nodaļa BANKAS KLIENTI FIZISKAS PERSONAS 26

4.nodaļa BANKAS KLIENTI - UZŅĒMUMI 34

5.nodaļa NORĒKŅU VEIDS ČEKI 40

6.nodaļa KRĀJONTI UN AIZDEVĻU KONTI 44

7.nodaļa NORĒKŅU KĀRTES UN ELEKTRONISKĀS BANKU PAKALPOJUMI 50

8.nodaļa CITĀNKU PAKALPOJUMI 54

9.nodaļa BANKAS UN KONKURENTI 57

10.nodaļa VALŪTAS KURSS 61

11.nodaļa KLIENTU AIZSARGĀŠANA NO VALŪTAS MAJAS RĪSKA 64

12.nodaļa STARPTAUTISKĀ TIRDZniecība, INFORMĀCIJAS AIZŅĒMUMI UN TERMIŅLOGDĀ 69

13.nodaļa NORĒKŅU METODES 73

14.nodaļa AKCĪTA KRĒDĪTĪ UN SPĒCĪTĪS TIRDZniecĪBAS PĒRĀRĒŠANĀS VEIDI 77

Latvijas Republikas Finanšu ministrija
Banku likuma izstrādes darbu grupas ziņojums
Par banku likuma izstrādi un izstrādātā likuma projektu
2004. gada 15. jūlijs

PRIEKŠVārds

Grāmata *Banku darbība* ietilpst astoņu grāmatu sērijā, ko esam publicējuši, lai palīdzētu tiem studentiem un banku darbiniekiem, kas apgūst banku zinības Latvijā.

Materiāls ir sagatavots, izmantojot Londonas izdevniecības *BPP Publishing Limited* grāmatas. Lielbritānijas studenti un banku darbinieki izmanto šīs grāmatas, gatavojoties banku darbinieka sertifikāta iegūšanas eksāmeniem Akreditētajā banku institūtā (*Chartered Institute of Bankers*). Tekstus ar *EC-Phare* atbalstu ir tulkojusi, adaptējusi un rediģējusi Mančesteras Humanitāro Zinātņu un Tehnoloģijas koledža (*Manchester College of Arts and Technology - MANCAT*). *MANCAT* pateicas par palīdzību daudziem banku speciālistiem, pasniedzējiem un skolotājiem Latvijā. Diemžēl mēs šeit nevaram nosaukt visus, kas mums palīdzēja šajā darbā. Tāpat arī mēs vēlamies pateikties mūsu pirmajiem studentiem, kas 1996. - 1997. gadā apguva šo kursu. Lekcijas Latvijas Banku koledžā (tagad - Latvijas Banku akadēmija) un tekstu sagatavošana norisinājās vienlaicīgi. Mēs augstu vērtējam studentu pacietību, kā arī piezīmes, kas mums palīdzēja pilnveidot grāmatu saturu.

Tekstā vietām ir atstāti piemēri, kas balstās uz Lielbritānijas situāciju. To darījām tādēļ, ka Latvijā banku nozare vēl joprojām veidojas: nepārtraukti uzlabojas banku darba prakse un tiek papildināta esošā likumdošana šajā sfērā. *MANCAT* un pārējās organizācijas, kā arī cilvēki, kas iesaistījās grāmatu gatavošanā cer, ka to saturs palīdzēs daudziem esošajiem un topošajiem banku darbiniekiem labi nokārtot eksāmenus un gūt panākumus, strādājot bankās.

1. nodaļa

FINANSU TIRGUS

Šajā nodaļā ir aplūkotas šādas tēmas:

1. Finanšu starpniecība
2. Naudas līdzekļu tirgus

1. FINANSU STARPNIECĪBA

- 1.1. *Finanšu starpniecība* nodrošina iespēju satikties naudas aizdevējiem un naudas aizņēmējiem. Finanšu starpniecība ir visu attīstīto valstu finanšu sistēmas pamatā.
- 1.2. *Finanšu starpnieks* ir institūcija, kas sasaista aizņēmējus ar aizdevējiem, piemēram, pieņemot noguldījumus no aizdevējiem un pēc tam aizdodot šo naudu aizņēmējiem. (Nejaukt šo terminu ar terminu 'neatkarīgs starpnieks', ko aplūkosim vēlāk.)
- 1.3. Finanšu starpnieki var būt:
 - a) bankas;
 - b) pārējie finanšu starpnieki.
- 1.4. Pārējie finanšu starpnieki ir:
 - a) finanšu nami;
 - b) apdrošināšanas sabiedrības;
 - c) pensiju fondi;
 - d) investīciju fondi u.c.
- 1.5. Valsts centrālajai bankai ir īpaša loma banku industrijā, un tādēļ tā netiek iekļauta finanšu starpnieku kategorijā.

Kā darbojas finanšu starpnieki

- 1.6. Naudu var aizņemt un aizdot, neizmantojot finanšu starpniekus. Piemēram, persona A var aizdot naudu personai B vai pat uzņēmumam C. Kādēļ tad ir nepieciešama finanšu starpniecība?
 - a) Personai vai organizācijai, kam ir brīva nauda, ko aizdot:
 - i) būtu jāuzņemas risks, ka aizņēmējs varētu neatdot aizņēmumu;
 - ii) varētu rasties problēmas ar tāda aizņēmēja atrašanu, kas ir uzticams, kas gribētu maksāt aizdevēja noteiktos procentus, un kas vēlētos aizņemt naudu tādā apmērā, kādā aizdevējs gribētu to aizdot;

- iii) varētu vēlēties saglabāt *likviditāti* (t.i., spēju ātri pārvērst savus ieguldījumus skaidrā naudā, kad tas nepieciešams), bet aizņēmējs, savukārt, varētu nevēlēties aizņemties naudu ar nosacījumu, ka nauda jāatgriež pēc aizdevēja pirmā pieprasījuma.
- b) Aizņēmējam, kam ir nepieciešama nauda:
 - i) varētu būt sarežģīti atrast personas vai uzņēmumus, kas vēlētos aizdot naudu. Citiem vārdiem sakot, nauda varētu nebūt pieejama.
 - ii) var rasties situācija, kad aizdevējs vēlas dabūt atpakaļ aizdevumu, bet aizņēmējs nevar šo naudu atdot. Piemēram, ja uzņēmums vēlas aizņemties naudu, lai iegādātos dārgas iekārtas, tas nevar atdot šo naudu pirms norūnātā termiņa beigām.

1.7. Finanšu starpnieki novērš gan aizņēmēja, gan aizdevēja problēmas.

- a) Viņi nodrošina aizdevējam konkrētas iespējas ieguldīt naudu. Tā vietā, lai meklētu piemērotu kandidātu naudas aizdošanai, aizdevējs var aizdot savu naudu bankai, pensiju fondam, investīciju fondam u.c. Aizdevējam ir jānolemj, uz cik ilgu laiku viņš grib aizdot savu naudu un uz kādiem noteikumiem. Viņš var izvēlēties finanšu starpnieku, kas vislabāk nodrošinās viņa prasību izpildi.
- b) Pieņemot, ka finanšu starpnieka finansiālais stāvoklis ir labs, aizdevējam nav jāuzņemas risks, ka viņš savu naudu varētu zaudēt. *Slikto parādu /bad debts/* risku uzņemas finanšu starpnieks, aizdodot naudu tālāk.
- c) Finanšu starpnieki nodrošina aizņēmējus ar finanšu resursiem. Pat tad, kad ir vērojams naudas trūkums, potenciālais aizņēmējs parasti var atrast tādu finanšu starpnieku, kas ir gatavs aizdot naudu.
- d) Svarīgi ir tas, ka finanšu starpnieki nodrošina *termiņu transformāciju /maturity transformation/*: viņi 'savieno šķietami nesavienojamo' - aizdevēju vēlmi saglabāt likviditāti un aizņēmēju vēlmi aizņemties naudu uz ilgāku laika periodu.
- e) Nelielas naudas summas, kas iegūtas no aizdevējiem, var apvienot lielākās naudas summās, kādas nepieciešamas aizņēmējiem. Savukārt lielos noguldījumus var sadalīt un aizdot tos aizņēmējiem pa daļām.

1.8. Kā finanšu starpnieks var aizņemties naudu uz īsāku laika periodu un aizdot to uz ilgu laiku, neradot sev likviditātes problēmas? Piemēram, ja nelielā bankā klienti norēķinu kontos ir noguldījuši 1 000 000 Ls un banka aizdod tālāk visu šo summu uz pieciem gadiem, teorētiski tā nevarēs atdot šo naudu klientiem, kad viņi gribēs to saņemt atpakaļ.

1.9. Šādas problēmas rašanos novērš fakts, ka visi bankas klienti neprasa savu naudu atpakaļ vienā un tajā pašā brīdī. Bankai jebkurā brīdī ir jābūt spējīgai atdot atpakaļ tikai daļu no 1 000 000 Ls, pirms aizņēmēji atmaksā savus parādus. Bankai ir jārikojas šādi:

- a) jātur pietiekami daudz naudas līdzekļu un citu likvīdo aktīvu, lai varētu izmaksāt naudu klientiem tad, kad tie vēlas saņemt to atpakaļ; un
- b) jāaizdod atlikusī noguldījumu daļa, kurai nav jābūt likvidā formā.

Praksē risinās nepārtraukts aizdevumu piešķiršanas un noguldījumu pieņemšanas process. Nepārtraukti tiek atmaksāti aizņēmumi un nomaksāti procenti par tiem. Šādos apstākļos banka (un arī citi finanšu starpnieki) var strādāt arī tikai ar daļu no līdzekļiem likvidā veidā.

Aizņemšanās izmaksas - kā bankas nodrošina peļņu

1.10. Naudas aizņemšanās izmaksas */cost of borrowing/* ir procenti (vai dividendes), ko vēlas saņemt noguldītāji. Finanšu starpnieki gūst peļņu, aizņemoties naudu no aizdevējiem par vienu procentu likmi un aizdodot to tālāk aizņēmējiem par augstāku procentu likmi. Procentu starpība veido bruto peļņu, no kuras finanšu starpnieks sedz savas darbības izmaksas. Atlikusī summa veido tīro peļņu.

- 1.11. Šķiet loģiski, ka, gadījumā, ja finansu starpnieks gūst peļņu no aizņemšanās un aizdošanas, aizņēmējam būtu lētāk censties aizņemties naudu tieši no aizdevēja. Citiem vārdiem sakot, ja personai A ir 10 000 Ls, ko aizdot, un A pieprasa 10% gadā par šo naudu, finansu starpnieks ir gatavs maksāt 10% par noguldījumu un aizdot šo naudu tālāk personai B par 12%. Tādējādi B maksā 12% finansu starpniekam tā vietā, lai maksātu tikai 10%, kas būtu jāmaksā, ja šo naudu aizņemtos tieši no A.
- 1.12. Tomēr jāatzīst, ka finansu starpnieks, iespējams, *samazina* aizņemšanās izmaksas. Aizdevējs piekrīt aizdot naudu finansu starpniekam par zemāku procentu likmi, kompensējot zaudējumu ar:
- iespēju izvairīties no riska;
 - noguldījuma likviditāti; un
 - izdevīgumu un ērtumu.
- 1.13. Piemēram, norēķinu kontu turētāji bankās tradicionāli bija ar mieru noguldīt savu naudu, nesāņemot nekādus procentus. Viņus apmierināja drošība, noguldījuma likviditāte un iespēja ērti papildināt savu kontu vai noņemt no tā naudu (piemēram, ar čeku, naudas kartēm, naudas pārvedumiem vai citādi). Pat tagad par norēķinu kontiem tiek maksāti krietni zemāki procenti, nekā par krājkontiem. Bankas var gūt labu peļņu, aizdodot tālāk naudu, kas noguldīta norēķinu kontos.

Finansu starpniecība un finansu sistēma

- 1.14. Finansu starpnieki pilda vienas un tās pašas pamatfunkcijas, neatkarīgi no tā, vai šie starpnieki ir bankas vai nav. Viņi stimulē ekonomikas attīstību, piešķirot aizdevumus privātpersonām un uzņēmumiem.
- 1.15. Bankas ir galvenie finansu starpnieki. Salīdzinājumā ar citiem finansu starpniekiem, tās piedāvā daudzveidīgākus aizdevumu veidus. Daži banku aizdevumi (piemēram, overdrafti) ir gandrīz likvidi, t.i., atmaksājami pēc pirmā pieprasījuma. Bankas arī aizdod naudu uzņēmumiem un privātpersonām uz vidēju un ilgu laika periodu, piešķir arī hipotēku aizdevumus, kā arī iegulda līdzekļus akcijās.
- 1.16. Pārējie finansu starpnieki specializējas konkrētu aizdevumu piešķiršanā. Lielbritānijā, piemēram, darbojas t.s. celtniecības sabiedrības */building societies/*, kas tradicionāli piešķir hipotēku aizdevumus dzīvojamu māju iegādei. Apdrošināšanas sabiedrības, investīciju fondi un pensiju fondi līdzekļus iegulda galvenokārt ilgtermiņa vērtspapiros.

Primārās un sekundārās bankas

- 1.17. Analizējot banku sektoru, bankas var iedalīt divās kategorijās.
- Primārās bankas /primary banks/*: bankas, kas nodrošina iespēju veikt norēķinus (naudas pārskaitījumu pakalpojumi). Tās bieži tiek sauktas par *klīringa bankām /clearing banks/*. Tātad, kā norāda šis nosaukums, tās ir bankas, kas veic čeku klīringu. Angļu valodā šo banku apzīmēšanai izmanto terminu '*retail bank*' - *mazumtirdzniecības banka*.
 - Sekundārās bankas /secondary banks/*: angļu valodā tās dēvē par *tirdzniecības bankām /merchant banks*. Tās ir bankas, kas galvenokārt strādā ar termiņa noguldījumiem, un tikai nedaudz darbojas arī norēķinu mehānismā sistēmā. Šīs bankas neveic čeku klīringu. Čeku klīringu šo banku vārdā var veikt kāda klīringa banka. Šādu banku piemērs ir ārzemju bankas kādā valstī, arī konsorcijs bankas u.c.
- 1.18. Finansu starpniecības jomā galvenokārt darbojas klīringa bankas, jo to pakalpojumi ir:
- finansu starpniecība (kā jau tika teikts);
 - noguldījumi;
 - naudas pārskaitījumi - ar čeku, debetkaršu, tiešā debeta u.c. pakalpojumu palīdzību. Tieši šī funkcija atšķir primārās bankas no sekundārajām bankām.

Šīs ir trīs galvenās kliringa banku funkcijas.

Banku mazumtirdzniecības un vairumtirdzniecības operācijas /*retail and wholesale banking*/

1.19. Ja ir tā dēvētās 'mazumtirdzniecības' banku operācijas, ir jābūt arī 'vairumtirdzniecības' banku operācijām.

- a) 'Mazumtirdzniecības' banku operācijas ir operācijas, ko veic parasta banka, izsniedzot relatīvi mazus aizdevumus saviem klientiem. Aizdevumi tiek piešķirti ar procentu likmi, kas ir piesaistīta bankas bāzes likmei.
- b) 'Vairumtirdzniecības' banku operācijas ir operācijas ar liela apmēra noguldījumiem un aizdevumiem. Lielo summu dēļ bankas var samazināt savu peļņas procentu un piedāvāt lētākus, konkurētspējīgākus pakalpojumus.
 - i) Par noguldījumiem tiek izmaksāti lielāki procenti.
 - ii) Aizdevumi tiek piešķirti par zemākām procentu likmēm, kas var arī nebūt saistītas ar bankas aizdevumu bāzes likmi.

'Vairumtirdzniecības' banku operācijas ir t.s. tirdzniecības banku darbības sfēra.

1. uzdevums

Jūsu pažiņa apgalvo, ka kliringa banku darbībai, viņaprāt, nav jēgas. Viņš varot noguldīt naudu mazā bankā netālu no savām mājām un aizņemties naudu no savas ģimenes locekļiem, ja tas ir nepieciešams. Ko jūs varētu viņam teikt, lai pārliecinātu, ka bankas pilda vajadzīgas funkcijas?

2. NAUDAS LĪDZEKĻU TIRGUS

2.1. Naudas līdzekļu tirgus ir saistīts ar finansu starpniecību, un ir neatņemama finansu sistēmas un banku sektora darbības sastāvdaļa. Naudas līdzekļu tirgus ir tirgus ar pircējiem, pārdevējiem un tirgotājiem, bet prece šajā tirgū ir specifiska - nauda.

2.2. Ir jāaplūko divi naudas līdzekļu tirgus veidi:

- a) *īstermiņa naudas līdzekļu tirgus* - citiem vārdiem sakot, tirgus, kas nodrošina resursus (aizdevumus un noguldījumus) īsam laikam - uz termiņu līdz vienam gadam
- b) *ilgtermiņa naudas līdzekļu tirgus*, kas nodrošina resursus uzņēmumu aizdevumiem un ieguldījumiem, kā arī valsts ilgtermiņa kapitāl aizdevumiem.

Mūsdienās finansu institūcijas, kas darbojas abos šajos tirgos, izmanto sarežģītu sakaru tehnoloģiju un tikai ļoti niecīga daļa darījumu notiek, tiekoties personiski.

Naudas līdzekļu tirgus nepieciešamība

2.3. Ir divi galvenie iemesli, kādēļ eksistē naudas līdzekļu tirgus.

- a) *Finansu institūciju vajadzības*. Kā redzējām, tad finansu starpnieki veic starpnieku funkcijas starp naudas aizdevējiem un aizņēmējiem. Taču arī finansu starpnieki var būt naudas aizdevēji un aizņēmēji - gan krietni lielākā mērogā. Naudas līdzekļu tirgus nodrošina iespējas nosegt naudas deficītu un ieguldīt liekos naudas līdzekļus uz īsu laiku. Šī ir galvenā īstermiņa naudas līdzekļu tirgus funkcija.

- b) *Uzņēmumu un valsts vajadzības.* Uzņēmumiem un valstij ir nepieciešama nauda, lai finansētu ilgtermiņa kapitālizdevumu projektus, piemēram, ražošanas iekārtu iegādi, skolu, ceļu un slimnīcu celtniecību. Līdzekļi var būt nepieciešami arī pētījumiem. Uzņēmumi un valsts nevar paši saviem spēkiem nodrošināt visus nepieciešamos līdzekļus, tāpēc tie meklē papildu finansējumu. To nodrošina naudas līdzekļu tirgus, precīzāk - ilgtermiņa naudas līdzekļu tirgus.

2.4. Naudas līdzekļu tirgus dalībnieki ir:

- finansu starpnieki;
- valsts (izmantojot centrālo banku);
- pašvaldības un citas valsts iestādes, kam arī ir nepieciešami naudas līdzekļi;
- dīleri, brokeri un citi starpnieki tirgū.

2.5. Katrs, kam ir bankas konts vai apdrošināšanas polise, *netieši iegulda* līdzekļus naudas līdzekļu tirgū. Daudzi cilvēki izvēlas iespēju *ieguldīt līdzekļus tieši*, pērkot akcijas. Tomēr jāatzīst, ka šo ieguldījumu apmērs nav liels.

Finansu instrumenti

2.6. Ar *finansu instrumentu* palīdzību tiek dokumentētas finansu saistības. Finansu instrumenti ir čekī, depozītu sertifikāti, maksājuma uzdevumi u.c. Parasti šo terminu lieto, runājot par finansu instrumentiem, ar kuriem rīkojas naudas līdzekļu tirgū. Naudas līdzekļu tirgū nerīkojas ar banknotēm un monētām, bet izmanto finansu dokumentus, kuros norādīta attiecīgā darījuma summa un saistošie noteikumi.

2.7. Galvenie finansu instrumenti ir:

- noguldījumu līgumi;
- vekseļi u.c. parādzīmes;
- obligācijas; un
- akcijas.

2.8. *Noguldījumi /deposits/* ir naudas noguldījumi banku kontos (gan norēķinu, gan noguldījumu kontos), kā arī noguldījumi pie citiem finansu starpniekiem.

2.9. *Vekseļi /bills/* ir īstermiņa finansu dokumenti, ko var pārvērst naudā nekavējoties, izmantojot naudas līdzekļu tirgus mehānismu, vai arī nogaidot līdz vekseļa termiņa beigām.

2.10. *Obligācijas /bonds/* ir ilgtermiņa finansu dokumenti, par kurām obligācijas turētājam parasti piedāvā nemainīgu procentu likmi (piemēram, 9,5% gadā), neatkarīgi no tirgus procentu likmju izmaiņām.

2.11. Uzņēmumi ar *akciju /shares or equities/* palīdzību nodrošina sev kapitālu ilgtermiņa lietošanai. Akcionāri saņem dividendes, kuru apmērs ir saistīts ar uzņēmuma darbības rezultātiem. Akciju vērtība var palielināties vai samazināties, atkarībā no pieprasījuma biržā. Par *priekšrocību akcijām* tiek maksātas nemainīga apmēra dividendes (piemēram, 8%), bet *parasto akciju* dividendes ir mainīgas.

2.12. Tagad, kad esam aplūkojuši to, kādās formās nauda tiek tirgota naudas līdzekļu tirgū, aplūkosim sīkāk pašu tirgu.

Īstermiņa naudas līdzekļu tirgus

2.13. Īstermiņa naudas līdzekļu tirgus ir:

- primārais* tirgus;

- b) *paralēlais* tirgus, ko veido:
 - i) pašvaldību u.c. valsts institūciju tirgus;
 - ii) starpbanku tirgus;
 - iii) depozītu sertifikātu tirgus;
 - iv) finansu namu tirgus;
 - v) starpuzņēmumu tirgus;
 - vi) Eirovalūtu tirgus;
- c) valūtas tirgus; un
- d) nākotnes kontraktu /futures/ tirgus

Primārais (diskonta) tirgus

2.14. Primārajā tirgū darbojas:

- a) naudas līdzekļu brokeri; un
- b) lielāko kliringa banku naudas līdzekļu dilinga nodaļas.

2.15. Tirgus funkcijas ir:

- a) veidot vekselu u.c. parādzīmju tirgu;
- b) glabāt citu banku noguldījumus īstermiņa saistību formā (t.i., naudas līdzekļi, ko var atprasīt pēc pieprasījuma) un tādējādi nodrošināt bankas ar iespēju glabāt aktīvus gandrīz likvidā formā;
- c) finansēt valdību īstermiņa aizņēmumus;
- d) finansēt uzņēmējdarbības īstermiņa parādus, diskontējot vekselus.

Paralēlais tirgus

2.16. *Paralēlo tirgu* veido:

- a) pašvaldību u.c. valsts institūciju tirgus;
- b) starpbanku tirgus;
- c) depozītu sertifikātu tirgus;
- d) finansu namu tirgus;
- e) starpuzņēmumu tirgus; un
- f) Eirovalūtu tirgus.

2.17. Lielbritānijā *pašvaldību u.c. valsts institūciju naudas līdzekļu tirgus* izveidojās pēc 1955. gada, kad valdība sāka piešķirt finansu līdzekļus pašvaldību vajadzībām ļoti nelielos apjomos, tādējādi piespiežot pašvaldības meklēt citus finansu avotus. Pašvaldību aizņēmumi var būt:

- a) pašvaldību obligācijas; un
- b) pašvaldību parādzīmes.

2.18. Starpbanku tirgus ir plašs nenodrošinātu aizdevumu tirgus (kā nodrošinājums kalpo bankas reputācija) starp bankām, ieskaitot diskonta namus. Šeit galvenokārt rīkojas ar īstermiņa aizņēmumiem (aizņēmumi uz vienu dienu / nakti), kaut gan ir iespējami arī aizņēmumi uz ilgāku laiku - līdz pat vienam gadam. Procentu likmes tiek noteiktas vienai dienai, nedēļai, vienam, diviem, trijiem, sešiem, deviņiem mēnešiem un vienam gadam.

2.19. Bankas izmanto starpbanku tirgu, lai:

- a) līdzsvarotu ienākošos un izejošos maksājumus. Piemēram, *Barclays Bank* var aizņemt 10 miljonus sterliņu mārciņu uz vienu nakti no *TSB* bankas, lai nosegtu islaicīgu naudas līdzekļu deficītu, kas radies čeku kliringa rezultātā.
- b) lai aizņemtos naudas līdzekļus; parasti to dara labi pazīstamas bankas, lai pēc tam aizdotu šo naudu ne tik pazīstamai bankai par augstāku procentu likmi.
- c) lai prognozētu iespējamās procentu likmju izmaiņas. Procentu likme, ko bankas pieprasa savstarpējos darījumos lielākajā starpbanku tirgū Londonā, ir *London Inter-Bank Offering Rate (LIBOR)*. Bankas nosaka savu procentu bāzes likmi, vadoties pēc LIBOR, un tādējādi no tās ir atkarīga arī tā procentu likme, kādu bankas prasa par aizdevumiem klientiem.

2.20. *Depozītu sertifikātus /Certificates of deposit/* banka izsniedz tiem klientiem, kam ir termiņa noguldījumi šajā bankā. Noteikta termiņa beigās sertifikāta īpašnieks, uzrādot sertifikātu, var saņemt noguldīto summu ar procentiem. DS ir iespējams pirkt un pārdot: ja noguldītājam ir nepieciešama nauda pirms termiņa beigām, viņš var pārdot savu DS kādai citai personai. Jaunajam DS īpašniekam ir tiesības saņemt noguldījuma summu un procentus termiņa beigās. DS ir iespējams pārdot, tāpēc par tiem maksā zemākus procentus, salīdzinot ar parastiem noguldījumiem uz tādu pašu termiņu. Bankas priekšrocība ir tā, ka naudas līdzekļi paliek bankā līdz pat DS termiņa beigām.

2.21. Ir ļoti svarīgi, lai DS tirgus darbotos, jo citādi klienti nebūs ieinteresēti iegādāties šādus sertifikātus. Depozītu sertifikātus piedāvā galvenokārt bankas un diskonta nami.

2.22. *Finansu namu naudas līdzekļu tirgū* tiek pirkti un pārdoti finansu namu naudas līdzekļi. Termiņi parasti ir, sākot no viena mēneša līdz vienam gadam, kaut gan ir iespējami aizņēmumi arī uz vienu dienu. Banku noguldījumi veido lielāko daļu no noguldījumiem finansu namos. Finansu namu tirgus darbojas līdzīgi, kā starpbanku tirgus.

2.23. *Starpuzņēmumu naudas līdzekļu tirgū* uzņēmumi, kuru rīcībā ir brīvi naudas līdzekļi tieši (izmantojot brokeru pakalpojumus) aizdod naudu citiem uzņēmumiem, kam ir nepieciešami likvidi līdzekļi. Salīdzinot ar pašvaldību, starpbanku un DS tirgu, šī tirgus apmēri ir niecīgi.

2.24. *Eirovalūtu tirgus* ir ļoti specializēts valūtas maiņas tirgus. Tas ir lielākais kapitāla tirgus un tas atrodas Londonā. Tajā rīkojas ar valūtām, kas netiek turētas šo valūtu izlaišanas valstīs (piemēram, ASV dolāru noguldījumi Lielbritānijā).

Valūtas maiņas tirgus

2.25. Valūtas maiņas tirgus ir 'globāls' tirgus. Galvenie centri, neskaitot Londonu, ir:

- a) Ņujorka;
- b) Tokija;
- c) Honkonga;
- d) Frankfurte;
- e) Parīze; un
- f) Cīrihe.

Šajā tirgū tiek pirktas un pārdotas ārvalstu valūtas. Valūtas maiņas tirgus darbību nodrošina sakaru tehnoloģija. Tiešo darījumu daļa ir ļoti niecīga.

Nākotnes kontraktu /futures/ tirgus

- 2.26. Nākotnes kontraktu tirgus ir vissarežģītākais un visjaunākais īstermiņa naudas līdzekļu tirgus. Birža, kas nodarbojas ar šo finansu instrumentu tirdzniecību, saīsināti tiek saukta par 'life' (sākotnēji *LIFFE - London International Financial Futures Exchange* - Londonas Starptautiskā Nākotnes Kontraktu Birža).

Nākotnes kontraktu tirgus idejas pamatā ir doma, ka nākotnes darījums var tikt noslēgts šobrīd. Citiem vārdiem sakot, procentu likmi nākotnes finansu darījumam var noteikt vairākus mēnešus pirms paša darījuma. Naftas dīleri, piemēram, var nopirkt naftu, kas tiks piegādāta pēc trim mēnešiem. Otrs lielākais nākotnes kontraktu tirgus centrs ir Čikāga. Nākotnes kontraktu paveids ir opcijas, kas dod tiesības (bet neuzliek par pienākumu) pirkt kaut ko (piemēram, uzņēmuma akcijas) par konkrētu cenu konkrētā brīdī nākotnē.

Ilgtermiņa kapitāla tirgus

- 2.27. Izmantojot kapitāla tirgu (Lielbritānijā - *Starptautiskā Fondu birža*), uzņēmumi un valdība nodrošina finansējumu ilgtermiņa kapitālizdevumiem.

- 2.28. Fondu birža veidojās lēnām. Tās pamatā bija vairāki neformāli tirgi, kas veidojās līdz ar pirmo akciju sabiedrību rašanos. Akciju sabiedrības bija izdevīgs uzņēmējdarbības veids tādēļ, ka ļāva piesaistīt līdzekļus no ieguldītājiem, kas negribēja aktīvi nodarboties ar uzņēmuma vadīšanu un nevēlējās kļūt par ilgtermiņa investētājiem. Viņi varēja sadalīt savus naudas līdzekļus (un līdz ar to - arī risku) starp vairākiem uzņēmumiem, kā arī pārdot akcijas citām personām. Jaunizlaisto akciju tirgu sauc par *primāro kapitāla tirgu /primary capital market/*, bet tirgu, kurā apgrozās jau izlaistās akcijas - par *otreizējo tirgu /secondary capital market/*. Tāds sadalījums ir nepieciešams tādēļ, ka jauno akciju laidien uzņēmumi pārdod tieši ieguldītājiem. Savukārt ieguldītāji pēc tam tos var pārdot citiem ieguldītājiem, neiesaistot šajā procesā uzņēmumu.

- 2.29. Fondu biržas galvenie uzdevumi ir šādi:

- veidot tirgu, kurā ir iespējams vienkārši un ātri pirkt un pārdot vērtspapirus;
- nodrošināt, lai darījuma cena būtu godīga;
- padarīt vieglāku kapitāla piesaisti, jo ieguldītāji zina, ka tiem būs iespēja pārdot savas akcijas;
- apvienot ieguldītāju īstermiņa ieguldījumus, lai nodrošinātu ilgtermiņa kapitālu uzņēmumu, valsts u. c. organizāciju vajadzībām.

- 2.29. Ilgtermiņa kapitāla piesaistīšanai uzņēmumi galvenokārt izmanto akciju izlaišanu. Tā ir *pašu kapitāla finansēšana*. Uzņēmumi var arī izlaist *obligācijas (ilgtermiņa parāds)*.

- 2.30. Ir divu veidu akcijas:

- Priekšrocību akcijām /preference shares/* ir noteiktas nemainīgas dividendes, piemēram, 8% gadā. Tas nozīmē, ka par katru priekšrocību akciju ar nominālvērtību 1 Ls akcionārs var saņemt dividendes 8s apmērā. Dividendes tiek maksātas no uzņēmuma peļņas. Tās nav jāmaksā obligāti, ja peļņa ir niecīga vai arī, ja ir bijuši zaudējumi (tas attiecas arī uz priekšrocību akcijām). Tas ir viens no iemesliem, kādēļ ieguldīt līdzekļus akcijās ir riskantāk. Otrs iemesls ir tāds, ka akcijas var nebūt iespējams pārdot par tādu pašu cenu, par kādu tās nopirkas.
- Parastās akcijas /ordinary shares/* ir visizplatītākais akciju veids. Uzņēmuma vadība šo akciju īpašniekiem izmaksā dividendēs tādu summu, kādu tā var atļauties, ņemot vērā uzņēmuma gūto peļņu. Lielos un rentablos uzņēmumos parastu akciju īpašnieki bieži vien saņem lielākas dividendes, nekā priekšrocību akciju īpašnieki. Ja uzņēmums tiek likvidēts, priekšrocību akciju īpašnieki saņem savu kapitālu atpakaļ vispirms (ja kaut kas ir palicis pāri pēc kreditoru prasību apmierināšanas). Tādēļ līdzekļu ieguldīšana priekšrocību akcijās ir drošāka, salīdzinot ar parastajām akcijām. Taču priekšrocību akcijas reizēm ir grūtāk pārdot, un tās nav tik izplatītas.

- 2.31. Līdzekļu ieguldīšana akcijās vienmēr ir saistīta ar risku. Ir vienlīdz lielas iespējas gūt lielu peļņu un arī pazaudēt naudu.
-

2. uzdevums

- a) Uzņēmumam pieder daži vekseli un depozītu sertifikāti. Šim uzņēmumam ir nepieciešams ātri iegūt naudu, lai finansētu radušās naudas plūsmas problēmas. Kā uzņēmums to var izdarīt, izmantojot naudas līdzekļu tirgu? Iesakiet vairākus variantus.
- b) Tas pats uzņēmums vēlas iegūt finansējumu, lai nopirktu jaunu ēku. Kā iespējams izmantot naudas līdzekļu tirgu, lai piesaistītu ilgtermiņa kapitālu?
-

3. NOSLĒGUMS

- 3.1. Šajā nodaļā tika aplūkota finansu starpniecības nepieciešamība.
- 3.2. *Finansu starpnieks* ir institūcija, kas sasaista aizņēmējus ar aizdevējiem (piemēram, pieņemot noguldījumus no aizdevējiem un pēc tam aizdodot šo naudu tālāk aizņēmējiem). Šo procesu sauc par *finansu starpniecību*.

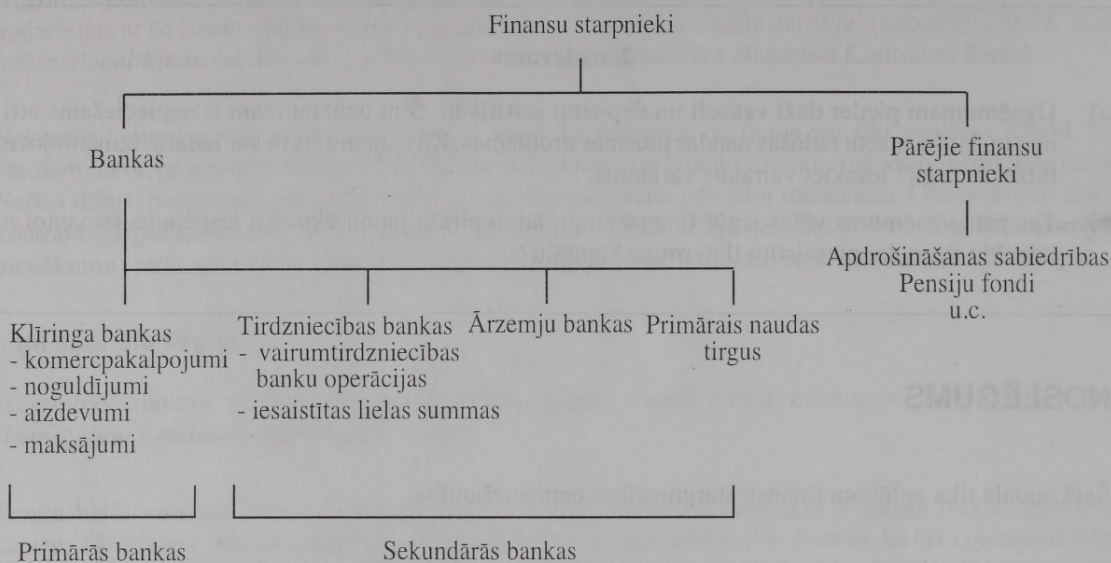
Finansu starpniekus var iedalīt šādi:

- a) bankas;
- b) pārējie.
- 3.3. Finansu starpniecība ir nepieciešama, lai risinātu privātpersonu un uzņēmumu finansiālās problēmas. It īpaši svarīgi tas ir tiem uzņēmumiem, kam ir brīvi naudas līdzekļi, un tiem, kam to trūkst. Finansu starpnieki palīdz atrisināt šīs problēmas, jo tie:
- a) pieņem noguldījumus vai iekrājumus no aizdevējiem;
- b) samazina slikto parādu risku;
- c) nodrošina nepieciešamos naudas līdzekļus aizņēmējiem; un
- d) nodrošina termiņu transformāciju.
- 3.4. Finansu starpnieki spēj aizņemt naudu uz īsu laika periodu no noguldītājiem un aizdot to uz ilgāku laika periodu aizņēmējiem tādēļ, ka:
- a) tiem ir nauda u. c. likvidi līdzekļi klientu prasību apmierināšanai;
- b) tie aizdod aizņēmējiem daļu no noguldījumiem, kurus nav nepieciešams turēt likvidā formā.

Finansu starpnieki gūst peļņu, aizņemoties naudas līdzekļus par vienu procentu likmi un aizdodot tos tālāk aizņēmējiem par augstāku procentu likmi.

- 3.5. Bankas ir visnozīmīgākie finansu starpnieki finansu sistēmā. Bankas iedalās šādi: kliringa bankas (tās dēvē arī par primārajām bankām). *Sekundārās bankas* ir 'pārējās bankas', t.i., tirdzniecības bankas. *Vairumtirdzniecības* banku operācijas nozīmē aizdevumu izsniegšanu un noguldījumu pieņemšanu krietni lielākos apjomos. Tā ir viena no galvenajām tirdzniecības banku funkcijām.
-

3.6. Diagrammā ir attēlota finansu starpnieku sistēma.

3.7. Naudas līdzekļu tirgus ir finansu sistēmas daļa. Tas nodrošina finansu starpnieku darbu.

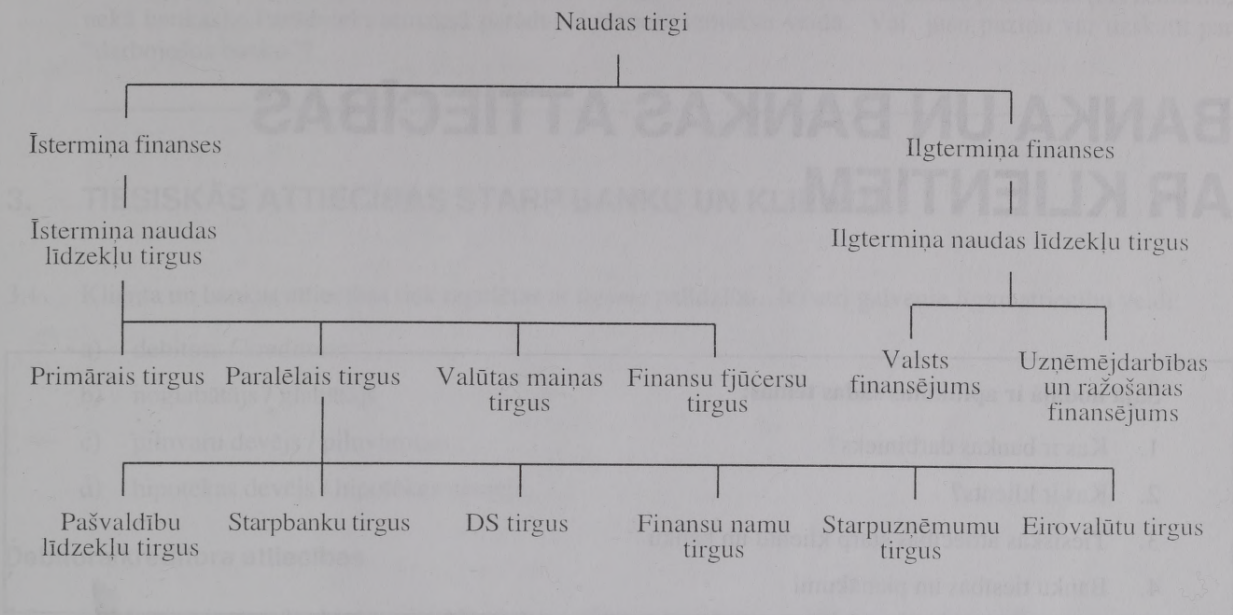
Naudas līdzekļu tirgu veido:

- a) īstermiņa naudas līdzekļu tirgus (diskonta, paralēlais, valūtas, nākotnes kontraktu tirgus);
- b) ilgtermiņa naudas līdzekļu tirgus (Fondu birža).

3.8. Naudas tirgū izmanto šādus finansu instrumentus

- a) noguldījumu līgumi;
- b) vekseli u.c. parādzīmes;
- c) obligācijas; un
- d) akcijas.

3.9. Diagrammā ir attēlota naudas tirgus sistēma.

PĀRBAUDIET SAVAS ZINĀŠANAS!

1. Kādēļ cilvēki izmanto finansu starpniekus?
2. Ko nozīmē *termiņu transformācija*?
3. Norādiet atšķirību starp *primārajām bankām* un *sekundārajām bankām*.
4. Kāda ir atšķirība starp *mazumtirdzniecības banku operācijām* un *vairumtirdzniecības banku operācijām*.
5. Nosauciet četras galvenās finansu dokumentu kategorijas.
6. Nosauciet četrus īstermiņa naudas līdzekļu tirgus veidus.
7. Ko nozīmē starpbanku tirgus?
8. Ko nozīmē depozītu sertifikāts?
9. Ko nozīmē LIFFE?
10. Kas ir kapitāla finansēšana?
11. Kāda ir atšķirība starp priekšrocību akcijām un parastajām akcijām?

2. nodaļa

BANKA UN BANKAS ATTIECĪBAS AR KLIENTIEM

Šajā nodaļā ir aplūkotas šādas tēmas:

1. Kas ir bankas darbinieks?
2. Kas ir klients?
3. Tiesiskās attiecības starp klientu un banku
4. Banku tiesības un pienākumi

1. KAS IR BANKAS DARBINIEKS?

1.1. Bankas darbinieks ir persona, kas:

- a) kredītē klientu kontus ar ienākušo naudu un čekiem;
- b) debitē klientu kontus, nomaksājot klienta izrakstītos čekus un izpildot maksājuma uzdevumus;
- c) rīkojas ar kontiem (piemēram, norēķinu kontiem, ko izmanto naudas līdzekļu ieskaitīšanai vai izņemšanai) atbilstoši klienta norādījumiem.

2. KAS IR KLIENTS?

2.1. Terminam 'bankas klients' nav noteiktas definīcijas.

2.2. Par bankas klientu kļūst brīdī, kad banka attiecīgajai personai atver kontu. Investīciju darījumos persona kļūst par bankas klientu tad, kad banka ir saņēmusi šīs personas norādījumus attiecībā uz investīcijām un ir apņēmusies tos izpildīt.

Banka uzņemas saistības attiecībā pret klientu, un banku var iesūdzēt tiesā par saistību nepildīšanu. Lielbritānijā, piemēram, ir speciāli likumdošanas akti, kas nodrošina aizsardzību bankai, kas kārtu specifiskus darījumus ar klientiem. Taču bankai var nebūt tiesību uz šādu aizsardzību, ja darījumi tiek veikti ar personām, kas nav bankas klienti. Piemēram, banka var izmaksāt skaidru naudu personai, kas uzrāda kredītkarti. Taču šai personai nav jābūt konkrētās bankas klientam un, izpildot šādu operāciju, šī persona nekļūst par bankas klientu.

2.3. Ja banka ar potenciālo klientu ir vienojusies par konta atvēršanu, bankai no vienošanās brīža ir jāattiecas pret potenciālo klientu tāpat, ka pret esošajiem klientiem.

1. uzdevums

Jums ir turīga paziņa, kas aizdod naudu saviem draugiem un paziņām, turklāt ņemot procentus (bet zemākus, nekā bankas). Parādnieki atmaksā parādus ikmēneša iemaksu veidā. Vai jūsu paziņu var uzskatīt par "darbojošos banku"?

3. TIESISKĀS ATTIECĪBAS STARP BANKU UN KLIENTU

3.1. Klienta un bankas attiecības tiek regulētas ar *līguma* palīdzību. Ir četri galvenie līgumattiecību veidi:

- a) debitors / kreditors;
- b) noglabātājs / glabātājs
- c) pilnvaru devējs / pilnvarotais ;
- d) hipotēkas devējs / hipotēkasņēmējs

Debitora/kreditora attiecības

3.2. Ja Mārtiņš ir parādā Ansim, tad Mārtiņš ir *debitors*, bet Ansis - Mārtiņa *kreditors*. Tas pats attiecas uz banku un klientu.

3.3. Klients iegulda naudu bankā. Šī nauda tiek ieskaitīta klienta kontā, un tā ir pieejama jebkurā laikā. Varam secināt, ka banka ir debitors (tā ir parādā klientam naudu) un klients ir kreditors.

3.4. Ir iespējamās pretējas attiecības. Ja klienta kontā ir overdrafts, tad klients ir parādā bankai. Šajā gadījumā banka ir kreditors, un klients - debitors.

Visvienkāršākās klienta un bankas attiecības ir debitora/kreditora attiecības. Klienta nauda *nav gluži vienkārši nodota bankas rīcībā*. Klients ir piešķīris bankai tiesības rīkoties ar savu naudu, un bankai ir jāatdod klientam peļņa, ko tā ir ieguvusi, izmantojot klienta naudu. Banka var rīkoties ar klienta naudu tā, kā vēlas, bet joprojām tā ir parādā klientam.

Bankas/klienta attiecību pamatā ir šādi noteikumi:

- a) Banka aņņemas ieskaitīt naudu klienta kontā un nomaksāt klienta rēķinus no klienta konta.
- b) Banka aņņemas naudu no klienta un aņņemas to atmaksāt.
- c) Banka aņņemas pēķšņi nepārtraukt sadarbību ar klientu. Pirms konta slēgšanas bankai ir jābrīdina klients, lai viņam būtu pietiekami daudz laika nokārtot rēķinus. Tādi paši noteikumi attiecas arī uz overdrafta summas nomaksāšanu.
- d) Bankai nav jāatmaksā klientam naudas līdzekļi līdz brīdim, kad klients tos pieprasa. Ja klients vēlas kontu slēgt, viņam par to ir jāinformē banka rakstveidā.
- e) Klients aņņemas sniegt bankai rīkojumus rakstveidā, lai nemaldinātu banku un neradītu krāpšanas gadījumus.

Noglabātāja /glabātāja attiecības

- 3.5. Bankās parasti ir atrodami seifi, un klientiem tiek piedāvāta iespēja izmantot individuālos seifus. Pieņemot glabāšanā klienta īpašumu, bankas pienākums ir:
- labi rūpēties par klienta īpašumu, pasargāt to no bojājumiem un zaudējumiem; un
 - izsniegt to klientam vai klienta pilnvarotai personai, un rūpēties, lai klienta īpašums nenonāk citu personu rīcībā.
- 3.6. Likums to dēvē par *mantas nodošanu glabāšanā (bailment)*. Noglabātājs nodod savu personisko īpašumu glabāšanā citai personai - glabātājam - uz iepriekšminētajiem noteikumiem. Mantas nodošanai glabāšanā var būt dažādas formas (nodot kādu lietu salabošanai vai aizdot kādu lietu citam lietošanā). Kad klients nodod savu īpašumu bankai glabāšanā (un uztur prasību pret banku), parasti klientam šis īpašums ir arī jāapdrošina. Apdrošinātāji parasti uzstāj, lai vērtīgas lietas (piemēram, reti lietotas dārglietas) tiktu glabātas bankā.
- 3.7. Ir iespējami divi glabāšanas veidi.
- Glabāšana pret atlīdzību* - pakalpojums, par ko maksā atlīdzību. Piemēram, banka piešķir klientam individuālo seifu, par to saņemot noteiktu samaksu.
 - Bez maksas glabāšana* - šajā gadījumā klients nemaksā bankai par pakalpojumu. Tie varētu būt gadījumi, kad klients nodod glabāšanā lietas, kas viņam un bankai ir kopīgas.
- 3.8. Uz visiem glabāšanas veidiem attiecas šādas prasības:
- Glabātājam ir jāievēro attiecīgie glabāšanas standarti.
 - Ja manta tiek sabojāta vai pazaudēta, glabātājam ir jāatbild par sekām, un jāpierāda, ka īpašums tika glabāts atbilstoši noteikumiem.

Bankas parasti piekrīt, ka ir jānodrošina vislabākie glabāšanas apstākļi. Īpašuma sabojāšanas vai nozaudēšanas gadījumos bankai ir jāuzņemas atbildība, ja vien tā nevar pierādīt, ka:

- ir tikuši veikti visi piesardzības pasākumi; un
- zaudējumi nav radušies drošības sistēmu nefunkcionēšanas dēļ.

Pilnvaru devēja / pilnvarotā attiecības

- 3.9. Bieži viena persona (*pilnvarotais*) darbojas kādas citas personas vārdā (*pilnvaru devējs*). Šādi rīkojas, piemēram, slēdzot līgumus starp pilnvaru devēju un trešo personu. Daudzos gadījumos tas ir labākais risinājums, jo pilnvaru devējam var nebūt tādu speciālo zināšanu, kādas ir pilnvarotajai personai. Piemēram, grāmatvedis var uzņemties tādu jautājumu izskatīšanu, kas ir saistīti ar ar Ieņēmumu Dienestu. Nekustamā īpašuma speciālists var slēgt darījumus par īpašnieka mājas pārdošanu. Nodarbinātības aģentūra var meklēt jaunus darbiniekus kādam uzņēmumam.
- 3.10. Pilnvaru devēja un pilnvarotā attiecību iespējamība ietekmē banku darbu. Banka var:
- darboties kā klienta pārstāvis;
 - pieņemt darbā brokerus, advokātus un citus kvalificētus speciālistus, kas slēdz specifiskus darījumus;
 - strādāt ar klientu pilnvarotām personām.
- 3.11. Lūk, kā praksē darbojas pilnvaru devēja/pilnvarotā attiecības starp banku un klientu:
- Ja klienta parādnieks nomaksā parādu, izmantojot *svitroto čeku /crossed cheque/*, klientam ir jābūt kontam bankā. Klients izmanto banku kā pārstāvi, kas iesniedz čeku apmaksai un pārskaita naudu uz klienta kontu.

- b) Ja banka kārto klienta īpašuma apdrošināšanu (piemēram, ēku apdrošināšanu), banka darbojas kā apdrošināšanas aģents, pārstāvot klienta intereses.
- c) Ja klients vēlas pirkt akcijas, banka darbojas klienta vārdā un strādā ar brokeriem.

Hipotēkas devēja / hipotēkas ņēmēja attiecības

- 3.12. Šādas attiecības veidojas situācijā, kad banka piešķir klientam aizdevumu pret ķīlu. Klients ir *hipotēkas devējs* (klients garantē bankai ķīlu), bet banka darbojas kā *hipotēkas ņēmējs* (banka pieņem hipotēku no klienta). Tas nozīmē, ka gadījumā, ja klients neatmaksā aizdevumu, bankai ir tiesības pārdot hipotēku un izmantot ienākumus aizdevuma segšanai.

Fiduciārās attiecības

- 3.13. Līdz šim aplūkojam līgumattiecības, kas tiek slēgtas starp klientu un banku, abām pusēm esot vienlīdzīgās pozīcijās. Taču ir situācijas, kad viena no pusēm atrodas ietekmīgākā pozīcijā, un tai ir iespējams "piespiest" otru pusi iesaistīties līgumattiecībās. Likums paredz, ka "ietekmīgākā puse" darbosies godīgi un taisnīgi. Šādas attiecības sauc par *fiduciārām attiecībām* (*fiduciary relationship*).
- 3.14. Bankām, kas sniedz konsultācijas klientiem, arī ir jāstrādā godīgi un pēc labākās sirdsapziņas. Cilvēki taču ir gatavi uzticēt bankām savu naudu, lai gan viņi pilnībā nepārzina bankas un klientu attiecību aspektus.
- 3.15. Tomēr daudzos gadījumos, kad ir notikusi ietekmēšana, līgumi netiek pasludināti par spēkā neesošiem. Izņēmumi ir gadījumi, kad viena līgumslēdzēja puse (bankas klients) ir cietusi zaudējumus "ietekmētājas" puses (banka) darbības rezultātā. Šie jautājumi ir sarežģīti risināmi un klientam parasti ir nepieciešamas neatkarīga speciālista konsultācijas.

2. uzdevums

Kādas tiesiskas attiecības eksistē starp banku un klientu katrā no tālākminētajiem gadījumiem?

- a) Klients aizņemas no bankas 50 000 Ls un nopērk māju. Klients izmanto šo māju kā nodrošinājumu aizņēmumam.
- b) Klients noglabā bankas seifā savas dārglietas.
- c) Klients vēlas savu kontu bankā kreditēt ar čeku, ko ir izsniegusi cita banka.
- d) Klients lūdz banku sniegt konsultāciju finanšu jautājumos.

Atrisinājums

- a) Debitora / kreditora un hipotēkas devēja / hipotēkas ņēmēja attiecības (klients ir hipotēkas devējs un bankas debitors).
- b) Noguldītājs (klients) / glabātājs (banka).
- c) Debitora / kreditora (nav zināms klienta konta atlikums, līdz ar to nav iespējams pateikt precīzi) un pilnvaru devēja (klients) / pilnvarotā attiecības.
- d) Fiduciārās attiecības. Klientam ir tiesības pieprasīt no bankas, lai tā, sniedzot klientam konsultāciju, rīkojas pēc labākās sirdsapziņas.

4. BANKU TIESĪBAS UN PIENĀKUMI

4.1. No bankas un klienta attiecībām izriet banku tiesības un pienākumi, ko apstiprina un regulē likumdošana.

Bankas tiesības

4.2. Bankas tiesības balstās uz pieņemtajām tiesiskajām un morālajām normām. Tās ir:

- a) noteikt pakalpojumu cenu un komisijas naudas apmēru;
- b) izmantot klientu naudu;
- c) pieprasīt nomaksāt overdrafta summas ;
- d) pieņemt, ka klients apzinīgi pilda savus pienākumus, lai nodrošinātos pret krāpniecību;
- e) tiesības apķīlāt parādnieka īpašumu;
- f) saņemt kompensāciju.

Cenas un komisijas nauda

4.3. Banka var pieprasīt no klienta komisijas naudu atbilstoši bankas cenrādīm (piemēram, par ceļojuma čekiem), neņemot procentus vai arī - papildus procentiem.

Klienta naudas izmantošana

4.4. Kā redzējām iepriekš, bankas un klienta attiecības galvenokārt ir debitora/kreditora attiecības. Banka var izmantot klienta naudu visos tiesiski un morāli pieņemamos veidos. Klientam vienmēr ir jābūt iespējai saņemt savu naudu atbilstoši līguma noteikumiem. Piemēram, ja klientam ir norēķinu konts, viņš var izņemt naudu no šī konta uz pieprasījumu.

Konta overdrafts

4.5. Bankai ir tiesības pieprasīt, lai klients nomaksā overdraftu uz pieprasījuma, izņemot gadījumos, kuros ir nepieciešams iepriekšējs brīdinājums.

Klientu čeki

4.6. Čeku izrakstīšanā nedrīkst pieļaut krāpšanu vai viltojumus.

Tiesības apķīlāt parādnieka īpašumu

4.7. Bankai ir tiesības apķīlāt parādnieka īpašumu. Piemēram, ja klienta kontā ir overdrafts, un klients ir iesniedzis bankā apmaksai čekus, banka šos čekus var izmantot parāda segšanai.

Kompensācija

4.8. *Kompensēt* nozīmē atlīdzināt zaudējumus vai nodarītos bojājumus. Banku darbā kompensācija ir saistīta ar nodrošināšanos pret iespējamiem zaudējumiem, darbojoties klientu vārdā. Piemēram, ja klients lieto čeku garantijas karti, viņš apņemas neizrakstīt čekus par summu, kas pārsniedz klienta konta pozitīvo atlikumu. Pretējā gadījumā klientam pēc bankas pieprasījuma ir jāatmaksā overdrafts.

Bankas pienākumi

- 4.9. Vārdu 'pienākums' varētu definēt kā uzdevumu vai darbību, kas ir jāveic morālu vai tiesisku apsvērumu dēļ. Bankas pienākumi ir:
- nomaksāt klienta čekus;
 - pieņemt klienta naudas līdzekļus;
 - atdot naudu klientam pēc pieprasījuma;
 - rīkoties saskaņā ar klienta rīkojumiem;
 - izsūtīt klientam viņa kontu izrakstus;
 - garantēt informācijas konfidencialitāti;
 - sniegt konsultācijas;
 - pieņācīgi rūpēties par klienta kontiem;
 - brīdināt klientu par konta slēgšanu.

Nomaksāt klienta čekus

- 4.10. Saskaņā ar līgumu, bankas pienākums ir nomaksāt klienta čekus, ja:
- čeki ir pareizi aizpildīti;
 - klienta kontā ir pietiekami naudas līdzekļi, un čeka apmaksas rezultātā netiek pārsniegts atļautais overdrafta limits;
 - nav nekādu citu šķēršļu čeku nomaksāšanai. Piemēram, klienta nāve vai maksātnespēja dod tiesības iesaldēt kontu.

Ienākošie naudas līdzekļi

- 4.11. Bankas pienākums ir ieskaitīt klienta kontā klientam pienākošos skaidro naudu vai čekus.

Naudas atdošana klientam pēc pieprasījuma

- 4.12. Bankai ir jāatmaksā klienta nauda pēc klienta pieprasījuma, iepriekš pārliecinoties, ka:
- klients ir iesniedzis rakstveida pieprasījumu vai arī ir noslēgta iepriekšēja vienošanās par šādu atmaksāšanu;
 - operācija tiek veikta bankas darba laikā; un
 - operācija tiek izpildīta vai nu tajā bankas filiālē, kurā ir atvērta klienta konts, vai citā filiālē (bankā) saskaņā ar iepriekšēju vienošanos.

Rīkoties saskaņā ar klienta norādījumiem

- 4.13. Ja piemēram, klients dod bankai rīkojumu veikt pārskaitījumus tiešā debeta vai regulāru maksājuma uzdevumu veidā, bankai ir jārīkojas atbilstoši klienta norādījumiem, iepriekš pārliecinoties, vai klienta kontā ir pietiekami daudz līdzekļu.

Izsūtīt klientam bankas konta izrakstus

- 4.14. Bankai ir jāsaņem klientam viņa kontu izraksti, kas atspoguļo izmaiņas klienta kontos konkrētā laika posmā. Ja klients pieprasa, ir jāsniedz detalizēta informācija par konta atlikumu. Klientam, savukārt, šie konta izraksti nav obligāti jāsaņem, kā arī nav obligāti jāpārbauda.

- 4.15. Līdz ar to banka ir atbildīga par to, lai visas operācijas tiktu precīzi uzrādītas. Gadījumā, ja klienta konts ir *nepareizi kreditēts*, naudas summu var arī neatgūt. Ja klients uzskata, ka viņam šī summa nav jāatdod, klientam ir jāpierāda, ka:
- banka ir sniegusi nepareizu informāciju par konta stāvokli;
 - šī informācija ir maldinājusi klientu, un viņš šo naudu ir izlietojis; un
 - rezultātā - klienta finansiālais stāvoklis ir mainījies, un būtu nepamatoti atprasīt no klienta šo naudas summu.
- 4.16. Kas notiek, ja banka nepareizi *debitē* klienta kontu? Problēmas rodas galvenokārt tad, ja klients izraksta čekus, pamatojoties uz ziņām par esošo konta atlikumu, bet kontā nav pietiekami daudz līdzekļu, lai nomaksātu klienta čekus tāpēc, ka banka ir kļūdījusies ar debetu. Šādos gadījumos bankai var nākties maksāt kompensāciju par zaudējumiem, kādi nodarīti klientam.

Konfidencialitāte

- 4.17. Banku praksē valda vispārējs princips, ka informācija par klientu un viņa darījumiem ir konfidenciāla.

Bankas klients Tornītis zaudēja zirgu skriešanās sacikšu derībās, un pārsniedza savu konta atlikumu bankā. Viņš apsolīja nomaksāt savu parādu, pārskaitot nelielas summas uz savu kontu katru nedēļu. Taču viņš savu solījumu neturēja. Banka piezvanīja Tornīša darba devējam, lai uzzinātu viņa mājas adresi. Sarunā ar darba devēju, bankas darbinieks minēja, ka Tornītis ir aizrāvies ar azartspēlēm. Kad trīs mēnešu darba līgums ar Tornīti beidzās, darba devējs līgumu nepagarināja, atsaucoties uz to, ka Tornīša aizraušanās ietekmē uzņēmuma labo slavu. Tornītis iesūdzēja banku tiesā par neslavas celšanu un par līgumpunkta par konfidencialitāti pārkāpšanu, izpaužot informāciju par klienta kontu un operācijām ar šo kontu.

Spriedums: Tiesa nosprieda, ka bankai ir jāuzņemas atbildība par līguma laušanu (*piemēra pamatā ir reāla situācija no banku prakses Lielbritānijā*).

- 4.18. Ir četri izņēmuma gadījumi, kuros bankai ir tiesības izpaust informāciju par klienta darījumiem.
- Ja informāciju pieprasa izpaust uz likuma pamata*, piemēram, ar tiesas pavēli.
 - Ja informācijas izpaušana ir valsts interesēs*, piemēram, ja bankai ir zināms, ka klienta veiktās operācijas kaitē valstiskām interesēm (kā piemēram, tirdzniecība ar ienaidnieku kara laikā).
 - Ja informācijas izpaušana ir bankas interesēs*: piemēram, ja banka iesūdz klientu tiesā, lai atgūtu parādu.
 - Ja klients ir izteicis savu piekrišanu*: piemēram, uzaicinot trešo personu griezties pie bankas pēc ieteikuma vēstules, vai arī - ja uzņēmums sūta savu darbinieku saņemt uzņēmuma kontu izrakstus.
- 4.19. Bankas pienākumu ievērot konfidencialitāti ierobežo likumdošana, kas pieprasa bankām ziņot tiesībsargājošām iestādēm par aizdomīgiem darījumiem, kas varētu būt saistīti ar narkotiku pārvadāšanu un naudas 'atmazgāšanu'.

Mārketinga un konfidencialitāte

- 4.20. Bankām ir jāsaņem klienta rakstiska atļauja, pirms tā sniedz informāciju par klientu saviem meitas uzņēmumiem, kas pēc tam to izmantos mārketinga jomā.

Informācija par viltojumiem

- 4.21. Bankai ir jāinformē klients, ja kļūst zināms, ka apmaksai ir ticis iesniegts čeks ar viltotu klienta parakstu.

Rūpīgs un profesionāls darbs

- 4.22. No bankām gaida rūpīgu un profesionālu darbu. Tam pamatā nav tikai profesionālas ētikas prasības. Šāds darbs bankām nodrošina arī likumā paredzēto aizsardzību.

Kontu slēgšana

- 4.23. Bankai ir jābrīdina klients, ja banka gatavojas slēgt klienta kontu, piemēram, par launprātīgu konta izmantošanu.

5. NOSLĒGUMS

- 5.1. Šajā nodaļā tika aplūkotas tiesiskās attiecības starp banku un klientu.
- 5.2. *Bankas darbinieks* ir persona kas:
- kreditē klientu kontus ar ienākušo naudu un čekiem;
 - debitē klientu kontus, nomaksājot klienta izrakstītos čekus un izpildot maksājuma uzdevumus;
 - rīkojas ar kontiem (piemēram, norēķinu kontiem, ko izmanto naudas līdzekļu ieskaitīšanai vai izņemšanai) atbilstoši klienta norādījumiem.
- Kāda persona kļūst par bankas klientu, tiklīdz banka piekrīt atvērt kontu uz šīs personas vārda.
- 5.3. Galvenās tiesiskās attiecības, kādas eksistē starp klientu un banku ir:
- debitors / kreditors;
 - pilnvaru devējs / pilnvarotais;
 - noglabātājs / glabātājs
 - hipotēkas devējs / hipotēkasņēmējs
- 5.4. Ir iespējamas tādas attiecības starp banku un klientu, kad banka atrodas pozīcijā, kurā tā spēj ietekmēt klientu. Likumdošana pieprasa, lai šādos apstākļos banka pildītu savas saistības godīgi un pēc labākās sirdsapziņas.
- 5.5. Bankas un klienta tiesiskās attiecības uzliek bankām noteiktus pienākumus un tiesības.

Bankas tiesības ir:

- noteikt pakalpojumu cenu un komisijas naudas apmēru;
- izmantot klientu naudu;
- pieprasīt nomaksāt overdrafta summas;
- pieņemt, ka klients apzinīgi pilda savus pienākumus, lai nodrošinātos pret krāpniecību;
- tiesības apķīlāt parādnieka īpašumu;
- saņemt kompensāciju.

Bankas pienākumi ir:

- a) nomaksāt klienta čekus;
- b) pieņemt klienta naudas līdzekļus;
- c) atdot naudu klientam pēc pieprasījuma;
- d) rīkoties saskaņā ar klienta rīkojumiem;
- e) izsūtīt klientam viņa kontu izrakstus;
- f) garantēt informācijas konfidencialitāti;
- g) sniegt konsultācijas;
- h) pienācīgi rūpēties par klienta kontiem;
- i) brīdināt klientu par konta slēgšanu.

PĀRBAUDIET SAVAS ZINĀŠANAS!

1. Ko dara bankas darbinieks?
2. Pensionāre ienāk jūsu bankas filiālē un stāsta, ka viņai nekad nav bijis bankas konts, bet tagad viņa vēlētos to atvērt, lai varētu iemaksāt kontā čeku par 25 000 Ls, kas ir saņemti mantojumā no māsas. Aizpildot pieteikumu, viņa lūdz padomu, kur viņa šo naudu varētu ieguldīt. Jūs ierosināt nopirkt akcijas Dienvidamerikas zelta raktuvēs (kas pieder jūsu brālim). Viņa tā arī izdara un zaudē visu naudu. Vai viņa var iesūdzēt banku tiesā?
3. Kas ir mantas nodošana glabāšanā ?
4. Kā pilnvaru piešķiršanas tiesības ietekmē bankas un klienta attiecības?
5. Kas ir *fiduciārās* attiecības?
6. Nosauciet: a) bankas tiesības; un b) bankas pienākumus
7. Kādos gadījumos bankai ir tiesības izpaust informāciju par klientu?

3. nodaļa

BANKAS KLIENTI: FIZISKAS PERSONAS

Šajā nodaļā ir aplūkotas šādas tēmas:

1. Konta atvēršana
2. Nēpilngadīgi klienti
3. Kopīgie konti

1. KONTA ATVĒRŠANA

- 1.1. Ja klients vēlas atvērt kontu, viņam ir jāaizpilda standarta pieteikums, kurā ir jāuzrāda vārds, uzvārds, adrese un cita informācija. Jums ir jāiepazīstas ar to, kā notiek konta atvēršana bankā, kurā jūs strādājat, un kāda informācija tiek pieprasīta no potenciālā klienta. Mēģiniet izsecināt, kādēļ šī informācija ir nepieciešama. Piemēram, bankai ir svarīgi, lai klienta finansiālais stāvoklis būtu stabils (t.i., viņam ir pastāvīgs darbs), un klients spētu atmaksāt overdraftu u.c.
- 1.2. Norēķinu kontam /*current account*/ ir liela nozīme tieši ikdienas finansiālo operāciju veikšanā: naudas ieskaitīšana un izņemšana. Visu banku konti pilda arī divas citas funkcijas: finansu starpniecības un droša glabāšanas funkcijas, bet tikai norēķinu konti nodrošina ērtu pieeju naudai. Klientam nav jādodas uz vienu noteiktu bankas filiāli, lai izņemtu noguldīto naudu.

Ir vairāki veidi, kā izņemt naudu no norēķinu konta: čeku grāmatiņas, čeku garantijas kartes, debetkartes, bankomāti u.c. Šie dažādie veidi tiks aplūkoti sīkāk turpmākajā grāmatas tekstā. Tagad aplūkosim kontu atvēršanas procesu. Ja klienta finansiālais stāvoklis atbilst bankas prasībām, vienlaicīgi tiek piešķirtas arī kredīt- vai debetkartes. Banka izdod arī čeku grāmatiņu. Čeku grāmatiņā uz čekiem ir norādīts klienta konta numurs un bankas filiāles kods (ar magnētisko tinti). Šī informācija ir nepieciešama automātiskā klīringa procesā. Klients var izvēlēties, cik bieži viņš grib saņemt konta izrakstus. Viņš arī informē banku par regulārajiem naudas pārvedumiem, kas jāpārskaita no viņa konta (piemēram, īres un elektrības rēķinu nomaksāšanai)

- 1.3. Klientam ir jāatstāj bankā savs paraksta paraugs. No kopīgo kontu īpašniekiem pieprasa abu īpašnieku parakstu paraugus. Viņiem ir jādod bankai norādījumi par to, cik un kuri paraksti būs nepieciešami, izrakstot čekus. Reizēm vienam īpašniekam ir tiesības izņemt naudu, nepārsniedzot noteiktu summu, bet summām, kas pārsniedz limitu, ir nepieciešami abu īpašnieku paraksti.
- 1.4. Ja kontu atvērt vēlas jauns, nezināms klients, banka ir ieinteresēta ievākt informāciju par šo personu. Bankai ir jānoskaidro šādi jautājumi:
 - a) *Identitāte*. Vai jaunais klients nav pieņēmis viltotu vārdu (lai iegūtu naudu ar zagta čeka palīdzību)?
 - b) *Reputācija*. Vai šai personai ir laba reputācija, un vai šī persona būs uzticams klients? Iespējams, ka personai, kas vēlas bankā atvērt kontu, ir krimināla pagātne, bijuši bankroti u.c.

c) *Darbs vai iztikas līdzekļi*. Piemēram, bankai ir jāuzmanās gadījumos, kad klients iesniedz bankā čeku, kas ir izrakstīts darba devējam, bet indosēts klientam.

1.5. Nepieciešamo informāciju iegūst no klienta. Agrāk Lielbritānijā bankas mēdza klientiem pieprasīt ieteikuma vēstules.

Ja banka neievāc papildu informāciju, var rasties problēmas, piemēram, tad ja izrādās, ka jaunais klients čekus ir nozādzis un tad iesniedzis bankā apmaksai. Patiesais čeku īpašnieks var iesūdzēt banku tiesā par *piesavināšanos /conversion/*. Tas ir civiltiesību pārkāpums, kad viena persona nelikumīgi piesavinās citas personas īpašumu, tādā veidā parādot, ka viņš vai viņa noliedz vai ir vienaldzīga pret citas personas īpašumtiesībām. Ja banka ir ievākusi informāciju un tā ir izrādījusies nepatiesa, tad bankai ir iespēja juridiski atspēkot apgalvojumus par bankas nolaidību.

1.6. Jāatzīst, ka daudzas bankas vairs nepieprasa papildu informāciju visos gadījumos. Šādas informācijas iegūšanas izmaksas ir daudz lielākas, nekā potenciālie zaudējumi apsūdzības uzturēšanā par piesavināšanos.

Informāciju par klienta *kredituzticamību* var pieprasīt no tā dēvētajam kredīta reitinga aģentūrām. Šīm aģentūrām ir plaša datu bāze.

Identitāte

Noskaidrojot klienta identitāti, banka uzņemas divkāršu risku. Pirmkārt, persona var izmantot viltotu vārdu un uzvārdu. Otrkārt, ja no klienta tiek pieprasītas ieteikuma vēstules, viņš var tās iesniegt, slēpjoties zem sava īstā vārda, vai arī iesniegt viltotas rekomendācijas.

1.8. Bankai ir jāveic drošības pasākumi.

a) Potenciālajam klientam var lūgt sniegt dokumentālu apliecinājumu savai identitātei, piemēram, pasi vai autovadītāja tiesības. Vēlams, lai uz šī dokumenta būtu fotogrāfija. Bez fotogrāfijas krāpšanas risks ir lielāks.

b) Ja potenciālais klients uzrāda savu darba devēju, pietiek ar rekomendāciju no darba devēja (it īpaši, ja darba devējs bankai ir pazīstams, vai arī, ja to apstiprina viņa banka, vai arī, ja darba devēja vārds ir atrodams telefonu grāmatā).

Tomēr, ievācot informāciju, bankai nav jāizvirza mērķis pilnībā izskaust krāpniecību. Šāda mērķa sasniegšanas izmaksas būs pārāk lielas.

Nodokļu nemaksātāji

1.9. Nodokļu nemaksātājiem (personām, kas ir atbrīvotas no nodokļu maksāšanas, vai kam pienākas īpašas atlaides), atverot kontu, ir jāaizpilda speciāls pieteikums, kas apstiprina, ka viņiem nav jāmaksā nodokļi. Tādējādi viņi var saņemt procentus, no kuriem netiek atskaitīti bāzes nodokļu procenti. To sauc par pašsertifikāciju */self - certification/*.

2. NEPILNGADĪGI KLIENTI /MINORS/

2.1. Nepilngadīgais ir persona, kas ir jaunāka par 18 gadiem. Likums ierobežo šo personu tiesības piedalīties tiesiski saistošos darījumos.

2.2. Ja nepilngadīgai personai ir nepieciešams konts bankā, viņa vecāki, aizbildņi vai citi pieaugušie, kas ir atbildīgi par šo personu, var atvērt kontu uz sava vārda (kā aizbildņi). Bankai nevajadzētu veikt tiešus darījumus ar mazu bērnu, jo viņš tāpat ir pārāk mazs, lai saprastu, kā rīkoties ar bankas kontu. Septiņu gadu

vecumā bērns var sākt pats izpildīt vienkāršas banku operācijas. Trīspadsmit gadu vecumā bērnam jau var piešķirt bankomāta karti, ja vecāki vai aizbildņi tam piekrīt.

- 2.3. Bankas parasti neizsniedz čeku grāmatiņas nepilngadīgajiem, jo čeku grāmatiņas lietošanas līgums neparedz nepilngadīgās personas atbildību, ja tā ir radījusi kontā overdraftu.
- 2.4. Tāpat likums arī neparedz aizdevumu piešķiršanu nepilngadīgajiem.
- 2.5. Ja tomēr nepilngadīgais ir saņēmis aizdevumu (šādu aizdevumu parasti garantē pieaugušas personas), un apsolījis, ka, sasniedzot 18 gadu vecumu, viņš šo aizdevumu atmaksās, tad šāda veida līgums ir spēkā esošs. Gadījumā, ja aizdevums netiek atmaksāts, tas ir jāatmaksā pieaugušajiem, kas šo aizdevumu garantēja.
- 2.6. Nepilngadīgajiem parasti netiek piešķirtas kredītkartes.

3. KOPĪGIE KONTI

- 3.1. Kopīgu kontu */joint accounts/* gadījumā tiek slēgta vienošanās starp banku no vienas puses un diviem vai vairākiem klientiem no otras puses par konta atvēršanu un bankas operācijām uz kopīgā konta īpašnieku vārda. Visizplatītākais piemērs ir kopīgs vīra un sievas konts.
- 3.2. Banka rīkojas saskaņā ar viena vai abu īpašnieku rīkojumiem:
 - a) saņemot čekus vai citus rakstiski apstiprinātus rīkojumus, ko tie ir parakstījuši; vai
 - b) balstoties uz rakstisku *pilnvaru*, kas ļauj bankai rīkoties saskaņā ar rīkojumiem, ko ir devis viens vai abi divi konta īpašnieki, vai kādā citā veidā, kas ir pieņemams abām pusēm.
- 3.3. Lai būtu vienkāršāk izprast kopīgo kontu būtību, turpmāk apskatīsim tādus kopīgos kontus, kam ir tikai divi īpašnieki.

Kopīgo kontu pilnvara

- 3.4. Atverot kontu, banka izsniedz klientiem aizpildīšanai speciālu veidlapu - *kopīgā konta pilnvaru*, lai novērstu potenciālos pārpratumus nākotnē. Šajā pilnvarā tiek atzīmēts, kādas ir konta īpašnieku pilnvaras dot rīkojumus bankai. Dažām operācijām (piemēram, čeku izrakstīšanai), var būt nepieciešams tikai viens paraksts, bet citām (piemēram, individuālā seifa satura saņemšanai) - abi paraksti.
- 3.5. Pilnvarā parasti tiek atzīmēta parakstu kārtība šādām operācijām:
 - a) čeku apmaksa no konta;
 - b) maksājuma uzdevuma atsaukums (čeku apturēšana);
 - c) naudas iemaksas kontā;
 - d) overdrafts;
 - e) dokumentu, īpašumu glabāšana individuālajā seifā;
 - f) citu personu tiesības izmantot konta atlikumu personas nāves gadījumā;
 - g) pilnvaras atsaukšana (atcelšana), ko veic kāds no konta īpašniekiem.

Solidārās un dalītās saistības /joint and several liability/

- 3.6. Saskaņā ar pilnvarojumu, kopīgā konta īpašnieki piekrīt *solidāri* (abi kopā) un *dalīti* (katrs atsevišķi) atbildēt par jebkādam saistībām pret banku. Visizplatītākais gadījums, kad klientiem ir jāpilda savas saistības, ir aizņēmumu atdošana vai overdrafta atmaksa.
- 3.7. Ja saistības pret banku abiem konta īpašniekiem ir solidāras, viena īpašnieka nāve atbrīvo šo mirušo īpašnieku no saistībām, un par parādiem atbildība gulstas tikai uz vienu īpašnieku. Ja saistības ir dalītas, nāve neatceļ bankas tiesības uz mirušā īpašnieka īpašumu.
- 3.8. Ja kopējā konta īpašniekiem ir vairākas saistības attiecībā uz kopējo kontu, tad katrs atsevišķi ir atbildīgs par kopējo parādu, un bankai ir tiesības segt šīs saistības no kopīgā konta atlikuma - konta īpašnieki ir atbildīgi gan solidāri, gan dalīti.

Problēmas, kas saistītas ar kopīgajiem kontiem

- 3.9. Visbiežāk strīdus situācijas rodas vīra un sievas starpā. Lai aizkavētu viena partnera mēģinājumu izņemt visus naudas līdzekļus no konta, šādos gadījumos banka parasti pieprasa abu konta īpašnieku parakstus.

Uzdevums

Pauls un Paula Pakalni vēlas atvērt kopīgu kontu. Viņi nesaprot, kāpēc ir nepieciešams aizpildīt pilnvaru. Viņi arī nesaprot, kas ir 'solidārā un dalītā atbildība'. Kā jūs to viņiem paskaidrosiet, un ko jūs viņiem teiksiet, lai palīdzētu viņiem saprast, kādēļ kopīgiem kontiem ir nepieciešama īpaša pilnvara?

4. BANKU PRAKSES KODEKSS

- 4.1. Bankām ir svarīgi, lai tās tiktu uzskatītas par organizācijām, kas darbojas godīgi un ētiski. Tāpēc tās rūpīgi seko tam, lai visi bankas noslēgtie līgumi atbilstu likumam un būtu neapstrīdami. Taču klienti ne vienmēr saprot līguma būtību un atsevišķu operāciju norises (piemēram, klīringa sistēmu). Dažas bankas publicē speciālu 'kodeksu', kurā ir izklāstīti bankas un klienta attiecību noteikumi.
- 4.2. Banku prakses kodekss paskaidro:
- kā veidojas komisijas maksājumi bankai par vienkāršām konta operācijām;
 - kā tiek vērtēts konta stāvoklis; un
 - cik ilgu laiku aizņem klīrings u.c.

5. NOSLĒGUMS

- 5.1. Šajā nodaļā tika aplūkoti bankas klienti - fiziskas personas.
- 5.2. Pieprasot rekomendācijas no klienta, galvenais mērķis ir:
- noskaidrot personas identitāti;
 - noskaidrot klienta reputāciju;
 - iegūt informāciju par klienta nodarbinātību

- un nodrošināt bankai likumā paredzēto aizsardzību pret 'piesavināšanos'. Taču izmaksas, kas saistītas ar rekomendāciju iegūšanu, bieži vien ir ļoti lielas. Tāpēc bankas bieži izmanto kredīta reitinga aģentūru sniegto informāciju.
- 5.3. Nepilngadīgie ir personas, kas ir jaunākas par 18 gadiem. Likums paredz vairākus ierobežojumus attiecībā uz šo personu stāšanos tiesiskās attiecībās ar banku.
- 5.4. *Kopīgais konts* ir konts diviem vai vairākiem bankas klientiem. Parasti tas ir vīra un sievas kopīgais konts. Kopīgā konta *pilnvara* atspoguļo konta pārvaldīšanas noteikumus (piemēram, čeku parakstīšana vai apturēšana). Kopīgā konta īpašnieki solidāri (abi kopā) un dalīti (katrs atsevišķi) uzņemas atbildību par savām saistībām attiecībā pret banku.

PĀRBAUDIET SAVAS ZINĀŠANAS!

1. Kādēļ bankai ir nepieciešama informācija par potenciālā klienta darba devēju?
2. Kas ir 'piesavināšanās'?
3. Kādēļ bankas reti izdod čekus nepilngadīgām personām?
4. Kas ir *kopīgo kontu pilnvara*?
5. Ko nozīmē termins '*solidārās un dalītās saistības*'?

2. LĪGUMSABIEDRĪBAS

4. nodaļa

BANKAS KLIENTI - UZŅĒMUMI

Šajā nodaļā ir aplūkotas šādas tēmas:

1. Individuālie uzņēmumi
2. Līgumsabiedrības
3. Akciju sabiedrības*

1. INDIVIDUĀLIE UZŅĒMUMI

- 1.1. Individuālie uzņēmumi */sole traders/* ir visvienkāršākā uzņēmējdarbības forma. Individuālais uzņēmējs ir persona, kas veic uzņēmējdarbību ar mērķi iegūt peļņu. Visbiežāk ir sastopami šādi individuālie uzņēmumi:
 - a) veikali, piemēram, saldumu veikali u.c.;
 - b) lauku saimniecības; un
 - c) autoapkalpes stacijas.
- 1.2. Svarīgi ir apzināties, ka, no *likuma* viedokļa raugoties, individuālais uzņēmums un īpašnieks ir nešķirami. Pieņemsim, ka Rolands Šķēre nodibina frizētavu "ŠĶĒRES". Likums uzskata Rolandu Šķēri un frizētavu "ŠĶĒRES" par vienu personu. Ja uzņēmums nespēj nomaksāt parādus, tie tiek piedzīti no Rolanda Šķēres, kam parāda atmaksāšanai ir jāizmanto savi personiskie līdzekļi.
- 1.3. No *grāmatvedības un banku viedokļa* raugoties, uzņēmuma konti tomēr tiek nodalīti no uzņēmēja personiskajām finansu operācijām.

*Piezīme: uzņēmumu iedalījums ir veidots, pamatojoties uz Lielbritānijas praksi.

1.4. Tabulā ir parādītas individuālā uzņēmuma kā uzņēmējdarbības formas priekšrocības un trūkumi.

Individuālais uzņēmums kā uzņēmējdarbības forma		
	<i>Priekšrocības, raugoties no individuālā uzņēmēja viedokļa</i>	<i>Trūkumi, raugoties no individuālā uzņēmēja viedokļa</i>
IZVEIDOŠANA	Vienkārša, nelielas izmaksas; nav nepieciešams publicēt finansu pārskatus	Ja nav pieredzes, var būt grūti dabūt kredītu no piegādātājiem vai bankas
KAPITĀLA STRUKTŪRA	Īpašnieks iegulda kapitālu; uzņēmums atrodas pilnīgā īpašnieka kontrolē	Īpašnieks ir pilnībā atbildīgs par uzņēmuma parādiem. Īpašniekam var nepietikt personisko vai uzņēmuma līdzekļu, lai paplašinātu uzņēmuma darbību
VADĪBA	Uzņēmējs pilnībā kontrolē uzņēmējdarbību, kas viņam dod iespēju piedāvāt esošajiem un potenciālajiem klientiem individuālu apkalpošanu	Īpašniekam var rasties pārslodze un grūtības ar uzņēmuma vadīšanu, it īpaši, ja uzņēmums turpina augt
RENTABILITĀTE	Peļņa paliek īpašniekam	Potenciāls peļņas zaudējums, piemēram, uzņēmēja prombūtnes laikā slimības vai atvaļinājuma dēļ
	<i>Priekšrocības, raugoties no bankas viedokļa</i>	<i>Trūkumi, raugoties no bankas viedokļa</i>
	Aizņēmums, kas nepieciešams, lai finansētu uzņēmuma paplašināšanu, un lai nodrošinātos pret kavējumiem, iekasējot naudu no klientiem. Banka var palīdzēt īpašniekam finansu plānošanas (kā, piemēram, nodokļu un pensijas plānošanā) un apdrošināšanas jautājumos. Uzņēmumam attīstoties, var rasties nepieciešamība pēc sarežģītākiem pakalpojumiem, piemēram, faktoringa, lizinga vai nomas ar izpirkšanu	Risks, ka īpašnieks varētu nepildīt savas saistības sliktas uzņēmuma vadīšanas, neregulāru ienākumu un izdevumu dēļ. Ir nepieciešams rūpīgi sekot finansu operācijām. Rūpīgi jāseko līdzi kontu stāvoklim, jo, sakarā ar neregulāriem ienākumiem, ir iespējams overdrafts

2. LĪGUMSABIEDRĪBAS

2.1. Līgumsabiedrību */partnership/* var definēt kā 'tiesiskas attiecības, kas eksistē starp personām, kas kopīgi vada uzņēmumu ar mērķi gūt peļņu'. No šīs definīcijas izriet vairāki svarīgi faktori.

- a) Ir jābūt vismaz diviem dalībniekiem un šo dalībnieku banku kontiem ir jābūt kopīgiem kontiem.
- c) Līgumsabiedrībā divas vai vairākas personas vienojas vadīt uzņēmumu kopīgi. Līgumsabiedrībā dalībnieki darbojas kā grupa. Līgumsabiedrība atšķiras no sabiedrībām ar ierobežotu atbildību un akciju sabiedrībām ar to, ka tā nav no saviem īpašniekiem pilnīgi nošķirta juridiska persona.
- d) Līgumsabiedrības īpašnieki, tāpat kā individuālā uzņēmuma īpašnieki, ir vienlīdz atbildīgi par līgumsabiedrības parādiem.
- e) Līgumsabiedrības ir diezgan izplatīta uzņēmējdarbības forma, taču visvairāk to izmanto profesionāli speciālisti, kurus dažādi apsvērumi attur no sabiedrības ar ierobežotu atbildību izveidošanas. Daudzās līgumsabiedrībās (arhitektu un grāmatvežu līgumsabiedrības) ietilpst maksimāli pieļaujamais dalībnieku skaits - 20 dalībnieki.

- 2.2. Līgumsabiedrībai ir šādas raksturīgas iezīmes:
- Nosaukums.* Līgumsabiedrības nosaukumā nevar izmantot vārdkoku 'ierobežota atbildība'.
 - Pārstāvji.* Darījumos ar trešajām pusēm (tām, kas nav līgumsabiedrības dalībnieki) dalībnieki darbojas kā pārējo dalībnieku pārstāvji. Tas nozīmē to, ka dalībnieki ir pilnvaroti strādāt līgumsabiedrības labā, piemēram, sadarbojoties ar banku.
 - Oficiāla līgumattiecību noformēšana.* Līgumsabiedrību dibina, noslēdzot līgumu.
 - Vadība.* Ikvienam dalībniekam, ja vien nav noteikts citādi, ir tiesības piedalīties līgumsabiedrības vadīšanā. Taču dalībnieks var arī nolemt nepiedalīties vadīšanas procesā.
- 2.3. Tiek noteikts, kādas ir katra dalībnieka pilnvaras saistībā ar uzņēmumu. Bankas īpaši interesējas par:
- čeku parakstīšanu;* parasti pietiek, ja čekus paraksta viens dalībnieks, taču šo kārtību var mainīt;
 - naudas aizņēmumu ņemšanai* un garantiju nodrošināšanai parasti tiek pilnvarots viens dalībnieks;
 - parādu maksājumu iekasēšana* un rēķinu izrakstīšana parasti ir viena dalībnieka funkcijas.
- 2.4. Tabula rāda, kādas ir līgumsabiedrības, kā uzņēmējdarbības formas, priekšrocības un trūkumi.

Līgumsabiedrība kā uzņēmējdarbības forma		
	<i>Priekšrocības, raugoties no līgumsabiedrības viedokļa</i>	<i>Trūkumi, raugoties no līgumsabiedrības viedokļa</i>
IZVEIDOŠANA	Salīdzinoši vienkārša un lēta	
KAPITĀLA STRUKTŪRA	Salīdzinājumā ar individuālo uzņēmumu, līgumsabiedrībai ir pieejams lielāks skaits kapitāla iegūšanas avotu	Katrs no dalībniekiem uzņemas neierobežotu atbildību par visiem uzņēmuma parādiem. Finansējumu ierobežo maksimāli pieļaujamais partneru skaits (parasti 20)
VADĪBA	Aizvietošanas iespējas slimības vai atvaļinājuma laikā. Dalībnieki var specializēties	Vairāku vadītāju klātbūtne var izraisīt nesaskaņas vai radīt lēnu lēmumu pieņemšanas procesu, dalībniekiem nespējot vienoties savā starpā. Galvenā dalībnieka nāve vai aiziešana pensijā var izraisīt sarežģījumus. Viena dalībnieka viedoklis var ietekmēt visus pārējos dalībniekus

- 2.6. Raugoties no bankas viedokļa, līgumsabiedrībai piemītošās priekšrocības un trūkumi ir gandrīz tādi paši, kā individuāliem uzņēmumiem. Taču ir svarīgi zināt dalībnieku vārdus un citu nepieciešamo informāciju.

3. AKCIJU SABIEDRĪBAS

- 3.1. Sabiedrības ar ierobežotu atbildību (SIA) un akciju sabiedrības (A/S) ir visnozīmīgākā uzņēmējdarbības forma. Šajā tekstā tiks sīkāk aplūkotas tieši akciju sabiedrības.

Raksturojums

- 3.2. A/S ir juridiska persona, kas ir pilnībā nošķirta no saviem īpašniekiem. Līdz ar to, tai ir raksturīgas šādas iezīmes:

- a) *Ierobežota atbildība /Limited liability/*. A/S piesaista kapitālu no dažādiem avotiem un sadala peļņu starp īpašniekiem (akcionāriem). A/S pamatā ir īpašnieku ierobežota atbildība. Tas nozīmē, ka uzņēmuma maksātspējas gadījumā no īpašniekiem nevar piedzīt summu, kas pārsniedz viņu īpašumā esošo akciju vērtību.
- b) *Akciju īpašnieku maiņa /Transferable shares/*. A/S īpašnieku kapitālu veido akcijas, ko viņi var nodot citai personai.
- c) *Nepārtraukta darbība*. Īpašnieku maiņa vai kāda īpašnieka nāve neietekmē A/S struktūru, jo tā darbojas kā atsevišķa juridiska persona. Ar šo A/S atšķiras no līgumsabiedrībām un individuālajiem uzņēmumiem. Individuālā uzņēmēja nāves gadījumā pārtrauc eksistēt arī uzņēmums. Līgumsabiedrībā partneru nāves gadījumā esošās dalībnieku attiecības beidz eksistēt un ir jāslēdz jauns līgumsabiedrības līgums.
- d) *Aktīvi, pasīvi (saistības), tiesības, u.c.* Aktīvi un pasīvi, tiesības un pienākumi, kas ir saistīti ar A/S darbību, ir pašas A/S, nevis akcionāru pārziņā.
- e) *Kapitāls*. A/S kapitālu veido summas, ko par savām akcijām ir iemaksājuši akcionāri.
- f) *Vadība*. A/S ir juridiska persona, bet ne reāla persona, līdz ar to tā pati sevi vadīt nevar. Tādēļ A/S ir vajadzīgi vadītāji (direktori). A/S īpašnieki automātiski neiegūst tiesības kļūt par uzņēmuma vadītājiem. Parasti viņiem ir tiesības iecelt vadītājus (tajā skaitā arī sevi). Atšķirības starp īpašniekiem (akcionāriem) un vadītājiem ir šādas:
 - i) vadītāji veido valdi (padomi), kas nosaka uzņēmuma vadītāju pilnvaras; un
 - ii) akcionāru pilnsapulcē A/S lemj par jautājumiem (t.sk., direktoru iecelšana vai atbrīvošana), kas netiek izskatīti direktoru padomē (parasti tādu jautājumu ir ļoti maz).
- g) *Statūti*. A/S kā juridiskas personas struktūrai, darbības virzieniem, tiesībām, pienākumiem u.c. ir jābūt precīzi definētiem. Tādēļ (un arī dažu citu iemeslu dēļ), uzņēmumam ir jābūt saviem Statūtiem un dibināšanas protokolam (*Memorandum and Articles of Association*).

3.3. Dibinot uzņēmumu, ir jāiesniedz dokumenti Uzņēmumu Reģistrā. Uzņēmumu Reģistrs izdod reģistrācijas apliecību (*Certificate of incorporation*), ko var uzskatīt par uzņēmuma 'dzimšanas apliecību'.

Bankas konta atvēršana

- 3.4. Kad jauns uzņēmums vēlas atvērt kontu bankā, banka pieprasa šādus dokumentus:
- a) reģistrācijas apliecība (lai pārlicinātos, ka uzņēmums ir eksistējoša juridiska persona);
 - b) apstiprināts dibināšanas protokols;
 - c) apstiprināta direktoru padomes lēmuma kopija, kas norāda, ka šī banka ir izvēlēta uzņēmuma bankas operāciju veikšanai;
 - d) pilnvara (parasti to izdod banka), kas nosaka kontu operācijas, kādas var tikt veiktas, un kuri direktori vai darbinieki ir pilnvaroti parakstīt čekus un risināt citus jautājumus, kas var rasties saistībā ar banku.

Aizklātās un atklātās akciju sabiedrības

- 3.5. Ir divu veidu akciju sabiedrības. Aizklātās akciju sabiedrības nevar piesaistīt papildu kapitālu publiska piedāvājuma ceļā (t.i., nevar piedāvāt savas akcijas plašai sabiedrībai). Lielbritānijā, piemēram, aizklāto akciju sabiedrību nosaukumi parasti beidzas ar saīsinājumu *Ltd (limited)* - ar ierobežotu atbildību).
- 3.6. Atklātās akciju sabiedrības var piesaistīt papildu kapitālu, piedāvājot savas akcijas plašai sabiedrībai. Šo sabiedrību akcijas tiek tirgotas biržā u.c. vērtspapīru tirgos. Atklāto akciju sabiedrību skaits ir mazāks, bet šīs sabiedrības ir daudz lielākas izmēru ziņā. Lielbritānijā, piemēram, to nosaukumi parasti beidzas ar saīsinājumu *plc (Public Limited Company)* - atklāta sabiedrība ar ierobežotu atbildību).

Dibināšanas protokols un statūti

- 3.7. *Dibināšanas protokolā* ir norādīts *uzņēmuma nosaukums, biroja adrese un galvenie darbības mērķi*. Uzņēmuma galvenie darbības mērķi ir tie darbības virzieni, kādos uzņēmums ir pilnvarots darboties. Parasti tie tiek uzskaitīti pēc iespējas plašāk, lai uzņēmums varētu nodarboties ar visu, ko direktori uzskata par nepieciešamu. Uzņēmumam nav atļauts nodarboties ar darījumiem, kas neietilpst šī uzņēmuma darbības virzienos. Ja uzņēmums tā rīkojas, to uzskata par *ultra vires* (ārpus pilnvaru robežām) rīcību.
- 3.8. *Statūti* ir uzņēmuma iekšējie noteikumi, kas paskaidro direktoru iecelšanu un pilnvarojumu, akcionāru pilnsapulču sasaukšanu u.t.t. Statūti ir svarīgi arī, raugoties no bankas viedokļa, jo tie pilnvaro uzņēmumu ņemt aizņēmumus.

Aizdevumi uzņēmumiem

- 3.9. Eksistē dažāda veida aizdevumi. Banka var piešķirt uzņēmumam iespēju izmantot overdraftu (parāds, kas ir jānomaksā pēc pieprasījuma). Akciju sabiedrības var izlaist parādzīmes ar atmaksāšanas termiņu, piemēram, divdesmit gadu laikā. Parādzīmes turētājs atšķiras no akcionāra ar to, ka viņš ir *kreditors*, kam ir tiesības saņemt procentu maksājumus un pamatsummas atmaksājumu pirms akcionāriem (t.i., pirms akcionāri drīkst ķerties pie savu tiesību uz īpašumu realizēšanas). Procenti ir jāmaksā jebkurā gadījumā, neraugoties uz to, vai uzņēmums var tos izmaksāt no peļņas vai nē. Aizdevuma kapitāls ir jāmaksā paredzētajos datumos pirms peļņas sadalīšanas akcionāriem. Parādzīmes turētājs nepiedalās uzņēmuma sapulcēs. Viņam nav arī balss tiesību.
- 3.10. Visiem aizdevumu veidiem ir dažas kopīgas iezīmes. It īpaši ir jāņem vērā divas lietas:
- a) vai aizdevuma līgums uzņēmumam ir saistošs?
 - b) kādā veidā aizdevējs var nodrošināties pret aizdevuma neatmaksāšanas gadījumiem (t.i., iegūt prasības tiesības uz uzņēmumam piederošo īpašumu, pieņemt galvojumu par šo parādu u.c.)?

Bankai ir jāpievērš uzmanība arī tam, uz kādiem noteikumiem tiek piešķirts aizdevums, un tam, kādas ir citu aizdevēju un kreditoru tiesības (viņi varētu kļūt par konkurentiem parādu piedzīšanā uzņēmuma maksātnespējas gadījumā).

- 3.11. Uzņēmumam, kura darbības virziens (kā norādīts dibināšanas protokolā) ir tirdzniecība, ir tiesības ņemt aizdevumu tādiem mērķiem, kas ir saistīti ar uzņēmuma veikto tirdzniecību. Tomēr parasti statūtos tiek atrunātas arī papildus tiesības ņemt aizdevumus. Bezpeļņas organizāciju gadījumā ir ļoti svarīgi, lai šīs organizācijas statūtos būtu atrunātas tiesības ņemt aizdevumu, jo pati organizācijas forma to nenodrošina.

Priekšrocības un trūkumi, raugoties no akciju sabiedrību viedokļa

3.12. Tabula rāda akciju sabiedrības, kā uzņēmējdarbības formas, priekšrocības un trūkumus.

Akciju sabiedrība kā uzņēmējdarbības forma		
	Priekšrocības	Trūkumi
IZVEIDOŠANA		Sarežģīti un dārgi
KAPITĀLA STRUKTŪRA	Liels potenciālo īpašnieku skaits, kas nodrošina kapitālu un resursus. Akcionāru atbildība ir ierobežota atkarībā no akciju skaita. Īpašnieka tiesības var nodot citai personai, pārdodot tai akcijas	
VADĪBA	Uzņēmuma ikdienas vadīšanu var uzticēt speciālistiem	Lielāka kontrole no likuma puses, piemēram, gada pārskatu gatavošana un publicēšana, ierobežojumi uzņēmuma dibināšanas protokolā. Publicētā finanšu informācija var atklāt svarīgu informāciju

1. uzdevums

Nosauciet uzņēmējdarbības formu!

- Anna Puķe ir neatkarīgā žurnāliste. Viņai nav padoto darbinieku un viņa strādā mājās.
- Petra Pika un Pauls Putns ir zobārsti. Viņiem pieder zobārstniecības uzņēmums. Pie viņiem strādā sekretāre un divas medmāsas.
- Santai un Harijam Salnām pieder neliels pārtikas preču veikals "Salna". Pie viņiem uz pusslodzi strādā vairāki darbinieki.
- Whizzkids plc tirgojas ar datoru programnodrošinājumu. Uzņēmumu nodibināja Vilijs Smits un viņa draugs Bils Brauns, nodrošinot visu nepieciešamo kapitālu.

Atrisinājums

- Individuālais uzņēmums (neatkarīgs); b) un c) ligumsabiedrība; d) atklāta akciju sabiedrība.

2. uzdevums

Nosauciet un paskaidrojiet dokumentus, kādi ir jāiesniedz bankā, atverot kontu atklātai akciju sabiedrībai.

Atrisinājums

Atbildē būtu jāietver 3.4. - 3.8. rindkopas materiāls.

4. NOSLĒGUMS

4.1. Šajā nodaļā tika aplūkoti bankas klientu - juridisko personu - galvenie veidi.

- a) *Individuālie uzņēmumi* ir visvienkāršākais uzņēmējdarbības veids. Likums neparedz atšķirību starp individuālo uzņēmēju un viņa uzņēmumu.
- b) *Līgumsabiedrības* veido dalībnieki, kas kopīgi vada uzņēmumu ar mērķi gūt peļņu. Līgumsabiedrībā ir jābūt vismaz diviem dalībniekiem. Parasti maksimālais atļautais dalībnieku skaits ir 20 dalībnieki.
- c) *Akciju sabiedrība* ir svarīga uzņēmējdarbības forma. Tā ir juridiska persona, kas ir pilnībā nošķirta no saviem īpašniekiem, ar savām tiesībām un atbildību. Akciju sabiedrības var būt atklātas un aizklātas.

A/S un līgumsabiedrības salīdzinājums

A/S	Līgumsabiedrība
1. Atsevišķa juridiska persona	Līgumsabiedrības pamatā ir partnerattiecības, tā nav atsevišķa juridiska persona
2. Īpašnieku atbildība ir ierobežota	Dalībnieki ir atbildīgi par visām līgumsabiedrības saistībām
3. Nepārtraukta darbība, t.i., darbība netiek pārtraukta, mainoties īpašniekiem	Dalībnieku maiņa pārtrauc esošās līgumsabiedrības darbību, ir jāslēdz jauns līgumsabiedrības līgums.
4. Īpašniekiem pieder akcijas, ko var pārdot	Dalībnieki var nodot savas tiesības citai personai, taču šī persona nekļūst par dalībnieku līgumsabiedrībā
5. Aktīvi pieder A/S (nevis īpašniekiem)	Dalībniekiem kopīgi pieder īpašums
6. Akcionāru kapitāls var tikt atmaksāts tikai saskaņā ar noteikumiem, kas aizsargā kreditoru intereses	Dalībnieki (pēc vienošanās) var izņemt kapitālu, kad viņi to vēlas, taču kreditori tādā gadījumā parādu piedzīs no viņiem personīgi
7. A/S ir viens vai vairāki direktori. Akcionārs nav iesaistīts uzņēmuma vadīšanā (ja viņš nav ievēlēts direktoru padomē)	Dalībnieki piedalās uzņēmuma vadīšanā un ir šī uzņēmuma pārstāvji
8. Dibinot uzņēmumu, tiek sastādīts dibināšanas protokols un statūti	Līgumsabiedrību veido, slēdzot līgumsabiedrības līgumu
9. A/S ir jāgatavo un jāpublicē gada pārskati	Līgumsabiedrībai ir jāpaziņo dalībnieku vārdi. Taču nevienam, izņemot dalībniekus, nav tiesības pārbaudīt uzņēmuma finanšu stāvokli (lai gan banka var pieprasīt šādu pārbaudi, ja tā ir piešķirusi aizdevumu un ja šī informācija ir jāiesniedz nodokļu inspekcijai)

PĀRBAUDIET SAVAS ZINĀŠANAS!

1. Kādas ir individuālā uzņēmuma priekšrocības un trūkumi?
2. Kas ir līgumsabiedrība?
3. Ko saprot ar termiņiem:
 - a) ierobežota atbildība?
 - b) nepārtraukta darbība?
4. Kādus dokumentus banka var pieprasīt no uzņēmuma, kas vēlas atvērt kontu bankā?
5. Kāda ir atšķirība starp atklātu un aizklātu akciju sabiedrību?
6. Kas ir *dibināšanas protokols*?
7. Kādēļ bankai ir jāzina uzņēmuma darbības virzieni?

5. nodaļa

NORĒĶINU VEIDS: ČEKI

Šajā nodaļā ir aplūkotas šādas tēmas:

1. Kas ir čeks?
2. Pieņēmējbanka
3. Maksātājbanka
4. Čeku garantijas kartes
5. Bankas čeks
6. Klīringa sistēma

1. KAS IR ČEKŠ?

- 1.1. Skaitliski lielākā daļa norēķinu, kā, piemēram, avižu, autobusa biļetes iegāde, joprojām notiek skaidrā naudā. Taču, ja ņemam vērā naudas pārskaitījumu apjomu, tad tikai neliela daļa norēķinu notiek ar skaidras naudas palīdzību. Galvenie iemesli tam ir drošība un ērtums. Skaidra nauda nav īpaši drošs norēķinu veids, ja runa iet par lielām summām. Nav arī ērti nēsāt līdz lielu daudzumu skaidras naudas. Inkasācijas pakalpojumi ir dārgi.
- 1.2. Iepriekšminēto iemeslu dēļ privātpersonām un uzņēmumiem ir nepieciešams drošāks un ērtāks norēķinu veids. Šajā nodaļā apskatīsim klīringa sistēmu. Nākamajā nodaļā iepazīsimies ar citām - jaunākām (modernākām) norēķinu metodēm.
- 1.3. Čeks ir rakstveida norādījums (pilnvarojums) bankai pārskaitīt norādīto summu kādai trešajai personai vai pašam klientam. Čeka definīcija ir:

Čeks ir *beznosacījuma* rakstveida pavēle - ar čeka devēja *parakstu*, ko kāda persona adresē bankai, pieprasot tai izmaksāt noteiktu naudas summu *pēc pieprasījuma konkrētai personai vai čeka uzrādītājam*.
- 1.4. Čeks ir tāda finansu dokumenta, kā pārvedu vekseļa */bill of exchange/* paveids.
- 1.5. Definīcijā galvenie vārdi un frāzes ir rakstīti *kursīvā*, un jums ir jāsaprot šo vārdu nozīme.
 - a) *Beznosacījuma /unconditional/*. Tas nozīmē, ka piestādītā čeka apmaksa nav atkarīga no kādu īpašu noteikumu izpildīšanas, piemēram, pavēle: "Samaksāt Vēja kungam pēc algas ieskaitīšanas manā kontā".
 - b) '*Paraksts*'. Čeka devēja parakstam ir jābūt īstam, un, ja to paraksta kāda cita persona, tad šai personai ir jābūt attiecīgām pilnvarām. Čeks ar viltotu parakstu nav derīgs.
 - c) '*Pēc pieprasījuma*'. Tas nozīmē, ka čeks ir jānomaksā nekavējoties pēc tā uzrādīšanas.
 - d) '*Noteikta naudas summa*'. Lai pareizi aizpildītu standarta čeku, čeka summa ir jānorāda gan ar cipariem, gan vārdiem. Ja summa, kas norādīta vārdos, atšķiras no ciparos norādītās summas, bankas parasti

čeku nosūta atpakaļ ar piezīmi 'vārdi un cipari nesakrīt'. Tomēr dažas bankas ir gatavas samaksāt mazāko summu, kas norādīta uz čeka, bet tikai tādā gadījumā, ja runa iet par nelielām summām.

- e) 'Konkrētai personai vai čeka uzrādītājam'. Uz čeka ir jānorāda naudas saņēmējs.

Čeki un likumdošana

- 1.6. Kad bankas klients saņem maksājumu čeka veidā, viņš parasti iesniedz šo čeku bankā, lai banka varētu pieprasīt naudas pārskaitījumu no tās bankas, no kuras šis čeks ir ticis izrakstīts. Ar šiem naudas līdzekļiem pēc tam kredītē klienta kontu. Abas operācijā iesaistītās bankas pilda atšķirīgas funkcijas.
 - a) *Pieņēmējbanka /collecting bank/* iekasē čekā norādīto summu sava klienta (maksājuma saņēmēja vai indosāta) vārdā un kredītē viņa kontu.
 - b) *Maksātājbanka /paying bank/* nomaksā čeku no klienta (čeka devēja) konta.
- 1.7. Lielbritānijā, piemēram, lielais ikdienā veicamo čeku operāciju skaits ir radījis nepieciešamību izstrādāt saistību pamatnoteikumus, kas dotu bankām zināmu drošību. Tā kā individuālo operāciju skaits ir liels un tiek veikts visās filiālēs, bankām ir jāizveido un jāpielieto standarta darba kārtība. Šo kārtību, kas vajadzības gadījumā tiek pārskatīta vai uzlabota, sauc par 'parasto darba ciklu'. Bankas darbiniekiem ir gandrīz neiespējami vēltīt pārāk daudz laika parastajā darba ciklā apstrādāto čeku sīkākai izpētei, pieprasīt papildu informāciju, pārbaudīt katru individuālo čeku. Tādēļ ir izstrādāti likumi, kas nosaka, kā jāveic čeku apstrāde.
- 1.8. Tagad aplūkosim to, kāda ir bankām pieejamā tiesiskā aizsardzība - vispirms pieņēmējbankai, un tad maksātājbankai.

2. PIEŅĒMĒJBANKA

- 2.1. Kad banka saņem no klienta čeku iekasēšanai, bankas darbiniekam ir rūpīgi jāpārbauda šis čeks, lai pārlicinātos, ka tas ir pareizi aizpildīts. Īpaši ir jāņem vērā šādi čeka rekvizīti:
 - a) naudas saņēmējs un jebkādi indosamenti;
 - b) paraksts;
 - c) summa;
 - d) datums; un
 - e) svītrojumi.

Naudas saņēmējs un indosamenti

- 2.2. Personas, kurai šis čeks ir izmaksājams, vārdam ir jāsakrīt ar tās personas vārdu, kuras kontā čeks tiek iemaksāts. Čeku (lai gan mūsdienās reti) var indosēt. Indosaments ir tās personas paraksts čeka otrā pusē, kam šis čeks ir izmaksājams, un kas nozīmē čeka izmantošanas tiesību nodošanu tālāk kādai citai personai. Ir trīs veidu indosamenti:
 - a) *Blanko indosaments /endorsement in blank/* jeb vispārējais indosaments. Tas ir vienkārši personas paraksts čeka otrajā pusē, piemēram, 'Pay J Smith', indosēts (parakstīts) 'J Smith'. Blanko indosaments faktiski čeku pārvērš par uzrādītāja čeku, citiem vārdiem sakot, izmaksājamu ikvienam, kura rīcībā šis čeks nonāk. Jāatzīst, kas tas ir diezgan nedrošs indosamenta veids.
 - b) *Konkrētais vai speciālais indosaments /special or specific endorsement/*. Čeka saņēmēja paraksts parādās čeka otrajā pusē, kopā ar norādījumu maksāt konkrētai personai (indosātam). Piemēram: 'Pay H Brown or order J Smith (paraksts)'

Pay H Brown or order J Smith (paraksts)

- c) *Ierobežojošais indosaments /restrictive endorsement/*. Tas dod tiesības čeka saņēmējam saņemt naudu, taču viņš nevar nodot šo čeku tālāk kādai trešajai personai. Piemēram, 'Pay X only': ar šādu indosamentu vienīgi X persona var piestādīt šo čeku un nevar nodot to citai (indosamenta ceļā) personai.
- 2.3. Mūsdienās indosamenti parasti ir sastopami četros gadījumos.
- Čeks, kas tiek izrakstīts vairāk nekā viena personai, ir jāindosē arī pārējām personām, ja to iemaksā vienas personas kontā.
 - Čeki, pret kuriem skaidra nauda tiek saņemta 'pie letes' (bankas kases lodziņa), ir jāindosē.
 - Čeki, kas izdoti ārzemju bankās, ir jāindosē.
 - Personai, kas pārvērš čeku skaidrā naudā (parasti draugam vai uzticamam veikalniekam vai krodziņa īpašniekam) ir jāindosē čeks, tā lai jaunais īpašnieks var ieskaitīt šo čeku savā bankas kontā. To var izdarīt tas, kurš saņem šo čeku, bet kuram nav bankā konta.
- 2.4. Ir viens gadījums, kad čeku indosē čeka saņēmējs (čeka uzrādītājs). Šāda veida čekiem priekšpusē ir uzdrukāts burts 'R' (saņemšanai /for receipt). Šādus čekus parasti izdod apdrošināšanas sabiedrības, izmaksājot polisē paredzēto apdrošinājuma summu. Čeka uzrādītājs paraksta speciālu kvīti.
- 2.5. Ceļojuma čeki arī ir jāindosē pirms to pārvēršanas skaidrā naudā.

Paraksts

- 2.6. Pieņēmējbankas pienākums ir pārlicināties, ka čeks ir parakstīts, taču tai nav jāpārbauda paraksta īstums, jo būtībā tas ir neiespējami - banka pazīst savu klientu, nevis čeka saņēmēju.

Summa

- 2.7. Ar vārdiem un cipariem uzrādītajai summai ir jāsakrīt. (Ja šīs summas nesakrīt, tad no juridiskā viedokļa bankām ir jāņem vērā vārdiski rakstītā summa. Taču praksē visbiežāk šāds čeks tiek nosūtīts atpakaļ ar norādi 'vārdi un cipari nesakrīt').

Datums

- 2.8. Čeka definīcija neparedz noteikumu, ka uz čeka ir obligāti jābūt datumam. Taču, ja šāds čeks bez konkrēta datuma tiek iesniegts bankā apmaksai, bankai ir visas tiesības atteikties apmaksāt čeku, pamatojoties uz to, ka tā nav pilnvarota izmaksāt naudu pret nepilnīgi aizpildītu čeku. Čeks var tikt nosūtīts atpakaļ.
- 2.9. Banka var - un reizēm arī to dara - paļauties uz likumā noteikto kārtību, ka ikviena persona, kuras īpašumā ir vekselis (čeks ir vekseļa paveids!), ir pilnvarota aizpildīt iztrūkstošo daļu tā, kā to uzskata par vajadzīgu. Šajā gadījumā banka ieraksta konkrēto čeka izdošanas datumu un izmaksā naudu pret čeku.
- 2.10. Augstākminētie noteikumi pilnvaro arī čeka uzrādītāju (čeka saņēmēju) vai citu čeka turētāju ierakstīt datumu uz čeka pirms tā iesniegšanas apmaksai. Iespējams, ka bankas darbinieks pamana atšķirību rokrakstā vai tintē, un saprot, ka čeka devējs pats nav ierakstījis datumu. Ja vien nav kādas īpašas aizdomas, čeka autentiskums netiek apšaubīts.
- 2.11. Čeks var būt arī ar iepriekšēju datumu */ante-dated/* (agrāks datums par datumu, kad čeks izdots) vai vēlāk datēts */post-dated/* (ar vēlāku datumu, kas vēl nav pienācis brīdī, kad čeks tiek iesniegts apmaksai). Abos gadījumos čeks ir derīgs un apgrozāms finansu dokuments. Taču var eksistēt šādi papildu noteikumi:
- Novecojs čeks /stale cheque/*: bankas parasti uzskata, ka klienta spēja nomaksāt čeku beidzas pēc sešiem mēnešiem, sākot no izdošanas dienas. Pēc sešiem mēnešiem čeks skaitās 'novecojs', un banka to atsūta atpakaļ ar piezīmi 'novecojs čeks'. Tā kā čeka devējs var vai nu apstiprināt savas pilnvaras nomaksāt šo čeku, vai (kā tas parasti notiek) arī izrakstīt jaunu čeku ar pašreizējo (esošo) datumu.

- b) *Čeki ar vēlāku datumu /post dated cheques/*: ja čeks ir datēts ar vēlāku datumu un iesniegts apmaksai pirms norādītā laika, banka var atteikties to apmaksāt līdz norādītajam datumam. Taču, ja banka neuzmanības dēļ nomaksā šo čeku pirms paredzētā datuma, klients nevar iebilst pret bankas tiesībām debitēt viņa kontu, jo ar šo operāciju parasti dzēš klienta parādu čeka saņēmējam (čeka turētājam). Bankām, nomaksājot čeku pirms paredzētā laika, tomēr jāstāpās ar zināmu risku.
- i) *Bankas pilnvaru izbeigšanās* pirms čeka apmaksas termiņa. Klients, piemēram, var atsaukt pavēli vai apturēt maksājumu vai nomirt pirms apmaksas termiņa.
 - ii) *Kļūdaina atteikšanās apmaksāt citus čekus*: priekšlaicīga čeka ar vēlāku datumu apmaksāšana var samazināt klienta konta atlikumu citu čeku apmaksai. Iespējams, ka, izrakstot čekus, klients ir domājis, ka kontā ir pietiekami daudz līdzekļu, lai segtu šos čekus; viņš, iespējams, ir plānojis iemaksāt papildu līdzekļus pirms vēlāk datētā čeka apmaksas termiņa.

Svītrojumi

2.12. Svītrojums uz čeka paredz čeka iemaksu bankas kontā.

Pieņēmjebankas risks un aizsardzība

2.13. Pieņēmjebankas nolaidība parasti var izpausties sekojošos aspektos:

- a) konta atvēršana iepriekš nezināmam klientam - bez papildu informācijas ievākšanas
- b) pārskaitot klientam naudas summu pret čeku, ko izdod darba devējs par labu trešajai personai, vai ko izdod trešā persona par labu darba devējam. Jebkurā gadījumā tiem ir jābūt indosētiem par labu klientam. Šie paši principi attiecas uz uzņēmumu un dažādu līgumsabiedrību čekiem, ja klients ir direktors vai partneris.
- c) pārskaitot klientam naudas summu pret čeku par ārkārtīgi lielu summu, kas neatbilst klienta finansiālajai situācijai.

Visos šajos gadījumos aizsardzības nolūkos bankai būtu jāveic izmeklēšana (patiesas un uzticamas informācijas ievākšana).

2.14. Pieņēmjebanka ir aizsargāta pret prasības ierosināšanu par *piesavināšanos /conversion/*, ko apskatīsim tālāk šajā nodaļā, ja:

- a) banka rīkojusies pēc vislabākās sirdsapziņas; un
- b) bez nolaidības
 - i) banka saņem maksājumu pret čeku klienta labā; vai
 - ii) saņem maksājumu sev, iepriekš kreditējot klienta kontu par čekā norādīto summu.

Šādos apstākļos, ja bankas klientam nav bijis tiesību vai bijušas nelikumīgas tiesības uz šo čeku, pieņēmjebankai nav nekādu saistību pret patieso čeka īpašnieku.

3. MAKSĀTĀJBANKA

3.1. Tāpat kā pieņēmjebankai, arī maksātājbankai ir obligāti jānodrošina, lai tiktu ievēroti zināmi praktiski un tiesiski noteikumi. Maksātājbankai, lemjot par čeka apmaksu, ir jāņem vērā šādi čeka rekvizīti:

- a) naudas saņēmējs un jebkurš indosaments (pieņēmjebankai);
- b) paraksts;
- c) datums (pieņēmjebankai);

- d) svītrojumi;
 - e) jebkādi čeka grozījumi vai izkropļojumi;
 - f) jebkādi šķēršļi maksājuma izdarīšanai:
 - i) juridiski;
 - ii) ja maksājumu ir apturējis klients
 - iii) ja tas ir saskaņā ar konta mandātu
 - g) vai kontā ir pietiekami daudz līdzekļu
- 3.2. Maksātājbankai ir pienākums atpazīt klienta parakstu, un tāpēc tas ir jāpārbauda pirms čeka pieņemšanas. Parakstam ir jāsakrīt ar apstiprināto paraksta paraugu.

Svītrojumi

- 3.3. Ir četri atzīti svītrojuma */crossing/* veidi:
- a) vispārējais */general/*;
 - b) speciālais */special/*;
 - c) nav apgrozāms */not negotiable/*; un
 - d) bezskaidras naudas norēķiniem */a/c payee - saņēmēja konts/*.
- 3.4. *Vispārējais svītrojums* ir norādīts divu vertikālu līniju veidā čeka priekšpusē (tas parasti jau ir uzdrukāts uz čekiem, ko bankas izdod klientiem). Vārdi 'un sabiedrība' vai saīsinājums 'A/Co' */and company/* var tikt ierakstīti starp līnijām, taču parasti tas vairs netiek darīts. Vispārējais svītrojums dod rīkojumu maksātājbankai veikt maksājumu *tikai citai bankai*.
- 3.5. *Speciālais svītrojums* ir pieņēmējbankas vai šīs bankas filiāles nosaukums un adrese. Parasti, lai gan ne obligāti, uz čeka ir divas vertikālas līnijas un bankas nosaukums ir jāieraksta starp šīm līnijām. Tas ir norādījums maksātājbankai veikt pārskaitījumu *tikai svītrojumā norādītās bankas kontā*. Speciālā svītrojuma tekstu bieži vien pievieno pieņēmējbanka (identifikācijas nolūkos) pirms čeks tiek atdots uz starpbanku klīringu, kur tiek apstrādāts ļoti liels skaits čeku. Tas ir drošības pasākums, lai novērstu čeka pazušānu klīringa laikā.
- 3.6. Vispārējais vai speciālais svītrojums var tikt kombinēts ar vienu vai abiem 'nav apgrozāms' un 'a/c payee' svītrojumiem.
- 3.7. Vārdi 'nav apgrozāms' var tikt ierakstīti starp svītrojumu līnijām, galvenokārt, lai aizsargātu pret čeku zādzību.

Piemēram, persona A izraksta čeku personai B, lai nomaksātu A parādu B. B indosē blanko čeku (pārvēršot to par uzrādītāja čeku), parakstot to otrā pusē.

Persona C nozog čeku no B un 'nodod to apgrozībā' (iekasē naudu pret šo čeku) personai D, kas pieņem šo čeku uz labticības pamata. Tādējādi D iegūst tiesības uz čeku, lai gan C - kā zaglim - tādu nebija. Taču, ja A vai B būtu svītrojuši čeku kā 'neapgrozāmu', arī D, gluži tāpat kā C, nebūtu tiesību uz čeku. D varētu būt arī banka. Tāpēc bankai ir rūpīgi jāpārbauda visi piestādītie čeki, kas ir svītroti kā 'neapgrozāmi'.

- 3.8. Svītrojums 'nav apgrozāms' uz čeka neaizkavē tā nodošanu citai personai. Tas galvenokārt nodrošina to, lai saņēmējam nebūtu lielāku tiesību, kā tam, kurš viņam nodevis šo čeku.

- 3.9. Svītrojums *bezskaidras naudas norēķiniem /A/c payee/* ir norādījums čeka pieņēmējbankai kreditēt tikai tās personas kontu, kurai šis čeks ir izrakstīts. Ja šis norādījums netiek ievērots, pieņēmējbankai ir jāuzņemas atbildība. Likums paredz, ka tagad pieņēmējbankām šādā veidā svītroti čeki ir jāuzskata par *nenododamiem /non-transferrable/*. Daudzas bankas plāno izdot čekus, jau iepriekš iedrukājot šāda veida svītrojumu. Praksē ļoti maz čeku ar *A/c payee* svītrojumu tika nodoti indosamenta ceļā. Pirms šis likums tika pieņemts, teorētiski tas bija iespējams. Tagad personai, kas saņem čeku ar *A/c payee* svītrojumu, un kam nav bankas konta, nebūs iespējams indosēt šo čeku personai, kam ir bankas konts.

Čeka grozījumi un bojājumi

- 3.10. Klients, piemēram, var grozīt čeka datumu vai summu, vai arī saņēmjē vārdu. Ikvienam no šiem grozījumiem ir nepieciešams čeka devēja paraksts, lai apstiprinātu to autentiskumu. Sabojāts čeks, kā, piemēram, saplēsts vai salīmēts čeks, praktiski netiek uzskatīts par derīgu un netiek pieņemts bankā.

Šķēršļi čeku apmaksāšanā

- 3.11. a) Juridiska rakstura šķēršļi */legal bars/*

Juridiska rakstura šķēršļi klienta čeka apmaksai ir:

- i) Klienta nāve
- ii) Klienta bankrots; un
- iii) Tiesas prāva pret klientu.

- b) Čeka apturēšana */stopping a cheque/*

Klientam ir tiesības *atsaukt rīkojumu* vai apturēt čeka nomaksāšanu, iesniedzot bankā attiecīgus norādījumus, pirms šis čeks tiek apmaksāts. (Bet, ja klients ir izmantojis čeka garantijas karti, izrakstot čeku, viņš uzdod savai bankai nomaksāt čeku, un viņš nevar anulēt savu rīkojumu). Rīkojuma atsaukšanas noteikumi ir stingri. Izdodot čeku, klients rada situāciju, kurā viņa banka riskē neapmaksāt čeku, sakarā ar nesaskaņām starp klientu un otru personu. Galvenie nosacījumi paredz, ka rīkojuma atsaukšana darbojas tikai tādos gadījumos ja:

- i) banka par to patiešām ir informēta;
- ii) ja atsaukums tiek iesniegts vai apstiprināts rakstiski ar nepieciešamām un precīzām detaļām, kas padara iespējamu identificēt atsauktu čeku bankā.

- 3.12. Atsaukums ir jāiesniedz tajā bankas filiālē, kurā klientam ir konts. Daži klienti ir panākuši to, ka viņu čeki tiek pieņemti un apmaksāti vairākās bankas filiālēs (piemēram, līdz ar to nodrošinot naudu algu izmaksām uz vietas). Bankas tad skaidro tā, ka, ja čeki ir apmaksājami vairākās filiālēs, nav iespējams informēt katru filiāli, kurā šis atsauktais čeks varētu tikt iesniegts apmaksai.

- 3.13. Čeka apturēšana anulē bankas tiesības apmaksāt šo čeku. Lai gan ir reāls risks, ka tāda vai citāda iemesla dēļ čeka atsaukums varētu tikt neievērots, banka nedrīkst debitēt klienta kontu. Vienīgā iespēja ir atgūt naudu no saņēmjēja vai saņēmjēja bankas, pamatojot to kā nepareizu pārskaitījumu.

Līdzekļu pietiekamība

- 3.14. Bankai ir pienākums nomaksāt klienta čeku, ja vien klientam ir pietiekami daudz līdzekļu kontā vai arī ja ir atļauts *overdrafts*, kas nodrošina pietiekamus naudas līdzekļus čeka apmaksai. Lai gan, kā redzēsīm tālāk, čeks, kas izdots čeku garantijas shēmas ietvaros, ir jāapmaksā, pat ja klientam tas nozīmē neatļauto *overdraftu*.

Maksātājbankas risks un aizsardzība

- 3.15. Maksātājbankai ir pienākums nomaksāt klienta čekus, ja viņa konta atlikums ir kredītā (vai izmantojot atļautu overdraftu). Ja banka nepatiesi atsakās apmaksāt čeku, tā ir atbildīga par zaudējumiem, kas rodas līguma laušanas gadījumā. Banka var tikt saukta pie atbildības par neslavas celšanu (jo uz čeka norādītais vārds vai nosaukums var nopietni iedragāt klienta reputāciju).
- 3.16. Vēl viena lieta, kā rezultātā var iestāties atbildība, ir *piesavināšanās*. Piesavināšanās ir rikošanās ar citas personas īpašumu tādā veidā, kas noliedz vai ir pretrunā ar šīs personas tiesībām uz savu īpašumu. Bankai, kas apmaksā čeku vai pieņem čeku no personas, kas nav čeka likumīgais īpašnieks, ir jāatmaksā īstajam čeka īpašniekam šī čeka vērtība. Tas nav attaisnojams, ja banka apgalvo (kā tas visbiežāk mēdz būt), ka nebija zinājusi par viltotā vai īstā čeka īpašnieku.
- 3.17. Ja maksātājbanka apmaksā čeku, kas sastādīts pareizi, nesagrozītā formā ar īstu klienta parakstu, ir iespējams risks, ka summa var tomēr tikt izmaksāta nepareizai personai. Atspēkojot jebkādas prasības, maksātājbanka šajā situācijā var paļauties uz sekojošu likumā noteiktu aizsardzību:
- a) Darījumi ar svītrotiem čekiem tiek apmaksāti:
 - i) saskaņā ar svītrojumiem;
 - ii) pēc labākās sirdsapziņas un uzticības; un
 - iii) bez nolaidības.

Varam secināt, ka banka atrodas tādā pašā tiesiskā pozīcijā kā tad, ja summa būtu izmaksāta pareizajai personai.
 - b) Gadījumos, kad banka ir bijusi nevērīga vai, ja čeks nav bijis svītrots, likums atbrīvo banku no jebkādas atbildības, pierādot, ka indosaments ir bijis pareizs un banka ir izmaksājusi attiecīgo summu čeka turētājam, rīkojoties:
 - i) pēc labākās sirdsapziņas un uzticības; un
 - ii) un saskaņā ar parasto kārtību par spīti jebkādam kļūdām indosamentā.
- 3.18. Ir daudz tādu gadījumu, kad banka tiek atzīta par vainīgu, ja tā ir pieņēmusi čekus un kreditējusi klienta kontu ar čekiem, kurus ir izrakstījis klienta darba devējs (vai uzņēmums, kurā klients ir bijis direktors vai līgumsabiedrība, kurā klients ir bijis dalībnieks) un indosējis to klientam. Šādi indosētiem čekiem nevajadzētu radīt aizdomas, taču, ja tādas aizdomas rodas, ir jāievāc papildu informācija.
- 3.19. Atgriežot neapmaksātu čeku, maksātājbanka pievieno šim čekam īsu paskaidrojumu par atteikuma iemesliem. Ja paskaidrojumā minētā informācija nav patiesa un tādējādi nelabvēlīgi ietekmē klienta reputāciju (piemēram, norāde, ka klienta kontā nav pietiekami daudz līdzekļu, kas nav taisnība), klients banku var apsūdzēt par neslavas celšanu. Tādēļ bankai ir rūpīgi jāpārdomā atteikuma iemesli.
- 3.20. Čeka noraidīšanas iemeslam jābūt tādām, lai klients nevarētu celt sūdzību pret banku. Piemēram:

‘vārdi un cipari nesakrīt’;

‘iesniegt vēlreiz paredzētajā datumā’ (vēlāk datētiem čekiem);

‘čeka izdevējs ir miris’.

Problēmas parasti rodas tad, ja banka norāda, ka klienta kontā nav pietiekami daudz līdzekļu, lai varētu apmaksāt čeku.

4. ČEKU GARANTIJAS KARTES

4.1. *Lielbritānijā čekū garantijas kartes lieto, lai 'noslēgtu' līgumu, kura ietvaros banka (caur klientu, kā tās aģentu), apņemas nomaksāt čeka turētājam minimālo paredzēto kartes vērtības summu vai arī noteiktu summu (£50; vai £100 ; vai £250 , kā norādīts uz čeku kartes). Čeku garantijas karte pati par sevi nevar tikt uzskatīta par norēķinu metodi: tā ir garantija, ka čeks tiks apmaksāts.*

Lielbritānijā minimālā kartes summa ilgu gadu bija 50 sterliņu mārciņas. Tagad ir iespējams izdot čeku kartes 100 vai 250 sterliņu mārciņu vērtībā. Taču tas nav pārāk izplatīts karšu veids.

4.2. Lai ierobežotu nelikumīgu rīcību ar zagtām čeku kartēm, ir izdoti šādi noteikumi:

- a) Vienā operācijā var izmantot tikai vienu čeku. Tas ir tāpēc, lai nobloķētu tādus gadījumus, kad izraksta lielu skaitu čeku (protams, par kartē norādītajām summām), gala rezultātā iegūstot lielu kopējo summu.
- b) Uz čeku kartes ir paraksta paraugs. Čeks ir jāparaksta čeka saņēmēja klātbūtnē un parakstiem ir jāsakrīt. Čeka saņēmējam ir jāsalīdzina šie paraksti, pirms čeks tiek pieņemts.
- c) Čeku kartēm ir sērijas numuri. Šāds numurs ir jāuzraksta čekam otrā pusē, kā pierādījums.
- d) Ja nauda pret čeku tiek izmaksāta bankā pie kases, klientam ir jāuzrāda sava čeku grāmatiņa, lai varētu atzīmēt datumu kalendārā grāmatiņas beigās. Tas ierobežo naudas saņemšanu pret vairākiem čekiem vienā dienā.
- e) Uz katras kartes ir norādīts kartes termiņa beigu datums. Čeka saņēmējam vajadzētu pārliecināties, ka šis datums nav jau pagājis, pretējā gadījumā garantija būs nederīga.
- f) Klientiem tiek ieteikts glabāt čeku karti un čeku grāmatiņu atsevišķi, lai gan ne vienmēr tas ir iespējams, it īpaši sievietēm.
- g) Čeku grāmatiņā vajadzētu turēt minimālu čeku skaitu.
- h) Arvien vairāk čeku kartes tiek sūtītas ierakstītā pasta sūtījumā, lai klients parakstītos par saņemšanu.

4.3. Ja klients pazaudē karti vai tā tiek nozagta, klientam ir nekavējoties par šo faktu jāziņo bankai.

4.4. Iespējams risks, ka tikmēr, kamēr klienta īpašumā ir čeku karte, klients to izmantos, liekot bankai pieņemt un apmaksāt čekus par lielākām summām, nekā klienta konta atlikums vai pieļaujama overdrafts. Par šādu krāpšanu var draudēt kriminālatbildība: (naudas iegūšana krāpšanas ceļā).

4.5. Banka parasti atsakās izdot čeku karti jauniem klientiem, līdz kamēr bankai ir vairāku mēnešu pieredze darbā ar šo klientu. Tā rīkojas, lai nodibinātu attiecības, kas balstās uz savstarpēju uzticību un atbildību, kā arī, lai iegūtu atsauksmes no citām bankām, kuras ir apkalpojušas šo klientu. Karte ir bankas īpašums, un nelikumīgas lietošanas gadījumā to var klientam atsavināt.

4.6. Bankas ir uzmanīgas un reaģē uz jebkurām pazīmēm, kas norāda uz noteikumu neievērošanu. Šādos gadījumos banka visbiežāk atsakās apmaksāt čekus. Visizplatītākā problēma ir tāda, ka reizēm klients izdod vairākus čekus vienam un tam pašam čeka saņēmējam, datētus aptuveni vienā un tajā pašā laikā - varbūt pat par 50 sterliņu mārciņām katru, izņemot vienu, kurā norādīta atšķirīga summa (acīmredzami, lai galā iegūtu vajadzīgo naudas daudzumu). Tas, protams, šķiet ļoti aizdomīgi.

5. BANKAS ČEKŠ /BANKER'S DRAFT/

5.1. Šī norēķinu metode ir pieejama pēc pieprasījuma (par šo pakalpojumu ir jāmaksā komisijas nauda). To izmanto klienti, kam ir nepieciešams samazināt risku, ka čeks varētu tikt noraidīts. Norēķini, izmantojot bankas čeku, parasti tiek lietoti gadījumos, kad klients pērk īpašumu un viņam ir vajadzīga garantija, ka

nepieciešamā summa tiks samaksāta. Klienta kontā ir jābūt pietiekami daudz līdzekļiem, lai banka varētu debitēt klienta kontu par čekā norādīto summu. Faktiski šādu čeku izraksta banka pati sev, un šis čeks ir izmaksājams klienta norādītai personai.

6. KLĪRINGA SISTĒMAS

- 6.1. Esam aplūkojuši čekus no tiesiskā aspekta, tālāk iepazīsimies ar čeku nomaksāšanas mehānismu. Šis mehānisms tiek saukts par *klīringu* (vai arī - *savstarpēju čeku ieskaiti starp bankām*).
- 6.2. Klīringa /*clearing*/ darbības pamatprincips: lai katrai bankas filiālei atsevišķi nevajadzētu nodot savus čekus apmaksāšanai citas bankas filiālē, bankas centralizēti savāc čekus no filiālēm un iesniedz tos visus kopā maksātājbankām.
- 6.3. Čeku klīringa sistēmas pirmsākumi meklējami 17. gadsimtā.
- 6.4. Čeku klīringa sistēma visās tās formās ir sarežģīts un detalizēts process, taču tās pamatkonceptiju ir diezgan viegli saprast. Diagramma nākamajā lapā paskaidro, kā šī sistēma darbojas.
 - a) Filiāles sašķiro ienākušos čekus atsevišķās paciņās (vienā paciņā tiek likti vienas bankas, kas piedalās čeku klīringa sistēmā, čeki). Bankas, kas neietilpst klīringa sistēmā var piedalīties šajā procesā, izmantojot kādu no savām korespondētājbankām, kas ietilpst klīringa sistēmā.
 - b) Katra filiāle nosūta savas čeku paciņas ar speciālu diennakts pastu uz savas bankas čeku centru (pārvaldi).
 - c) Čeku centrs nosūta uz Klīringa namu /*Clearing House*/ paciņas ar čekiem (kopā ar sarakstu), kas ienākuši no citām bankām, vai arī no bankām, kuras pašas neveic klīringu, un kuru pārstāvis ir šī banka.
 - d) Klīringa nams izsūta šos čekus uz attiecīgām maksātājbankām.
 - e) Maksātājbankas, lietojot datorus, apstrādā saņemtos čekus un izsūta tos uz tām bankas filiālēm, no kurām šie čeki tika izrakstīti.

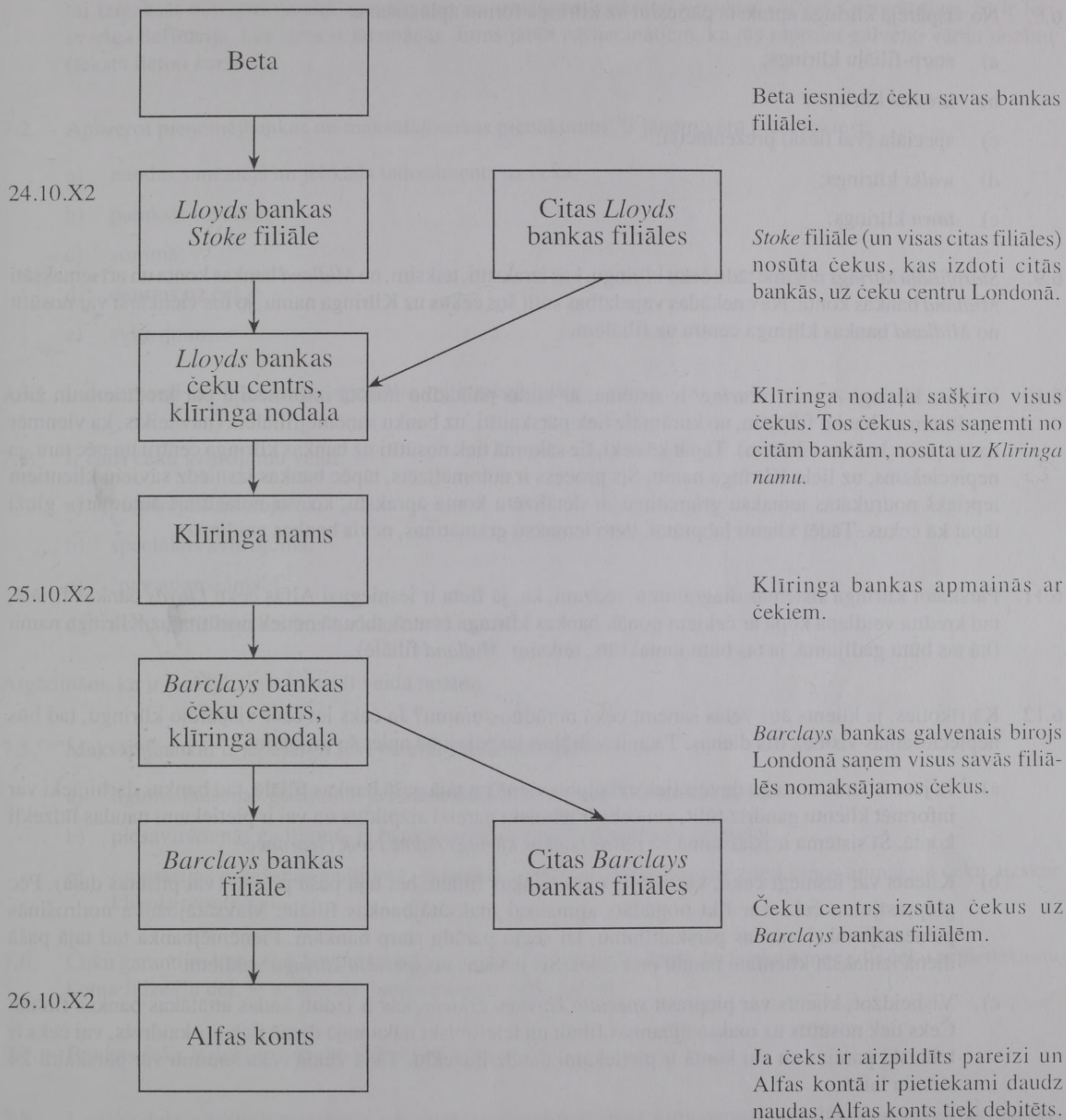
Visas operācijas - nosūtīšana uz Klīringa namu, čeku apmaiņa starp banku čeku centriem un nosūtīšana atpakaļ uz atsevišķām filiālēm - katram individuālam čekam ir jāveic trīs darba dienās.

Ja maksātājbanka atsakās nomaksāt caur klīringa sistēmu saņemto čeku, tā uzraksta uz čeka atteikuma iemeslu un pa pastu nosūta tieši uz to bankas filiāli, no kuras tas nācis. Kad čeks ir pirmo reizi nosūtīts uz pieņemšanu, filiāle apzīmogo to ar savu vārdu un adresi, kā papildinājumu svītrojumiem. Tādējādi, maksātājbanka uzreiz var identificēt pieņēmējbanku un sazināties ar to, kad vien tā vēlas. Čeka summa tiek iekļauta kopējā summā, kas tiek nodota no vienas bankas uz citu centrālā klīringa ietvaros. Banku čeku centri saskaņo savas pozīcijas savā starpā.

- 6.6. Visa klīringa sistēma pakļaujas noteiktai kārtībai, kas ir izveidota, lai čeku operāciju lielais apgrozījums katru dienu būtu pēc iespējas efektīvāks, bez jebkādiem kavējumiem vai vajadzības pēc papildu informācijas individuālos gadījumos.
- 6.7. Ir jāapzinās, ka čeku pārbaude ir diezgan aprūtināošs process, it sevišķi tagad, kad norēķini ar čekiem joprojām ir samērā izplatīts norēķinu veids Lielbritānijā.
 - a) Tiek pētītas tās juridiskās un praktiskās grūtības, kas jāpārvar, ja čeki tiek apstrādāti ar *truncation* metodi un netiek sūtīti uz klīringu. Angļu vārds '*truncation*' apzīmē procedūru, kad maksātājbanka saņem visu nepieciešamo informāciju elektroniski, līdz ar to nav vajadzības redzēt pašus čekus. Tas samazina aizkavējumus, kas parasti rodas klīringa procesā.

Kliringa sistēma

Alfa, *Barclays* bankas klients, izraksta čeku Betai. Beta ir *Lloyds* bankas klients, kas iesniedz čeku savas bankas filiālei 19X2.gada 24. oktobrī.

- b) Daudzas bankas iesaka klientiem lietot debetkartes, jo tas samazina lielo papīru plūsmu.

Klīringa formas

6.8. No vispārējā klīringa apraksta pāriesim uz klīringa formu aplūkošanu:

- a) starp-filiāļu klīrings;
- b) kredīta klīrings;
- c) speciālā (vai tiešā) prezentācija;
- d) *walks* klīrings;
- e) *town* klīrings.

6.9. *Starpfiliāļu klīrings* nozīmē tādu čeku klīringu, kas izrakstīti, teiksim, no *Midland* bankas konta un arī iemaksāti *Midland* bankas kontā. Nav nekādas vajadzības sūtīt šos čekus uz Klīringa namu, jo tos vienkārši var nosūtīt no *Midland* bankas klīringa centra uz filiālēm.

6.10. Kredīta klīrings */credit clearing/* ir sistēma, ar kuras palīdzību nosūta informāciju par kredītiem un žiro kredītiem no banku filiālēm, no kurām tie tiek pārskaitīti, uz banku saņēmējfiliālēm (nav teikts, ka vienmēr uz tās pašas bankas filiālēm). Tāpat kā čeki, tie sākumā tiek nosūtīti uz bankas klīringa centru un pēc tam, ja nepieciešams, uz lielo Klīringa namu. Šis process ir automatizēts, tāpēc bankas izsniedz saviem klientiem iepriekš nodrukātas iemaksu grāmatīņas ar detalizētu konta aprakstu, ko var nolasīt arī automāti - gluži tāpat kā čekus. Tādēļ klienti labprātāk lieto iemaksu grāmatīņas, nevis bankas veidlapas.

6.11. Pārskatot klīringa sistēmas diagrammu, redzam, ka, ja Beta ir iesniegusi Alfas čeku *Lloyds* bankas filiālē, tad kredīta veidlapa kopā ar čekiem nonāk bankas klīringa centrā, taču tā netiek nosūtīta uz Klīringa namu (kā tas būtu gadījumā, ja tas būtu iemaksāts, teiksim, *Midland* filiālē).

6.12. Kā rīkoties, ja klients ātri vēlas saņemt čekā norādīto summu? Ja čeks iet caur vispārējo klīringu, tad būs nepieciešamas vismaz trīs dienas. Taču ir vairākas iespējas, kā apiet šo problēmu.

- a) Ja jūsu klients un čeka devējs tiek apkalpoti vienā un tajā pašā bankas filiālē, tad bankas darbinieki var informēt klientu gandrīz tūlīt, vai čeks ir tehniski pareizi aizpildīts un vai ir pietiekami naudas līdzekļi kontā. Šī sistēma ir pazīstama kā *pašas bankas klīrings /same bank clearance/*.
- b) Klients var iesniegt čeku, kas izdots citas bankas filiālē, bet tajā pašā pilsētā (vai pilsētas daļā). Pēc pieprasījuma čeks var tikt nogādāts apmaksai maksātājbankas filiālē. Maksātājbanka nodrošinās pieņēmējbankai naudas pārskaitījumu, lai segtu parādu starp bankām. Pieņēmējbanka tad tajā pašā dienā izmaksāt klientam naudu pret čeku. Šis ir viens no *speciālā klīringa* veidiem.
- c) Visbeidzot, klients var pieprasīt *speciālo klīringu čekiem*, kas ir izdoti kādas attālākas bankas filiālē. Čeks tiek nosūtīts uz maksātājbankas filiāli un telefoniski nākamajā dienā tiek noskaidrots, vai čeks ir tehniski pareizs un vai kontā ir pietiekami daudz līdzekļu. Tādā veidā čeka summu var pārskaitīt 24 stundu laikā.

Tā kā šie procesi ir darbietilpīgi, par tiem tiek prasīta komisijas samaksa.

6.13. *Walks klīrings* ir klīringa sistēma čekiem, kurus izdod bankas vai kuri ir maksājami bankām, kas neveic klīringu. Tā kā šo banku pārvaldes gandrīz vienmēr atrodas galvaspilsētās, klīringa bankās ir *Walks* nodaļas, kur strādā kurjeri, kas iznēsā pieņēmējbankas maksājumus vai čekus, ko izdod klīringa bankas.

7. NOSLĒGUMS

- 7.1. Čeks ir *beznosacījuma* rakstveida pavēle - ar čeka devēja *parakstu*, ko kāda persona adresē bankai, pieprasot tai izmaksāt noteiktu naudas summu *pēc pieprasījuma konkrētai personai vai čeka uzrādītājam*. Ši ir ļoti svarīga definīcija, kas jums ir jāiemācās. Jums jābūt pārliecinātiem, ka jūs saprotat galveno vārdu nozīmi (tekstā lietoti *kursīvā*).
- 7.2. Apsverot pieņēmējbankas un maksātājbankas pienākumus, ir jāņem vērā pieci faktori:
- naudas saņēmējs un jebkāds indosaments uz čeka;
 - paraksts uz čeka;
 - summa;
 - datums uz čeka;
 - svītrojumi.
- 7.3. Indosamenti var būt blanko, speciālie vai ierobežojošie.
- 7.4. Ir četri čeku svītrojumu veidi:
- vispārējais svītrojums;
 - speciālais svītrojums;
 - 'nav apgrozāms' ;
 - svītrojums bezskaidras naudas norēķiniem .
- Atgādinām, ka ir svarīgi zināt katra šī veida nozīmi.
- 7.5. Maksātājbankai ir jāpasargā sevi no atbildības iestāšanās riska:
- līguma laušanas gadījumā, ja banka atsakās apmaksāt klienta čeku; vai
 - piesavināšanās gadījumā, ja banka samaksā naudu nepareizai personai;
 - reputācijas graušanas gadījumā, ja bankas vārdiskie izteikumi par atteikšanos apmaksāt čeku aizskar klienta reputāciju.
- 7.6. Čeku garantijas karte tiek lietota, lai naudas saņēmējs varētu būt drošs, ka banka nenoraidīs čeku nepietiekamu konta līdzekļu dēļ, jo ar šo karti banka garantē maksājumu.
- 7.7. Bankas čeks ir dokuments, ko izdod pati banka.
- 7.8. Lielākā daļa čeku tiek apstrādāti ar klīringa sistēmas palīdzību, kurā parasti piedalās visas galvenās bankas.

PĀRBAUDIET SAVAS ZINĀŠANAS!

1. Pieņēmējbanka ir čeka devēja / izrakstītāja banka. Pareizi vai nepareizi?
2. Ja čeks ir indosēts '*Pay X Bloggs or order*', kāda veida indosaments tas ir?
3. Nosauciet četrus gadījumus, kādos čeks var tikt indosēts.
4. Klients 19X1.g. 31.martā vēlas iesniegt apmaksai čeku, kas datēts ar 19X1.g. 25.decembri. Kā bankai rīkoties?
5. Kas ir 'novecojis' čeks?
6. Svītrojums ar '*& Co*', ierakstītu starp līnijām, ir speciālais svītrojums. Pareizi vai nepareizi?
7. Svītrojums '*nav apgrozāms*' aizkavē čeka nodošanu citai personai. Pareizi vai nepareizi?
8. Ar ko riskē maksātājbanka, ja tā nepareizi izmaksā naudu pret čeku?
9. Klients nopērk elektroierīces par 250 Ls un dod tirgotājam piecus čekus, katru par 50 Ls. Uz čeku otrām pusēm tirgotājs uzraksta klienta čeku garantijas kartes numuru. Vai šo čeku apmaksā ir garantēti?
10. Kas ir 'bankas čeks'?
11. Kā klients var panākt ātru čeka klīringu?

6. nodaļa

KRĀJKONTI UN AIZDEVUMU KONTI

Šajā nodaļā ir aplūkotas šādas tēmas:

1. Krājkonti
2. Aizdevumu kontu veidi

1. KRĀJKONTI

1.1. Kā jau redzējām, noguldījumu pieņemšana ir viena no banku pamatfunkcijām. Bankas gūst peļņu, piešķirot aizdevumus. Šim nolūkam tās izmanto klientu noguldījumus un citus finanšu avotus. Tādēļ bankas ir ieinteresētas piedāvāt pēc iespējas dažādākus noguldījumu kontu un aizdevumu kontu veidus saviem klientiem. Šajā nodaļā aplūkosim šos kontus, kā arī to, kādēļ cilvēki nogulda naudu bankās.

1.2. Kādēļ cilvēki krāj naudu? Galvenie iemesli ir šādi.

- a) *Drošība*. Noguldot naudu bankā, samazinās risks, ka tā var pazust vai arī tikt nozagta.
- b) *Neparedzētas vajadzības*. Naudu bankā var izmantot, lai nomaksātu neparedzētus rēķinus, kā arī slimības vai bezdarba gadījumā.
- c) *Nākotnes plāni* - dzīvesvietas maiņa, jauna automobiļa iegāde, laulības.
- d) *Inflācija* samazina naudas pirktspēju. Noguldījumi pelna procentus, šādi samazinot inflācijas ietekmi.
- e) *Kapitāla uzkrāšana*. Tas tiek darīts, lai nodrošinātu līdzekļus vecumdienām, kā arī līdzekļus mantiniekiem - bērniem un mazbērniem. Tomēr augstas inflācijas periodos pat procenti nespēj pasargāt kapitālu no vērtības zaudēšanas.
- f) *Aizņēmumi*. Kad banka izskata aizņēmuma pieteikumu, tā ņem vērā potenciālā aizņēmēja finansiālo stāvokli. Ja klients ir ilgstoši noguldījis bankā naudu, banka labprātāk šim klientam piešķirs aizdevumu.
- g) *Uzkrājumi*, ko veido saskaņā ar līgumu. Ja ir izņemta dzīvības apdrošināšanas polise, katru mēnesi, ceturksni vai gadu ir jāatliek noteiktas naudas summas, lai varētu nomaksātu prēmiju maksājumus par apdrošināšanas polisi.

1.3. Kad klients ir nolēmis krāt naudu, viņš izvēlas vispiemērotāko krāšanas veidu, balstoties uz šādiem kritērijiem.

- a) *Risks*. Klients, kas ir nolēmis krāt naudu kādam pirkumam, gribēs noguldīt savus līdzekļus drošā vietā; viņš negribēs riskēt ar šo naudu, iesaistoties spekulatīvos darījumos (kas var dot lielāku peļņu, bet var arī novest pie naudas zaudēšanas).
- b) *Pieklūšana naudai*. Noguldītājiem var būt dažādas prasības attiecībā uz likviditāti. Daži vēlas, lai naudu varētu izņemt jebkurā laikā, bet citi ir ar mieru noguldīt naudu uz ilgāku laika periodu, lai gūtu lielāku peļņu.
- c) *Peļņa*. Noguldītājs cenšas atrast tādu noguldījuma veidu, kas nodrošina vislielāko peļņu, vienlaikus atbilstot pirmajiem diviem kritērijiem.

- 1.4. Noguldījumi (krājkonti) no ieguldījumiem (ieguldījumu konti) atšķiras ar to, ka:
- noguldījumi nozīmē pamata (kapitāla) summas veidošanu, noguldot bankā daļu no regulāriem noguldītāja ienākumiem; un
 - ieguldījumi, savukārt, nozīmē kapitāla izmantošanu ar mērķi radīt papildu ienākumus vai arī palielināt šo kapitālu.
- 1.5. Ja aplūkojam noguldījumus, par kuriem tiek maksāti procenti, jāatzīst, ka procenti ir lielāki tad, ja noguldījuma termiņš ir garāks. Tas ir sava veida "atalgojums" par atteikšanos izmantot savu naudu ilgā laika periodā. Daži noguldījumu veidi ļauj noguldītājam izņemt naudu ātrāk, iepriekš banku par to brīdinot. Noguldījumi var būt:
- īstermiņa - parasti bankas par tiem maksā viszemākos procentus;
 - ilgtermiņa, bet ar iespēju izņemt naudu jebkurā laikā, iepriekš banku par to brīdinot;
 - ilgtermiņa, bez iespējas izņemt naudu līdz noguldījuma termiņa beigām (piemēram, pensiju konti) - parasti bankas par šādiem noguldījumiem maksā visaugstākos procentus.

"Mazie" noguldītāji

- 1.6. Aplūkosim, kādi noguldījumu konti ir pieejami banku klientiem Lielbritānijā.
- 1.7. *Parastais noguldījumu konts* - vienkāršs un ērts veids, kā noguldīt naudu uz īsu laiku, turklāt saņemot procentus, kaut arī tie ir relatīvi zemi. Ja noguldītāji grib naudu izņemt ātrāk, par to jāpaziņo bankai septiņas dienas iepriekš, lai nezaudētu nopelnītos procentus.
- 1.8. Katra klīringa banka piedāvā arī dažādus specializētus krājkontus, no kuriem katrs ir domāts konkrētai klientu grupai.
- Regulārie krājkonti / regular saving accounts/*. Šiem kontiem tiek piedāvātas augstākas procentu likmes, nekā parastajiem noguldījumu kontiem. Šie konti ir domāti noguldītājiem, kas katru mēnesi nogulda nelielu noteiktu summu (10 - 500 sterliņu mārciņas), lai sakrātu vajadzīgo summu automobiļa, jaunas virtuves iekārtas iegādei vai arī brīvdienu ceļojumam.
 - Investīciju konti / investment accounts/*. Šie konti ir domāti cilvēkiem, kas nogulda bankā vismaz 2 000 sterliņu mārciņas. Par šiem noguldījumiem maksā lielākus procentus, bet, ja klients vēlas naudu izņemt ātrāk, bankai par to ir jāpaziņo 3 - 6 mēnešus iepriekš. Klients var izņemt naudu nekavējoties, bet tad viņš nesaņem procentus.
 - Tūlītējas piekļūšanas konti / instant access accounts/*. Šis ir vēl viens konts, ko piedāvā tiem, kas vēlas bankā noguldīt lielāku summu. Klienti saņem procentus, un tiem tiek dota iespēja izņemt naudu jebkurā laikā. Protams, šādas iespējas dēļ procentu likmes nav tik augstas.
 - Ikmēneša ienākumu konti / monthly income accounts/*. Vēl viens konts tiem, kas ir gatavi noguldīt bankā 2 000 sterliņu mārciņas un vairāk. Procenti tiek aprēķināti *katru mēnesi*. Ar tiem kreditē klienta norēķinu kontu, tādējādi nodrošinot regulārus ikmēneša ienākumus.
 - Jauno noguldītāju krājkonti / young savers accounts/*. Tie ir krājkonti bērniem. Konts paredz dažādus papildu labumus (piemēram, dāvaniņas, kad ir sakrāta noteikta summa; žurnālus, speciālus konkursus un kluba nodarbības). Ar šo kontu palīdzību bankas piesaista gados jaunus klientus.
 - Pusaudžu krājkonti / teenagers accounts/*. Arī šie konti tiek izmantoti, lai piesaistītu gados jaunus klientus - pusaudžus. Banka piedāvā arī dažādus papildu labumus, kas varētu piesaistīt pusaudžu uzmanību. Bieži tiek piedāvātas arī bankomātu kartes.

1. uzdevums

Vai banka, kurā jūs strādājat, piedāvā saviem klientiem kādu no augstākminētajiem kontu veidiem? Sastādiet to kontu sarakstu, kādus piedāvā jūsu banka, un raksturojiet katru no tiem sīkāk.

“Lielie” noguldītāji

- 1.9. Vēl viens veids, kā bankas var palīdzēt klientiem nopelnīt augstākus procentus par īstermiņa noguldījumiem, ir noguldījumu ieguldīšana *naudas tirgū*. Ir iespējami visdažādākie ieguldījumu veidi - vienas dienas depozīti, 7 dienu, 1 mēneša, 3 mēnešu, pat 12 mēnešu noguldījumi - vai nu uz noteiktu termiņu, vai arī izņemamus pēc vēlēšanās.
- 1.10. Banka veic investīcijas naudas tirgū klienta vārdā. Minimālajam investīciju apjomam parasti ir jābūt vismaz 10 000 sterliņu mārciņu.
- 1.11. Lielās bankas piešķir *depozītu sertifikātus* (DS). DS ir uzrādītāja sertifikāts, kas apstiprina, ka sertifikāta turētājam ir noguldījums bankā (minimālā summa 50 000 sterliņu mārciņu), par kuru tiek maksāti procenti, un ka noguldīto summu var izņemt noteiktā datumā nākotnē.
- 1.12. Ja DS īpašnieks nevēlas gaidīt noguldījuma termiņa beigas, un viņam ir nepieciešama nauda, viņš var pārdot savu DS. Lielbritānijā darbojas DS tirgus. Tomēr jāatceras, ka DS tirgus cena var atšķirties no DS nominālvērtības.

Procenti par norēķinu kontiem

Norēķinu konti, par kuriem maksā augstus procentus

- 1.13. Piemēram, Lielbritānijā, bankas jau vairākus gadus piedāvā kontus, kuros ir jābūt lielam minimālajam atlikumam (parasti 2 000 sterliņu mārciņas), bet par šo atlikumu tiek maksāti procenti, kā arī izsniegta čeku grāmatīņa.

Norēķinu konti, par kuriem maksā procentus

- 1.14. Bankas piedāvā arī citus norēķinu kontus, par kuriem tiek maksāti procenti. Jāatzīst, ka šie konti nav aizstājuši standarta norēķinu kontus, jo klientiem ir grūti “pārslēgties” uz jaunu norēķinu konta veidu.

2. AIZDEVUMU KONTU VEIDI

- 2.1. Bankas var piešķirt dažāda veida aizdevumus fiziskām personām. Iespējams, ka visparastākais aizdevuma veids ir overdrafts.

Overdrafts

- 2.2. Ja kādā laika brīdī izmaksas no norēķinu konta pārsniedz ienākumus šajā kontā, banka īslaicīgi finansē iztrūkumu. Tas ir īstermiņa aizdevums, ko piešķir gan fiziskām, gan juridiskām personām.

- 2.3. Aplūkojot overdraftu, ir jāpiemin:

- a) *Apmērs*. Debeta atlikums nedrīkst pārsniegt noteiktu robežu, par kuru klients un banka ir savstarpēji vienojušies iepriekš (pamatojoties uz klienta ienākumu līmeni).

- b) *Procenti*. Par overdraftu klientam ir jāmaksā procenti, kas parasti krietni pārsniedz pamatlikmi. Procenti tiek aprēķināti par katru dienu, un tiek atskaitīti no konta katru ceturksni. Par bankas atļauju izmantot overdraftu arī ir jāmaksā, neatkarīgi no tā, vai šo overdraftu izmanto, vai nē.
- c) *Mērķis*. Overdrafts parasti ir nepieciešams, lai nosegtu īslaicīgus naudas iztrūkumus: piemēram, daudziem cilvēkiem pietrūkst naudas mēneša beigās pirms algas saņemšanas.
- d) *Atmaksāšana*. Tehniski overdrafts ir atmaksājams pēc pieprasījuma, bet bankas klientu parasti par to brīdina.
- e) *Nodrošinājums*. Banka var pieprasīt nodrošinājumu - tas ir atkarīgs no atļautā overdrafta apmēra.
- f) *Labums*. Overdrafts cilvēkiem sniedz drošības sajūtu - pat tad, ja kontā nav līdzekļu, viņi var nomaksāt tekošos rēķinus. Savukārt, bankas ieguvums ir relatīvi augsti procenti, ko tā pieprasa par overdraftu. Slikti ir tas, ka kopējais overdraftu apmērs var ievērojami svārstīties, bet bankai jebkurā laikā ir jānodrošina nepieciešamie līdzekļi.

Budžeta konti

- 2.4. *Budžeta kontus* izmanto, lai vienmērīgi sadalītu izmaksas visa gada garumā. Lielbritānijā, piemēram, šie konti vairs netiek plaši piedāvāti.
- 2.5. Budžeta kontu ideja balstās uz apsvērumu, ka klients novērtē kopējo rēķinu summu, kādu viņam vajadzēs nomaksāt gada laikā (piemēram, rēķini par dzīvokli, apdrošināšanu, elektrību, gāzi, telefonu u.c.). Kopējā summa tiek izdalīta ar 12. Katru mēnesi 1/12 no kopējās summas tiek ieskaitīta budžeta kontā saņemto rēķinu nomaksāšanai.
- 2.6. Klientam tiek izsniegta budžeta konta čeku grāmatīna, un viņš var saņemt procentus par budžeta konta kredīta atlikumu. Dažreiz, saņemot visus rēķinus vienlaicīgi, kontā var parādīties debeta atlikums. Klients maksā procentus par debeta atlikumu.
- 2.7. Šī konta priekšrocības ir acīmredzamas: klients var plānot savus izdevumus, un viņam vienmēr ir pietiekami daudz līdzekļu, lai nomaksātu savus rēķinus (arī tad, ja tie ir nomaksājami vienlaicīgi). Tomēr šīs bankas pakalpojums ir samērā dārgs.

Aizdevumi

- 2.8. Iepriekš tika aplūkoti aizdevumi, kuru apmēri nav noteikti, t.i. tie ir mainīgi, tādēļ tie ir piemēroti finansējuma iegūšanai īsā laika periodā. Aplūkosim ilgtermiņa aizdevumus, jo tie ir atšķirīgi.

Personālie aizdevumi

- 2.9. Tos parasti izmanto, lai norēķinātos par:
 - a) patēriņa preču iegādi (piemēram, mēbelēm);
 - b) automobiļiem;
 - c) ceļojumiem;
 - d) remontu; un
 - e) mācībām.

Minimālais aizdevuma apjoms parasti ir £ 500, bet maksimālais - £ 10,000.

- 2.10. Pirms aizdevuma piešķiršanas bankai ir jāveic vairāki priekšdarbi:
 - a) jānosaka, vai aizdevuma *apmērs* ir pietiekams, un vai klients to spēs atmaksāt (kopā ar procentiem);

- b) iegādājoties kādu lietu, klientam parasti ir jāiegulda arī savi līdzekļi (piemēram 20% no automobiļa vērtības);
- c) procentu likme: personālajiem aizdevumiem parasti tiek noteikta nemainīga procentu likme;
- d) aizdevuma termiņš ir jāsaskaņo ar iegādātās preces derīgās lietošanas periodu (piemēram, ne ilgāk par trim gadiem, ja aizdevums ir paredzēts automobiļa iegādei);
- e) nodrošinājums: personālajiem aizdevumiem to parasti nepieprasa;
- f) klienta raksturojums: bankai ir jābūt pārliecinātai, ka klientam var uzticēties.

2.11. Klients iegūst šādas priekšrocības:

- a) aizdevums ir jāatmaksā regulāru iemaksu veidā; un
- b) summa, ko iegūst ar aizņēmuma palīdzību, ir lielāka par tām summām, ko varētu iegūt no citiem avotiem.

2.12. Personālie aizdevumi veido ievērojamu banku darba daļu, jo tie ir rentabli, viegli pārvaldāmi un noteiktos apmēros. Parasti klientam ir jāaizpilda tikai aizņēmuma pieteikuma veidlapa. Balstoties uz šo veidlapu, banka lemj par aizdevuma piešķiršanu.

2.13. Kredīta reitings /credit scoring/ ir metode, ko parasti lieto, lai izlemtu - piešķirt aizdevumu vai nē.

- a) Potenciālais klients aizpilda pieteikuma veidlapu, kurā sniedz informāciju par savu vecumu, ģimenes stāvokli, nodarbošanos u.c.
- b) Katrai atbildei ir noteikts maksimālais punktu skaits. Svarīgākiem jautājumiem (piemēram, nodarbošanās) tas ir lielāks, bet mazāk svarīgiem (piemēram, vecums) - mazāks.
- c) Pēc galīgā punktu skaita aprēķināšanas bankai ir vieglāk nolemt, piešķirt aizdevumu konkrētajam klientam, vai nē.

2.14. Kredīta reitinga metode nav nekļūdīga. Arī klienti, kurus šī metode atzīst par labiem un uzticamiem, var sagādāt bankai "galvassāpes". Taču tā palīdz ietaupīt laiku.

2.15. Galvenie jautājumi, kādi tiek uzdoti klientiem, ir šādi:

- a) nodarbošanās;
- b) nodarbošanās ilgums;
- c) ģimenes stāvoklis;
- d) apgādājāmie;
- e) vecums;
- f) nodzīvotie gadi pašreizējā dzīves vietā;
- g) īpašumtiesības uz dzīvesvietu (māju, dzīvokli u.c.);
- h) agrākā sadarbība ar bankām.

Bankas darbinieks ātri pārskata aizpildīto veidlapu, lai pārliecinātos, vai informācija ir ierakstīta pareizi. Tad šie dati tiek ievadīti datorā. Dators piešķir attiecīgu punktu skaitu katrai atbildei. Ja maksimālais iespējamais punktu skaits ir 600, datora atbilde var būt šāda:

- a) 450 - 600 - piešķirt aizdevumu
- b) 400 - 450 - pieprasīt papildu informāciju
- c) 0 - 400 - noraidīt pieteikumu

Hipotekārie aizdevumi /Mortgage loans/

2.16. Parasta hipotekārā aizdevuma galvenās iezīmes ir šādas:

- a) Mērķis: mājas vai dzīvokļa iegāde.
- b) Apmērs: parasti summas ir robežās no 5 000 līdz 500 000 sterliņu mārciņu.
- c) Kapitāls: līdz 100% no pirkšanas cenas, bet parasti maksimālā summa, ko banka aizdod, ir 80-90% no pirkšanas cenas.
- d) Termiņš: parasti hipotekāro aizdevumu termiņš ir 25 gadi.
- e) Atmaksāšanas avoti: klienta ienākumi.
- f) Klienta raksturojums: tie paši apsvērumi, kas personālo aizdevumu gadījumā.
- g) Nodrošinājums: bankas nodrošinājums ir iegādātais nekustamais īpašums. Bankai ir tiesības pārdot īpašumu, ja klients laikā neatmaksā aizņēmumu.

2.17. *Kombinētā hipotēka /Endowment mortgage/*. Klients iegādājas apdrošināšanas polisi, kuras termiņam beidzoties, klients var nomaksāt hipotekārā aizņēmuma pamatsummu. Visu pārējo laiku klients tikai maksā procentus par aizņēmumu un apdrošināšanas prēmijas.

2.18. Cits hipotēkas veids ir *pensiju hipotēka*. Šajā gadījumā pamatsumma tiek atmaksāta no vienreizējās pensijas izmaksas (piemēram, Lielbritānijā, cilvēki, aizejot pensijā, var saņemt konkrētu apaļu summu, ko izmaksā apdrošināšanas sabiedrība uz apdrošināšanas polises pamata). Līdzīgi, kā iepriekšējā gadījumā, visā pārējā laikā klients maksā tikai aizņēmuma procentus.

Aizdevumi mājas remontam /Home improvement loans/

2.19. Šie aizdevumi ir domāti klienta īpašumā esošās mājas remonta (pārbūves) finansēšanai. Parasti aizņēmējs vēlas nomainīt logus, iebūvēt jaunu virtuvi, vannas istabu vai centrālo apkuri. Klients var arī vēlēties paplašināt māju, uzbūvēt jaunu garāžu vai arī uzlikt jaunu jumtu. Šādi aizdevumi parasti tiek pievienoti hipotekārajam aizdevumam, un tādējādi ir nodrošināti ar nekustamo īpašumu. Bankai ir jāpārlicinās, ka klients varēs atļauties augstākus ikmēneša procentu maksājumus un ka jaunā aizdevuma apmērs nepārsniegs uzlabotās mājas vērtību.

3. NOSLĒGUMS

3.1. Šajā nodaļā tika aplūkoti vairāki konti, ko bankas piedāvā saviem klientiem. Tos var iedalīt divās kategorijās:

- a) konti naudas noguldīšanai; un
- b) konti naudas aizdošanai.

3.2. Galvenie iemesli, kādēļ klienti vēlas noguldīt naudu ir:

- a) drošība;
- b) neparedzamas situācijas;
- c) nodrošinājums izdevumiem nākotnē;
- d) inflācija;
- e) kapitāla uzkrāšana; un
- f) pamats nākotnes aizņēmumiem;
- g) līgumsaistību (piemēram, apdrošināšanas līgumsaistības) pildīšana.

- 3.3. "Maziem" noguldītājiem tiek piedāvāti vairāki krājkontu veidi ar dažādām procentu likmēm. Papildus:
- "lielie" noguldītāji var izmantot naudas tirgu vai iegādāties DS;
 - aizvien populārāki kļūst norēķinu konti, par kuriem tiek maksāti procenti.
- 3.4. Bankas piedāvā šādus aizdevumu kontus:
- norēķinu konta overdrafts;
 - budžeta konts;
 - personālie aizdevumi;
 - hipotekārie aizdevumi.

PĀRBAUDIET SAVAS ZINĀŠANAS!

- Nosauciet piecus iemeslus, kādēļ cilvēki nogulda naudu.
- Ko nozīmē termins *regulārais krājkonts*?
- Kas ir *budžeta konts*?
- Nosauciet divus dažādus hipotekāro aizdevumu veidus.

7. nodaļa

NORĒĶINU KARTES UN ELEKTRONISKIE BANKU PAKALPOJUMI

Šajā nodaļā ir aplūkotas šādas tēmas:

1. Bankomāti
2. Debetkartes un EFTPOS
3. Kredītkartes
4. Elektroniskais maciņš
5. Banku pakalpojumi pa telefonu
6. Regulāru maksājumu uzdevumi un tiešie debeti
7. BACS and CHAPS

1. BANKOMĀTI

- 1.1. Bankomāti */ATM - automated teller machines/* ir viens no visplašāk pazīstamajiem banku tehnoloģijas sasniegumiem. Tie ir ieguvuši popularitāti galvenokārt tādēļ, ka ar to palīdzību var saņemt skaidru naudu. Bankomātu karte ir plastikāta karte ar magnētisku joslu, kas satur informāciju par konkrētu kontu. Bankomāts spēj nolasīt šo informāciju.
- 1.2. Klients ievieto savu karti bankomātā, ievada PIN (personas identifikācijas numurs), un tad - attiecīgās norādes. Ar bankomāta palīdzību ir iespējams:
 - a) izņemt skaidru naudu;
 - b) noskaidrot konta atlikumu;
 - c) pieprasīt konta izrakstu vai jaunu čeku grāmatiņu;
 - d) iemaksāt skaidru naudu kontā;
 - e) veikt vienkāršus pārskaitījumus.
- 1.3. Diezgan īsā laikā bankomāti no vienkāršiem skaidras naudas automātiem ir kļuvuši par daudzfunkciju ierīci. Bankomāti šobrīd darbojas 24 stundas diennaktī septiņas dienas nedēļā.
- 1.4. Lielākā daļa bankomātu ir iebūvēti sienā bankas filiāles iekšpusē vai uz ielas. Pēdējā laikā ir raksturīgas šādas tendences:
 - a) bankomātu uzstādīšana attālāk no banku filiālēm; un
 - b) skaidras naudas automātu un datoru terminālu uzstādīšana bankās.

- 1.5. Nozīmīgs attīstības posms ir vairāku banku saslēgšanās vienotā bankomātu tīklā. Tādējādi bankas klienti var izmantot dažādu banku bankomātus, lietojot karti, ko izdevusi viena no bankām.
- 1.6. Bankomātu priekšrocības, raugoties no banku viedokļa, ir šādas:
 - a) Uzlabojot klientu apkalpošanas līmeni, bankām ir lielākas iespējas paturēt esošos klientus un piesaistīt jaunus klientus.
 - b) Plaši izmantojot bankomātus, bankas var ietaupīt līdzekļus, samazinot kontu operatoru skaitu.
 - c) Ir iespējams novērst neatļauto overdraftu rašanos, jo nauda netiek izsniegta, ja konta atlikums ir (vai - tāds būtu pēc naudas izņemšanas) zemāks par atļauto limitu.
 - d) Bankomātus var izmantot, lai klientiem sniegtu informāciju par bankas pakalpojumiem.
- 1.7. Bankomātu priekšrocības, raugoties no klientu viedokļa, ir šādas:
 - a) 24 stundu apkalpošana;
 - b) bankomāti tiek uzstādīti arī attālākās vietās, līdz ar to palielinot iespējas izmantot banku pakalpojumus;
 - c) klientiem, kam ir nepieciešami parastie norēķinu konti, bankas piedāvā bankomāta kontu.
- 1.8. Bankomātu uzstādīšana ir dārga, bet šīs izmaksas gulstas galvenokārt uz klientu "pleciem".
 - a) Saņemot skaidru naudu no bankomāta, klienta konts tiek automātiski debitēts. Tādējādi klientam nav iespējas izmantot papildu laiku, kāds rodas, piemēram, lietojot čekus. Kamēr čeks atrodas klīringā, klientam ir laika rezerve.
 - b) Daudzi klienti glabā savu personas identifikācijas kodu (PIN) kopā ar karti, piemēram, kabatas portfeli. Ja kabatas portfeli nozog, zaglis var brīvi izmantot karti.
 - c) Joprojām nav īsti skaidrs, kam ir jāuzņemas atbildība kartes nelikumīgas izmantošanas gadījumā. Kā klients var pierādīt, ka viņš pats nav izņēmis naudu no sava konta, un pēc tam paziņojis, ka karte ir nozagta?
- 1.9. PIN kodi un ar tiem saistītās problēmas ir un būs aktuālas, taču šķiet, ka biometrijas zinātne nākotnē varēs piedāvāt labāku atrisinājumu. Žurnāla *Banking World* 1994. gada septembra numurā tika aprakstītas iespējas atpazīt pirkstu nospiedumus, balsi, rokas dzīslējumu, acs tīkli un parakstu (dinamiskā veidā - t.i., mērot rakstības ātrumu un rokas kustības parakstīšanās brīdi).

2. DEBETKARTES UN EFTPOS

- 2.1. Debetkartes ir nesens izgudrojums, ko piedāvā tiem klientiem, kas vēlas norēķināties ar karti, bet kas nevēlas izmantot kredītkarti.

Daudziem klientiem ir daudzfunkciju kartes, kas kalpo kā bankomāta, debeta un čeku garantijas karte. To var lietot, lai izņemtu skaidru naudu no norēķinu konta, lai norēķinātos ar kādu trešo personu un lai izrakstītu čeku, kura apmaksu garantē šāda karte.

- 2.2. Kāda ir atšķirība starp debetkarti un čeku garantijas karti?
 - a) Debetkarti, tāpat kā kredītkarti, var izmantot, nenēsājot līdzī čeku grāmatiņu. Čeku garantijas karte ir lietojama tikai kopā ar čeku grāmatiņu.
 - b) Lai izvairītos no krāpšanas, čeku garantijas kartes var izmantot ar čekiem, kuru vērtība nevar pārsniegt iepriekš noteiktu summu (Anglijā tā parasti ir - 50 sterliņu mārciņas). Ar debetkarti, savukārt, var nomaksāt jebkādu summu, kas nepārsniedz klienta konta atlikumu.

- c) Čeki tiek apstrādāti, izmantojot klīringa sistēmu. Parasti čeka izrakstītāja konts tiek debitēts trīs darba dienas pēc čeka iesniegšanas bankā. Tādēļ naudas saņēmējam ir jāgaida, kamēr maksājums tiek ieskaitīts viņa kontā. Čeka izrakstītājs zina, ka nauda no viņa konta netiks pārskaitīta tūlīt, tāpēc viņš var:
- i) nopelnīt papildu procentus par sava konta atlikumu (vai arī izvairīties no soda procentiem par konta atlikuma pārsniegumu); un
 - ii) ja nepieciešams, apturēt čeka klīringu; un
 - iii) iemaksāt skaidru naudu vai pārskaitīt naudu no cita sava bankas konta, lai nosegtu ceku.

Debetkartes, savukārt, ir veidotas tā, lai tās varētu izmantot EFTPOS sistēmā /*electronic funds transfer at point of sale - tūlītēja naudas pārskaitīšana elektroniskā ceļā*/. Šī sistēma nodrošina tūlītēju naudas pārskaitīšanu no klienta konta uz tās personas vai organizācijas kontu, kas sniegusi attiecīgajam klientam pakalpojumus vai pārdevusi kādu preci. Naudas saņēmējam šāda sistēma ir ļoti izdevīga, ja klienta kontā ir pietiekami daudz naudas līdzekļu.

- 2.3. Ne visas debetkaršu operācijas tiek veiktas EFTPOS sistēmā. Eksistē divi galvenie karšu veidi - *Switch* un *Delta*. *Switch* karšu operācijas vienmēr tiek veiktas elektroniski, bet *Delta* karšu operācijas tiek veiktas, izmantojot *Visa* tīklu - vai nu elektroniski vai arī izmantojot čekus. Debetkartēs, tāpat kā bankomātu kartēs ir iestrādāta magnētiskā josla. Apstrādājot kartes elektroniski, tās tiek 'izlaistas' caur elektronisko kases terminālu, kas fiksē informāciju par kontu un summu, par kādu tiek veikta attiecīgā operācija.
- 2.4. Kartes īpašnieks pilnvaro attiecīgās operācijas veikšanu, ievadot PIN kodu. Bieži tiek praktizēta arī kartes īpašnieka parakstīšanās uz čeka. Šāda sistēma neaizsargā pret krāpšanas gadījumiem. Ir diezgan sarežģīti nodrošināt konfidencialitāti veikalā, klientam ievadot PIN kodu. Arī tehnikas un programmu nodrošinājuma izmaksas ir samērā augstas. Valda uzskats, ka drošību palielina augstākas prasības attiecībā uz autorizāciju. Katram veikalam, restorānam u.c. ir *noteikts limits /floor limit/*: visas operācijas, kas pārsniedz limitu, ir jāautorizē kartes izdevējam. Autorizāciju no kartes izdevēja var saņemt pa telefonu vai arī - elektroniski, izmantojot terminālus, kas fiksē veiktās operācijas. Īpaši riskantos sektoros limits tiek samazināts.

Debetkaršu priekšrocības un trūkumi

- 2.5. Rietumos debetkartes izmanto liela daļa iedzīvotāju. Lielbritānijā, piemēram, ir izdoti vairāk nekā 20 miljoni debetkaršu. Tiek prognozēts, ka līdz 2000. gadam ar debetkartēm veikto operāciju skaits palielināsies līdz pat 3 miljardiem (Lielbritānijā). Paredzams, ka debetkartes drīz apsteigs kredītkartes un veikalu kartes izmantošanas ziņā. Tomēr joprojām galvenais maksāšanas līdzeklis ir skaidra nauda: Lielbritānijā, piemēram, cetīri no pieciem cilvēkiem dod priekšroku norēķiniem skaidrā naudā.
- 2.6. Dažas priekšrocības, ko no debetkaršu izmantošanas gūst pārdevēji, tika minētas iepriekš. Vēl vajadzētu atzīmēt, ka banku komisijas nauda par operācijām ar debetkartēm ir zemāka, salīdzinot ar kredītkartēm. Debetkartēm aizvien vairāk aizstājot skaidru naudu, samazinās izmaksas, kas saistītas ar norēķiniem skaidrā naudā, turklāt samazinās arī zādzību un laupīšanas risks. Bankām operācijas ar debetkartēm izmaksā lētāk - tās ir ātri apstrādājamas un piesaista jaunus klientus, kam ir nepieciešami norēķinu konti.
- 2.7. Kādas priekšrocības, lietojot debetkarti, gūst klients? Bankas uzsver, ka debetkartes lietošanas process ir ātrs un ērts. Bankas piesūtītie konta izraksti uzrāda operācijas, kas veiktas ar debetkarti. Konta turētājam operācijas ar debetkartēm izmaksā lētāk, nekā operācijas ar čekiem.

Drošība un krāpšanas gadījumi

- 2.8. Debetkartēm tomēr piemīt arī daži *trūkumi*. Galvenā problēma ir *drošība*. Līdz brīdim, kamēr tiek paziņots par debetkartes pazaudēšanu vai nozagšanu, klients - un nevis banka - ir atbildīgs par jebkādu nelikumīgu operāciju ar karti par summu, kas nepārsniedz iepriekš noteiktu limitu. Ja rezultātā noskaidrojas, ka klients ir rīkojies negodīgi vai nevērīgi, kartes īpašnieks ir atbildīgs par zaudējumiem pilnā apmērā. Tā kā operācijām ar debetkartēm nav noteikti gandrīz nekādi limiti, zaglim ir iespēja piekļūt lielākiem naudas līdzekļiem nekā tad, ja viņš nozagtu čeku grāmatiņu. Turklāt zaglim atliek nozagt tikai debetkarti, bet, zogot čeku

grāmatīņu, ir jānozog arī čeku garantijas karte. Problēmas nesagādā arī īpašnieka paraksta viltošana, jo viņa paraksts ir atrodams kartes otrā pusē.

- 2.9. Arī bankas cieš zaudējumus, ja tām ir jāsedz "lauvas tiesa" no zaudētajiem klienta līdzekļiem nelikumīgas kartes izmantošanas gadījumā. Bankas iesaka izmantot EFTPOS terminālus, jo tādā gadījumā operācija tiek pilnvarota elektroniski un, ja karte ir zagta, tā netiek pieņemta. Tāpēc bankas tagad uzstāda terminālus, ko var izmantot arī nelieli veikali. Ir radīti arī pārnēsājami termināli.

Smartkartes

- 2.10. Alternatīvs risinājums ar kartēm saistītajai drošības problēmai ir *smartkartes /smartcards/*. Smartkartes ir plastikāta kartes, kam magnētiskās joslas vietā ir iemontēts mikroprocesors (jeb - *čips /chip/*), kas satur vairāk informācijas, nekā kartes ar magnētisko joslu, turklāt to ir grūtāk viltot. Piemēram, smartkartes atmiņā var būt kartes īpašnieka attēls digitālā formā, ko ir iespējams nolasīt veikala elektroniskajā terminālā, lai pārbaudītu kartes lietotāja identitāti. Ir iespējams lietot arī sarežģītākas PIN koda formas, kas ietver gan burtus, gan ciparus, kā arī kartes īpašnieka pirkstu nospiedumus vai balss modeli, kas tiek iemontēti kartē. Dažās Eiropas valstīs bankas saviem klientiem piedāvā šādas smartkartes. Savukārt, piemēram, Lielbritānijā tās vēl netiek lietotas, jo to izmaksas ir krietni augstākas, salīdzinājumā ar magnētisko karšu izmaksām. Taču šīs izmaksas tiek kompensētas, jo samazinās zaudējumu atlīdzināšanas izmaksas viltus operāciju gadījumā.

3. KREDĪTKARTES

- 3.1. Kredītkartes kalpo šādiem nolūkiem:
 - a) nodrošina kartes īpašniekam kredītu;
 - b) nodrošina līdzekļus norēķiniem.
- 3.2. Kredītkartes īpašniekam tiek piešķirts kredītlimits (Lielbritānijā tas parasti ir vairāki simti sterliņu mārciņu). Kredītkarti izmanto, lai norēķinātos par precēm vai pakalpojumiem, nepārsniedzot limitu. Kartes izdevējs katru mēnesi klientam sūta konta izrakstu, kurā uzrādīts, kādu naudas summu kartes īpašnieks ir parādā bankai. Kartes īpašniekam ir jānomaksā noteikta minimālā summa, bet nav obligāti jānomaksā viss parāds uzreiz. Par nenomaksātām summām klientam ir jāmaksā soda procenti, ko pieskaita parāda pamatsummai.
- 3.3. Kredītlimits ir *atjaunojams /revolving/*. Tas nozīmē, ka pēc tam, kad kartes īpašnieks ir nomaksājis daļu no parāda, viņa kredītlimits pieaug par attiecīgo summu. Piemēram, ja kartes īpašnieka kredītlimits ir 800 Ls, bet parāds - 500 Ls, viņš vēl var izmantot kredītu 300 Ls apmērā. Ja viņš nomaksā 150 Ls no parāda summas, viņa kredītlimits būs 450 Ls, jo atlikusī parāda summa ir tikai 350 Ls.
- 3.4. Tiem, kas klientam pārdod preces vai pakalpojumus, izmantojot bankas kredītkarti, karšu izdevējs pārskaita attiecīgo summu, ieturot par to komisijas procentus. Tādējādi kredītu piešķir bankas, nevis pakalpojumu vai preču pārdevēji.
- 3.5. Veikals u.c. iestāde nogādā *Visa* vai *Mastercard* tirdzniecības čekus *čeku savācējiem*, kas veic operāciju apstrādi, iekasējot pakalpojuma maksu no veikala (aptuveni 1,8% no pārdošanas cenas). Čeku savācēji maksā aptuveni 1% no pārdošanas cenas kredītkartes izdevējam, kas ir atbildīgs par zaudējumu segšanu krāpšanas gadījumos.
- 3.6. Konkurences rezultātā pakalpojumu izmaksas ir samazinājušās. Tā kā lieliem veikaliem ir liels apgrozījums, tie ir panākuši vienošanos ar karšu izdevējiem par mazāku maksu.
- 3.7. Ar kredītkaršu izdošanu nodarbojas divas lielas organizācijas *Visa* un *Mastercard*.

Visa kredītkartes īpašnieks var iegādāties preces uz kredīta visā pasaulē tur, kur kā maksāšanas līdzekli pieņem šīs grupas kredītkartes. Piemēram, ASV iedzīvotājs, kam ir *Visa* karte, var iegādāties preces ar šo karti jebkurā veikalā Anglijā, kas pieņem šādas kartes.

- 3.8. Lielbritānijā, piemēram, kredītkartes daudzviet ir aizstājušas čekus, bet paredzams, ka operāciju skaits ar debetkartēm drīz vien pārsniegs operāciju skaitu ar kredītkartēm. Kredītkaršu izdošanas apjomi samazinās, jo par kredītkartēm ir jāmaksā lielāka komisijas maksa gadā.

Kredītkaršu priekšrocības un trūkumi

- 3.9. Kredītkartes ir iecienīts maksāšanas veids, jo:
- Tās dod iespēju saņemt kredītu.
 - Tās piešķir bezprocentu kredītu līdz pat astoņām nedēļām (56 dienas), ar noteikumu, ka kredītsaistības tiek nokārtotas pilnībā katru mēnesi. (Soda procenti tiek rēķināti tikai par tām summām, kas nav nomaksātas līdz noteiktam brīdim.)
 - Tās ir ērtāks un ātrāks maksāšanas līdzeklis, nekā čeki (lai gan debeta kartes ir tikpat ērti un ātri lietojamas).
 - Norēķinoties ar kredītkarti, nav jāievēro limiti, kādi ir noteikti čeku garantijas kartēm. Kredītkartes īpašnieks par pirkumu var tērēt jebkādu summu - ar noteikumu, ka netiek pārsniegts kredītlimits.
 - Visa* un *Mastercard* karšu īpašnieki var saņemt skaidru naudu bankā vai no bankomāta, kas ir iesaistīts *Visa* vai *Mastercard* tīklā. Kredītkarte nodrošina iespēju saņemt skaidru naudu, un tas klientiem ir ļoti svarīgi. Jāatzīst gan, ka skaidras naudas izņemšana ar kredītkarti nav pats lētākais skaidras naudas izņemšanas veids, jo par to tiek ieturēta augsta komisijas maksa.

Maksājumu kartes

- 3.10. Maksājumu kartes /*charge cards*/ ir tādas kartes, kā *American Express* un *Diners Club*. Tās līdzinās banku izdotajām kredītkartēm, bet tām piemīt dažas atšķirības.

Iezīme	Kredītkarte	Maksājumu karte
Izmaksas	Izdošana bez maksas vai par ikgadēju maksu.	Iestāšanās maksa un ikgadēja maksa.
Maksājumi	Ikmēneša vai pa daļām. Kredītp periods var ilgt pat sešas nedēļas.	Kredītsaistības ir jānokārto katru mēnesi.

4. ELEKTRONISKAIS MACIŅŠ

- 4.1. Elektroniskais "maciņš" /*electronic purse*/ ir plastikāta karte, kurā ir iemontēts mikročips, kas nodrošina naudas saņemšanu, uzglabāšanu un pārskaitītīšanu uz citu karti ar līdzīgu mikročipu vai uz attiecīgu terminālu.

Mondex

- 4.2. Dažās valstīs jau eksistē pakalpojumi, kas līdzinās *Mondex* kartei.
- 4.3. *Mondex* karšu lietotāji "uzlādē" kartes ar naudu no saviem banku kontiem ar īpaši pielāgotu bankomātu palīdzību vai arī ar *Mondex* telefonu tīkla palīdzību. Veikali, kuru klienti norēķinās par precēm ar kartes palīdzību, dienas beigās pa telefonu nosūta informāciju par summu, par kādu ir jākredītē šo veikalu konti.

Norēķinu kartes un elektroniskie banku pakalpojumi

- 4.4. Karti var izmantot tik ilgi, kamēr uz tās ir pietiekami daudz naudas un kamēr mikročipi abās kartēs apstiprina šo karšu autentiskumu un nodrošina, ka naudas pārskaitīšana netiek viltota.
- 4.5. *Mondex* kartēs var ieprogrammēt piecas ārzemju valūtas, tādējādi samazinot nepieciešamību pēc ceļojumu čekiem.
- 4.6. Vissarežģītākā šīs sistēmas daļa ir elektroniskais 'kabatas portfelis', kurā karte atrodas. Šī ierīce līdzinās kabatas kalkulatoram, kas patiesībā ir vienkāršota veikalu elektroniskā kases termināla versija. Šis 'kabatas portfelis' akceptē karti pēc tam, kad ir ievadīts PIN kods. Tādējādi tiek novērsta neatļauta piekļūšana kartei. Tas veic arī citas funkcijas, piemēram, uzrāda konta atlikumu un ļauj kartes lietotājiem pārskaitīt naudu no vienas kartes uz citu.
- 4.7. Tajā ir arī displejs, kam var pieslēgt karti, lai redzētu tā valūtas konta atlikumu, ar kuru ir veiktas pēdējās operācijas.
- 4.8. Atšķirībā no skaidras naudas, operācijas ar *Mondex* var veikt arī pa telefonu. Nav nepieciešams pilnvarot banku *Mondex* norēķinu veikšanai. Tāpat nav arī jāpārbauda, vai naudas līdzekļi ir pieejami, nav jāapstiprina paraksti un nav jāpārbauda PIN kodi, lai noteiktu lietotāja identitāti. Tātad nav nekādas aizkavēšanās.
- 4.9. *Mondex* nav domāts tam, lai pilnīgi aizvietotu skaidru naudu. Taču tāds uzskats valda. *Mondex* radītājs Tims Džonss saka: "Ar skaidru naudu ir problēmas. To var pazaudēt vai nozagt. Dokumenti, kas atspoguļo operācijas ar skaidru naudu, nav pieejami. Ir jāiet uz bankomātu, lai dabūtu skaidru naudu. Skaidru naudu nevar nosūtīt pa telefonu. *Mondex* atrisina visas šīs problēmas."
- 4.10. Šī sistēma ir ļoti izdevīga klientiem. Savukārt bankām nav jātērē milzu līdzekļi, pārskaitot skaidru naudu.

5. BANKU PAKALPOJUMI PA TELEFONU

- 5.1. Daudziem klientiem bankas apmeklējums saistās ar stāvēšanu rindās un citām neērtībām (ja vien banka vispār ir atvērta tad, kad klientam ir vajadzīga nauda). Ir pierādījies, ka atsevišķu klientu vidū ļoti populāri ir bankas pakalpojumi pa telefonu, kas ir pieejami 24 stundas diennaktī (visu gadu).
- 5.2. Lielbritānijā vispazīstākamais šādu pakalpojumu piedāvātājs ir *First Direct - Midland* bankas meitas uzņēmums. Tas darbojas šādi:
 - a) Klientam ir čeku grāmatiņa un debetkarte/bankomāta karte, ko izmanto parastā veidā. Klientam ir pieejami gan krājkonti, gan norēķinu konti.
 - b) Norēķinus par gāzi, telefonu un elektrību var pārskaitīt tieši no konta. Klientam ir jāpiezvana bankai un jādod rīkojums pārskaitīt naudu, nosaucot paroli (ko klients pats ir izvēlējis).
 - c) Regulāri veicamo maksājumu uzdevumus bankai var nodot pa telefonu.
 - d) Klients pa telefonu var veikt arī pārskaitījumu uz citu kontu citā bankā.
 - e) Darba devējs var ieskaitīt algas darbinieku kontos. Skaidru naudu un čekus var iemaksāt bankas filiālēs. Čekus, kas ieskaitāmi kontā, var nosūtīt pa pastu.
 - f) Par overdraftu, aizdevumiem un hipotēkām var vienoties telefoniski.
 - g) Pārējā informācija un konsultācijas tiek sniegtas bez maksas, un ir brīvi pieejamas pa telefonu pēc vajadzības.
- 5.3. Aptaaujājot tos, kas izmanto banku pakalpojumu pa telefonu, noskaidrojās, ka klienti ir ļoti apmierināti. Jāatzīst gan, ka lielākā daļa aptaujāto šo pakalpojumu izmanto tikai vienkāršu banku operāciju veikšanai, piemēram, lai uzzinātu konta atlikumu. Lai veiktu sarežģītākas operācijas, piemēram, pārskaitītu naudu,

daudzi klienti tomēr dodas uz banku. Tāpat arī, vienojoties par aizdevuma saņemšanu vai overdraftu un arī sūdzību gadījumos klienti izvēlas personisku sarunu ar bankas darbinieku.

- 5.4. Banku sektorā uzskata, ka pakalpojumu sniegšana pa telefonu turpinās attīstīties. Šādi tiek uzlabotas klientu ērtības, savukārt bankas var samazināt izmaksas. Bankām nav nepieciešams plašs filiāļu tīkls (vismaz ne tāds, kāds tas ir šobrīd).

Banku pakalpojumi pa telefonu juridiskām personām

- 5.5. Visas lielākās bankas sniedz elektroniskos pakalpojumus, dodot klientiem iespēju veikt bankas operācijas tieši no sava biroja. Šādu iespēju nodrošina tiešā telefona līnija ar modemu, kas savieno biroja datoru un bankas galveno datoru. Klients var jebkurā laikā uzziņāt savu kontu atlikumus, kā arī brīvi pārvietot līdzekļus no viena konta uz citu kontu. Klients var norēķināties ar piegādātājiem un citām personām, izvairoties no nevajadzīgas laika tērēšanas. Ir iespējams iegūt informāciju par uzkrātiem procentiem un par naudas tirgu, kā arī veikt valūtas maiņas darījumus un starptautiskos norēķinus.

6. REGULĀRU MAKSĀJUMU UZDEVUMI UN TIEŠIE DEBETI

Regulāru maksājumu uzdevumi

- 6.1. Regulāru maksājumu uzdevumi /*standing orders*/ nozīmē klienta rīkojumu veikt konkrētu maksājumu noteiktā laikā noteiktam saņēmējam. Banka lūdz klientu aizpildīt standarta veidlapu, norādot informāciju par saņēmēja kontu. Pamatojoties uz šo informāciju, banka automātiski veic maksājumus tik ilgi, kamēr beidzas pilnvarojums (ja klients neatceļ rīkojumu iepriekš). Šajā gadījumā klients, nevis naudas saņēmējs, kontrolē maksājumu veikšanu. Tāpēc daudzi klienti to uzskata par drošāku norēķinu metodi, salīdzinājumā ar tiešo debetu (skatīt tālāk). Lielākais regulāro maksājumu uzdevumu trūkums ir tas, ka klientam ir rakstiski jāinformē banka par jebkādam izmaiņām pārskaitāmajā summā. It īpaši sarežģīti tas ir gadījumos, kad klients ir iesniedzis vairākus regulāro maksājumu uzdevumus. Tāpēc regulāro maksājumu uzdevumus vajadzētu izmantot tikai tādu maksājumu veikšanā, kuru apmēri ir salīdzinoši nemainīgi (piemēram, ziedojumi vai komunālie maksājumi).

Tiešais debets

- 6.2. Tiešie debeti /*direct debits*/, tāpat kā regulāro maksājumu uzdevumi, ļauj klientam automātiski veikt regulārus maksājumus. Klients pilnvaro banku veikt maksājumus, un sniedz informāciju par savu kontu kreditoram (piemēram, pašvaldībai, apdrošināšanas sabiedrībai, u.c.), kas savukārt sniedz norādījumus bankai, par kādu summu ir debitējams klienta konts. Klients riskē mazliet vairāk (kreditoram ir iespējams, klientam nezinot, kļūdieties, norādot summas apmēru). Taču tiešais debets ir izdevīgs norēķināšanās veids, ja maksājumu summas bieži mainās.
- 6.3. Maksājumi, kas visbiežāk tiek veikti ar tiešā debeta palīdzību:
- hipotēku u.c. aizdevumu procentu maksājumi;
 - apdrošināšanas prēmijas un pensiju fonda iemaksas;
 - nodokļi;
 - maksa par kredītkarti;
 - klubu un asociāciju biedru nauda;
 - komunālie maksājumi (gāze, elektrība, telefons);
 - ražošanas iekārtu nomas maksājumi.
- 6.4. Tiešais debets nodrošina priekšrocības ne tikai klientiem, bet arī kreditoriem (iespējams, pat lielākā mērā).

- a) Lielas organizācijas, kas iekasē simtiem tūkstošu maksājumu līdzīgos apmēros, var ietaupīt administratīvos izdevumus.
 - b) Šīm organizācijām ir iespējams vieglāk un ātrāk noteikt, kuri maksājumi nav ienākuši (ja banka atsaka debetu).
 - c) Ja sākotnēji noteiktā summa mainās, izmaiņas tiek veiktas centralizēti un bez kavēšanās.
 - d) Uzņēmums zina, kādos termiņos ir jāienāk maksājumiem, un tādējādi tas var uzlabot naudas līdzekļu pārvaldīšanas efektivitāti.
 - e) Uzlabojas naudas līdzekļu plūsma.
- 6.5. Galvenā priekšrocība ir iespēja mainīt tiešā debeta summas. Tas, protams, ir trūkums, raugoties no klientu viedokļa. Ja nu paaugstinās apdrošināšanas prēmija, un klients vēlas iegādāties lētāku apdrošināšanas polisi? Ja nu elektroenerģijas uzņēmums nepareizi debitē klienta kontu? Protams, šī sistēma ir jāaizsargā, lai nodrošinātu ne tikai konfidencialitāti, bet arī bankas reputācijas saglabāšanu.
- 6.6. Ir iespējami šādi aizsargāšanas veidi:
- a) maksātāji ir jābrīdina par izmaiņām summā un maksāšanas termiņā četrpadsmit dienas iepriekš;
 - b) klients var atcelt tiešo debetu, iepriekš brīdinot banku;
 - c) pamatojoties uz klienta ziņojumu, banka veic tūlītēju naudas atmaksāšanu nepareiza debeta gadījumā, tādējādi uzņemoties naudas piedzišanu no kreditoriem;
 - d) tikai ļabi pazīstami uzņēmumi var izmantot tiešā debeta sistēmu;
 - e) uzņēmumam ir jāgarantē, ka nepareiza debeta gadījumos banka naudu atgūs.
- 6.7. Tiešā debeta operācijas, tāpat kā regulāro maksājumu uzdevumus, veic BACS sistēmā (skatīt tālāk). Process aizņem trīs dienas. Klienta konts tiek debitēts vienlaicīgi ar uzņēmuma konta kreditēšanu (atšķirībā no čeku klīringa), kas ir vēl viena priekšrocība, raugoties no uzņēmuma viedokļa.

7. BACS UN CHAPS

- 7.1 Banku automatizēto klīringa pakalpojumu */Banker's Automated Clearing Services (BACS)/* rašanās iemesls ir banku vēlēšanās automatizēt kreditēto maksājumu klīringa sistēmu. Banku kreditēto maksājumu klīringa sistēma ļauj klientiem pārskaitīt naudu no saviem kontiem uz citas personas vai organizācijas kontu jebkurā bankas filiālē jebkurā valstī, neizrakstot čeku. Šī sistēma ietver:
- a) klienta kontu kreditēšanu, iemaksājot skaidru naudu;
 - b) regulāro maksājumu uzdevumus;
 - c) tiešā debeta maksājumus;
 - d) daudzkārtējo kreditēšanu;
 - e) maksājumi trešajām personām.
- 7.2. *Daudzkārtējā kreditēšana* ir vairāku dažādu kontu dažādās bankās kreditēšana, ko veic viens klients. Piemēram, darba devējs katru mēnesi kreditē savu darbinieku kontus, pārskaitot algas. Pensiju fonds pārskaita pensiju maksājumus dažādiem saņēmējiem.
- 7.3. *Maksājumi trešajām personām* ir kādas personas maksājumi trešajai personai skaidrā naudā vai ar čeku. Piemēram, bankas klients norēķinās par komunālajiem pakalpojumiem, iesniedzot bankā čeku. Banka pēc tam pārskaita naudu uz trešās personas kontu.

- 7.4. Līdz pat 1968. gadam kreditēto maksājumu klīringa sistēma nebija automatizēta. Pieaugošie administratīvie izdevumi un sistēmas izmaksas noveda pie automatiskas kreditēto maksājumu klīringa sistēmas ieviešanas (ar datoru palīdzību). 1968. gadā tika izveidota *Banku Automātiskā Klīringa Pakalpojumu (BACS) organizācija*, kas nodarbojas ar starpbanku naudas pārskaitījumiem. Šobrīd viss process ir automatizēts.
- 7.5. BACS sistēma darbojas trīs dienu ciklā, kas nozīmē to, ka, pamatojoties uz maksājuma uzdevumu, kas ir iesniegts vienā dienā pirms 21.00, maksātāja konts tiks debitēts, bet saņēmēja konts - kreditēts tajā pašā laikā trešajā dienā.
- 7.6. Bankas cenšas samazināt fiziskā darba slodzi un palielināt automatizāciju. Tāpēc BACS šobrīd ir izmantojams arī algu izmaksāšanā un tirdzniecības parādu nokārtošanā.

BACSTEL

- 7.7. BACS ieviesa BACSTEL 1983. gadā, lai nodrošinātu telekomunikāciju sakarus ar klīringa centru. Trīs no četriem naudas līdzekļu pārvedumiem tagad tiek veikti pa telefonu. Šis process attīstās, jo tiek izmantotas aizvien jaunākas telekomunikāciju tehnoloģijas.

Klīringa centra automatiskā maksājumu sistēma /*Clearing House Automated Payments System (CHAPS)*/

- 7.8. Klīringa Centra Automātiskā Maksājumu sistēma (CHAPS) ir datorizēta klīringa sistēma. Tā tika izveidota ar nolūku samazināt izmaksas - datoru tīkli izmaksā lētāk, salīdzinājumā ar bankas darbiniekiem.
- 7.9. Bankas, kas vada klīringa procesu /*settlement banks*/, ir pieslēgušas savus datorus CHAPS sistēmai. Katra banka nodod un saņem maksājumu rīkojumus, izmantojot centrālo /*gateway*/ datoru. Visas ziņas, ko CHAPS sistēma apstiprina, ir neatsaucamas. Tādējādi CHAPS bankām ļauj veikt tās pašas dienas maksājumu klīringu.
- 7.10. CHAPS ir datoru tīkls, kas balstās uz telekomunikāciju sakariem.
- 7.11. Centrālie datori ir atsevišķu banku īpašums, taču tās var ļaut (par samaksu) pieslēgties pie CHAPS datora citām bankām un juridiskām personām. CHAPS sistēmu var izmantot tāds uzņēmums, kam ir liela apjoma ieņēmumi un maksājumi. (Ja CHAPS sistēmu lieto uzņēmumi, tie saņem pārvedumus tajā pašā dienā, kad tie ir pārskaitīti).
- 7.12. Galvenās CHAPS priekšrocības ir:
- Noteiktība*. Maksājumi CHAPS sistēmā nav atsaucami.
 - Izvēles iespējas*. Persona, kas pārskaita naudu caur CHAPS sistēmu, var izvēlēties noteiktu dienu, kad veikt maksājumus.

RTGS

- 7.13. *RTGS/Real Time Gross Settlement System - reālā laika norēķinu sistēma/* tika ieviesta 1995. gadā. Izmantojot jauno sistēmu, CHAPS maksājumi tiks nosūtīti uz sistēmā ietilpstošo banku kontiem centrālajā bankā tajā brīdī, kad tie notiek - pirms to apmaiņas starp bankām.

8. NOSLĒGUMS

- 8.1. Šajā nodaļā tika aplūkoti banku pakalpojumu pilnveidošanās, izmantojot jaunas tehnoloģijas, tādējādi tuvinot "bezskaidras naudas ēru".

- 8.2. *Bankomāti* ļauj klientam:
- izņemt skaidru naudu;
 - noskaidrot konta atlikumu;
 - pieprasīt, lai banka atsūta konta izrakstu vai jaunu čeku grāmatiņu;
 - noguldīt kontā skaidru naudu vai iesniegt čekus;
 - nomaksāt atsevišķus rēķinus.
- 8.3. *Debetkartes* izmanto *EFTPOS* sistēmā - datorizētā sistēmā, kas nodrošina automātisku naudas pārskaitīšanu no klienta konta uz piegādātāja kontu tajā brīdī (vai tūlīt pēc tam), kad klients iegādājas produktus vai pakalpojumus.
- 8.4. *Kredītkartes* ļauj iegādāties preces uz kredīta. Parāda atmaksa ir jāveic pakāpeniski.
- 8.5. *Maksājumu kartes* atšķiras no kredītkartēm ar to, ka:
- saņemot maksājumu karti, ir jāmaksā iestāšanās maksa un ikgadējā maksa;
 - maksājumu kartes atlikums ir jāatjauno pilnā apmērā līdz ikmēneša konta izraksta saņemšanai.
- 8.6. *Mondex* kartes gadījumā ļoti svarīga ir sabiedrības reakcija: 'elektroniskajam maciņam' ir gandrīz visas tās priekšrocības, kas piemīt skaidrai naudai un praktiski nav trūkumu. Taču cilvēki ir pieraduši pie papīra un metāla naudas zīmēm, turklāt arī daudzi uzņēmumi paļaujas tikai uz norēķiniem skaidrā naudā.
- 8.7. Banku pakalpojumi pa telefonu ir uzsākti veiksmīgi un tie turpina attīstīties.
- 8.8. Regulāro maksājumu uzdevumi un tiešais debets ir ērts regulāru maksājumu veikšanas veids gan klientiem, gan bankām.
- 8.9. *BACS* ir sistēma, kas ļauj klientiem pārskaitīt naudas līdzekļus no sava konta uz jebkuras citas personas kontu. Tas darbojas trīs dienu maksājumu ciklā.
- 8.10. *CHAPS* ir klīringa sistēmas datorizēts variants.

PĀRBAUDIET SAVAS ZINĀŠANAS!

1. Nosauciet bankomātu piedāvātos pakalpojumus.
2. Kādi ir divi bankomātu trūkumi, raugoties no klientu viedokļa?
3. Kādas priekšrocības klienti gūst, izmantojot debetkartes?
4. Kas ir smartkarte?
5. Kāda ir atšķirība starp maksājumu kartēm un kredītkartēm?
6. Raksturojiet banku pakalpojumus pa telefonu.
7. Kā regulāro maksājumu uzdevumi atšķiras no tiešā debeta?
8. Kādus piecus pakalpojumus piedāvā BACS?
9. Kas ir CHAPS?

8. nodaļa

CITI BANKU PAKALPOJUMI

Šajā nodaļā ir aplūkotas šādas tēmas:

1. Banku seifi
2. Starptautiskās operācijas
3. Ieguldījumi un ieguldītāju aizsardzība
4. Apdrošināšana

1. BANKU SEIFI

- 1.1. Bankas izīrē seifus. Dažas bankas glabā klientu dokumentus (piemēram, īpašumtiesību dokumentus) bez maksas.
- 1.2. Bankas piedāvā arī *nakts seifus*. Šo pakalpojumu parasti izmanto veikali, lai pa nakti noglabātu seifā skaidru naudu, jo skaidras naudas turēšana veikalā nakts laikā ir saistīta ar lielu risku.

2. STARPTAUTISKĀS OPERĀCIJAS

Starpbanku nostro un vostro konti

- 2.1. Pirms aplūkojam specifiskas starptautiskās naudas pārskaitīšanas metodes, iepazīsimies ar veidu, kādā bankas atskaitās par šādiem darījumiem.
- 2.2. Savstarpējos korespondētājbanku kontus sauc par nostro un vostro kontiem. "Nostro" cēlies no latīņu valodas vārda ar nozīmi "mūsu", "vostro" cēlies no latīņu valodas vārda ar nozīmi "jūsu".
 - a) Termins "nostro konti" (t.i., "mūsu konti") attiecas uz tiem ārvalstu valūtu kontiem, ko bankas tur savās korespondētājbankās ārzemēs. Visām lielākajām bankām ir korespondētājbankas citās valstīs, kur tās tur kontus vietējās valūtās. Nostro konti ir aktīvu konti - tā ir ārvalstu valūta, kuru "mēs" turam korespondētājbankās ārzemēs.
 - i) Nostro konti ir grāmatvedības reģistri par bankai piederošo ārvalstu valūtu. Katrai lielākai bankai ir daudzi atsevišķi nostro konti daudzās ārvalstu valūtās. Šāda valūta ir bankai piederošs aktīvs, taču visas ārvalstu valūtas atrodas to izcelsmes valstīs. Banka tās tur savā korespondētājbankā attiecīgajā valstī.
 - ii) Nostro konti tiek izmantoti:
 - 1) norēķiniem ārvalsts valūtā klienta uzdevumā (piemēram, importētāja uzdevumā).
 - 2) maksājumu saņemšanai ārvalsts valūtā klienta uzdevumā (piemēram, eksportētāja uzdevumā).

- b) Termins "vostro konti" (t.i., "jūsu konti") attiecas uz tiem kontiem, ko banka tur savas valsts valūtā ārvalstu korespondētājbanku uzdevumā. Attiecībā uz Latvijas bankām, šie konti latos ir vostro konti - "jūsu" - jo lati pieder citām bankām un Latvijas bankām nozīmē pasīvus.
- c) Jums jāizturas pret vostro kontiem tāpat, kā pret jebkuru citu klienta kontu tai ziņā, ka iemaksas vostro kontos tiek kreditētas un izmaksas tiek debitētas. Nostro konti ir atšķirīgi, jo tie apliecina bankai piederošos līdzekļus, nevis tās parādu. Tādējādi iemaksas nostro kontos ir debeta maksājumi un izmaksas ir kredīta maksājumi.
- 2.3. Vienas bankas nostro kontam tajā pašā laikā jābūt citas bankas vostro kontam.
- 2.4. Ja sākumā jums ir grūti atšķirt "nostro" un "vostro", varbūt jums ir vieglāk tos uztvert šādi: "mūsu = aktīvi" un "jūsu = pasīvi".

Uzdevums

Vai attiecīgajai Latvijas bankai tālāk uzskaitītie konti ir nostro vai vostro konti?

- a) Ziemeļu banka (Latvija) tur kontu Austrālijas dolāros bankā Kangaroo Bank Pty, Sidnejā, Austrālijā.
- b) Dienvidu banka (Latvija) tur latu kontu savai korespondētājbankai Toreadorobanco (Spānija).
- c) Austrumu banka (Latvija) tur kontu Zviedrijas kronās bankā Stockholm Bank AB Zviedrijā.
- d) Lauksaimniecības banka (Latvija) tur latu kontu savai korespondētājbankai Rheinbank GmbH (Vācija).

Atrisinājums

- a) Ziemeļu bankai piederošā ārvalsts valūta tiek turēta kontā ārzemēs, tātad tas ir nostro konts attiecībā uz Ziemeļu banku.
- b) Latu konts klientam - korespondētājbankai, kas nozīmē pasīvus un ir vostro konts attiecībā uz Dienvidu banku.
- c) Nostro konts attiecībā uz Austrumu banku.
- d) Vostro konts attiecībā uz Lauksaimniecības banku.

Starptautiskās operācijas

- 2.5. Bankas palīdz klientiem kārtot finansiālus jautājumus ārzemju ceļojumu laikā. Konsultējot klientu, bankas darbiniekam ir jāņem vērā šādi jautājumi:
- a) cik ilgi klients plāno uzturēties ārzemēs;
- b) cik daudz naudas klientam ir nepieciešams;
- c) vai klients uzturēsies vienā pilsētā vai arī apmeklēs vairākas pilsētas un valstis;
- d) kas ir izdevīgi klientam;
- e) cik ilgā laikā naudai ir jābūt pieejamai;
- f) jebkādi iespējamie valūtas maiņas noteikumi.

Ārzemju valūtas banknotes un monētas

- 2.6. Lielākā daļa ceļotāju, dodoties uz citu valsti, parasti ņem līdzī nelielu daudzumu valūtas skaidrā naudā, lai segtu pirmās dienas izdevumus. Tādos gadījumos nav nepieciešams uzreiz pēc ierašanās mainīt ceļojumu

Citi banku pakalpojumi

čekus pret skaidru naudu. To var būt sarežģīti izdarīt nedēļas nogalē, vēlā vakarā vai valsts svētku dienā. Bankas piedāvā nepieciešamo valūtu, prasot par to nelielu komisijas naudu.

Ceļojumu čeki

- 2.7. Ārzemju ceļojumu laikā ļoti bieži tiek izmantoti ceļojumu čeki. Tie ir pieejami dažādās valūtās: angļu mārciņās, ASV un Kanādas dolāros, vācu markās u.c. bieži lietotās valūtās.
- 2.8. Galvenās ceļojumu čeku priekšrocības ir ērta lietošana un drošība.
- Tie aizņem mazāk vietas, salīdzinājumā ar banknotēm un monētām.
 - Ja tie tiek pazaudēti vai nozagti, īpašnieks var saņemt zaudēto summu kādā no bankām, kas piedāvā šādus pakalpojumus - parasti 24 stundu laikā pēc paziņošanas par zaudējumu.
 - Ceļojumu čekus ir iespējams samainīt pret skaidru naudu (vietējo valūtu) jebkurā bankā.
- 2.9. Ceļojumu čeku drošību nodrošina šādi faktori:
- īpaši sērijas numuri uz čekiem: ja kāds no čekiem tiek pazaudēts vai nozagts, ir jāpaziņo sērijas numurs, lai saņemtu aizstājēcekus;
 - divi paraksti uz čekiem: čeki ir jāparaksta pie saņemšanas un pie apmaiņšanas pret skaidru naudu.
- 2.10. Pēc ceļojuma to summu, kas atbilst atlikušajai čeku vērtībai, var ieskaitīt ceļotāja bankas kontā. Saņemot čekus, tiek ieturēta komisijas nauda un klienta konts tiek debitēts par summu, kas atbilst čeku vērtībai.

Eiročeki

- 2.11. Standarta *Eiročeku* pamatā ir standarta *Eiročeku* karte. Tie ir īpaši čeki, ko var lietot veikalos, viesnīcās un restorānos, kā arī apmainīt pret skaidru naudu. Lielbritānijā, piemēram, viena *Eiročeka* vērtība attiecīgā valūtā nedrīkst pārsniegt 100 angļu mārciņas, bet čeku skaits nav ierobežots. Par *Eiročeku* kartes izsniegšanu tiek ieturēta komisijas nauda, bet *Eiročekus* pēc tam izsniedz bez maksas. Par čeku apmaiņu pret skaidru naudu, izmantošanu iepērkoties un apstrādāšanu bankas ietur komisijas naudu.
- 2.12. *Eiročeki* nav aizstājuši ceļojumu čekus, lai gan nākotnē tas varētu notikt. Šobrīd, piemēram, Dienvideiropā nav daudz veikalu un restorānu u.c., kas pieņem *Eiročekus*, tāpēc vispirms ir jādodas uz banku, lai čekus samainītu pret skaidru naudu.

Kredītkartes

- 2.13. *Visa* un *Mastercard* organizāciju starptautiskie tīkli nodrošina iespēju izmantot kredītkartes visā pasaulē. Kredītkaršu priekšrocība ir tā, ka tās ir plaši izplatītas un pirms aizbraukšanas nav jāveic nekādi priekšdarbi. Kredītkartes izmantotājam gan nav precīzi zināms valūtas maiņas kurss, bet viņš, kā vienmēr, saņem četru nedēļu kredītu (laiks no bankas izraksta saņemšanas līdz summas nomaksas datumam). Turklāt arī laika posms, kāds paiet no finansu operācijas izpildīšanas līdz tās fiksēšanai bankā var būt izdevīgs. Tāpēc (ja kredītkartes īpašnieks saprātīgi rīkojas ar savu karti) kredītkarte ir drošāks un ērtāks maksāšanas līdzeklis, nekā skaidra nauda.

Atvērtā kredīta pakalpojumi

- 2.14. Banka klienta uzdevumā var iepriekš vienoties ar kādu banku ārzemēs par to, ka šīs bankas filiāle mainīs klienta čekus pret skaidru naudu:
- noteiktā laika posmā; un
 - nepārsniedzot kredīta limitu.
- Šādus pakalpojumus galvenokārt izmanto braucienos ārpus Eiropas.
- 2.15. Banka aizsūta attiecīgajai ārzemju bankai klienta paraksta paraugu, ko izmanto salīdzināšanai brīdī, kad klients parakstās, saņemot skaidru naudu. Ārzemju banka par to ietur komisijas naudu.
- 2.16. Atvērtā kredīta pakalpojumu priekšrocība ir tā, ka nav jānēsā līdzī ceļojumu чеки. Savukārt braucējam ir jāzina, ka viņš uzturēsies attiecīgās bankas filiāles tuvumā. Mūsdienās šos pakalpojumus izmanto samērā reti.
- 2.17. Cits atvērtā kredīta variants ir šāds: cilvēks var saņemt naudu bankas filiālē ārzemēs, noslēdzot līgumu ar kādu savas valsts banku. Piemēram, ja kāds turīgs pensionārs ir nolēmis atstāt Latviju un pavadīt vecumdienas Spānijā, viņš var vienoties ar banku Latvijā par savas pensijas saņemšanu bankas filiālē, kas atrodas netālu no viņa jaunās dzīvesvietas Spānijā.

Brīvdienu ceļojumu apdrošināšana

- 2.18. Klīringa bankas darbojas arī kā ceļojumu apdrošināšanas brokeri. Tās pārdod apdrošināšanu kopā ar ārzemju valūtu un ceļojumu чекиem u.c. Banku piedāvātās apdrošināšanas polises konkurē ar tūrisma aģentūru un apdrošināšanas sabiedrību piedāvātajām polisēm. Ceļojumu apdrošināšanas polise var segt: medicīnas pakalpojumus, mantu pazaudēšanu vai sabojāšanu, biļešu pazaudēšanu, lidmašīnas vai kuģa nokavēšanu, trešās personas prasību miesas bojājumu u.c. ievainojumu dēļ, nelaimes gadījumus un ceļojuma atcelšanu.

Citas naudas pārskaitīšanas metodes uz ārzemēm

- 2.19. Ir arī citi veidi, kā pārskaitīt naudu uz ārzemēm.
- Ar *starptautisko naudas pārvedumu* palīdzību ir iespējams pārskaitīt relatīvi nelielas naudas summas no vienas valsts uz otru pa pastu vai caur banku. Šādi var nomaksāt viesnīcas rēķinu un automobiļa īri, kā arī iegādāties nelielus pirkumus.
 - Bankas čeku /banker's draft/* banka var izrakstīt uz kādu no saviem kontiem ārzemēs. Bankas čeku parasti izmanto uzņēmumi, lai samaksātu par precēm, kas ir iepirktas ārzemēs: uzņēmumi izņem bankas čeku savā bankā un nosūta to piegādātājam, kas šo čeku iesniedz apmaksai bankā ārzemēs.
 - Pasta pārvedums (PP)* ir vienas bankas rakstisks rīkojums otrai bankai ārzemēs izmaksāt konkrētu summu *norādītai personai*. Maksājuma uzdevums tiek nosūtīts bankai ārzemēs ar gaisa pastu. Šī norēķinu metode ir ātrāka, salīdzinājumā ar bankas čeku, un to var izmantot uzņēmumi, lai samaksātu par precēm, kas ir iepirktas no piegādātājiem ārzemēs.
 - Telegrāfa pārvedumi (TP)* ir tādi paši, kā pasta pārvedumi, tikai šajā gadījumā maksājuma uzdevums tiek nosūtīts pa telegrāfa līniju, nevis ar gaisa pastu. TP var izmantot uzņēmumi, lai samaksātu par precēm, kas ir iepirktas no piegādātājiem ārzemēs. TP pārvedumi var būt īpaši noderīgi steidzamos gadījumos.
 - Ja kāds bankas klienta draugs vai radnieks ārzemēs pēkšņi ir palicis bez naudas, klients var lūgt banku pārskaitīt naudu ar TP uz konkrētu banku ārzemēs, kur attiecīgā persona var saņemt nosūtīto naudu.

- ii) Ja pašam bankas klientam ārzemēs ir aprūkusies nauda, viņš var lūgt savu banku pārskaitīt naudu uz norādīto banku ārzemēs.
- 2.20. Šobrīd aizvien vairāk tiek izmantota *SWIFT* sistēma. Pasta pārveduma ekvivalents, ko sūta caur *SWIFT* sistēmu, tiek saukts par 'SWIFT ziņojumu', bet telegrāfa pārveduma ekvivalents - par 'prioritāru *SWIFT* ziņojumu'. Tie ir ātrāki, nekā iepriekšminētie pārvedumu veidi.
- 2.21. Šobrīd visātrāk var nosūtīt naudu uz ārvalstīm, izmantojot *American Express* vai *Western Union* pakalpojumus. Šie pakalpojumi ir dārgi, taču naudu ir iespējams saņemt nekavējoties.
- 2.22. Kā jau tika minēts iepriekšējā nodaļā, 'elektroniskais maciņš' nākotnē varētu būt vēl ātrāka naudas pārskaitīšanas alternatīva.

3. IEGULDĪJUMI UN IEGULDĪTĀJU AIZSARDZĪBA

- 3.1. Bankas piedāvā arī ieguldīšanas pakalpojumus.
 - a) Bankas palīdz ieguldītājiem pārvaldīt savus ieguldījumus. Bankas ieguldītāju uzdevumā veic konkrētas funkcijas, piemēram, glabā akciju sertifikātus.
 - b) Bankas darbojas kā *starpnieki*, pērkot un pārdodot ieguldījumu ieguldītāju uzdevumā un vadoties pēc viņu norādēm.
 - c) Bankas var darboties arī kā ieguldījumu rīkotāji, pērkot un pārdodot ieguldījumus klienta uzdevumā, paturot sev tiesības pieņemt lēmumus.
 - d) Bankas arī piedāvā daļu trastu pakalpojumus, lai klienti varētu ieguldīt naudu.
 - e) Bankas var sniegt konsultācijas ieguldījumu jautājumos, bet tas jā dara uzmanīgi. Ja rezultāts ir neveiksmīgs, klients var vainot banku par neprasmīgu darbu.
- 3.2. Bankām ir jāievēro likumi, kas regulē jebkādu darbību, kas ir saistīta ar ieguldījumiem.

Daļu trasti /Unit trusts/

- 3.3. Daļu trastu darbībā ir iesaistītas trīs personu grupas:
 - a) *Vadītāji* vada trastu, piedāvā ieguldīšanas iespējas ieguldītājiem un veic citus pienākumus, kas minēti trasta līgumā.
 - b) *Aizbildņi/trustees/* atbild par trasta aktīvu glabāšanu. Parasti tie ir vērtspapīri, bet tie var būt arī, piemēram, senlietas, zelta monētas u.c.
 - c) Labuma guvēji vai *ieguldītāji/unitholders/* iegulda līdzekļus trastā.

Bankas šādos trastos bieži vien darbojas kā aizbildņi vai vadītāji. Vadītāji pārdod ieguldītājiem 'daļas' un iegūto naudu izmanto aktīvu iegādei, ko pēc tam nodod glabāšanā aizbildņiem.

- 3.4. Parasti daļu trastu veido aptuveni 100 dažādu uzņēmumu daļas: tik plašs ieguldījumu portfelis palīdz samazināt risku. Ieguldītājiem pieder attiecīgs trasta aktīvu daudzums, ko nosaka viņiem piederošo daļu skaits. Tādējādi, ja trasts ir pārdevis vienu miljonu daļu un ja trasta aktīvu vērtība ir 20 miljoni sterliņu mārciņu, katras daļas vērtība ir 20 sterliņu mārciņu.
- 3.5. Viens no trasta vadītāju pienākumiem ir tas, ka viņiem ir jāatpērk daļas, ja ieguldītāji vēlas tās pārdot. Lai gan neeksistē tirgus, kurā pērk un pārdod šo trastu daļas, ieguldītājiem vienmēr ir nodrošināts pircējs, kas par viņu daļām maksās cenu, ko nosaka speciāli noteikumi.

Bankas kā ieguldījumu pārvaldnieki

- 3.6. Persona vai uzņēmums, kas vēlas ieguldīt lielu naudas summu, var nolemt iegādāties akcijas. Pērkot akcijas, cilvēki riskē ar to, ka peļņa varētu izrādīties maza (nelielas dividendes vai akciju vērtības krišanās). Taču, ieguldot līdzekļus akcijās, ir iespējams palielināt ieguldījumu vērtību daudz vairāk, salīdzinājumā ar jebkuru citu ieguldījumu veidu.
- 3.7. Šādi ieguldījumi ir riskanti, bet risku ir iespējams samazināt, izmantojot šādas metodes:
- a) Vērtspapīru *portfeļa /portfoliō/* veidošana. Tādējādi tiek samazināts risks, ka peļņa varētu būt ļoti maza vai pat vispār nebūt. Ja arī viena uzņēmuma akcijas nenes peļņu, tad, iespējams, ka cita uzņēmuma akcijas savukārt nodrošina ievērojamu peļņu.
 - b) Risku ir iespējams samazināt, rūpīgi pētot akciju tirgu un pieņemot pārdomātus lēmumus.
 - c) Ne visiem ieguldītājiem ir laiks un iespējas pētīt akciju tirgu. Viņi var rīkoties šādi:
 - i) lūgt eksperta padomu; vai
 - ii) lūgt ieguldījumu speciālistu ieguldīt līdzekļus viņu vārdā.
- 3.8. Bankām var lūgt padomu. Bankas var arī piedāvāt ieguldījumu pārvaldīšanas pakalpojumus, pērkot un pārdodot akcijas un daļas klienta vārdā.

4. APDROŠINĀŠANAS PAKALPOJUMI

- 4.1. Bankas nodarbojas arī ar dzīvības apdrošināšanu un piedāvā citus apdrošināšanas veidus. Dzīvības apdrošināšana un citi apdrošināšanas veidi nebūt nav raksturīgi bankām. Tā kā apdrošināšana atšķiras no banku lietām, topošajiem banku speciālistiem ne vienmēr ir viegli apgūt apdrošināšanas specifiku.
- 4.2. Iegādājoties apdrošināšanas polisi, cilvēki slēdz līgumu ar apdrošināšanas sabiedrību. Apdrošinājumaņēmējs maksā prēmijas par polisi, un apdrošināšanas sabiedrība viņam izmaksā atlīdzību vai kapitāla summu, kā paredzēts polisē.
- 4.3. Apdrošināšanas starpnieki (brokeri) rīkojas klientu vārdā, iegādājoties polisi no apdrošināšanas sabiedrības. Brokeris neizsniedz apdrošināšanas polisi, bet tikai to *sagādā*.
- 4.4. Dzīvības apdrošināšanas polises ir ļoti dažādas. Galvenie dzīvības apdrošināšanas veidi ir šādi:
- a) *Mūža dzīvības apdrošināšanas polises*. Summa tiek izmaksāta apdrošinātās personas nāves gadījumā, bet ne ātrāk. Cilvēks apdrošina savu dzīvību un norāda labuma guvēju (piemēram, laulāto draugu), kas saņem šo summu pēc apdrošinātās personas nāves.
 - b) *Kombinētā apdrošināšana*. Summa tiek izmaksāta vai nu apdrošinātās personas nāves gadījumā vai arī noteikta termiņa beigās (atkarībā no tā, kas iestājas ātrāk). Piemēram, ja persona iegādājas kombinēto apdrošināšanas polisi uz 15 gadiem, tad apdrošinājuma summa tiek izmaksāta vai nu pēc 15 gadiem, vai arī šīs personas nāves gadījumā, ja tā iestājas pirms 15 gadu perioda notecēšanas.
 - c) *Termināpdrošināšana*. Šajā gadījumā apdrošinājuma summa tiek izmaksāta tikai tad, ja apdrošinātā persona nomirst noteiktā laika periodā.
 - d) *Konvertējamā termināpdrošināšana*. Tā ļauj apdrošinājumaņēmējam jebkurā laikā apmainīt šo polisi pret kombinētās apdrošināšanas polisi (arī mūža apdrošināšanas polisi vai citu termināpdrošināšanas polisi), turklāt neapmeklējot ārstu, lai izietu papildu medicīnisko apskati.
 - e) *Hipotēku aizsardzības apdrošināšana*. Šajā gadījumā summa ir pietiekami liela, lai nomaksātu hipotekāro aizdevumu, ja aizdevumaņēmējs nomirst pirms parāda nomaksāšanas. Piemēram, ja persona nopērk māju uz kredīta par 40 000 Ls, un parāds ir jāatmaksā 25 gadu laikā, hipotēku aizsardzības apdrošināšanas

polise nodrošina tādu summu, kas jebkurā laikā sedz nenomaksāto parāda daļu. Tā kā laika gaitā neatmaksātā daļa samazinās, samazinās arī apdrošinājuma summa.

- f) *Mūža rente*. Šī polise nodrošina regulārus gadskārtējus maksājumus, kas parasti sākas no kāda datuma nākotnē. Tā ir piemērota tikai vecākiem cilvēkiem, bet jauni cilvēki var iegādāties *atlikto mūža renti*, kas paredz maksājumu sākšanos vecumdienās.
- g) *Personālie pensiju plāni*. Tie nodrošina gadskārtējus maksājumus, kā arī noteiktu naudas summu, cilvēkam aizejot pensijā.

Latvijas pensiju sistēma nodrošina valsts pensiju, kuras pamatā ir valdības ienākumi, taču pašreiz valdība veicina arī personālo un darbvietu pensiju fondu veidošanos.

4.6. Dzīvības apdrošināšanas polises var būt peļņas polises un bezpeļņas polises. Visas polises paredz noteiktas summas izmaksu, bet peļņas apdrošināšanas polisē šai summai tiek pieskaitīta daļa no apdrošināšanas sabiedrības peļņas. Bezpeļņas polisei šādu papildu ienākumu nav.

4.7. Ir trīs galvenie dzīvības apdrošināšanas polises iegādāšanās iemesli:

- a) Līdzekļu nodrošināšana apgādājamiem polises īpašnieka nāves gadījumā.
- b) Līdzekļu krāšana. Dažās valstīs kombinētās polises ir viens no galvenajiem naudas ieguldīšanas veidiem. Cilvēki iegādājas šīs polises cerībā, ka nodzīvos ilgāk par noteikto laika periodu un tad saņems prāvu summu.
- c) Kaut gan polises īpašniekam ir iespēja iemaksāt uzreiz visu prēmiju par polisi, vairumā gadījumu prēmijas tiek maksātas reizi gadā vai mēnesī. Tieši tāpēc kombinētās polises ir labs naudas krāšanas veids.
- d) Hipotekārā aizdevuma papildinājums.

4.8. Apdrošināšanas starpniecība darbojas ļoti plaši. Starpnieki ir iesaistīti šādās apdrošināšanas sfērās:

- a) starptautiskā apdrošināšana (piemēram, pārvaldājumu apdrošināšana);
- b) komercapdrošināšana;
- c) personu apdrošināšana (dzīvības apdrošināšana, pensiju fondi un vispārējā personu apdrošināšana).

Apdrošināšanas sabiedrība *Lloyd's of London* ir vispazīstamākā apdrošināšanas sabiedrība pasaulē. Tajā riska parakstītāji piedāvā apdrošināšanas polises, bet nepārdod tiešo apdrošināšanu. Viņi vienmēr izmanto kādu *Lloyd's* brokeri, kas ir *Lloyd's Insurance Brokers' Association* biedrs. *Lloyd's* brokeri apkalpo *Lloyd's* riska parakstītājus, ko dēvē par 'Vārdiem' / 'Names'. Viņi uzņemas risku apmaiņā pret prēmijām un sedz jebkādas prasības, kas izriet no viņu parakstītajām polisēm.

4.9. Bankas darbība apdrošināšanas starpniecībā pamatojas uz klientu un bankas attiecībām. Klienti bieži griežas bankā pēc padoma finansiālās lietās. Ja bankas darbinieks redz, ka klientam noderētu apdrošināšana, viņš to var piedāvāt. Dzīvības apdrošināšanu var pārdot pašas bankas, taču vispārējo apdrošināšanu (apdrošināšanu pret ugunsgrēku, zādzībām, transporta līdzekļu apdrošināšanu, jūras, aviācijas, mājlopu u.c. apdrošināšanu) var iegādāties, izmantojot bankas apdrošināšanas brokeru filiāli.

Uzdevums

Kādu apdrošināšanu jūs ieteiktu katram no šiem klientiem?

- a) Klientam ir nepieciešama relatīvi lēta apgādājamo aizsardzība uz aptuveni desmit gadiem.
- b) Klients vēlas nodrošināt finansiālu drošību saviem apgādājamiem, kā arī meklē veidu, kā nodrošināt hipotekārā aizdevuma atmaksāšanu.
- c) Klients vēlas lētu dzīvības apdrošināšanu bez uzkrājumu elementa.

Atbilde

- a) Terminapdrošināšanas polise.
- b) Kombinētā polise.
- c) Mūža, termiņa vai hipotēkas aizsardzības apdrošināšanas polise.

5. TESTAMENTA IZPILDĪTĀJU UN AIZBILDŅU PAKALPOJUMI

- 5.1. Testamenta izpildītāju un aizbildņu pakalpojumus */executor and trustee services/* bankas veic ar īpašu nodaļu vai meitas uzņēmumu starpniecību. Bankas šādus pakalpojumus piedāvā jau daudzus gadus.

Banku par testamenta izpildītāju var iecelt persona, kas vēlas, lai banka nokārtotu viņa vai viņas lietas pēc nāves. Banka var tikt iecelta par vienīgo testamenta izpildītāju vai arī kopā ar kādu citu personu, ko ir izvēlējis testamenta sastādītājs.

- 5.2. Par šādu pakalpojumu veikšanu bankas ietur komisijas naudu.

6. NOSLĒGUMS

- 6.1. Šajā nodaļā tika aplūkoti daži pakalpojumi, ko bankas sniedz papildus saviem tiešajiem pakalpojumiem.

- 6.2. Bankas piedāvā seifu apkalpošanu.

- 6.3. Bankas piedāvā arī starptautiskus pakalpojumus privātajiem klientiem .

- a) Informācija un konsultācijas
- b) Ārvalstu valūtas maiņa
- c) Ceļojumu čeki un Euročeki
- d) Kredītkartes
- e) Atvērtā kredīta pakalpojumi
- f) Naudas pārvedumi
- g) Apdrošināšana

- 6.4. *Ieguldījumu pakalpojumi* ir saistīti ar daļu trastu darbu, kā arī investīciju portfeļa pārvaldīšanu.

- 6.5. *Apdrošināšanas pakalpojumi* ietver vispārējo apdrošināšanu, dzīvības apdrošināšanu, apdrošināšanas starpniecību un privātos pensiju fondus.
- 6.6. Bankas arī piedāvā *testamenta izpildītāja* un *aizbildņu* pakalpojumus.

PĀRBAUDIET SAVAS ZINĀŠANAS!

1. Kādus sešus pakalpojumus bankas var piedāvāt klientiem, kas gatavojas doties ārzemju braucienā?
2. Kā tiek nodrošināta ceļojumu čeku drošība?
3. Daļu trasta vadītāja pienākums ir atpirkt ieguldītāju daļas. Pareizi vai nepareizi?
4. Nosauciet sešus apdrošināšanas polišu veidus.

2. INVESTIČĻU TRASTI UN DAĻU TRASTI

- 2.1. Termins "investīciju trasts" ir jēma, ko izmanto, lai apzīmētu trastu, kas ir izveidots, lai pārvaldītu un pārvaldītu investīcijas, kas ir iegādātas ar mērķi, lai iegūtu ilgtermiņa ieguvumus.
- 2.2. Investīciju trasts ir jēma, ko izmanto, lai apzīmētu trastu, kas ir izveidots, lai pārvaldītu un pārvaldītu investīcijas, kas ir iegādātas ar mērķi, lai iegūtu ilgtermiņa ieguvumus.

Kādas ir daļu trasta un investīciju trasta funkcijas?

- 2.3. Galvenā funkcija ir pārvaldīt un pārvaldīt investīcijas, kas ir iegādātas ar mērķi, lai iegūtu ilgtermiņa ieguvumus.

9. nodaļa

BANKAS UN KONKURENCE

Šajā nodaļā ir aplūkotas šādas tēmas:

1. Konkurence
2. Investīciju trasti un daļu trasti
3. Pārējie konkurenti

1. KONKURENCE

- 1.1. Šajā nodaļā aplūkosim banku konkurentus, t.i., tās organizācijas, kas, tāpat kā bankas, sniedz finansiālus pakalpojumus. Sāncenši ir jāpazīst, lai spētu nodrošināt labāku pakalpojumu kvalitāti, salīdzinājumā ar viņiem. Ja konkurenti strādā labāk, viņi aizņem lielāku daļu tirgū un gūst lielāku peļņu. Nenoliedzami, ka plašs bankas piedāvāto pakalpojumu klāsts nozīmē konkurēšanu ar citiem. Tieši tāpat, kā bankas "ielaužas" savu konkurentu darbības sfērā, tā arī konkurenti mēģina iekļūt banku darbības "lauciņā".
- 1.2. Bankas vairs nav vienīgā vieta, kur klienti var atvērt krājkontu, paņemt hipotekāro aizdevumu, nomaksāt rēķinus. Šobrīd klienti saskaras ar aizvien lielāku skaitu institūciju, kas apzinās, ka finanšu pakalpojumi ir izdevīga nodarbošanās. Tālāk sniegtais konkurentu saraksts nav izsmelošs, taču tas parāda, cik daudz dažādu konkurentu ir bankām (sarakstā ir uzskaitīti banku konkurenti Lielbritānijā u.c. Rietumeiropas valstīs).

1.3.

<i>Pakalpojums</i>	<i>Konkurenti</i>
Noguldījumi	Citas bankas Citas iestādes, kas pieņem noguldījumus
Aizdevumi	Citas bankas Finansu sabiedrības
Izpildītāji, aizbildņi	Juristi, auditoru firmas
Ieguldījumi	Biržas mākleri, auditoru firmas, ieguldījumu konsultanti
Kopīgo ieguldījumu fondi	Kopīgo ieguldījumu fondi
Apdrošināšana	Apdrošināšanas sabiedrības
Apdrošināšanas starpnieku pakalpojumi	Apdrošināšanas brokeri
Kreditkartes	Kreditkaršu sabiedrības, arī American Express, Diners Club un veikalu karšu izdevēji
Faktoringa, preču iegāde uz nomaksu, līzings	Faktoringa, preču iegādes uz nomaksu, un līzingu sabiedrības
Darījumi ar nekustamo īpašumu	Nekustamā īpašuma aģenti
Grāmatvedības pakalpojumi	Auditoru firmas
Akciju pārdošana	Vērtspapīru dīleri

2. INVESTĪCIJU TRASTI UN DAĻU TRASTI

- 2.1. Termiņš 'investīciju trusts' nav precīzs, jo šīs organizācijas īstenībā nav trusti, bet gan sabiedrības. Investīciju trastu un daļu trastu mērķi ir līdzīgi (t.i., veidot profesionāli pārvaldītu un plašu investīciju portfeli, lai radītu iespēju klientiem iegādāties investīcijas), tomēr ir arī dažas būtiskas atšķirības.
- 2.2. Investīciju trusti izlaiž akcijas, ko var pirkt un pārdot parastā veidā. Savukārt daļu trastu daļas ir iespējams veidot un likvidēt pēc vēlēšanās. Investīciju trusti nav tik elastīgi. Vispārēji runājot, viena laidiena akciju skaits ir nemainīgs ilgā laika periodā, lai gan, protams, ir iespējams izlaist arī jaunas akcijas.

Kādas ir daļu trastu un investīciju trastu atšķirības?

- 2.3. Galvenās atšķirības ir šādas:
 - a) daļu īpašniekiem daļu trastos ir nodrošināta papildu aizsardzība, jo šos trustus kontrolē Tirdzniecības un rūpniecības departaments (tā tas ir Lielbritānijā), turklāt šādu trastu pārvaldnieki galvenokārt ir lielās bankas un apdrošināšanas sabiedrības;

- b) daļas ir iespējams iegādāties par nelielām summām;
- c) daļas var iegādāties ar tirgum piesaistītas apdrošināšanas polises starpniecību;
- d) daļu trasti savus ienākumus pārdala noteiktos datumos (parasti ik pēc pusgada), savukārt investīciju trastu dividendžu izmaksu datumu nav noteikti;
- e) pilnvarotie daļu trasti nedrīkst ieguldīt līdzekļus tādos aktīvos, kā īpašums; investīciju trastiem nav šādu ierobežojumu;
- f) daļas var pirkt un pārdot trasta vadītājiem, apejot biržu. Vadītājiem ir jāatpērk daļas, ja ieguldītājs tās vēlas pārdot. Investīciju trastu akcijas tiek pirktas un pārdotas biržā. Ja investīciju trasts nav liels, tam var būt sarežģīti atrast pircējus;
- g) daļu trastu administrēšanas izdevumi parasti ir lielāki, salīdzinājumā ar investīciju trastiem;
- h) daļu cenas tiek noteiktas, balstoties uz trasta pamatdokumentos noteiktajām likmēm (ko apstiprina Tirdzniecības un rūpniecības departaments), un tās ir tieši saistītas ar aktīvu vērtību. Savukārt investīciju trasta akciju cenu nosaka pieprasījums un piedāvājums, tāpēc bieži vien to cenas ir zemākas par aktīvu tīro vērtību.

Daļu trasti

- 2.4. Sākotnēji daļu trastus veidoja, lai ļautu "sīkiem" ieguldītājiem iegādāties akcijas no profesionāli pārvaldīta un plaša investīciju portfela. Šobrīd daļu trasti veido arī speciālos fondus, kas iegulda līdzekļus tikai noteikta veida vērtspapīros, piemēram, naftas rūpniecībā. Ieguldījumi tiek vienmērīgi sadalīti pa visu izvēlēto sektoru, lai fonda peļņa būtu atkarīga no visa sektora peļņas, nevis no atsevišķu uzņēmumu darbības rezultātiem.
- 2.5. Maksai, ko pieprasa trasta vadība, ir jāsedz visi izdevumi un jānodrošina peļņa. Tā sedz visus trasta administrēšanas un uzturēšanas izdevumus (piemēram, vadītāju darba samaksu, audita samaksu u.c.), bet ne vērtspapīru pirkšanas un pārdošanas izdevumus.

Maksu var iedalīt divās daļās:

- a) sākotnējā maksa - to maksā daļu īpašnieks, iegādājoties daļas. Tā ir iekļauta cenā, ko viņš maksā vadītājiem par daļu iegādi. Sākotnējā samaksa parasti ir 5 % no daļu vērtības. Parasti trasta vadītāji piekrīt samazināt sākotnējo samaksu, ja klients pērk vērtspapīrus lielā apjomā;
- b) ikgadējā maksa - to maksā no trasta ienākuma pirms šī ienākuma sadalīšanas daļu īpašniekiem.

Daļu pirkšana un pārdošana

- 2.6. Ieguldītāji pērk un pārdod daļas trasta vadītājiem. Operācijas tiek veiktas, vai nu tieši sadarbojoties ar trasta vadītāju, vai arī caur brokeru firmu vai banku. Pēc daļu iegādes pieteikuma (rakstiski vai pa telefonu) saņemšanas, trasta vadītāji nosūta potenciālajam ieguldītājam līgumu, kurā ir norādīts daļu skaits un cena. Pēc tam, kad ieguldītājs ir samaksājis summu, kas ir norādīta līgumā, viņš saņem daļu sertifikātu.
- 2.7. Līgumā norādītā summa (daļu skaita reizinājums ar vienas daļas cenu) ir ieguldītāja kopējās izmaksas. Daļas cena ietver sākotnējo maksu, savukārt aģenta komisijas naudu gandrīz vienmēr nomaksā trasta vadība. Ja ieguldītājs vēlas pārdot savas daļas, viņš parakstās sertifikāta otrā pusē un nosūta to trasta vadībai. Pēc kāda laika viņš saņem čeku par summu, kāda iegūta, pārdodot daļas.

Regulāras investīcijas

- 2.8. Daudzi daļu trasti cenšas piesaistīt "sīkos" ieguldītājus, kas regulāri iegulda nemainīga apjoma summas. Piemēram, daudzi cilvēki var atļauties ieguldīt tikai 10 Ls mēnesī. Daļu trasti viņiem ir izdevīgi - tieša akciju iegāde par tik mazām summām nav ekonomiska, jo vēl ir jāmaksā komisijas nauda brokerim.

Ieņēmumu un uzkrājuma daļas

- 2.9. Vairums daļu trastu pārdala savu tīro peļņu divas reizes gadā. Daži daļu trasti izmaksā summas katru mēnesi, lai nodrošinātu regulārus ikmēneša ienākumus saviem ieguldītājiem.
- 2.10. Tiem ieguldītājiem, kas nevēlas izņemt savu ienākuma daļu no trasta, trasti piedāvā t.s. 'uzkrājuma daļas'. Tas nozīmē, ka ienākums automātiski tiek no jauna ieguldīts. Taču ir jāatceras, ka, lai gan ieguldītājs faktiski nesaņem nekādus ienākumus no uzkrājuma daļām, viņam ir jāmaksā nodokļi par *it kā* saņemto ienākumu.

Uzkrājuma daļu priekšrocības ir:

- a) ērtums;
- b) nav jāmaksā sākotnējā maksa par papildus iegādātajām daļām.

Daļu trasta izvēle

2.11. Daļu trastus var iedalīt 4 grupās:

- a) *Speciālie trasti*. Tie nodarbojas ar ieguldījumiem konkrētās tautsaimniecības sfērās, piemēram:
 - i) modernu tehnoloģiju uzņēmumos;
 - ii) Ziemeļjūras naftas sabiedrībās;
 - iii) mazos japāņu uzņēmumos;
 - iv) videi draudzīgos uzņēmumos;
- b) *Lielu ienākumu trasti*. Tie saviem investētājiem nodrošina ienākumus, kas pārsniedz vidējo ienākumu apmēru šāda veida trastos. To panāk, nodrošinot kapitāla pieaugumu. Šie trasti galvenokārt iegulda līdzekļus vērtspapīros ar nemainīgu procentu likmi. Daži trasti pat necenšas nodrošināt kapitāla pieaugumu, bet iegulda tikai un vienīgi naudas tirgus instrumentos - ar mērķi palielināt ienākumus;
- c) *Kapitāla pieauguma trasti*. Tie nodrošina kapitāla pieaugumu, palielinot peļņu. Vairums šādu trastu piedāvā uzkrājuma daļas, lai iegūto peļņu nevajadzētu izmaksāt, bet varētu to ieguldīt no jauna. Dažus no šiem trastiem veido tikai uzkrājuma daļas;
- d) *Vispārējie trasti*. Šie trasti nodrošina peļņu saprātīgā apmērā, kā arī peļņas un kapitāla pieaugumu.

Visi trasti piedāvā dažādas ieguldījumu iespējas. Taču tikai vispārējiem trastiem ir patiešām labi sabalansēti un daudzveidīgi investīciju portfeli. Tāpēc ar tiem ir saistīts vismazākais risks.

3. PĀRĒJIE KONKURENTI

Kreditsabiedrības

- 3.1. Kreditsabiedrības /*credit unions*/ ir nelielas organizācijas. To mērķis nav peļņas ieguve. Šādas sabiedrības tiek veidotas, lai nodrošinātu saviem biedriem iespēju dabūt lētus aizdevumus no kreditsabiedrības biedru veidotā kopīgā fonda. Tās līdzinās Lielbritānijā izplatītajām celtniecības sabiedrībām. Atšķirība ir tā, ka kreditsabiedrību aizdevumi nav domāti dzīvojamo māju iegādei. Kreditsabiedrību nozīme aizvien palielinās. Tās veidojas tādos valsts rajonos, kur iedzīvotāju ienākumu līmenis ir zems, bet parādi - lieli.

Draudzības sabiedrības

- 3.2. Draudzības sabiedrības /*friendly societies*/ sākotnēji tika veidotas tādēļ, lai piedāvātu saviem biedriem dzīvības apdrošināšanu. Tagad tās piedāvā arī uzkrājumu veidošanas plānus, iekļaujot dzīvības apdrošināšanas segumu. Ienākumi netiek aplikti ar nodokli, tāpēc valsts nosaka, kādas summas drīkst investēt. Polises ir jāiegādājas

uz 10 gadiem, prēmijas nedrīkst pārsniegt noteiktu summu gadā (vai arī - apdrošināšanas perioda sākumā ir iespējams iemaksāt vienreizēju prēmiju noteiktā apmērā). Kopš 1991. gada šādas polises tiek pārdotas ne tikai pieaugušajiem, bet arī bērniem.

Finansu nami

- 3.3. Piemēram, Lielbritānijā ir apmēram 100 finanšu namu. Lielākā daļa no tiem pieder bankām. Finanšu nami piedāvā kredītpakalpojumus gan privātpersonām, gan juridiskām personām. Finanšu nami nodarbojas ne tikai ar "naudas pelnīšanu" naudas tirgū un to rīcībā esošā kapitāla ieguldīšanu, bet pieņem arī noguldījumus no klientiem.
- 3.4. Privātpersonām tiek piedāvāti šādi pakalpojumi: preču iegāde uz nomaksu, personālie aizdevumi. Uzņēmumiem tiek piedāvāta iespēja iegādāties uz nomaksu ražošanas iekārtas, veikt noguldījumus, ņemt aizņēmumus.

Pensiju fondi

- 3.5. Pensija nodrošina regulārus ienākumus cilvēkiem, kas ir aizgājuši pensijā. Pensiju fondu var veidot darbavieta. Daudzi cilvēki izmanto apdrošināšanas sabiedrību un starpnieku pakalpojumus pensiju uzkrāšanā.
- 3.6. Pensiju fondi ir vieni no lielākajiem līdzekļu ieguldītājiem tirgū. Līdzekļus ir iespējams ieguldīt:
- akcijās u.c. vērtspapīros;
 - īpašumā.

Veikalu kartes

- 3.7. Finanšu institūcijas un lieli veikali bieži vien piedāvā t.s. veikalu kartes. Tās var iegādāties veikalā, aizpildot standarta veidlapu. Klientam nekavējoties tiek piešķirts kredīts. Līdzīgi kā citām kredītkartēm, arī šai kartei ir kredīta limits. Tāpat tiek noteikts arī ikmēneša atmaksājama minimums. Šādas kartes trūkums ir tas, ka tās ir dārgākas par parastajām kredītkartēm un vienu karti var izmantot tikai vienā veikalu grupā. Veikalu kartes parasti iegādājas cilvēki, kam jau ir citas kredītkartes, bet kas vēlas palielināt savu kopējo kredīta limitu, kā arī cilvēki, kas bieži iepērkas konkrētā veikalā un kam ir ērtāk nomaksāt rēķinu mēneša beigās, nevis maksāt par katru pirkumu atsevišķi. Veikala karšu lietotāju trešā grupa ir cilvēki, kam nav citu kredītkaršu, bet kas vēlas vienmērīgāk sadalīt liela pirkuma izmaksas (piemēram, samaksu par mēbeļu iegādi), izmantojot karti, nevis aizdevumu.
- 3.8. Veikaliem karte ir izdevīga tādēļ, ka:
- kredīta procentu likme ir lielāka, nekā aizdevumiem;
 - kartes īpašnieks var turpināt lietot karti bezgalīgi, turpretī pēc aizdevuma atmaksāšanas klientam vajag ņemt nākamo aizdevumu citu lielu pirkumu izdarīšanai;
 - veikals var izmantot pasta pakalpojumus, lai informētu karšu īpašniekus par jauniem veikaliem, jaunām precēm un speciāliem piedāvājumiem tieši karšu īpašniekiem. Šāda reklāma ir efektīva, jo informācija tiek sūtīta zināmiem veikala klientiem, nevis "uz labu laimi";
 - dažos gadījumos veikals atsakās pieņemt citas kredītkartes vai maksājumu kartes. Tādos gadījumos klientam ir jāiegādājas šī veikala karte. Ja šādi veikali ir iecienīti, tie varētu paplašināt pārdošanas apjomu, pieņemot arī "svešas" kredītkartes, bet, šādi rīkojoties, tie ietaupa līdzekļus, izvairoties no maksājumiem par citu kredītkaršu lietošanu;
- 3.9. Daži veikali piedāvā maksājumu kartes (piemēram, *American Express*) kā alternatīvu kredītkartēm. Šīm kartēm rēķins ir jānomaksā pilnībā mēneša beigās. Tas ir mūsdienu variants tradicionālajam pakalpojumam (norēķins mēneša beigās), ko lieli veikali ir snieguši saviem turīgajiem klientiem kopš pirmās dienas. Vēl viens variants, ko līdz 1980. gadam kā vienīgo kredītpakalpojumu piedāvāja lielākā daļa veikalu, ir budžeta

konts. Klienti veikalā iemaksā noteiktu summu katru mēnesi, un veikals klientiem ļauj iegādāties preces par iepriekš noteiktu - vairākkārtīgu - mēneša iemaksu summu. Par nenomaksāto atlikumu ir jāmaksā procenti - tādējādi atļautais kredīts samazinās, kamēr netiek nomaksāts viss atlikums.

- 3.10. Veikali plaši reklamē savas kartes. Bieži vien tiek izsludinātas atlaides konkrētu preču iegādē karšu īpašniekiem. Veikalus par to arī kritizē, jo tiek uzskatīts, ka kredīta piešķiršana bez iepriekšējas klientu pārbaudes palielina cilvēku parādus un arī rada pieaugumu naudas piedāvājumā. Palēninoties ekonomikas attīstības tempiem un pieaugot soda procentiem, zaudējumus cieš arī mazumtirdzniecība, jo kreditkaršu bizness sarūk - klienti mazāk pērk nebūtiskas lietas un samazina savus aizņēmumus.

General Motors un Ford uzņēmumi

- 3.11. 1994. gada sākumā gan *Ford*, gan *General Motors* sāka izlaist kredītkartes. Sniedzam fragmentu no *GM* kartes reklāmas materiāla, lai parādītu, ar kādu konkurentu ir jāsastopas bankām.

“GM karte Vauxhall piedāvā lieliskas priekšrocības. Par to nav jāmaksā ikgadējā maksa. Tā piedāvā izdevīgu procentu likmi - tikai 19,9 %. Taču tas vēl nav viss.

Katru reizi, kad izmantojat GM karti, lai maksātu par nopirkto pārtiku, dāvanām vai benzīnu, jūs krājat naudu jaunam Vauxhall auto. 5 gadu laikā ir iespējams sakrāt pat 2500 sterliņu mārciņas.

Uzkrājumu veido punkti. Punktu skaita, ņemot 5 % no jebkuras preces vērtības, ko iegādājaties, izmantojot GM karti. Tas nozīmē, ka jūs iekrājat 1 mārciņu no katrām 20 mārciņām, ko iztērējat.

Tā kā mūsu procentu likme ir 19,9 %, jums būs jāmaksā mazāki procenti, nekā šobrīd”

Pārējie konkurenti

- 3.12. Arī tirdzniecības bankas, apdrošināšanas sabiedrības un biržas mākleri ir banku konkurenti.

4. NOSLĒGUMS

- 4.1. Šajā nodaļā tika aplūkoti galvenie banku konkurenti.
- 4.2. Investīciju trasti sacenšas ar bankām, lai iegūtu klientu ieguldījumus. Investīciju trasts ir sabiedrība, kuras mērķis ir gūt peļņu no līdzekļu ieguldīšanas akcijās vai īpašumā. Ieguldītāji pērk investīciju trasta akcijas. Daļu trastiem ir līdzīgi mērķi - tie veido ieguldītāju fondus. Fondi tiek profesionāli pārvaldīti. Ieguldītāji sedz fondu administrēšanas u.c. izmaksas. Ieguldītāji pērk daļu trasta daļas.
- 4.3. Kreditsabiedrības nodrošina lētus, nelielus aizdevumus saviem biedriem no visu biedru kopīgā fonda.
- 4.4. Draudzības sabiedrības piedāvā ar nodokļiem neapliekamus uzkrājumu veidošanas plānus “sīkiem” uzkrājumu veidotājiem, kā arī dzīvības apdrošināšanu.
- 4.5. Finanšu nami galvenokārt sniedz kredītpakalpojumus fiziskām personām. Tie ir:
- preču iegāde uz nomaksu fiziskām un juridiskām personām;
 - personālie aizdevumi un aizdevumi uzņēmējdarbībai;
 - noguldījumi.

- 4.6. Veikalu kartes ir salīdzinoši dārgas, bet bieži vien nodrošina tūlītēju kredītu. Veikalu kartes var būt gan maksājumu kartes, gan kredītkartes.

PĀRBAUDIET SAVAS ZINĀŠANAS!

1. Kas ir investīciju trusts?
2. Nosauciet sešas atšķirības starp daļu trastiem un investīciju trastiem.
3. Nosauciet daļu trastu četras kategorijas.
4. Kādas klientu grupas iegādājas veikalu kartes?

10. nodaļa

VALŪTAS KURSS

Šajā nodaļā ir aplūkotas šādas tēmas:

1. Faktori, kas ietekmē maiņas kursus valūtu tirgū.
2. Ārvalstu valūtu pirkšana un pārdošana.

1. FAKTORI, KAS IETEKMĒ VALŪTU KURSUS VALŪTU TIRGŪ

- 1.1. Viena valūta apmaiņā pret citu valūtu tiek pārdota vai pirktā, vadoties pēc valūtas maiņas kursa. Prese regulāri ziņo par jaunumiem maiņas kursā starp sterliņu mārciņu un ASV dolāru. Tā piemēram, kursu "\$ 1,54 pret £ 1" var dot kā noslēdzošo kursu attiecīgajā dienā. Tas ir vidējais valūtas maiņas kurss starp maiņas kursu, pēc kāda bankas pārdod ASV dolārus apmaiņā pret sterliņu mārciņām un kursu, pēc kāda bankas pērk ASV dolārus par sterliņu mārciņām. Tas dod aptuvenu norādi iedzīvotājiem par to, cik ASV dolārus var nopirkt par vienu sterliņu mārciņu vai cik ASV dolāru vajadzīgi, lai nopirktu vienu sterliņu mārciņu.
- 1.2. Jums ir zināms, ka valūtu maiņas kursi svārstās, tādējādi valūtas kļūst vājākas vai stiprākas attiecībā viena pret otru. Piemēram, ja 19X3. gada 1.martā vidējais maiņas kurss starp sterliņu mārciņu un ASV dolāru ir \$1,5400 pret £ 1, bet
 - a) 19X3. gada 2.martā maiņas kurss ir \$ 1,5480 pret £ 1, sterliņu mārciņa ir kļuvusi stiprāka attiecībā pret ASV dolāru (par 80 punktiem) un ASV dolārs ir kļuvis vājāks attiecībā pret sterliņu mārciņu;
 - b) līdzīgi, ja 19X3.gada 3.martā maiņas kurss atkal svārstās un ir \$ 1,5425 pret £ 1, sterliņu mārciņa kļuvusi vājāka attiecībā pret ASV dolāru (par 55 punktiem) kopš 2. marta, bet joprojām tā ir stiprāka pret dolāru (par 25 punktiem), salīdzinot ar 1. martu.

Valūtas maiņas kursa svārstības rada nopietnu risku tiem, kas nodarbojas ar starptautisko tirdzniecību. Šāds valūtas risks veido nozīmīgu valūtu maiņas darījumu aspektu.

Valūtu maiņas kursu svārstību iemesli

- 1.3. Valūtu maiņas kursi nepārtraukti svārstās katreiz, kad tiem ļauj reaģēt uz spiedienu, ko rada piedāvājums un pieprasījums valūtas maiņas tirgū. Mūsdienās tirgū ļauj svārstīties visu lielāko pasaules valūtu kursiem, vismaz zināmās robežās.
- 1.4. Ir vairāki faktori, kas ietekmē valūtu maiņas kursu svārstības, taču visi faktori ir saistīti ar piedāvājumu un pieprasījumu. Svārstības valūtu maiņas kursos rada piedāvājuma pārsvars pār pieprasījumu un otrādi. Piemēram, ja ASV dolāru pirkšanas un sterliņu mārciņu pārdošanas piedāvājums pārsniedz līdzsvarojošo pieprasījumu pirkt mārciņas un pārdot ASV dolārus, sterliņu mārciņas zaudē vērtību pret ASV dolāru. Līdzīgi, ja pieprasījums pirkt Spānijas pesetas un pārdot Francijas frankus pārsniedz pieprasījumu pirkt frankus un pārdot pesetas, pesetu vērtība pret Francijas franku pieaug. (Šeit pieprasījums 'pirkt' un 'pārdot' attiecas uz klientu pieprasījumu, nevis uz dīleru pieprasījumu, jo, kad klients pērk, dīleris pārdod!)

1.5. Valūtas pieprasījumu un piedāvājumu ietekmējošie faktori ir šādi:

- a) cenu līmeņi un inflācija;
- b) maksājumu bilance;
- c) procentu likmes;
- d) uzticība;
- e) priekšlaicīgi un novilcināti maksājumi */leads and lags/*;
- f) centrālās bankas iejaukšanās;
- g) valūtas maiņas kontroles noteikumi;
- h) "karstā" nauda */hot money/*.

Cenu līmeņi un inflācija

1.6. Ja inflācijas līmenis valstī A pārsniedz inflācijas līmeni valstī B, valsts A valūta zaudē vērtību attiecībā pret valsts B valūtu. Piemēram, ja inflācija ASV ir 3% gadā, Lielbritānijā - 10% gadā, un pašreizējais valūtas maiņas kurss ir \$ 2 pret £ 1, būtu saprātīgi turēties pie 2 ASV dolāriem, nevis pie 1 sterliņu mārciņas, jo pēc gada 2 ASV dolāru pirktspēja būs lielāka nekā 1 sterliņu mārciņas pirktspēja. Inflācijas līmeņu starpība radīs pieprasījumu pirkt ASV dolārus un pārdot sterliņu mārciņas un tā sterliņu mārciņas zaudēs vērtību attiecībā pret ASV dolāru. (Lai neļautu tam notikt, procentu likmēm banku noguldījumiem u.c. Lielbritānijā jābūt augstākām par procentu likmēm ASV, lai kompensētu investorus, kas turas pie sterliņu mārciņām un nepērk ASV dolārus.)

Maksājumu bilance

1.7. Neiedziļinoties detaļās, valsts maksājumu bilanci var definēt kā starpību starp to, ko valsts nopelna un to, ko tā iztērē, ņemot vērā iesaistītās ārvalstu investīcijas un investīciju daudzumu, kādu tās pilsoņi investē citās valstīs.

- a) Ja valsts eksportē vairāk preču un pakalpojumu (pēc to vērtības) nekā tā importē, valsts pelna vairāk ārzemju valūtas, nekā iztērē. Piemēram, ja Lielbritānijas tirdzniecības bilance ir pozitīva, Lielbritānijas eksportētāji saņem lielāku summu par to, kādu maksā importētāji. Pieņemot, ka Lielbritānijas uzņēmumi grib pelnīt sterliņu mārciņas, nevis ārvalstu valūtas, Lielbritānijas firmas pieprasis savām bankām pirkt ārvalstu valūtu apmaiņā pret sterliņu mārciņām. Šāds spiediens, ko tirgū rada piedāvājums un pieprasījums, rada sterliņu mārciņas vērtības pieaugumu pret citām valūtām. Ja Lielbritānijā būtu tirdzniecības bilances deficīts (tā tas ir pašlaik), tad būtu vērojams sterliņu mārciņu piedāvājuma pārsvars pār pieprasījumu. Sterliņu mārciņas vērtība kristos.
- b) Tādi paši principi ir attiecināmi uz kapitālieguldījumiem. Ja ārzemju ieguldītāji vēlas investēt Lielbritānijā, viņiem ir jāpērk sterliņu mārciņas. Ja Lielbritānijas pilsoņi vēlas investēt ārzemēs, viņiem ir nepieciešama ārvalstu valūta. Tādā veidā piedāvājums un pieprasījums no Lielbritānijas un ārvalstu investoru puses rada tirgus spiedienu un svārstības maiņas kursā starp sterliņu mārciņu un citām valūtām.

1.8. Pozitīva maksājumu bilance vai tās deficīts ietekmē ne tikai tekošo maiņas kursu starp valūtām (ko dēvē par spotkursu - *spot rate*), bet arī to kursu, pēc kura dīleri valūtu maiņas tirgū (bankās) pārdos vai pirsks valūtas forvarda maiņas kursa darījumos.

Procentu likmes dažādās valstīs

1.9. Procentu likmes ir procenti, kādus ieguldītājs saņem par noguldījumu vai nu paša valstī vai ārzemēs. Noguldījums var būt bankas depozīts, depozīta sertifikāti, akcijas un pajas, kā arī valsts parādzīmes.

1.10. Piemēram, pieņemsim, ka tiek izlaistas Lielbritānijas valsts parādzīmes, kas piedāvā 11% gadā, bet ASV valsts parādzīmes piedāvā 9% gadā. Procentu likmju starpība būs 2% Lielbritānijas labā, kas varētu pārliecināt

ārvalstu noguldītājus pirkt Lielbritānijas valsts parādzīmes, nevis ASV valsts parādzīmes. Lai nopirktu Lielbritānijas valsts parādzīmes par sterliņu mārciņām, ieguldītājam ir jāpērk sterliņu mārciņas, apmainot tās pret citām valūtām. Šādā veidā palielinoties pieprasījumam pēc sterliņu mārciņām, var paaugstināties to vērtība.

Uzticēšanās un spekulācija

1.11. Dīleru *uzticēšanās* attiecīgās valsts ekonomiskajam un politiskajam stāvoklim nākotnē ietekmē šīs valsts valūtas *forvarda* kursu. Piemēram, iespēja, ka Lielbritānijā var notikt

- a) streiks visas valsts mērogā;
- b) vispārējas vēlēšanas un valdības maiņa

var rosināt ieguldītājus pārdot sterliņu mārciņu *forvarda* darījumos ar mērķi nodrošināt labāku maiņas kursu par to, kāds izveidotos, ja sterliņu mārciņa zaudētu vērtību.

1.12. *Uzticēšanās* vai tās trūkums var novest pie *spekulācijām* ar valūtu. *Spekulācija* par labu kādai valūtai var norisināties, šo valūtu pērkot pēc *spot* vai *forvarda* kursa. *Spekulācija*, kas vērsta pret kādu valūtu, var norisināties, šo valūtu pārdodot pēc *spot* vai *forvarda* kursa. Ja *spekulācija* kļūst spēcīga, tās radītais spiediens piespiež valūtas kursu izmainīties *spekulētājiem* vēlamā virzienā.

Priekšlaicīgi un novilcināti maksājumi /Leads and Lags/

1.13. Nākotnē sagaidāmās izmaiņas valūtas kursā ietekmē uzņēmumu lēmumus par ārvalstu valūtu pirkšanu vai pārdošanu. Viņu darbības rezultātā var rasties *priekšlaicīgi* vai *novilcināti maksājumi*.

- a) *Priekšlaicīgs maksājums /Leads/* nozīmē steigšanos maksāt valūtā (vai pārdot valūtu) pirms maksāšanai (vai pārdošanai) izraudzītā laika;
- c) *Novilcināts maksājums /Lags/* nozīmē tīšu kavēšanos maksāt vai pārdot valūtu.

1.14. Pieņemsim, ka uzņēmējs paredz sterliņu mārciņas vērtības krišanos attiecībā pret citām valūtām.

- a) Lielbritānijas importētājs, kam par precēm jāmaksā ārvalsts valūtā, iespējams,
 - i) maksās uzreiz, negaidot kredītpēdā beigas (*priekšlaicīgs maksājums*);
 - ii) importēs vairāk preču (*priekšlaicīgs maksājums*), kamēr mārciņai vēl ir augsta vērtība, un uzglabās lielākus krājumus. Īsā laikā šī preču uzkrāšanas politika radīs lielāku pieprasījumu pārdot valūtu importētājiem apmaiņā pret sterliņu mārciņām.
- b) Lielbritānijas eksportētājs, kas saņem maksājumus ārvalsts valūtā, novilcinās pieprasījumu savai bankai pirkt valūtu apmaiņā pret sterliņu mārciņām (*novilcināts maksājums*), jo nogaidot viņš cer pārdot valūtu par lielāku daudzumu mārciņu tad, kad mārciņas vērtība kritīsies.
- c) Ārvalstu pircējiem, kas zina, ka sterliņu mārciņas vērtība var kristies, būs kārdinājums novilcināt preču pirkšanu no Lielbritānijas piegādātājiem (*novilcināts maksājums*), cerot, ka Lielbritānijā preču cenas viņu pašu valūtā drīz kritīsies.

Centrālās bankas iejaukšanās

- 1.15. Centrālā banka var iejaukties vietējās valūtas pirkšanas un pārdošanas tirgū.
- Ja valdības politika ir fiksēti valūtas maiņas kursi, iejaukšanās mērķis būs novērst valūtas devalvāciju (pērkot vietējo valūtu un izpārdodot ārvalstu valūtu rezerves) vai valūtas revalvāciju (pārdodot vietējo valūtu apmaiņai pret ārvalstu valūtām).
 - Ja valdība atļauj valsts valūtai "peldēt", Centrālā banka arī šajā gadījumā var iejaukties vietējās valūtas pirkšanā un pārdošanā, ja valdība uzskata, ka valsts valūtas maiņas kurss ir pacēlies vai noslīdējis līdz neattaisnojami zemam vai nevēlamam līmenim.
- 1.16. Ja valdība vai valdības pieļauj tikai ierobežotas svārstības valsts valūtas maiņas kursā, Centrālā banka iejauksies tajā brīdī, kad valsts valūtas vērtība būs pieaugusi vai noslīdējusi līdz bīstamam līmenim. Šo sistēmu vada Eiropas valūtas sistēma */European Monetary System/*, kurā Lielbritānija iestājās 1990.gadā (sk. tālāk).
- 1.17. Bieži vien iejaukšanās no Centrālās bankas puses rada vēlamu efektu - valūtas kursa stabilizēšanos vai nostāšanās iepriekšējā līmenī, taču šāda iejaukšanās nebūs veiksmīga, ja valūtu spēcīgi un ilgstoši ietekmē spekulanti, jo pret valūtu vērstais spiediens no spekulantu puses var būt spēcīgāks par Centrālās bankas pasākumiem virzīt valūtas vērtību pretējā virzienā.

Lielāko attīstīto valstu valdības pēdējos gados ir mēģinājušas panākt lielāku maiņas kursa stabilitāti, daļēji koordinējot Centrālo banku pasākumus pret spekulāciju ar valūtu ar tā saukto *Plaza līgumu /Plaza agreement/* 1985. gadā un *Luvras vienošanos /Louvre Accord/* 1987.gadā.

Valūtas maiņas kontroles noteikumi

- 1.18. Ja nav paredzams, ka iejaukšanās valūtas tirgū varētu aizsargāt valūtas vērtību, tad valdība var nolemt ieviest valūtas maiņas kontroles noteikumus. Šādu noteikumu mērķis ir vai nu ierobežot kapitāla ieplūdi, vai kontrolēt kādus citus faktorus, kas ietekmē:
- ārvalstu valūtu rezerves valstī; vai
 - valsts valūtas vērtību attiecībā pret citām valūtām.
- 1.19. Valūtas maiņas kontrole, kas bija spēkā Lielbritānijā, tika atcelta 1979.gada 24.oktobrī un šis grāmatas sarakstīšanas laikā nekāda kontrole Lielbritānijā nebija. (Tomēr starptautiskās tirdzniecības sakarā vajadzētu atcerēties, ka citās valstīs ir iespējami spēkā esoši valūtas maiņas kontroles noteikumi, kas ierobežo importētāju iespēju maksāt par precēm no citas valsts.)

"Karstā" nauda /hot money/

- 1.20. "Karstā" nauda sastāda lielu starptautiskās naudas daļu, kas pieejama ieguldījumiem (vai spekulācijai). "Karstā" nauda ieplūst valstī tad, kad procentu likmes tur ir augstākas kā citās valstīs, vai arī tad, kad pastāv pieņēmums, ka valūtas maiņas kurss varētu celties. Tikpat ātri, kā "karstā" nauda ieplūst valstī, tā var arī aizplūst no valsts, radot spekulācijas spiedienu, kas noved pie valsts valūtas pavājināšanās.

Piemērs: 1993.gada sterliņu mārciņu krīze

- 1.21. 1992.gada septembra vidū sterliņu mārciņa sabruka un tika apturēta Lielbritānijas dalība Valūtas maiņas kursa mehānismā */Exchange Rate Mechanism, ERM/*. Informācija par to, kā sterliņu mārciņa tika izņemta no *ERM*, ilustrē daudzus no iepriekšminētajiem faktoriem.

- Augstas procentu likmes Vācijā.

- b) Neapmierinātība ar Francijas referenduma rezultātiem par Māstrihtas līgumu, kura noraidīšana būtu radījusi lielu neskaidrību vadošo Eiropas valstu ekonomiskajā politikā.
- c) Baumas par to, ka tiek apspriesta iespēja koordinēt *ERM* valūtas.
- d) Vācijas Bundesbankas nevēlēšanās iejaukties un atbalstīt sterliņu mārciņu ārpus tās oficiālajiem pienākumiem, ko nosaka Eiropas valūtas sistēma */European Monetary System/*.

1.22. Ir ticams, ka Lielbritānija gaidīs *ERM* reformu, pirms tā atkal pievienosies šai organizācijai, it īpaši attiecībā uz noteikumiem par iejaukšanos no Centrālo banku puses. Pilnīgi noteikti nav ticams, ka atkalpievienošanās notiks, pirms ekonomiskie un monetārie apstākļi Lielbritānijā un Vācijā kļūs sastatāmi.

Valūtu maiņas risks

1.23. Svārstīga maiņas kursa nozīmīgākās sekas starptautiskajā tirdzniecībā ir risks, ar ko sastopas importētāji vai eksportētāji, ja ārzemju valūtas kurss izrādās atšķirīgs no tā kursa, kādu viņi ir plānojuši.

1.24. Lielbritānijas eksportētāji reizēm piesūta rēķinus pircējiem ārzemēs attiecīgās valsts valūtā. Mainot saņemto naudu pret sterliņu mārciņām, var izrādīties, ka attiecīgās valūtas vērtība ir kritusies un saņemtā summa sterliņu mārciņās ir mazāka par plānoto. Piemēram, eksportētājs no Lielbritānijas pārdod preces par £ 8 500 pircējam ASV par 12 000 ASV dolāriem. Valūtas kurss ir \$ 1,20 = £1. Pircējam tiek piešķirts 90 dienu kredīts. Kad beidzot tiek saņemta samaksa (pēc vairāk nekā 90 dienām), eksportētājs lūdz savu banku apmainīt 12 000 ASV dolāru pret sterliņu mārciņām, bet izrādās, ka ASV dolāra vērtība ir kritusies un maiņas kurss ir \$ 1,50 = £1.

- a) Ja valūtas kurss būtu bijis \$ 1,20, summa sterliņu mārciņās būtu bijusi £ 10 000, un Lielbritānijas eksportētājs būtu nopelnījis 1 500 sterliņu mārciņu.
- b) Tā kā valūtas kurss izrādījās \$ 1,50, tad saņemtā summa ir 8 000 sterliņu mārciņu un eksportētājs cieš zaudējumu 500 sterliņu mārciņu apmērā.

1.25. Varam teikt, ka eksportētājs no Lielbritānijas uz 90 dienām uzņēmas valūtas maiņas risku 12 000 ASV dolāru apmērā. Katru reizi, kad kāds uzņemas valūtas maiņas risku, ir iespēja ciest zaudējumus valūtas kursa svārstību dēļ.

1.26. Protams, ASV dolāra vērtība attiecībā pret sterliņu mārciņu šajā laikā varēja celties. Ja kurss būtu \$1 = £1 tad, kad tika saņemts maksājums 12 000 ASV dolāru apmērā, eksportētājs būtu saņēmis 12 000 sterliņu mārciņu un nopelnījis vairāk par plānoto - 3500 sterliņu mārciņu.

1.27. Tādējādi valūtas maiņas risks var nest gan peļņu, gan zaudējumus. Taču vairākums darījumu cilvēku nevēlas savas firmas peļņu vai zaudējumus padarīt atkarīgus no "laimes spēles", ja vien to ir iespējams izdarīt. Tādēļ firmas meklē veidus, kā pasargāt sevi no riska un droši plānot savus ienākumus nākotnē.

1.28. Importētāji arī vēlas samazināt valūtas maiņas risku tādu pašu iemeslu dēļ. Pieņemsim, ka importētājs Lielbritānijā pērk preces no piegādātāja ASV par \$ 24 000 un ņem 60 dienu kredītu. Kad viņš paraksta pirkšanas līgumu, maiņas kurss ir \$ 1,50 = £1. Kad viņam ir jāmaksā par precēm (vairāk nekā pēc 60 dienām), valūtas maiņas kurss ir \$1,20 = £1 t.i. dolāra vērtība pret mārciņu ir augusi. Importētājs lūdz savu banku pārdot viņam 24 000 ASV dolārus, lai samaksātu piegādātajam ASV. Taču tagad viņam tas izmaksā 20 000 sterliņu mārciņu plānoto 16 000 sterliņu mārciņu vietā.

1.29. Importētājs bija pakļauts valūtas maiņas riskam 60 dienas. Ja ASV dolāra vērtība pret sterliņu mārciņu būtu samazinājusies, teiksim, līdz \$ 1,80 = £1, importētājam būtu jāmaksā tikai £ 13 333,33 par precēm un viņš būtu guvis papildu peļņu.

Taču, tāpat kā eksportētāji, arī importētāji vēlas samazināt valūtas maiņas risku un nepaļauties uz "laimes spēli", bet skaidri zināt, cik viņi nopelnīs.

- 1.30. Ir iespējas samazināt vai likvidēt valūtas maiņas ietekmi, un to dara bankas. Šīs iespējas izskaidrotas nākamajā nodaļā. Vispirms apskatīsim valūtu pirkšanas un pārdošanas mehānismu, neaplūkojot valūtas maiņas kursa ietekmes samazināšanu.

2. ĀRVALSTU VALŪTU PIRKŠANA UN PĀRDOŠANA

- 2.1. Bankas kārtu darījumus ārvalstu valūtās. Tās pērk ārvalstu valūtas no klientiem un pārdod tās klientiem. Tādējādi banka visu dienu tirgojas, lai saglabātu līdzsvaru starp attiecīgajām valūtām.

Valūtu tirgum nav konkrētas tirgus vietas. Tirdzniecība notiek pa telefonu un teleksu. Pastāv divi tirgi: vairumtirdzniecība (lielākoties starpbanku tirdzniecība) un mazumtirdzniecība (tirdzniecība ar visiem uzņēmumiem, izņemot lielākos, un iedzīvotājiem).

Visas bankas un brokeri, kas nodarbojas ar valūtu tirdzniecību Lielbritānijā, ir licenzēti un tos kontrolē Anglijas banka.

- 2.2. Tieši tāpat, kā tirgotāji, arī bankas saskaras ar valūtu maiņas risku, rīkojoties ar vienu valūtu. Kārtojot darījumus ārvalstu valūtās, bankas nonāk vienas vai vairāku valūtu ietekmē, aktīviem pārsniedzot pasīvus attiecīgajā valūtā (un otrādi). Banku zaudējumu risks šādos darījumos ir ļoti augsts, jo darījumi tiek kārtoti par ļoti lielām summām un tādēļ ir svarīgi izvairīties no šādas ietekmes.
- 2.3. Apgrozījums var būt liels, taču dīleru darījumi ir riskanti un valūtu maiņas kursi var būtiski mainīties pat dažu sekunžu laikā. Lai pasargātu sevi no šādām svārstībām, bankas cenšas līdzsvarot vienu darījumu (piemēram, valūtas pirkšanu) ar otru darījumu (šajā gadījumā, valūtas pārdošanu). Otrais darījums var notikt dažu sekunžu laikā pēc pirmā darījuma. Katras dienas beigās dīleriem jācenšas sabalansēt aktīvus ar pasīviem katrā valūtā, t.i., jābūt līdzsvaram starp iepirkto un pārdoto attiecīgo valūtu, starp aizdevumiem un aizņēmumiem šajā valūtā, tādā veidā saglabājot līdzsvaru.
- 2.4. Šis ir viens no iemesliem, kāpēc bankas nosaka stingrus līgumiskus ierobežojumus katram klientam, kas vēlas noslēgt forvarda valūtas maiņas līgumu, ko mēs apskatīsim nākamajā nodaļā.
- 2.5. Laiku pa laikam banka var nolemt 'ieņemt noteiktu pozīciju' attiecībā pret kādu valūtu.
- ja tai attiecīgā valūta paliek pāri, tā ir iepirkusi par daudz un tās aktīvi ārvalsts valūtā pārsniedz pasīvus šajā valūtā;
 - ja tai attiecīgās valūtas trūkst, tā ir pārdevusi par daudz un tās pasīvi pārsniedz aktīvus.

Gan tad, kad valūta paliek pāri, gan tad, kad tās pietrūkst, banka 'ietekmējas' no šīs valūtas un piedzīvo vai nu spekulatīvu peļņu vai zaudējumus no valūtas maiņas kursa svārstībām. Ja banka ieņem šādu pozīciju tieši, tā spekulē par vai pret šo valūtu. Tad starptautiskajā tirdzniecībā var rasties problēmas, jo banka pievienosies spekulatīvajam spiedienam pret attiecīgo valūtu, un spekulēs pati sev par labu. (Anglijas bankas kontroles noteikumi aizliedz bankai ieņemt šādu pozīciju).

- 2.6. Taču, kā jau minēts iepriekš, lai gan banka var ieņemt noteiktu pozīciju attiecībā pret kādu valūtu uz īsu brīdi vienas dienas laikā, pirms darba dienas beigām tā noteikti izlīdzinās stāvokli. Tādējādi tā nebūs atkarīga no kādas vienas valūtas un nenodarbosies ar spekulāciju.

Valūtas kurss

2.7. Ja importētājam ir jāmaksā ārzemju piegādātajam attiecīgās valsts valūtā, viņš var lūgt savu banku pārdot viņam nepieciešamo valūtas daudzumu. Piemēram, bankas klients ir importētājs preces, par kurām viņam nekavējoties ir jāmaksā 10 000 ASV dolāru.

- Klients lūgs banku pārdot viņam 10 000 ASV dolāru. Ir būtiski saprast, ka tad, ja klients pērk valūtu, banka to pārdod. Jums var likties, ka tas ir pats par sevi saprotams, bet drīz jūs sapratīsiet, cik tas ir būtiski.
- Kad banka ir piekritusi pārdot 10 000 ASV dolāru, tā informē klientu par darījuma valūtas kursu. Ja bankas pārdošanas kurss ir, teiksim, 1,2335 \$, banka pieprasīs no klienta

$$\frac{10\,000\ \$}{1,2335\ \$ = 1\ £} = 8\,107,01\ £$$

Klients var lūgt banku norēķināties ar ārzemju pārdevēju, samaksājot 10 000 \$.

2.8. Līdzīgi, ja pircējs no ASV eksportētājam ir samaksājis 10 000 ASV dolāru, eksportētājs vēlēšies samainīt dolārus pret mārciņām. Viņš lūgs savu banku pirkt no viņa dolārus. *Tā kā klients pārdod valūtu bankai, banka valūtu pērk.*

Ja banka nosaka valūtas piršanas kursu 1,2535 \$, tad banka klientam samaksās:

$$\frac{10\,000\ \$}{1,2535\ \$ = 1\ £} = 7\,977,66\ £$$

- Bankai ir jāgūst peļņa no valūtas piršanas un pārdošanas. Peļņu nodrošina, nosakot atšķirīgus valūtas piršanas un pārdošanas kursus. Tātad, ja banka iepirktu no kāda klienta noteiktu daudzumu ārvalsts valūtas un tad pārdotu to citam klientam, banka otrajam klientam pieprasītu maksāt lielāku summu (sterliņu mārciņās) par to summu, kādu banka ir samaksājusi pirmajam klientam, pērkot no viņa šo valūtas daudzumu. Summas starpība ir peļņa. Piemēram, iepriekšējā piemērā izmantotie skaitļi rāda, ka banka pārdod ASV dolārus par 8 107,01 sterliņu mārciņām, bet pērk to pašu daudzumu dolāru par 7 977,66 sterliņu mārciņām.
- Protams, no peļņas bankām ir jāsedz arī ar valūtas operācijām saistītie izdevumi, tāpēc atlikusī peļņa nav tik liela, kā varētu likties pirmajā brīdī.

Maiņas kursi

2.11. Maiņas kursi (vai valūtu kursi) tiek attēloti kā divu cenu attiecība. Banku valūtas piršanas un pārdošanas cenas tiek parādītas šādi. Piemēram:

ASV dolāri 1,5680 - 1,5850

Kanādas dolāri 1,8495 - 1,8705

Šie kursi attiecas uz ASV vai Kanādas dolāru pārdošanu un piršanu apmaiņā pret sterliņu mārciņām.

- Protams, ir ļoti svarīgi zināt, kurš ir bankas noteiktais piršanas, un kurš - pārdošanas kurss. Banka vēlas pārdot vairāk valūtas, lai gūtu vairāk peļņas mārciņās, nevis maksāt mārciņās, pērkot valūtu. Tas nozīmē, ka bankas pārdošanas kurss būs zemāks nekā piršanas kurss.
- Piemērā par sterliņu mārciņas kursu attiecībā pret Kanādas dolāru:

Kanādas dolāri 1,8495 - 1,8705

- zemākais skaitlis ir bankas pārdošanas kurss (\$1,8495)
- augstākais skaitlis ir bankas piršanas kurss (\$1,8705).

Ja klients vēlas savā bankā iegādāties 20 000 Kanādas dolārus, banka pārdotu šādu valūtu par:

$$\frac{20\,000\text{ CAD}}{1,8495} = \text{£ } 10\,813,73$$

Ja klientam ir 20 000 Kanādas dolāru, kurus viņš vēlas apmainīt pret sterliņu mārciņām, banka pirktu šādu valūtu par:

$$\frac{20\,000\text{ CAD}}{1,8705} = \text{£ } 10\,692,33$$

Citiem vārdiem sakot, banka pārdod valūtu par lielāku cenu nekā tā maksā, iepērkot to pašu valūtu (£ 10 813,73 pret £ 10 692,33).

2.14. Iespējams, ka jums eksāmenā būs jāparāda, ka jūs zināt likumu "Pārdod lēti, pērc dārgi" un tā pielietojumu. Pirkšanas un pārdošanas kursus nosaka bankas, tādēļ jums jāatceras:

- a) kad klients pērk, banka pārdod;
- b) kad klients pārdod, banka pērk.

Tādēļ 'likums' ir šāds: BANKA PĀRDOD LĒTI UN PĒRK DĀRGI

2.15. Ja jūs lasāt *The Financial Times*, jūs redzat, ka šis laikraksts publicē informāciju par sterliņu mārciņu kursu pret citām valūtām un arī par ASV dolāru pret citām valūtām. Kotētie kursi ir vidējais kurss par iepriekšējo dienu (zemākā pārdošanas cena pret augstāko pirkšanas cenu) un pirkšanas un pārdošanas kursi tirgus slēgšanas brīdī iepriekšējā dienā. Šos kursus iegūst, sazinoties ar dīleriem, un tie rāda starpbanku valūtas kursu (kursu, pēc kāda bankas pērk un pārdod lielus daudzumus valūtas savā starpā). Pārdošanas kurss, kāds tiek noteikts klientiem, būs nedaudz zemāks par starpbanku valūtas pārdošanas kursu, bet pirkšanas kurss - nedaudz augstāks, tādēļ:

- a) ja starpbanku valūtas kurss sterliņu mārciņai pret ASV dolāru ir \$ 1,5245 - 1,5255
- b) bankas noteiktais kurss klientam varētu būt \$ 1,5230 - 1,5270

2.16. Iesakām jums palasīt *The Financial Times* un paraudzīties, kā šajā avīzē tiek izklāstīti valūtu kursi.

2.17. Šajā laikrakstā stabiņos tiek uzrādīts valūtu kursu sadalījums dienas laikā un valūtu kursi dienas beigās. Tiek norādīti valūtu spotkursi un forvarda kursi tūlītējām valūtas operācijām un valūtas termiņdarījumiem.

Spotkurss

2.18. Spotkurss ir valūtas pirkšanas vai pārdošanas kurss, ko izmanto tūlītējos valūtas darījumos, kas nav termiņdarījumi, t.i., nav slēgti uz kādu laika periodu. Spotkurss ir kurss, ko nosaka tūlīt "uz vietas", un pircējs saņem iegādāto valūtu divu darba dienu laikā. Šajā nodaļā līdz šim ir bijušas atsauces tikai uz spotkursiem.

2.19. Ir sastopams arī tā dēvētais 'note rate' kurss, pēc kura vadās darījumos ar ārvalstu valūtas banknotēm un monētām. Tas ir atšķirīgs no komerc kursa un tiek noteikts, lai segtu izmaksas, kas saistītas ar piegādi, uzglabāšanu un drošību.

1. uzdevums

Aprēķiniet, cik sterliņu mārciņu eksportētājs saņems vai cik sterliņu mārciņu importētājs maksās, neņemot vērā banku komisijas naudu, katrā no zemāk aprakstītajām situācijām, ja viņi maina valūtu un sterliņu mārciņas pēc spotkursa (kursa attiecīgajā dienā).

- a) Eksportētājs no Lielbritānijas saņem samaksu no klienta Francijā 150 000 Francijas franku apmērā.
- b) Importētājs Lielbritānijā pērk preces no piegādātāja Japānā un maksā 1 miljonu jenu.
- c) Eksportētājs Lielbritānijā saņem samaksu 80 000 guldeņu apmērā no klienta Holandē.
- d) Importētājs Lielbritānijā maksā Vācijas konsultantu firmai 120 000 DM par sniegtajiem pakalpojumiem.

Spotkursi dotajā dienā ir šādi:

Francija	10,34 - 10,37
Japāna	228,5 - 230,5
Nīderlande	3,45 - 3,47
Vācija	3,09 - 3,11

Atrisinājums

- a) Bankai tiek prasīts pirkt Francijas frankus, tā maksā eksportētājam:

$$\frac{150\,000}{10,37} = \text{£ } 14\,468,80$$

- b) Bankai tiek prasīts pārdot jēnas importētājam, tā pieprasa:

$$\frac{1\,000\,000}{228,5} = \text{£ } 4\,376,37$$

- c) Bankai tiek prasīts pirkt guldeņus no eksportētāja un tas maksās:

$$\frac{80\,000}{3,47} = \text{£ } 23\,054,76$$

- d) Bankai tiek prasīts pārdot vācu markas un tā pieprasa:

$$\frac{120\,000}{3,09} = \text{£ } 38\,834,95$$

Ja jums šādi skaitļi nesanāca, trenējieties tikmēr, kamēr esat pārliecināti par savām spējām tikt galā ar dotās dienas pirkšanas un pārdošanas spotkursiem, nejaucot pārdošanas un pirkšanas kursus.

2.20. Starptautiskā tirdzniecība ir saistīta ar kredītu. Importētājs bieži ņem kredītu uz septiņiem mēnešiem un ilgāk, un eksportētājs piešķir šo kredītu. Viena no kredītu ņemšanas un piešķiršanas iezīmēm ir tāda, ka starptautiskie tirgotāji iepriekš zina par savstarpējo darījumu rezultātā saņemtām un samaksātām summām.

2.21. Importētāji un eksportētāji domā par peļņu, kādu viņi var gūt no tirdzniecības darījumiem. Eksportētājs, kas piesūta rēķinu ārzemju pircējam šī pircēja valsts valūtā, plāno samainīt iegūto ārvalsts valūtu pret vietējo valūtu un nopelnīt pietiekoši daudz, lai segtu izmaksas un gūtu peļņu. Līdzīgi, arī importētājs var iepirkt preces no ārzemēm un maksāt par tām ārvalsts valūtā. Ja importētājs plāno pārdot preces tālāk, viņš nosaka cenas saviem klientiem tā, lai nopelnītu pietiekoši daudz un varētu samaksāt piegādātājam attiecīgajā valūtā, un gūtu peļņu.

2. uzdevums

Bulldog Ltd ir Lielbritānijas firma, kas eksportē preces 32 000 sterliņu mārciņu vērtībā uz Holandi. Pārdošanas cena ir 120 000 guldeni. Darījuma slēgšanas brīdī guldena kurss pret sterliņu mārciņu bija 3,4450 - 3,4725.

Bulldog Ltd pārdod saņemto summu guldenos pēc spotkurša, tiklīdz to saņem. Klientam ārzemēs tiek piešķirts 3 mēnešu kredīteriods.

- a) Cik lielu peļņu eksportētājs plānoja saņemt?
- b) Kāds būtu peļņas apmērs, ja spotkurss valūtas maksājuma saņemšanas dienā būtu
 - i) 3,0450 - 3,0700
 - ii) 3,9000 - 3,9300?

Atrisinājums

- a) *Bulldog Ltd* plānotā peļņa ir:

Preču pārdošanas cena:	120 000 guldeni	
Summa sterliņu mārciņās pēc valūtas pārdošanas ($\div 3,4725$, banka pērk)		34 557,24
Izmaksas		32 000,00
Plānotā peļņa		<u>2 557,24</u>

- b) i) Ja spotkurss ir 3,0700:
Sterliņu mārciņas, ko iegūst, pārdodot valūtu ($120\,000 \div 3,07$)	39 087,95
Izmaksas	32 000,00
Faktiskā peļņa	<u>7 087,95</u>
- ii) Ja spotkurss ir 3,9300:
Sterliņu mārciņas, ko iegūst, pārdodot valūtu ($120\,000 \div 3,93$)	30 534,35
Izmaksas	32 000,00
Faktiskie zaudējumi	<u>(1 465,65)</u>

2.22. Šis piemērs rāda, kā riskē eksportētājs, kas izraksta rēķinu ārvalsts valūtā un pārdod saņemto valūtu pēc spotkurša (attiecīgās dienas kursa).

- a) Ja spotkurss mainās tā, ka ārvalsts valūta kļūst vērtīgāka attiecībā pret pašmāju valūtu (b) i) gadījumā) guldeni kļūst vērtīgāki attiecībā pret sterliņu mārciņu), eksportētājs gūs peļņu no valūtas kursa svārstībām un faktiskā peļņa pārsniegs gaidīto.
- b) No otras puses, ja maiņas kurss izmainās pretējā virzienā (b) ii) gadījumā) un ārvalsts valūta zaudē vērtību attiecībā pret sterliņu mārciņu, ieņēmumi ārvalsts valūtā būs nevērtīgāki, pārvēršot tos sterliņu mārciņās, un faktiskā peļņa būs zemāka par gaidīto. Mūsu piemērā maiņas kursa svārstības pilnībā dzēš peļņu, un eksportētājs cieš zaudējumus.

2.23. No tā iespējams secināt, ka, ņemot vērā vēlamās un nevēlamās valūtas maiņas kursa svārstības, eksportētāja peļņa ilgā periodā neciestu. Taču, kaut arī negaidīta peļņa no labvēlīgas maiņas kursa ir patīkams pārsteigums, eksportētāji nevar atļauties ciest zaudējumus, kādus sagādā nelabvēlīga kursa virzība. Tā arī ir slikta uzņēmējdarbības prakse - būt atkarīgam no peļņas vai zaudējumiem, ko rada neprognozējamas valūtas kursa svārstības.

Nākamajā nodaļā apskatīsim to, kā bankas var palīdzēt klientiem izvairīties no valūtu kursa svārstībām.

Praktiski aspekti, pērkot un pārdodot pēc spotkursa

- 2.24. Tā kā valūtu kursi ir tik neprognozējami, ja klients jums dod rīkojumu viņa labā veikt kādu darījumu ārvalsts valūtā, jums jārikojas ātri, lai izvairītos no zaudējumiem gan klientam, gan bankai.
- 2.25. Kad darījums ir noslēgts un valūtas kursi ir fiksēti, jums ir jāgaida divas darba dienas, līdz darījums tiek pabeigts. Šajā laikā tiek veikti visi dokumentu sūtījumi no vienas bankas otrai, un banka pārliecinās, ka tai ir maksājumam nepieciešamie līdzekļi. Tas līdzinās klīringa sistēmai.
- 2.26. Jāņem vērā tāds praktisks aspekts, ka visi lielākie valūtu darījumi tiek veikti ar atsauci uz ASV dolāru pat tad, ja dolārs darījumā nav iesaistīts. Tā ir pasaules tirgū valdošā valūta. (Kad par komercdarījumu vienojas valsts, kuras valūta netiek daudz pirktā vai pārdota, šāds darījums var tikt slēgts ASV dolāros, nevis kādā no darījumā iesaistīto pušu valūtām). Tādēļ šāda darījuma noslēgšanas datumu ietekmē Ņujorkas tirgus slēgšana.

3. NOSLĒGUMS

3.1 Valūtas kursu ietekmē:

- a) inflācija;
- b) maksājumu bilance;
- c) procentu likmes;
- d) uzticēšanās;
- e) priekšlaicīgi un novilcināti maksājumi;
- f) Centrālās bankas iejaukšanās;
- g) valūtas maiņas kontrole;
- h) karstā nauda

3.2. Valūtas kursa izmaiņas ir par iemeslu neziņai un iespējamiem zaudējumiem tiem, kam no vienošanās par samaksu līdz valūtas maksājuma saņemšanai pāriet attiecīgs laika periods.

3.3. Veicot valūtas kursa aprēķinus, atcerieties likumu: banka pārdod lēti un pērk dārgi.

3.4. Spotkursu izmanto darījumos, par ko iepriekš nav tikusi slēgta vienošanās. Valūta tiek saņemta divu darba dienu laikā pēc darījuma noslēgšanas.

PĀRBAUDIET SAVAS ZINĀŠANAS!

1. Kāpēc inflācija ietekmē valūtas kursu?
2. Kas notiks ar vietējās valūtas kursu, ja valsti ir pozitīva tirdzniecības bilance?
3. Kas ir priekšlaicīgi un novilcināti maksājumi?
4. Raksturojiet karsto naudu.
5. Ja ASV dolāra kurss ir 1,3240 - 1,3385, kurš no šiem skaitļiem apzīmē valūtas pirkšanas kursu?
6. Kas ir spotkurss?

11. nodaļa

KLIENTU AIZSARGĀŠANA NO VALŪTAS MAIŅAS RISKĀ

Šajā nodaļā ir aplūkotas šādas tēmas:

1. Rēķinu izrakstīšana ārvalstu valūtās
2. Hedžings
3. Forvarda valūtas maiņas līgumi
4. Valūtas opcijas
5. Finanšu fjučersu līgumi
6. SWAP valūtas darījumi

1. RĒĶINU IZRAKSTĪŠANA ĀRVALSTU VALŪTĀS

- 1.1. Viena iespēja, kā eksportētājam izvairīties no valūtas maiņas riska, ir sūtīt ārzemju klientiem rēķinu valsts valūtā. Importētājs var vienoties ar savu ārzemju piegādātāju par to, ka viņam rēķini tiks sūtīti viņa valsts valūtā. Tomēr, kaut arī eksportētājs vai importētājs var tādā veidā izvairīties no valūtas maiņas riska, tikai viens no viņiem var kārtot darījumu savas valsts valūtā. Otram jāsamierinās ar valūtas maiņas risku, jo paies noteikts laika periods starp datumu, kad notiek līguma slēgšana, un datumu, kad par precēm tiek samaksāts.
- 1.2. Piesūtot rēķinu ārvalsts valūtā, var gūt zināmas priekšrocības, kuru dēļ eksportētājs ir ar mieru uzņemties valūtas maiņas risku. Viena no vissvarīgākajām priekšrocībām ir tā, ka, piedāvājot rēķinu pircēja valsts valūtā, ir iespēja uzvarēt konkursā par tiesībām uz kāda tirdzniecības līguma izpildi.
 - a) Ārvalsts pircējs, kam ir piesūtīts rēķins viņa valsts valūtā, nesaskaras ar aizsargāšanās problēmu pret valūtas maiņas risku. Risku uzņemas eksportētājs.
 - b) Ja eksportētājs uzskata, ka viņš var neiegūt līgumu, jo viņam jāiztur konkurence ar citiem pārdevējiem ārzemēs, un ja pircēja valsts valūta ir vāja un pastāv varbūtība, ka tās vērtība varētu kristies attiecībā pret sterliņu mārciņu, eksportētājs var piedāvāt piesūtīt rēķinu pircējam viņa valsts (vājajā) valūtā, lai iegūtu līgumu.
 - c) Dažos eksporta tirgos tirdzniecības operācijās tiek izmantota kādas citas valsts valūta (parasti ASV dolārs). Tādēļ iespējams, ka no Lielbritānijas eksportētājiem tiek gaidīts, lai viņi noteiktu cenas šajā valūtā, ja viņi vēlas, lai iespējamie klienti izskatītu iespēju pirkt preces no viņiem.
 - d) Eksportētājam var būt iespēja izlīdzināt maksājumus piegādātājiem ar saņemtajiem maksājumiem no pircējiem, ja tie ir vienā un tajā pašā valūtā. Piemēram, ja Lielbritānijas firma regulāri importē preces, maksājot par tām ASV dolāros, bet pēc tam eksportē preces, piesūtot rēķinus pircējiem ASV dolāros, šī firma izlīdzina valūtas maiņas risku.

- e) Pārdodot preces klientiem ārvalsts valūtā, Lielbritānijas eksportētājs var dabūt aizdevumu attiecīgajā valūtā par zemāku procentu likmi, nekā Lielbritānijā, un vienlaicīgi iegūt valūtas maiņas riska segumu, nokārtojot aizdevuma atmaksu no ienākumiem par preču pārdošanu attiecīgajā valūtā. "Viens no veidiem, kā samazināt valūtas maiņas risku, ir ņemt aizņēmumu tajā valūtā, kādā tiek piesūtīts rēķins. Tādējādi eksportētāja aktīvs (nauda, kas viņam pienākas no pircēja ārzemēs) vienmēr atbildīs viņa pasīviem (t.i., aizņēmumam šajā valūtā), lai kā arī svārstītos valūtas kurss..." (*Money for Exports, Bank of England - Nauda eksportdarījumos, Anglijas Banka*).

(Piezīme. Jums ir jāatceras, ka gadījumā, ja rēķins par pārdotajām precēm tiek izrakstīts ārvalsts valūtā, var būt sarežģīti iegādāties apdrošināšanu pret nemaksāšanas risku.

1.3. Rēķinu piesūtīšanai ārvalstu valūtā ir šādi trūkumi:

- a) ārzemju valūtas kursu var noteikt par zemāku likmi pret pašmāju valūtu;
- b) var gaidīt, ka pašmāju valūtas vērtība pret attiecīgo valūtu celsies.

1.4. Eksportētājam ir jāapsver arī citi aspekti, kas saistīti ar rēķinu piesūtīšanu ārvalsts valūtā.

- a) *Cenu noteikšana.* Ja eksportētājs izdod cenrāžus ārvalsts valūtā, viņam ir regulāri jāpārskata cenas, jo pašmāju valūtas kurss attiecībā pret ārvalsts valūtu svārstās. Piemēram, ja Lielbritānijas eksportētājs ir sastādījis cenrādi ASV dolāros, un sterliņu mārciņas vērtība attiecībā pret dolāru aug, eksportētājs nopelnīs mazāk sterliņu mārciņu, pārdodot ASV dolārus, un viņa peļņa samazināsies. Viņam vajadzētu pacelt cenas, lai nesamazinātos peļņa. No otras puses, ja ASV dolāra vērtība pieaug attiecībā pret sterliņu mārciņu, Lielbritānijas eksportētājam vajadzētu samazināt cenas, joprojām saglabājot plānoto peļņas apmēru. Neatkarīgi no tā, vai eksportētājam ir cenrāži vai nav, piesūtot rēķinu ārvalsts valūtā, ir jādomā par cenu politiku.
- b) *Attiecības ar klientu.* Pārslēgšanās no rēķinu izrakstīšanas sterliņu mārciņās uz rēķiniem ārvalsts valūtā var nebūt viegla. Par izmaiņām ir jābrīdina klients. Klients var izrādīt pretestību, piemēram, atteikties iepirkt preces.
- c) *Grāmatvedība.* Grāmatvedības procedūras rēķiniem un aizņēmumiem ārvalsts valūtās ir sarežģītākas, nekā tās pašas procedūras ar pašmāju valūtu.
- d) *Cenu politika.* Cenu noteikšana ārvalsts valūtā nozīmē to, ka eksportētājam ir jāņem vērā tirgus cenas pircēja valstī un jāpārzina tirgus šajā valstī.
- e) *Kredītu kontrole.* Ja ārvalsts klients ir nokavējis maksājuma termiņu, eksportētājs cietīs papildu izdevumus. Tādēļ ir svarīgi, lai būtu efektīvas kredītkontroles sistēmas, kas nodrošina to, ka klients norēķināsies savlaicīgi.
- f) Klients var vēlēties iegādāties ECGD apdrošināšanu pret ārvalstu valūtas maiņas risku. ECGD polises eksportētājiem, kas izraksta rēķinus ārvalstu valūtās, ir aprakstītas tālākās nodaļās.

2. HEDŽINGS /HEDGING/

- 2.1. Hedžings ir vispārējs termins, kas tiek lietots, aprakstot darbības, kas vērstas uz finansu riska samazināšanu. Viens no šiem riskiem ir valūtas maiņas risks, un katra darbība, kuras mērķis ir samazināt valūtas maiņas risku, ir hedžings. Hedžings ir 'ārvalsts valūtas daudzuma, kas atbilst ārvalsts valūtā izteiktai aktīva vērtībai, konvertēšana citā, piemērotākā valūtā'.

Jums jāatceras, ka valūtas kursi ietekmē:

- a) īstermiņa parādus - piemēram, importētājs, kas pērk preces no Portugāles un maksā Portugāles eskudo, tiks pakļauts eskudo kursa ietekmei;
- b) ilgtermiņa parādus - piemēram, Lielbritānijas uzņēmums, kas aizņemas Šveices frankus vai Japānas jēnas, tiks pakļauts attiecīgās valūtas kursa ietekmei.

2.2. Jāuzsver, ka nav būtiski iegādāties apdrošināšanu pret šiem riskiem, izņemot gadījumus, kad bankas spiež savus klientus iegādāties šādu apdrošināšanu. Eksportētājfirmas un importētājfirmas var spekulēt ar to, ka visas valūtas kursa svārstības būs tām labvēlīgas, tādā veidā radot iespēju nopelnīt.

Taču bankas var neļaut saviem klientiem spekulēt tādēļ, ka tās piedāvā klientiem savus pakalpojumus (piemēram, kredītus), un tās var pieprasīt, lai klienti godprātīgi sedz daļu no riska, piemēram, ar forvarda valūtas maiņas līgumu. Bankām ir labi zināms, ka, ja klienti vēlas spekulēt ar valūtas kursa svārstībām, var izrādīties, ka rezultātā zaudējumi ir jāsedz bankai.

2.3. Forvarda valūtas maiņas līgumi, iespējams, ir vissvarīgākā nodrošināšanās metode pret risku, ja firma nolemj, ka tā nevēlas spekulēt ar valūtas kursu. Šie līgumi ir apskatīti tālāk šajā nodaļā. Ir arī citas hedžinga metodes un, pirms atsevišķi pievēršamies galvenajām metodēm, aplūkosim visus pieejamos mehānismus.

Ieņēmumu un maksājumu līdzsvarošana

2.4. Ja firmas izdevumi un ienākumi ir vienā un tajā pašā valūtā, firma var izmantot ienākumus izdevumu segšanai. Tas ir tā sauktais ieņēmumu un maksājumu līdzsvarošanas process. Mēs arī varam teikt, ka aktīvi (saņemtā valūta) un pasīvi (maksājumi valūtā) tiek līdzsvaroti un nav nekāda pārpalikuma.

Tā kā firma izlieto ieņēmumus ārvalsts valūtā maksājumiem ārvalsts valūtā, ir vienalga, vai šī valūta kļūst vājāka vai stiprāka attiecībā pret pašmāju valūtu, jo nenotiek ne valūtas pirkšana, ne pārdošana.

2.5. Līdzsvarošanas process ir vienkāršāks, ja firmai ir ārvalsts valūtas konts bankā. Iedzīvotājiem ir atļauts turēt bankas kontus jebkurā valūtā. Ieņēmumi ārvalsts valūtā var tikt kreditēti kontā, un pēc tam no konta var izdarīt maksājumus šajā valūtā. (Firmai ir alternatīva - tā var investēt ienākumus attiecīgajā valūtā tajā valstī, kur tā ir nacionālā valūta, piemēram, firma var atvērt noguldījumu kontu ārvalsts bankā un izdarīt maksājumus ar līdzekļiem/noguldījumiem ārzemēs).

2.6. Tā kā nav ticams, ka firmas ieņēmumi attiecīgajā valūtā precīzi atbildīs izdarāmajiem maksājumiem, firma var izvairīties no valūtas pārpalikuma radītā riska, noslēdzot forvarda valūtas maiņas līgumu.

2.7. Maksājumu līdzsvarošana ar ieņēmumiem ir lētāka par viena forvarda līguma noslēgšanu valūtas pirkšanai un cita forvarda līguma noslēgšanu valūtas pārdošanai, ar noteikumu, ka

- a) vispirms ir ieņēmumi un tad izdevumi; un
- b) laika periods starp ieņēmumiem un maksājumiem attiecīgajā valūtā nav pārāk liels.

Jebkura starpība starp saņemamajām summām un maksājamajām summām būtu jāsedz ar forvarda valūtas maiņas līgumu šīs starpības pirkšanai/pārdošanai.

Ilgtermiņa aktīvu un pasīvu līdzsvarošana

2.8. Ja starptautiskam uzņēmumam ir filiāle ārzemēs, tas var mēģināt finansēt filiāles ilgtermiņa aktīvus ar līdzsvarotu ilgtermiņa aizdevumu attiecīgās valsts valūtā. Piemēram, pieņemsim, ka Lielbritānijas uzņēmums, kam ir filiāle Francijā, nolemj pirkt ēkas Francijā, par kurām jāmaksā frankos. Uzņēmums var mēģināt finansēt pirkumu, ņemot aizņēmumu frankos, kuru pēc tam atmaksās no peļņas (frankos), kas iegūta, lietojot ēkas Francijā.

Aizņēmumi ārvalsts valūtā, ja ienākumi attiecīgajā valūtā tiks saņemti vēlāk

- 2.9. Eksportētājs, kas piesūta rēķinus ārvalstu klientiem ārvalstu valūtās, var aizsargāt sevi no valūtas maiņas riska:
- ņemot aizņēmumu ārvalsts valūtā tagad;
 - konvertējot aizdoto ārvalsts valūtu pašmāju valūtā pēc spotkursa;
 - atmaksājot aizdevumu ar procentiem no ieņēmumiem ārvalsts valūtā.
- 2.10. Piemēram, ja eksportētājs zina, ka viņš saņems 70 000 DM no klienta Vācijā viena gada laikā, viņš var nodrošināties pret valūtas maiņas risku, tagad aizņemoties 70 000 DM uz vienu gadu un atmaksājot aizdevumu no ienākumiem. (Lai būtu vienkāršāk, šajā piemērā procenti netiek ņemti vērā). 70 000 DM var konvertēt sterliņu mārciņās pēc spotkursa, tādā veidā izvairoties no valūtas maiņas riska.

Tādēļ aizņēmums valūtā un aizņēmuma atmaksāšana no ieņēmumiem šajā valūtā ir alternatīva metode, kā nodrošināties pret valūtas maiņas risku. Otra metode ir aizņemties sterliņu mārciņās un pārdot saņemto valūtu ar forvarda maiņas noteikumiem, ko paredz forvarda valūtas maiņas līgums.

- 2.11. Vai kāda no šīm aizsardzības metodēm ir lētāka par citām? Iespējams, bet nedaudz. Starpība starp aizņēmumu ārvalsts valūtā un aizņēmuma atmaksāšanu no saņemtās valūtas un starp aizņēmumu mārciņās un saņemtās valūtas pārdošanu ar forvarda noteikumiem ir ļoti maza. Tas ir tādēļ, ka forvarda valūtas maiņas kursa prēmija vai atlaide atspoguļo starpību procentos starp abām valstīm, kā tas izskaidrots nākamajā sadaļā.
- 2.12. Protams, lemjot par aizdevuma piešķiršanu ārvalsts valūtā, arī ir jāņem vērā kredītēšanas pamatprincipi.
- 2.13. Ja procentu likmes ārzemēs ir zemākas nekā Lielbritānijā, klientam radīsies kārdinājums ņemt aizņēmumu ārzemēs. Tomēr, tā kā valūtas maiņas kurss un procentu likmes ir cieši saistīti, zaudējums, valūtu mainot, var būt lielāks par ieguvumu no zemāku procentu maksāšanas. Turklāt tas ir ļoti riskants pasākums. Tomēr, ja aizņēmumu var atmaksāt no ieņēmumiem tajā pašā valūtā, tad ietaupījumi būs īsti un nesaistīti ar risku.

3. FORVARDA VALŪTAS MAIŅAS LĪGUMI /FORWARD EXCHANGE CONTRACTS/

- 3.1. Valūtas maiņas risku var novērst ar forvarda valūtas maiņas līgumu, kurā importētājs vai eksportētājs vienojas ar banku par noteikta daudzuma valūtas pārdošanu vai pirkšanu kādā datumā nākotnē pēc kursa, kas noteikts 'šodien' - līguma slēgšanas dienā.
- 3.2. Forvarda valūtas maiņas līgumi ļauj tirgotājam, kas zina, ka viņam būs jāpērk vai jāpārdod ārvalsts valūta noteiktā datumā nākotnē, veikt pirkšanas vai pārdošanas operācijas pēc iepriekšnoteikta valūtas maiņas kursa.
- Tādējādi tirgotājs jau iepriekš zina, cik pašmāju valūtas viņš saņems (ja viņš pārdod ārvalsts valūtu bankai) vai cik daudz viņam būs jāmaksā pašmāju valūtā (ja viņš pērk ārvalsts valūtu no bankas).
 - Tādā veidā tirgotājs aizsargā sevi no riska, ja valūtas kurss krītas laika periodā starp dienu, kad tiek noslēgts forvarda līgums, un dienu, kad tirgotājs pērk vai pārdod ārvalsts valūtu.

Forvarda valūtas maiņas līgumu patiesā priekšrocība, salīdzinājumā ar valūtas maiņas spot darījumiem, ir tā, ka līgumslēdzējs tiek pasargāts no valūtas kursa krišanās.

- 3.3. Šo priekšrocību palīdz ilustrēt šāds piemērs. Pieņemsim, ka Lielbritānijas importētājs 1. aprīlī zina, ka viņam jāmaksā ārvalsts piegādātājam 26 600 Šveices franku pēc viena mēneša, t.i., 1. maijā.

Ja bankas Šveices franku pārdošanas kurss 1. aprīlī ir Šv. fr. 2,66 pret £ 1, Lielbritānijas importētājs izrēķina, ka viņam jāmaksā bankai

$$26\,600 \div 2,66 = 10\,000 \text{ £ 1. maijā, ja arī tajā dienā būs tāds pats kurss}$$

- a) Tomēr jādomā, ka maiņas kurss starp Šveices franku un sterliņu mārciņu svārstīsies, un, ja 1. maijā bankas noteiktais pārdošanas kurss būs 2,50, Lielbritānijas importētājam būs jāmaksā:

$$26\,600 \div 2,50 = 10\,640 \text{ £}$$

t.i., par 6% vairāk, nekā viņš plānoja 1. aprīlī.

- b) No otras puses, ja bankas noteiktais pārdošanas kurss tajā dienā ir 2,75, importētājam Šveices franki izmaksās:

$$26\,600 \div 2,75 = 9\,672,73 \text{ £}$$

kas ir par 327,27 sterliņu mārciņām mazāk, nekā plānotais maksājums, ko viņš aprēķināja 1. aprīlī.

- 3.4. Tagad pieņemsim, ka Lielbritānijas importētājs 1. aprīlī var noslēgt forvarda valūtas maiņas līgumu ar savu banku, kurā banka apņemas pārdot importētājam 26 600 Šveices franku 1. maijā par noteiktu kursu, piemēram, 2,64.

Tagad Lielbritānijas importētājs var būt drošs, ka, neskatoties uz to, kāds maiņas kurss starp Šveices franku un sterliņu mārciņu būs 1. maijā, viņam šajā datumā pēc forvarda kursa būs jāmaksā

$$26\,600 \div 2,64 = 10\,075,76 \text{ £, lai nopirktu Šveices frankus}$$

- a) Ja kurss attiecīgajā dienā ir zemāks par 2,64, importētājs būs veiksmīgi pasargājis sevi no sterliņu mārciņas vērtības samazināšanās un izvairījies no lielākas summas maksāšanas par Šveices frankiem. (Piemēram, ja faktiskais bankas noteiktais pārdošanas kurss bija 2,50, importētājs būs ietaupījis $10\,640,00 - 10\,075,76 = 564,24$ sterliņu mārciņas).
- b) Ja maiņas kurss attiecīgajā dienā ir augstāks par 2,64, sterliņu mārciņas vērtība attiecībā pret Šveices franku nozīmē to, ka importētājam atbilstoši forvarda valūtas maiņas līgumam ir jāmaksā vairāk, nekā viņš maksātu, pērkot frankus pēc kursa 1. maijā. (Piemēram, ja bankas noteiktais pārdošanas kurss būtu 2,75, importētājs 'zaudētu' $9\,672,73 - 10\,075,76 = \text{£ } 403,03$).

- 3.5. Šo piemēru lasot, jums var ienākt prātā vairākas idejas.

- a) Kas liedz bankas klientam noslēgt forvarda valūtas maiņas līgumu ar banku par valūtas maiņu un izmantot šo līgumu, ja valūtas kursa svārstību dēļ to lietot ir lētāk/ienesīgāk. Savukārt, ja valūtas kursa svārstību dēļ lētāk/ienesīgāk ir pirktšanai vai pārdošanai izmantot attiecīgās dienas spotkursu, viņš var ignorēt forvarda valūtas maiņas līgumu, un pirkt/pārdot valūtu pēc spotkursa?

Atbilde: forvarda valūtas maiņas līgums ir saistošs līgums par noteikta daudzuma ārvalsts valūtas pirksanu vai pārdošanu. Ja līgums tiek noslēgts, tas ir jāizpilda gan bankai, gan klientam noteiktajā dienā. Citiem vārdiem sakot, ja forvarda līgums ir noslēgts, no tā nav iespējams izvairīties.

- b) Kādēļ tirgotājs nevar 'spekulēt' - cerot, ka valūtas maiņas kurss mainīsies viņam vēlamā virzienā? Ja tirgotājs, pērkot vai pārdodot valūtu, paļausies uz valūtas maiņas kursu attiecīgajā dienā nākotnē un nenoslēgs forvarda valūtas maiņas līgumu pašlaik, tirgotājs cerēs uz peļņu, valūtas kursam mainoties viņam vēlamā virzienā, un cerēs, ka valūtas kurss nemainīsies viņam nevēlamā virzienā un viņš necietīs zaudējumus (tātad, lai Lielbritānijas importētājs vēlētos pirkt ārvalstu valūtu, sterliņu mārciņas vērtībai laika gaitā jāpieaug, taču, lai Lielbritānijas eksportētājs vēlētos savus ārvalsts valūtas ienākumus pārdot, mārciņas vērtībai laika gaitā jāsamazinās tā, lai tad, kad viņš pārdod valūtu, viņš saņem vairāk mārciņu nekā plānojis).

Atbilde uz šo jautājumu ir sarežģītāka. Daži tirgotāji nolemj cerēt uz spekulatīvu peļņu no valūtas kursa svārstībām un pārdot vai pirkt valūtu pēc spotkursa. Taču citi tirgotāji nevēlas uzņemties risku.

Tāpat, kā eksistē spekulatīva peļņas iespēja, eksistē arī zaudējuma risks, ja valūtas kurss virzās nevēlamā virzienā. Tad tirgotāja darījumā gūto peļņu var aizslaucīt šāds zaudējums valūtas maiņā. Turklāt

- i) ar forvarda valūtas maiņas līgumu tirgotājs precīzi zina, kāda būs viņa naudas līdzekļu plūsma nākotnē, kas ir nepieciešams, lai plānotu budžetu firmas darījumiem;
- ii) importētājs jau iepriekš zina cenu pirkumiem ārvalstīs, kas ļauj viņam jau iepriekš noteikt cenas sterliņu mārciņās, zinot, ka no tām varēs gūt peļņu (piemēram, viņš var vēlēties jau pirms samaksas iespiest importa preču cenrādi);
- iii) jau iepriekš nosakot ienākumus sterliņu mārciņās, eksportētājs var garantēt rentablu peļņu no tirdzniecības darījuma.

Kas ir forvarda kurss?

- 3.6. Ir svarīgi saprast, ka forvarda kursa noteikšana nav labākais veids, kā aprēķināt to, kāds būs spotkurss attiecīgajā dienā nākotnē. Tikai absolūtas nejaušības dēļ forvarda kurss, ko, piemēram, 1. jūnijā, nosaka kādam datumam pēc trim mēnešiem, atbildīs 1. septembra spotkursam. Forvarda kursu nosaka, ņemot attiecīgo spotkursu dienā, kad tiek slēgts forvarda līgums, pievienojot vai atskaitot no tā procentu starpību par līguma periodu.
- 3.7. To vieglāk ir saprast, izmantojot piemēru. Pieņemsim, ka jūs esat importējuši preces no Vācijas, par kurām jums jāmaksā pēc trim mēnešiem. Jums liekas, ka vācu markas vērtība pieaugs pa šo laiku un, rēķinot sterliņu mārciņās, jums būs jāmaksā vairāk, nekā jūs maksātu pašlaik. Taču, ja jūs pārkat vācu markas pašlaik, jūs zaudējat procentus par mārciņām, kuras jūs citādi būtu noguldījuši uz trim mēnešiem; šie procenti aiziet bankai. No otras puses, jūs nopelnat procentus no vācu markām.
- 3.8. Arī šajā gadījumā, ja jūs pašlaik noslēdzat forvarda valūtas maiņas līgumu par vācu marku pirkšanu pēc noteikta maiņas kursa pēc trīs mēnešiem, jūs nopelnat procentus par sterliņu mārciņām un zaudējat iespēju nopelnīt procentus uz vācu markām.
- 3.9. Jādomā, ka procentu likme Vācijā būs zemāka nekā Lielbritānijā, jo tās valūta ir stiprāka. Tādēļ, ja jūs pārkat pēc forvarda kursa, nevis pēc spotkursa attiecīgajā dienā, jūs par savām vācu markām maksāsit vairāk, lai atspoguļotu augstākos procentus, ko jūs saņemat par savām sterliņu mārciņām trīs mēnešu laikā - un kurus banka noteikti zaudē, jo tai jāmaksā jums procenti un tā nevarēs pati saņemt procentus par sterliņu mārciņām, kuras jūs citā gadījumā būtu tai maksājis. Arī šajā gadījumā banka nopelnīs procentus no saviem vācu marku krājumiem, taču tie nesegs starpību.
- 3.10. Tomēr, ja vācu markas vērtība krītas un procentu likmes Vācijā pārsniedz procentu likmes Lielbritānijā, stimulējot cilvēkus glabāt naudu vācu markās, bankas attiecīgajā dienā noteiks augstāku spotkursu vācu marku pirkšanai, lai atspoguļotu zaudēto iespēju turēt vācu markas ar augstu procentu likmi.
- 3.11. Eksāmenā jums neprasis detalizētu izskaidrojumu, turklāt praksē forvarda kursu ietekmējošie faktori ir sarežģītāki. Tomēr, kā iepriekš minēts, ir svarīgi saprast to, ka forvarda valūtas maiņas kurss ne vienmēr ir labākais minējums par valūtas maiņas spotkursu attiecīgajā dienā nākotnē.

Prēmijas un atlaides: forvarda kursa noteikšana

3.12. Forvarda kurss var būt gan augstāks, gan zemāks par valūtas spotkursu attiecīgajā dienā nākotnē.

a) Ja tas ir augstāks, attiecīgā valūta klientam izmaksās lētāk pēc forvarda kursa, nekā pēc attiecīgās dienas spotkursā. Piemēram, pieņemsim, ka mūsu gadījumā Itālijas liras (i) spotkurss pret sterliņu mārciņu ir 2 156 - 1 166 un (ii) trīs mēnešu forvarda kurss ir 2 207 - 2 222:

i) Banka pārdod 2 000 000 Itālijas liras:

(1) pēc spotkursā pašlaik, par £ 927,64 = 2 000 000 ÷ 2156

(2) pēc trim mēnešiem saskaņā ar forvarda līgumu par £ 906,21 = 2 000 000 ÷ 2 207

ii) Banka pērk 2 000 000 Itālijas liras:

(1) pēc spotkursā pašlaik, par £ 923,36 = 2 000 000 ÷ 2 166

(2) pēc trim mēnešiem saskaņā ar forvarda līgumu par £ 900,09 = 2 000 000 ÷ 2 222

Abos gadījumos lira ir mazvērtīgāka par sterliņu mārciņu pēc forvarda kursa, salīdzinot ar spotkursu.

b) Ja forvarda valūtas maiņas kurss ir zemāks par spotkursu, attiecīgā valūta būs dārgāka pēc forvarda kursa, nekā pēc spotkursā. Piemēram:

i) ja vācu markas spotkurss pret ASV dolāru ir 3,15 - 3,16; un

ii) viena mēneša forvarda kurss ir 3,13 - 3,145, jums jāprot pierādīt, ka vācu marka pēc forvarda kursa ir dārgāka, nekā pēc spotkursā.

3.13. Forvarda maiņas kursus nenosaka atsevišķi, bet tie tiek doti kā papildinājums spotkursam.

a) Ja kādas valūtas forvarda kurss ir dārgāks par spotkursu, tas tiek uzrādīts kā prēmija /*premium*/ pie spotkursā. Forvarda kurss ir par prēmijas vērtību zemāks, nekā spotkurss.

b) Ja kādas valūtas forvarda kurss ir lētāks par spotkursu, tas tiek uzrādīts kā atlaide /*discount*/ no spotkursā. Forvarda kurss ir par atlaides vērtību augstāks par spotkursu.

Noteikums par atlaižu un prēmiju pieskaitīšanu/atskaitīšanu

3.14. Tātad, prēmiju *atskaita* no spotkursā.
Tātad, atlaide *pieskaita* pie spotkursā.

Šo noteikumu atcerieties ir ļoti svarīgi!

3.15. a) Ja forvarda kurss tiek uzrādīts ar prēmiju, prēmija pie bankas pārdošanas kursa būs lielāka, nekā prēmija pie pirkšanas cenas; piemēram, prēmija var būt 0,80 - 0,70 c pm.

b) Ja forvarda kurss tiek uzrādīts ar atlaide, atlaide pie bankas pārdošanas cenas būs zemāka, nekā atlaide pie pirkšanas cenas; piemēram, atlaide var būt 0,70 - 0,80 c pm.

c) Gadās, ka forvarda kursam ir prēmija pie pārdošanas cenas un atlaide pie pirkšanas cenas, vai otrādi. Tomēr, biežāk ir vai nu prēmija vai atlaide pie spotkursā - gan pirkšanas cenai, gan pārdošanas cenai.

3.16. Jo garāks ir forvarda līguma termiņš, jo lielāka būs uzrādītā prēmija vai atlaide. Tātad, prēmija vai atlaide būs lielāka 3 mēnešu forvarda līgumam nekā 1 mēneša forvarda līgumam.

Uzdevums

	<i>spotkurss</i>	<i>1 mēneša forvarda kurss</i>	<i>3 mēnešu forvarda kurss</i>
ASV (dolārs)	1,5200 - 1,5210	0,32 - 0,27c pm	0,89 - 0,84pm
Kanāda (dolārs)	1,8630 - 1,8640	0,30 - 0,20c pm	0,90 - 0,80pm
Nīderlande (guldenis)	3,455 - 3,465	2,373 - 1,878c pm	6,75 - 6,25pm
Beļģija (franks)	62,20 - 62,30	10 - 20 c dis	45 - 55 dis
Dānija (krona)	12,01 - 12,02	4,5 - 5,625ore dis	18,37 - 19,75dis
Vācija (DM)	3,065 - 3,075	2 - 1,5 pf pm	5,5 - 5 pm

(Piezīme: "p" - prēmija, "dis" - atlaide)

Jums ir jānosaka sterliņu mārciņas cena vai vērtība klientam, kas vēlas:

- pirkt no bankas 14 000 \$ pēc forvarda kursa pēc viena mēneša;
- pirkt 25 000 Kanādas dolāru pēc spotkurša;
- pirkt 75 000 Beļģijas franku pēc forvarda kursa pēc trīs mēnešiem;
- pārdot 28 000 guldeņu pēc forvarda kursa pēc viena mēneša;
- pārdot 20 000 Dānijas kronu pēc forvarda kursa pēc trīs mēnešiem;
- pārdot 6 000 DM pēc forvarda kursa pēc viena mēneša.

Atrisinājums

a), b) un c), Kad klients pērk, banka pārdod. Neaizmirstiet!

	<i>\$ 1 mēn. forwards</i>	<i>CAD spot</i>	<i>Beļģ. fr 3 mēn. forwards</i>
Spotkurss	1,5200	1,8630	62,20
Atskaitīt prēmiju (1 mēn.)	0,0032c	-	-
Pieskaitīt atlaidi (3 mēn.)	-	-	0,45c
Bankas pārdošanas kurss	1,5168	1,8630	62,65
Klientam nepieciešamā valūta	\$ 14000	Can \$ 25000	Beļģ. fr.75 000
Cena sterliņu mārciņās	<u>£ 9 229,96</u>	<u>£ 13 419,22</u>	<u>£ 1 197,13</u>

d), e) un f). Kad klients pārdod, banka pērk.

	<i>Guldeņi 1 mēn. forwards</i>	<i>Kronas 3 mēn. forwards</i>	<i>DM 1 mēn. forwards</i>
Spotkurss	3,4625	12,02	3,075
Atskaitīt prēmiju	0,0185	-	0,015
Pieskaitīt atlaidi	-	<u>0,1975</u>	-
Bankas pirkšanas kurss	3,44375	12,2175	3,06
Klientam pārdodamā valūta	Guldeņi 28 000	Kronas 20 000	DM 6000
Vērtība sterliņu mārciņās	<u>£ 8 130,67</u>	<u>£ 1 637,00</u>	<u>£ 1 960,78</u>

Forvarda valūtas maiņas līguma definīcija

3.17. Forvarda valūtas maiņas līgums ir:

- a) saistošs līgums starp banku un klientu, kas stājas spēkā nekavējoties;
- b) par noteiktas valūtas noteikta daudzuma pirkšanu vai pārdošanu;
- c) par līguma slēgšanas dienā noteiktu maiņas kursu;
- d) ar izpildi (valūtas piegādi un samaksu par to) noteiktā termiņā nākotnē, par kuru vienojas līguma slēgšanas brīdī. Nākotnes termiņš ir vai nu noteikta diena, vai laiks starp diviem noteiktiem datumiem.

3.18. Šai definīcijai ir vairāki ļoti svarīgi aspekti, kas jums ir skaidri jāizprot.

- a) Šis līgums ir noteikts un saistošs. Kad tas ir noslēgts, klients nevar no tā izstāties. Viņam ir jāpērk vai jāpārdod valūta par tādu summu, par kādu ir noslēgts līgums.
- b) Tas ir līgums par *noteiktu daudzumu* ārvalsts valūtas. Klients nevar vēlēties pirkt vai pārdot vairāk, nekā atrunāts noslēgtajā līgumā.
- c) Līgums jāizpilda noteiktā datumā (vai izvēlētā laikā starp diviem noteiktiem datumiem) nākotnē. Klients nevar atlikt vai pagarināt tā izpildes termiņu.

3.19. Jāuzsver, ka, ja forvarda valūtas maiņas līgums ir noslēgts, tas ir saistošs. Bankai ir jāpieprasa, lai klients izpilda forvarda līgumu, jo, ja viņš to neizpilda, banka tiek pakļauta attiecīgās valūtas ietekmei. Pat tad, ja klientam nav nekādas ārvalsts valūtas, kas bankai būtu jāpērk, vai, ja tam nav vairs vajadzīga valūta, par kuru viņš noslēdza līgumu, ka banka viņam to pārdos, banka pieprasīs, lai klients to izpilda. Tātad, forvarda valūtas maiņas līguma nosacījumi ir diezgan strikti un, ja klients nevar tos izpildīt, banka vai nu 'izslēgs' klientu, vai 'pagarinās' forvarda līgumu un neļaus klientam izvairīties no pienākuma izpildes. 'Izslēgšana' un 'pagarināšana' ir aprakstītas tālāk.

Fiksētie un izvēles līgumi /Fixed and option contracts/

3.20. Forvarda maiņas līgums var būt gan fiksēts, gan izvēles līgums.

- a) Fiksēts līgums nozīmē to, ka līguma izpilde notiks noteiktā dienā nākotnē. Piemēram, 1.septembrī noslēgts 2 mēnešu forvarda fiksēts līgums būs jāizpilda 1. novembrī, t.i., divus mēnešus vēlāk.
- b) Izvēles līgums nozīmē to, ka līguma izpilde var notikt pēc klienta izvēles vai nu
 - i) jebkurā datumā pēc līguma noslēgšanas līdz (ieskaitot) norādītajam pēdējam līguma izpildes datumam; vai
 - ii) jebkurā datumā starp noteiktiem datumiem nākotnē.

3.21. Izvēles līgumi ir tādi forvarda valūtas maiņas līgumi, kad klientam ir tiesības prasīt līguma izpildi vai nu

- a) jebkurā datumā pēc līguma noslēgšanas līdz noteiktam datumam nākotnē;
- b) vai jebkurā datumā starp diviem datumiem nākotnē.

Izvēles līgumus izmanto, lai aptvertu visu mēnesi kā iespējamo maksāšanas datumu tajos gadījumos, kad klients nezina, kurā datumā viņš gribēs pirkt vai pārdot valūtu.

Izvēles līguma mērķis ir izvairīties no nepieciešamības atjaunot forvarda valūtas maiņas līgumu un pagarināt to par dažām dienām, jo forvarda līguma pagarināšana var izrādīties dārga. Izmantojot izvēles līgumus, klients var nodrošināties pret valūtas maiņas risku pat tad, ja viņš droši nezina konkrēto datumu.

3.22. Piemēram, pieņemsim, ka tagad ir 1. aprīlis un jūsu bankas klients zina, ja viņam jāizdara maksājums. 40 000 Šveices franku apmērā kaut kad pirms maija beigām. Viņš var noslēgt ar banku izvēles forvarda līgumu

par to, ka banka viņam pārdos 40 000 Šveices franku laikā starp, piemēram, 10. aprīli un 10. jūniju; tādā veidā forvarda valūtas maiņas līgums sedz jebkuru termiņu nākošo 2 mēnešu laikā.

3.23. Šādu līgumu var izmantot arī pa daļām. Piemēram, ja klients noslēdz izvēles forvarda līgumu par 100000 DM pārdošanu jebkurā laikā starp 3. jūliju un 3. augustu, viņš var pārdot 20 000 DM 5. jūlijā, 50000 DM 15. jūlijā un 30 000 DM 1. augustā.

3.24. Kad klients noslēdz izvēles forvarda valūtas maiņas līgumu ar banku, ir jānosaka pirkšanas vai pārdošanas kurss. Banka noteiks tādu maiņas kursu, kāds tai ir visizdevīgākais jebkurā datumā līguma darbības laikā.

Tas ir saprātīgi, jo klientam ir tiesības pieprasīt līguma izpildi jebkurā datumā noteiktā perioda laikā, un bankai jānodrošina, lai klients neizmanto izdevīgāku valūtas maiņas kursu uz bankas rēķina.

3.25. Piemēram, pieņemsim, ka klients vēlas noslēgt izvēles forvarda līgumu 1. martā par periodu no 1. marta līdz 1. aprīlim par 20 000 ASV dolāru pirkšanu un bankas pārdošanas kurss ir:

Spotkurss	1,5250 \$
1 mēneša forvarda kurss	1,10c pm

Banka piedāvās tai visizdevīgāko pārdošanas kursu, t.i., kursu pēdējā līguma darbības perioda dienā, t.i., 1,5250 \$ mīnus prēmija 1,10c = 1,5140 \$. Klientam tas izmaksās 13 210,04 sterliņu mārciņas.

Atcerieties: banka lēti pārdod un dārgi pērk, tādēļ bankai ir izdevīgs zemāks pārdošanas kurss un augstāks pirkšanas kurss.

Uzdevums

a) Pieņemsim, ka klients vēlas noslēgt forvarda izvēles līgumu 1. martā par periodu no 1. aprīļa - 1. maijam par 40 000 DM pārdošanu un bankas pirkšanas kurss ir:

Spotkurss	3,05
1 mēn. forvarda kurss	1,5 pf pm
2 mēn. forvarda kurss	2,5 pf pm

b) Pieņemsim, ka klients vēlas noslēgt izvēles forvarda līgumu 1. martā par periodu no 1. aprīļa - 1. jūnijam par 300 000 Spānijas pesetu pirkšanu un bankas kurss ir:

Spotkurss	196,50 - 198,00
2 mēn. forvarda kurss	290 - 365 c dis
3 mēn. forvarda kurss	435 - 525 c dis

Kādus kursus banka noteiks?

Atrisinājums

a) Banka noteiks visizdevīgāko kursu, t.i. (3,05 - 1,5 pf) 3,3035 (1. aprīli) vai (3,05 - 2,5 pf) 3,025 (1. maijā). Banka pērk, un tai visizdevīgākais kurss ir kurss uz 1. aprīli, t.i., augstākais no diviem. Tādā gadījumā klientam tiks izmaksātas 13 179,57 sterliņu mārciņas.

b) Banka var izvēlēties no diviem pirkšanas kursiem $(198 + 3,65) = 201,65$ (1. maijā) vai $(198 + 5,25) = 203,25$ (1. jūnijā). Lētākais kurss bankai ir augstākais kurss - 203,25, un klients saņems:

$$300\,000 \div 203,25 = 1\,476,01 \text{ £}$$

3.26. Noteikumus pārdošanas vai pirkšanas kursa noteikšanai izvēles forvarda valūtas maiņas līgumam var apkopot šādi:

	<i>Forvarda līgumā noteiktā valūta</i>	
	<i>Ar prēmiju</i>	<i>Ar atlaidi</i>
BANKAS PĀRDOŠANAS KURSS:	kurss pēdējā izvēles forvarda līguma perioda dienā	līguma kurss pirmajā izvēles forvarda līguma perioda dienā
BANKAS PIRKŠANAS KURSS:	kurss pirmajā izvēles forvarda līguma perioda dienā	kurss pēdējā izvēles forvarda līguma perioda dienā

Forvarda līguma pagarināšana

3.27. Forvarda valūtas maiņas līgums aizsargā pret valūtas maiņas risku periodā starp līguma noslēgšanu un līguma izpildes datumu. Nodrošināšanās ir iespējama līdz pat pieciem gadiem uz priekšu un pat ilgāk, taču parasti pirkšanas un pārdošanas kursi tiek noteikti par:

- vienu mēnesi;
- diviem mēnešiem;
- trīs mēnešiem;
- sešiem mēnešiem;
- divpadsmit mēnešiem.

Forvarda kursi, kurus katru dienu publicē *The Financial Times* (sterliņu mārciņai un ASV dolāram), ir viena mēneša un trīs mēnešu forvarda kursi.

Līgumi uz laiku, mazāku par vienu mēnesi, ir iespējami, taču tiek reti izmantoti. Tos sauc par īstermiņa līgumiem.

Kas notiek, ja klients nevar izpildīt forvarda līgumu?

3.28. Kā jau redzējām, forvarda līgums nozīmē saistošu pienākumu pirkt vai pārdot noteiktu daudzumu valūtas kādā datumā nākotnē vai laikā starp diviem datumiem nākotnē. Taču kas notiek, ja klients nevar izpildīt forvarda līgumu?

- Piemēram, importētājs var uzzināt, ka:
 - piegādātājs nav piegādājis preces, kā norunāts, un importētājs atsakās tās pieņemt un maksāt par tām; vai
 - piegādātājs atsūta mazāk preču, kā gaidīts, piemēram, preču trūkuma dēļ, un importētājam ir mazāk preču, par ko maksāt; vai
 - piegādātājs nokavējas ar piegādi, tādēļ importētājam par precēm jāmaksā vēlāk.

Katrā no šiem gadījumiem importētājs negrib pirkt ārvalsts valūtu no bankas saskaņā ar forvarda valūtas maiņas līguma noteikumiem.

- Eksportētājs var nonākt tādā pašā situācijā, bet pretēji - viņš var nesaņemt nekādu maksājumu, vai saņemt mazāk vai vairāk nekā gaidīts, vai arī viņš saņem gaidīto summu, taču vēlāk. Šādās situācijās eksportētājs nevar pārdot bankai daļu vai visu ārvalsts valūtas summu, par kādu viņš ir vienojies saskaņā ar forvarda valūtas maiņas noteikumiem.

3.29. Banka piespiedīs klientu izpildīt līgumu.

- a) Ja klients vienojies ar banku par valūtas pirkšanu, bet nevar piegādāt bankai valūtu pirkšanai, banka:
 - i) pārdos klientam valūtu pēc spotkursa (tad, kad pienāks līguma izpildes termiņš); un
 - ii) nopirks valūtu atpakaļ saskaņā ar forvarda valūtas maiņas līgumu.
- b) Ja klientam ir līgums ar banku par valūtas pārdošanu klientam, banka:
 - i) pārdos klientam noteikto valūtas daudzumu pēc forvarda valūtas maiņas kursa; un
 - ii) nekavējoties nopirks atpakaļ klientam nevajadzīgo valūtu pēc spotkursa.

Tādā veidā banka piespiež klientu izpildīt saistības saskaņā ar forvarda valūtas maiņas līgumu, pārdodot vai nopērkot "trūkstošo" valūtu pēc spotkursa.

Šādas darbības tiek sauktas par forvarda valūtas maiņas līguma "izglābšanu no zaudējuma" */losing out/*.

3.30. Iespējama arī cita situācija: pienāk forvarda valūtas maiņas līguma izpildes perioda beigas un atklājas, ka klients vēl nav saņēmis gaidīto valūtas summu no pircēja ārzemēs vai arī maksāšanas termiņš pārdevējam ārzemēs vēl nav pienācis. Klients vēl joprojām vēlas pirkt vai pārdot valūtas summu, par ko ir vienojies forvarda valūtas maiņas līgumā, taču viņš vēlas atlikt valūtas piegādes datumu, kas minēts līgumā.

3.31. Šādā situācijā klientam ir divas iespējas:

- a) lūgt banku 'izslēgt' */close out/* veco līgumu pēc piemērota spotkursa un lūgt noslēgt jaunu līgumu uz papildu termiņu, maiņas kursu aprēķinot parastajā veidā;
- b) lūgt banku pagarināt līgumu, grozot līgumā bankas pārdošanas vai pirkšanas kursu.

3.32. Ar ko forvarda valūtas maiņas līguma pagarināšana atšķiras no tā izslēgšanas?

- a) Līdzīgi kā izslēgšana, forvarda līguma pagarināšana ļauj bankai aizsargāt savu pozīciju valūtas maiņas tirgū un tā:
 - i) ja sākotnējais forvarda līgums paredzēja, ka banka pārdod valūtu, tā pagarinājuma periodam piemēros pirkšanas spotkursu attiecīgajā dienā, līdzīgi kā izslēgšanas gadījumā;
 - ii) ja sākotnējais forvarda līgums paredzēja, ka banka pērk valūtu, tā pagarinājuma periodam piemēros pārdošanas spotkursu attiecīgajā dienā, līdzīgi kā izslēgšanas gadījumā.

Parasti banka šajā datumā ieskaita sterliņu mārciņas klienta norēķinu kontā, kas sastāda starpību starp forvarda maiņas kursu sākotnējā līgumā un 'izslēgšanas' kursu dotajā dienā, tādā veidā klienta konts tiek kreditēts ar peļņu vai debitēts par zaudējuma summu.

- b) Pagarinājums atšķiras ar to, ka banka noslēdz jaunu forvarda valūtas maiņas līgumu ar klientu par kursu, kas ir mazliet izdevīgāks klientam, nekā parasts jauns forvarda valūtas maiņas kurss. Tas tiek panākts:
 - i) piemērojot tekošo pārdošanas prēmiju vai atlaidi pie pārdošanas spotkursa attiecīgajā dienā, ja nodoms ir slēgt līgumu, kurā banka pārdod valūtu;
 - ii) piemērojot tekošo pirkšanas prēmiju vai atlaidi pie pirkšanas spotkursa attiecīgajā dienā, ja nodoms ir slēgt līgumu, kurā banka pērk valūtu.

4. ĀRVALSTU VALŪTU OPCĪJA */FOREIGN CURRENCY OPTION/*

4.1. Attiecībā uz klientiem, forvarda valūtas maiņas līgumam ir nopietnas sekas. Forvarda valūtas maiņas līgums ir par noteikta daudzuma ārvalsts valūtas pirkšanu vai pārdošanu, kas ir jārealizē, jo līgums ir saistošs. Eksportētājs var precīzi nezināt valūtas summu, ko viņš nopelnīs vairākos mēnešos, tādēļ viņš nevar noslēgt

forvarda valūtas maiņas līgumu, nenošlēdzot līgumu par to, ka viņš pārdos bankai vairāk vai mazāk valūtas, nekā viņš būs nopelnījis līguma izpildes datumā.

- 4.2. Alternatīva metode, kā nodrošināties pret valūtas maiņas risku, ar kuru var atrisināt daudzas problēmas, ir ārvalsts valūtas opcija (saukta arī par 'tiro opciju').

Ārvalsts valūtas opcijas definīcija

- 4.3. Valūtas opcijas nav tas pats, kas forvarda valūtas maiņas izvēles līgumi, lai gan nosaukumu līdzība var būt mulsinoša (*option* - izvēle). Opciju var nopirkt gan importētājs, gan eksportētājs; tā dod tiesības pirkt vai pārdot noteiktu daudzumu valūtas pēc noteikta maiņas kursa kādā datumā nākotnē, parasti pēc trīs mēnešiem. Atšķirībā no forvarda valūtas maiņas līguma, opcija nav obligāti jārealizē. Gluži otrādi, kad pienāk opcijas realizācijas termiņš, importētājs vai eksportētājs var opciju realizēt vai ļaut tai iet zudumā.

- 4.4. Tātad, valūtas opciju var definēt kā personisku dokumentu, kas tās pircējam dod tiesības, bet neuzliek saistības, pirkt noteiktu daudzumu valūtas par noteiktu maiņas kursu noteiktā ierobežotā laika periodā vai šī perioda beigās.

- 4.5. Ir divi opciju veidi, kas var tikt gan pirkti, gan pārdoti.

- Opcijas CALL /call option/* dod tās pircējam tiesības pirkt tajās minēto valūtu pēc fiksēta maiņas kursa (un no opcijas pārdevēja tiek prasīts pārdot minēto valūtu par tādu kursu).
- Opcijas PUT /put option/* dod tās pircējam tiesības pārdot tajās minēto valūtu pēc fiksēta maiņas kursa (un no opcijas pārdevēja tiek prasīts pirkt minēto valūtu par tādu kursu).

Ārvalsts valūtas opciju mērķis

- 4.6. Ārvalsts valūtas opcijas mērķis ir samazināt vai likvidēt valūtas maiņas risku. Tās ir īpaši noderīgas firmām šādās situācijās:

- ja ir neskaidrība (termiņa vai summas ziņā) par naudas saņemšanu vai maksāšanu ārvalsts valūtā. Ja valūtas maiņas operācija nenotiek, opciju var pārdot tirgū (ja tai ir kāda vērtība) vai realizēt, ja no tās tiek gūta kāda peļņa;
- piedalīties ārvalstī izsludinātā konkursā par tiesībām uz kādu līgumu, kurā cenas minētas ārvalsts valūtā;
- publicēt savu cenrādi ārvalsts valūtā;
- aizsargāt cenu svārstībām pakļautu preču importu vai eksportu. Ja valūtas kursa svārstības ir izdevīgas, opcija ļauj importētājam/eksportētājam gūt peļņu no šīm izmaiņām (forvarda līgumos tas ir citādi, jo fiksētais maiņas kurss ir importētājam/eksportētājam saistošs saskaņā ar līgumu). Tas nozīmē, ka peļņu var novirzīt uz cenām importētāja vai eksportētāja klientiem.

Abās situācijās b) un c) firma, kad tā pasludina pārdošanas cenas, nezina, vai tā ir nopelnījusi kaut ko no eksporta pārdošanas darījumiem vai no ienākumiem ārvalsts valūtā. Tā nevar noslēgt forvarda valūtas maiņas līgumu par valūtas pārdošanu, nepakļaujoties šīs valūtas ietekmei.

Piemērs: valūtas opcija

- 4.7. Pieņemsim, ka firma *Tartan plc* ir uzaicināta piedalīties konkursā par līguma izpildi Vācijā. Līguma cena ir noteikta vācu markās. Firma domā, ka līgums varētu izmaksāt 1 850 000 sterliņu mārciņas. Tā kā ir spēcīga konkurence, firma *Tartan plc* ir gatava maksāt par līgumu 1 850 000 sterliņu mārciņas un, tā kā maiņas kurss pašlaik ir DM 2,80 = 1 sterliņu mārciņa, firma piesakās konkursā par DM 5 600 000.

Tiesības uz līguma izpildi tiks piešķirtas ne ātrāk, kā pēc 6 mēnešiem.

- 4.8. Kas var notikt ar *Tartan plc* līguma sakarā? Ir divas nepatīkamas iespējas.

- a) *Tartan plc* nolemj nodrošināties ar hedžingu pret valūtas risku un, pieņemot, ka firma dabūs līgumu pēc sešiem mēnešiem, noslēdz forvarda valūtas maiņas līgumu par DM 5 600 000 pārdošanu pēc sešiem mēnešiem par kursu DM 2,8 = 1 sterliņu mārciņa.

Izrādās, ka firma neuzvar konkursā un tai jāmaksā DM 5 600 000, lai izpildītu forvarda līguma noteikumus. Pa šo laiku ir mainījies valūtas maiņas kurss: DM 2,5 = 1 sterliņu mārciņa.

Uzsākot darījumu:

	£
<i>Tartan plc</i> pārdod DM 5,6 mlj. pēc forvarda kursa DM 2,8 pret £1	2 000 000

6 mēnešus vēlāk:

<i>Tartan plc</i> pērk DM 5,6 mlj. pēc spotkursa, lai apmaksātu hedžingu par kursu DM 2,5 pret £1	(2 240 000)
Zaudējums valūtas maiņā, 'izslēdzot' forvarda līgumu	<u>(240 000)</u>

- b) Alternatīva: *Tartan plc* nolemj neslēgt forvarda valūtas maiņas līgumu un nogaida, kas notiks. Izrādās, ka firma var dabūt līgumu pēc 6 mēn., bet līdz tam DM vērtība var kristies, piemēram, DM3,2 = 1 £, un tad firma pārdod saņemtās DM pēc spotkursa.

<i>Tartan plc</i> iegūst līgumu par DM5,6 milj., kura vērtība sterliņu mārciņās (DM3,2 = £1)	1 750 000
Līguma cena	(1 850 000)
Zaudējums no līguma (valūtas maiņa)	<u>(100 000)</u>

- 4.9. Valūtas opcija par zināmu samaksu likvidē šos riskus. Kad firma pieteicās konkursā par līgumu, tā varēja nopirkt valūtas opciju par DM5,6 milj. pārdošanu 6 mēn. laikā par DM2,8 pret £ 1 par cenu, piemēram, 40 000 sterliņu mārciņas.

- 4.10. Vissliktākajā gadījumā *Tartan plc* zaudēs 40 000 sterliņu mārciņas.

- a) Ja firma neiegūst līgumu, tā atsakās no opcijas (izņemot gadījumu, ja valūtas maiņas kurss ir mainījies firmai vēlamā virzienā un DM ir kļuvusi vājāka pret sterliņu mārciņu, tātad firma var gūt peļņu, pērkot DM par kursu dotajā dienā un pārdodot pēc kursa DM2,8 pret £ 1).
- b) Ja firma iegūst līgumu un vācu markas kurss pret sterliņu mārciņu ir vājinājies, firma realizē opciju un pārdod DM par kursu 2,80.

	£	£
Peļņa no DM5,6 milj pārdošanas		2 000 000
Līguma cena	1 850 000	
Valūtas opcijas cena	40 000	
		1 890 000
Neto peļņa		<u>110 000</u>

Ja DM ir kļuvusi vērtīgāka attiecībā pret sterliņu mārciņu, *Tartan plc* atteiksies no opcijas. Piemēram, ja *Tartan plc* iegūst līgumu un valūtas kurss ir izmainījies: DM 2,5 = £ 1, *Tartan plc* pārdos DM 5,6 pēc šī kursa un nopelnīs 2 240 000 sterliņu mārciņas un izdos, ieskaitot nerealizēto valūtas opciju, 1 890 000 sterliņu mārciņas.

Amerikas opcijas un Eiropas opcijas

- 4.11. Amerikas opcija ir tāda opcija, ko var realizēt jebkurā laikā opcijas perioda ietvaros, tātad opcija ir spēkā starp pirmo un pēdējo darījuma kārtēšanas dienu. Opcijas, ko pārdod bankas, parasti ļauj opciju realizēt jebkurā laikā opcijas perioda ietvaros.

Eiropas opciju var realizēt tikai opcijas perioda beigās noteiktā datumā.

4.12. Opcijas darījuma realizēšana aizņem divas darba dienas, tādēļ opcijas turētājam tā ir jārealizē divas dienas pirms noteiktā datuma. Tā, piemēram, Eiropas opcija ir jārealizē divas dienas pirms noteiktā datuma, ja opcijas turētājs to vispār vēlas realizēt.

Speciālās opcijas /*over-the-counter (OTC) options*/ un standarta opcijas /*exchange traded options*/

4.13. Opcijas var iegūt divējādi.

- a) Klients var iegādāties speciāli viņam sagatavotu opciju savā bankā, kas atbilst viņa firmas vajadzībām. Tās tiek dēvētas par speciālajām vai /*over-the-counter*/ opcijām un tās var iegādāties jebkurā brīvi konvertējamā valūtā aktīvā forvarda un spotkursa valūtas tirgū.
- b) Klients var iegādāties arī standarta opcijas, gan tikai noteiktās valūtās. Tās var iegādāties opciju biržās, kā piemēram, Filadelfijas biržā /*the Philadelphia Stock Exchange*/, Čikāgas biržā /*the Chicago Mercantile Exchange*/ un Eiropas opciju biržā. /*the European Options Exchange*/. Šīs opcijas dēvē par standarta opcijām /*exchange-traded options*/. Lielbritānijā ar šādu opciju tirdzniecību nodarbojas Birža /*the Stock Exchange*/ un LIFFE (sk. tālāk).

Standarta opciju turētāji var savas opcijas pārdot, ja viņi to vēlas, bet speciālās opcijas nav pārdodamas tālāk.

Valūtas opciju trūkumi

4.14. Galvenie opciju trūkumi ir šādi.

- a) Izmaksas. Opcijas ļauj firmām ne tikai pasargāt sevi no neizdevīga valūtas kursa, bet arī gūt peļņu no izdevīga valūtas kursa. Šāds pakalpojums maksā dārgi. Prēmija izmaksā apmēram 5% no segtā valūtas daudzuma.
- b) Samaksa jāveic tūlīt. Par opcijām ir jāmaksā, tās iegādājoties. Ne visām firmām tas patīk un ne visām firmām uzreiz ir pieejami brīvi naudas līdzekļi nepieciešamajā daudzumā.
- c) Standarta opcijas vēl nav iespējams iegādāties visās valūtās, lai gan speciālās opcijas ir pieejamas visās brīvi konvertējamās valūtās.
- d) Speciālo opciju trūkums ir tas, ka tās nevar pārdot tālāk citai personai.
- e) No bankas viedokļa raugoties, opcijas ir riskantākas par forvarda līgumiem. Tādēļ bankas piedāvā opcijas tikai lielām firmām ar labu finansiālo stāvokli, lai samazinātu bankas risku.

4.15. Valūtas opcijas līdz šim nav bijušas īpaši populāras, bet bankas cenšas tās popularizēt.

5. NĀKOTNES KONTRAKTI /FUTURES/

5.1. Nākotnes kontrakti tiek tirgoti piemēram, Čikāgas biržā, bet kopš 1982. gada arī Londonā, kad tika atvērta Londonas Starptautiskā nākotnes kontraktu birža /*London International Financial Futures Exchange - LIFFE*/, kas kārtro darījumus ar šiem kontraktiem saistībā ar valūtas kursiem un procentu likmēm. (LIFFE panākumi balstās uz procentu likmju, nevis valūtas kursa nākotnes kontraktu pārdošanu). Tagad birža kārtro darījumus arī ar standarta opcijām un to sauc par Londonas Starptautisko nākotnes kontraktu un opciju biržu /*London International Financial Futures and Options Exchange*/, bet saīsināti joprojām to sauc par LIFFE.

5.2. Valūtas kursa nākotnes kontrakti ir līgumi par noteikta daudzuma ārvalsts valūtas pirkšanu vai pārdošanu kādā datumā nākotnē; šai ziņā tie ir līdzīgi forvarda valūtas maiņas līgumiem. Atšķirībā no forvarda līgumiem:

- a) tie ir viegli atgriežami;

- b) tie tiek slēgti par noteiktu valūtas daudzumu (piem., 25 000 sterliņu mārciņu pret \$, 125 000 vācu marku pret \$, 125 000 Šveices franku pret \$, u.t.t.);
- c) tos pārdod oficiālā biržā, piemēram, LIFFE Londonā;
- d) tiem, kas tirgojas ar nākotnes kontraktiem, ir jāveic tūlītēja iemaksa biržā, lai nodrošinātu to, ka tiek ievērotas nākotnes kontraktu saistības.

5.3. Nākotnes kontraktu tirgotāji (parasti tās ir bankas) LIFFE biržā rīkojas ar lielām naudas summām, meklējot iespēju nodrošināties pret valūtas maiņas risku. Tā kā nākotnes kontrakti valūtas tirgū nav (pagaidām) populāri, jums eksāmenā prasīs par tiem tikai vispārīgus jautājumus.

6. SWAP VALŪTAS DARĪJUMI

6.1. Attiecībā uz valūtas tirgu, *swap* darījumi nozīmē:

- a) valūtas pirkšanu pēc spotkursa un tūlītēju tās pārdošanu pēc forvarda kursa; vai
- b) valūtas pārdošanu pēc spotkursa un tūlītēju tās pirkšanu pēc forvarda kursa.

Swap darījumus izmanto bankas, lai segtu savas valūtas maiņas saistības, un, neskatoties uz to, ka klienti arī izmanto *swap* darījumus, bankas tos izmanto vairāk. Tātad bankas izmanto *swap* darījumus kā paņēmieni savas pozīcijas sabalansēšanai un lai izvairītos no ārvalsts valūtu ietekmes.

7. NOSLĒGUMS

7.1. Valūtas maiņas risku var samazināt ar:

- a) rēķinu piesūtīšanu ārvalsts valūtā;
- b) hedžingu;
- c) forvarda valūtas maiņas līgumiem;
- d) ārvalsts valūtas opcijām;
- e) nākotnes kontraktiem;
- f) *swap* darījumiem.

7.2. Katrai metodei ir priekšrocības un trūkumi, kas jums jāzina. Populārākās metodes ir rēķinu sūtīšana ārvalsts valūtā un forvarda valūtas maiņas līgumi. Citas metodes izmantojamas sarežģītākiem darījumiem, kas notiek valūtā.

PĀRBAUDIET SAVAS ZINĀŠANAS!

1. Kādas priekšrocības ir rēķina izrakstīšanai pircēja valsts valūtā?
2. Kas ir hedžings?
3. Kādas priekšrocības ir forvarda valūtas maiņas līgumiem salīdzinot ar spotkursa darījumiem?
4. Kas ir forvarda izvēles līgums?
5. Kas ir forvarda līguma 'izslēgšana'? Kā tā atšķiras no pagarināšanas?
6. Kāda ir atšķirība starp CALL un PUT opcijām?
7. Kur var nopirkt opcijas? Kāda nozīme ir tam, kur opcija pirktā?
8. Kādi ir opciju trūkumi?
9. Paskaidrojiet, kas ir *swap* darījums.

12. nodaļa

STARPTAUTISKĀ TIRDZniecība: INFORMĀCIJAS AVOTI UN TERMINOLOĢIJA

Šajā nodaļā ir aplūkotas šādas tēmas:

1. Informācijas avoti
2. Starptautiskās tirdzniecības noteikumi */Incoterms/*
3. Dokumentācija

1. INFORMĀCIJAS AVOTI

1.1. Bankām vajadzētu gribēt un spēt sniegt klientiem konsultācijas šādos jautājumos:

- a) maksājumu metodes;
- b) kādus iesniedzamos dokumentus paredz akreditīvs;
- c) norēķīnu metodes;
- d) transporta veidi;
- e) valūtas darījumi.

Rūpes par klientu interesēm raksturo banku prasmi veikt darījumus. Turklāt ir vesels klāsts nefinansiāla rakstura pakalpojumu, ko bankas var sniegt.

1.2. Bankas var palīdzēt risināt eksporta problēmas tādos vispārējos aspektos, kā dokumentācija, transportēšana, kredītu apdrošināšana. Banka var noorganizēt eksportdarījumus nepieredzējuša, jauna uzņēmuma iepazīstināšanu ar pieredzējušu un drošu kravu pārvadāšanas aģentūru, iespējams, tādu, kas specializējas to preču pārvadāšanā, ko paredzējis eksportēt klients.

Informācijas sniegšana eksportētājiem

1.3. Bankas var sniegt eksportētājiem ekonomiska rakstura informāciju un informāciju par kredītiem, ko var izmantot papildus vai kā alternatīvu ārējās tirdzniecības institūciju piedāvātajai informācijai.

Banka iegūst informāciju no sava ārējo sakaru departamenta, kam ir neskaitāmi kontakti ar nodaļām ārvalstīs un korespondētājbankām. Vietējām banku nodaļām ir pieejama informācija no ārējo sakaru departamenta, un tādā veidā informācijas pakalpojumus var nodrošināt visā valstī.

1.4. Eksportētāji no bankas var iegūt plašu informāciju.

- a) Bankas apkopo informāciju par ārvalstu noieta tirgiem un var konsultēt klientu par viņa precei vispiemērotākajiem tirgiem. Vēlams, lai potenciālais eksportētājs laikus brīdinātu banku par nepieciešamību pēc šādas informācijas.
- b) Šāds jaunākās informācijas datu apkopojums ietver:
 - i) ekonomiskā un politiskā stāvokļa raksturojumu katrā valstī;
 - ii) speciālu informāciju par tādām tirdzniecības grupām, kā Eiropas Kopiena;
 - iii) esošos noteikumus (valūtas maiņas kontrole, importa ierobežojumi, u. tml.) katrā valstī;
 - iv) importa tarifus.
- c) Bankas var informēt par:
 - i) iespējamiem ārzemju pircējiem vai aģentiem;
 - ii) iespējamo klientu kredīspēju;
 - iii) ārzemju firmām, kas būtu ieinteresētas izveidot kopuzņēmumu ar kādu vietējo firmu;
 - iv) vietējiem kravu nosūtītājiem (ekspeditoriem), kas varētu transportēt attiecīgās firmas preces uz ārzemēm.
- d) Var tikt pasūtīti pārskati par ārzemju firmu vai aģentu finansiālo stāvokli, ja šāda informācija nav pieejama uzreiz. Var sagatavot īpašu finansiālā stāvokļa pārskatu, aptverot konkrēta kontrakta nosacījumus, kas apspriesti ar ārzemju pircēju.
- e) Banku personāls apmeklē svarīgus starptautiskus pasākumus un var sniegt konsultācijas un informāciju.

Ieteikuma vēstules

- 1.5. Papildus informācijai par potenciāliem aģentiem, klientiem vai kopuzņēmumu partneriem ārzemēs banka var arī dot ieteikuma vēstules. Potenciālajam eksportētājam vajadzētu pašam apmeklēt attiecīgo valsti un dibināt personiskus kontaktus ar pircējiem, lai izveidotu stabilu noieta tirgu ārzemēs.
- 1.6. Lai palīdzētu eksportētājam, bankas var uzrakstīt ieteikuma vēstuli korespondētājbankai attiecīgajā valstī. Pēc tam korespondētājbanka adresē ieteikuma vēstules vietējiem darījumu cilvēkiem (vai personiski ar tiem iepazīstina) un piedāvā palīdzību un konsultācijas potenciālā eksportētāja vizītes laikā. Ieteikuma vēstulēm ir šādas priekšrocības:
 - a) eksportētājam ir vieglāk dibināt kontaktus ar potenciāliem klientiem vai aģentiem;
 - b) persona, pie kuras eksportētājs griežas, zina, ka uz eksportētāju var zināmā mērā paļauties, jo viņu ir ieteikusi respektabla banka.

Infomācija par potenciālo klientu finansiālo stāvokli

- 1.7. Iepriekš minētie informācijas pakalpojumi nepalīdz eksportētājam praktiski noskaidrot, vai ārzemju pircējs ir maksāspējīgs.
- 1.8. Banka var sniegt informāciju par iespējamā pircēja kredīspēju. Iespējams pasūtīt pircēja finansu stāvokļa pārskatu, ja nepieciešamā informācija nav pieejama tūlīt.

Ja firma ir cieši nolēmusi precīzi eksportēt, ir iespējams sastādīt īpašu finansiālā stāvokļa pārskatu, aptverot konkrēta kontrakta nosacījumus, kas apspriesti ar pircēju. Piemēram, vai maksājumu noteikumi ir pieņemami? Varbūt būtu vēlams akreditīvs. No otras puses, var būt pieņemama tirdzniecība ar pēcapmaksu.

- 1.9. Eksportētājam vajadzētu mēģināt iegūt pārskatu par potenciālā klienta finansiālo stāvokli. To ir vieglāk pateikt, nekā izdarīt. Pat Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijā /*Organization for Economic*

Cooperation and Development/ ietilpstošajās valstīs nav īpaši viegli iegūt informāciju par kredībspēju, it īpaši, ja ārzemju pircējs ir kāda klana kontrolēta kompānija. Atsevišķās valstīs finansiālus pārskatus vispār nevar iegūt. (Lībijā, piemēram, tie tiek uzskatīti par prettiesiskiem.)

Ļoti ieteicams, lai eksportētājs izmantotu profesionālu palīdzību finansiālā pārskata iegūšanā, un nemēģinātu to darīt pats.

1.10. Eksportētājam vajadzētu rīkoties šādi:

- a) Tā kā citām tās pašas nozares firmām, iespējams, ir bijuši darījumi ar attiecīgo klientu, iesākumā eksportētājs varētu apjautāties, vai viņa nozares asociācijā nav kāda informācija. Nozares asociācijai vajadzētu zināt pircējus ar sliktu kredībspēju (iepriekš nenomaksāti parādi).

Nozaru asociācijām tomēr nav pietiekamu resursu, lai nodrošinātu pilnīgu informācijas servisu. Sliktas atsauksmes varbūt ir pieejamas, bet ja nozares asociācijai vispār nav nekādu ziņu par pircēju, tad nevar arī spriest par tā kredībspēju.

- b) Ja eksportētājs plāno pārdot preces ārvalstīs, kur darbojas tikai daži viņa valsts eksportētāji, informāciju par klientiem, iespējams, var dabūt no šīm firmām. Attiecīgās vēstniecības komercnodaļa var informēt eksportētāju par tiem eksportētājiem, kas strādā šajā valstī. Ja vien firmas nekonkurē ar eksportētāju, tās neatteiksies izteikt savu viedokli par klientu (galu galā, kādam izpalīdzot, nākotnē paši varam cerēt uz izpalīdzēšanu).

- c) No potenciālā klienta vajadzētu pieprasīt bankas atsauksmi. Nevajadzētu atteikties no citu eksportfirmu, no kurām klients kādreiz sadarbojies, atsauksmēm. (Šīs atsauksmes ir jāvērtē uzmanīgi. Klients droši vien neminēs tos piegādātājus, ar kuriem bijušas grūtības, kārtojot maksājumus. Klients minēs tikai firmas, kurām tas samaksājis bez kavēšanās un kņadas).

- d) Ja klientam ir vietējais aģents, pēdējais varētu izteikt savas domas par klientu. Protams, pastāv problēma, ka aģents ir nepilnīgi informēts vai subjektīvs (it sevišķi, ja viņam maksā komisijas naudu par klienta realizēto preču daudzumu).

- e) Kredītu apdrošinātāji noteikti gribēs, lai eksportētājs dabū kredītsauksmi par klientu (ja vien pircējs nav pastāvīgs klients, kam iepriekš nav bijušas nekādas problēmas darījumos ar eksportētāju, un tas iepērk preces relatīvi nelielos apjomos). Tātad, ja eksportētājs vēlas kredītu apdrošināt, punktos a) līdz d) minētā informācija būs nepietiekama, lai pārbaudītu klienta kredībspēju. Tomēr šī informācija ir lēta, ātri iegūstama un uzrāda "sliktos" klientus, ar kuriem vispār nebūtu prātīgi tirgoties.

- f) Kredītsauksmi var iegūt no:

- i) eksportētāja bankas; un/vai
ii) kredītu pārbaudes firmas.

- g) Kā jau iepriekš minēts, bankām ir kredītu informācijas dienests, lai sniegtu finansiālos pārskatus par pircējiem visā pasaulē. Šo informāciju iegūst vai nu no:

- i) banku ārvalstu nodaļām; vai
ii) citām vietējām bankām pircēja valstī, ar kurām eksportētāja bankai ir sakari, tas ir, ar korespondētājbanku palīdzību.

1.11. Banku sniegtajiem finansu pārskatiem ir iespējami šādi trūkumi:

- a) to iegūšanai ir jāpatērē 1-2 nedēļas laika;
b) Tie ir "sausī" un dod tikai vispārīgu informāciju par pircēju. Pārskats, piemēram, nenorāda:
i) ar kādiem nosacījumiem pircējs parasti tirgojas;
ii) kādi kredīta nosacījumi ir nepieciešami, sadarbojoties ar šo pircēju.

Tātad, kaut arī banku sniegtie finansu pārskati uzrāda jau zināmus krāpniekus un bankrota gadījumus, tie nedod garantijas par pircēja kredīspēju. Iespējams, ka lieti noder vienīgi tāds pārskats, kas par pircēju sniedz sliktu informāciju. "Labs" pārskats nebūt neliecina par klienta labu kredīspēju.

1.12. Finanšu stāvokļa pārskatus par potenciāliem piegādātājiem var iegūt arī no importētājiem. Importētāji var dabūt informāciju ne tikai par piegādātāja kredīspēju, bet (kas ir svarīgāk pircējam) arī par piegādātāja tehniskajām iespējām un drošumu.

Kreditu pārbaudes aģentūras /*credit vetting agencies*/

1.13. Piemēram, Lielbritānijā ir vairākas kredītu kontroles aģentūras.

- a) *Dun and Bradstreet*. Šai organizācijai ir filiāles un aģenti daudzās pasaules valstīs, un tā var sniegt informāciju par pircējiem šajās valstīs (izņemot atsevišķas valstis, kā Lībija un Vjetnama).
- b) Apvienotā tirdzniecības aizsardzības asociācija /*United Association for the Protection of Trade*/ iegūst informāciju no līdzīgām asociācijām citās pasaules valstīs. Atsevišķas asociācijas strādā ļoti efektīvi, bet citas - ne visai. Tāpēc laika patēriņš pārskata sagatavošanai ir atkarīgs no valsts, kurā pircējs atrodas.

1.14. Kredītu pārbaudes aģentūras pārskatā parasti norāda:

- a) firmas izveidošanas datumu;
- b) sīkāku informāciju par tās finansiālo stāvokli;
- c) informāciju par tās filiālēm un saistītām firmām;
- d) informāciju par tās mītni;
- e) ja iespējams, viedokli par pircēja kredīspēju.

Citas aģentūras

1.15. Lielākajām tirdzniecības kamerām ir starptautiskas nodaļas, kas sniedz informācijas un eksporta veicināšanas pakalpojumus, ieskaitot dažādu valstu apmeklējumu organizēšanu un konsultācijas par dokumentāciju un pieņemto tirdzniecības praksi.

1.16. Papildus vietējo tirdzniecības kameru informācijai, eksportētāji var iegūt informāciju un konsultācijas, iesaistoties eksporta klubos.

1.17. Tirdzniecības kameras, nozares asociācijas vai eksporta klubi mēdz organizēt ārvalstu apmeklējumus, lai saviem biedriem dotu iespēju pašiem apskatīt kādu valsti.

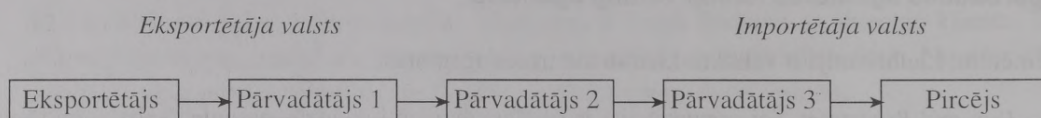
2. STARPTAUTISKĀS TIRDZNICĪBAS NOTEIKUMI /INCOTERMS/

2.1. Pa īstam iepazīties ar starptautiskās tirdzniecības noteikumiem un dokumentāciju var, pēc iespējas biežāk izskatot dokumentus, kas cirkulē jūsu bankā. Lai palīdzētu izprast būtiskākos jautājumus, nākamajās rindkopās ir apkopoti un izskaidroti svarīgākie tirdzniecības noteikumi.

2.2. Vispirms pa posmiem aplūkosim, kā preces var transportēt no eksportētāja rūpnīcas vai noliktavas līdz pircējam ārzemēs, un kas apmaksā transporta izdevumus.

Pārvadātājs X (piemēram, kravas pārvadājumu firma) nogādā preces no eksportētāja rūpnīcas vai no noliktavas uz vietu, kur tās pārņem cits pārvadātājs Y (piemēram, kuģniecība vai aviosabiedrība). Pārvadātājs Y transportē preces no eksportētāja valsts uz piegādes vietu importētāja valstī. Tālāk preces pārņem trešais pārvadātājs Z, kas tās nogādā pircēja telpās. Pārvadātājs ir persona, kas pati noslēgusi vai kuras vārdā ir noslēgts kontrakts par kravas transportēšanu pa ceļiem, dzelzceļu, gaisu, jūru vai apvienojot (kombinējot) transportēšanas veidus.

Pastāv atšķirība starp pārvadātāju un kravu nosūtītāju (ekspeditoru). Kravu nosūtītājs eksportētāja vārdā vienojas ar kravu pārvadātāju par preču transportēšanu

- 2.3. Protams, šī shēma neattiecas uz visām eksporta operācijām, īpaši pieaugot konteineru pārvadājumu un kombinēto pārvadājumu skaitam, (kad preces pārvadā ar dažādiem transporta veidiem saskaņā ar vienu un to pašu kontraktu.) Var būt iesaistīti vairāk vai mazāk kā trīs pārvadātāji, bet ērtības labad var pieņemt, ka parasti ir trīs atsevišķi kontrakti par preču pārvadāšanu, t.i., ar pārvadātāju X, Y un Z.

Jāmaksā ir katram atsevišķajam pārvadātājam, un transportēšanas izmaksas jāsedz ar trim atsevišķiem maksājumiem.

- 2.4. Papildus transportēšanas izmaksām ir jāsedz arī preču apdrošināšana tranzītā. Par preču apdrošināšanu jāmaksā vai nu eksportētājam, vai ārzemju pircējam. Bez tam var rasties citi izdevumi, piemēram, par eksporta licenci vai eksporta nodokļiem.
- 2.5. Noslēdzot pirkšanas - pārdošanas līgumu, ir jāvienojas par to, kas ko maksā un kas ir atbildīgs par transporta organizēšanu. Ir vairāki veidi, kā dalīt atbildību un izmaksas. Tie ir atspoguļoti kravas pārvadājumu noteikumos. Starptautiskā tirdzniecības kamera ir noteikusi starptautiski pieņemtu šo noteikumu saīsinājumu, kas pazīstams kā *Incoterms* (*Starptautiskās tirdzniecības kameras izdevums N 460 /Incoterms 1990/*).

Pašlaik pielieto trīspadsmit šādus noteikumus, kas jums būtu jāzina.
Šeit izskaidroti visbiežāk sastopamie.

FAS: Free Alongside Ship (piegādāts līdz kuģa bortam)

- 2.6. Pārdevējam ir jāorganizē:
- a) preču piegāde pie noteiktā kuģa borta līgumā minētajā iekraušanas ostā;
 - b) un jāapmaksā visi piegādes izdevumi līdz kuģa bortam, ieskaitot kravas pārvadāšanu un apdrošināšanu līdz šai vietai.
- 2.7. Pircējam ir :
- a) jāizvēlas pārvadātājs preču transportēšanai uz ārzemēm un jāsamaksā transportēšanas izdevumi (frakts) no iekraušanas ostas, ieskaitot preču iekraušanas izmaksas kuģī, ja transportēšanas maksa neiekļauj iekraušanu;
 - b) jānokārto un jānomaksā apdrošināšana no šīs vietas;
 - c) jānokārto un jānomaksā eksporta licence un eksporta nodokļi.

Pārdevējs nodod preces pircējam pie kuģa borta.

2.8. Piemēram, ja kāda firma eksportē preces uz ārzemēm ar *FAS Sautemptonā* noteikumiem, tad eksportētājam:

- a) jānogādā preces līdz kuģa bortam Sautemptonā;
- b) jāsedz visi izdevumi, ieskaitot transportēšanu un apdrošināšanu, lai nogādātu preces līdz kuģa bortam Sautemptonā.

Ārzemju pircējam ir jānozīmē pārvadātājs vai pārvadātāji, lai nogādātu preces no Sautemptonas līdz galamērķim un (1) jāsamaksā transporta izdevumi no Sautemptonas, (2) jāsamaksā eksporta nodokļi, ja tādi ir, (3) jāsamaksā par kravas iekraušanu kuģī (ja transportēšanas maksa to neiekļauj) un (4) jāsamaksā par preču apdrošināšanu no to piegādes laika/ vietas Sautemptonā.

FOB: Free on Board (piegādāts līdz klājam)

2.9. FOB nozīmē, ka pircējam nav jāmaksā par preču transportēšanu un apdrošināšanu no to sākotnējās nosūtīšanas vietas līdz to iekraušanai kuģī. Līdz šai vietai izmaksas sedz pārdevējs/eksportētājs. Piegādes vieta ir kuģa treliņi. Ja kuģim treliņu nav (piemēram, *roll-on/ roll-off* konteineru transportā), šis nosacījums nav piemērojams, un tā vietā jālieto zemāk izskaidrotais FCA.

2.10. Pārdevējam/eksportētājam ir:

- a) jāmaksā par transportēšanu līdz iekraušanas ostai (piemēram, *FOB Adelaida* nozīmē, ka Austrālijas piegādātājs atbild par preču nosūtīšanu iekraušanai kuģī Adelaidā un apmaksā izdevumus līdz šai vietai). Pārdevēja izdevumi iekļauj transportēšanas un apdrošināšanas samaksu līdz šai vietai;
- b) jānodrošina un jāsamaksā par eksporta licenci;
- c) jāsamaksā eksporta nodokļi;
- d) jānogādā preces uz pircēja norādītā kuģa vai lidmašīnas;
- e) jāsamaksā par kravas iekraušanu kuģī, ja transportēšanas maksa neiekļauj iekraušanu;
- f) jāiegūst apstiprinājuma dokuments */clean on board receipt/*, ar kuru nosūtītājs apstiprina, ka preces ir nogādātas uz klāja labā stāvoklī un bez bojājumiem;
- g) bez kavēšanās jāpaziņo pircējam, ka preces ir iekrautas.

2.11. Pircējam ir:

- a) jānozīmē preču pārvadātājs. Piemēram, ja eksporta preces nosūta uz Lielbritāniju ar *FOB Stranraer* noteikumu, tad pircējs nosaka nosūtītājkompaniju, izbraukšanas datumu un laiku;
- b) jāpaziņo pārdevējam informācija par kuģi un izbraukšanas laiku;
- c) jāmaksā par transportēšanu no šīs vietas (ieskaitot izkraušanu galapunktā);
- d) jānokārto un jāsamaksā apdrošināšana no šīs vietas.

2.12. Kādreiz lietoja noteikumu FOA - "piegādāts līdz lidmašīnas klājam" noteiktā lidostā. Šo noteikumu vairs neiekļauj *Incoterms* noteikumos.

CFR: Cost and Freight (izmaksas un frakts)

2.13. Šajā gadījumā piegādātājam/pārdevējam jānozīmē pārvadātājs preču nosūtīšanai uz ārzemēm, jānoslēdz transportēšanas līgums un jāsedz transportēšanas izdevumi. Šajā ziņā CFR atšķiras no FOB. (Piezīme. Kādreiz lietoto C & F vairs neiekļauj *Incoterms* noteikumos.)

2.14. Pārdevējam ir:

- a) jānozīmē pārvadātājs un jānoslēdz transportēšanas līgums;
- b) jāsamaksā par preču transportēšanu (un tās jāapdrošina) līdz iekraušanas vietai;

- c) jānodrošina un jāsamaksā par eksporta licenci;
- d) jānomaksā eksporta nodokļi;
- e) jānogādā preces uz klāja
- f) jāsamaksā par preču iekraušanu, ja frakts to neiekļauj;
- g) jānodrošina pircējs ar apstiprinājuma konosamentu /*Clean on board bill of lading*/;
- h) jāsamaksā frakts līdz noteiktai galaostai. Piemēram, *CFR Roterdama* nozīmē, ka eksportētājam jāapmaksā transportēšana līdz Roterdamas ostai;
- i) jāinformē pircējs par pārvadātāju un nosūtīšanas datumu.

2.15. Kaut arī piegādātājs maksā par transportēšanu līdz galapunkta ostai, preču piegādes vieta ir kuģa treliņi. Kad preces atrodas uz klāja, par tām atbild pircējs. *CFR* kontraktā piegādātājs maksā frakti par precēm, kas jau ir piegādātas pircējam.

2.16. Pircējam ir:

- a) jāmaksā par preču apdrošināšanu no brīža, kad tās tiek nogādātas uz kuģa; pircējs pilnībā uzņemas risku par bojājumiem vai iztrūkumiem;
- b) jāmaksā par izkraušanu galamērķa ostā, ja šie izdevumi nav iekļauti frakti (ja tiek piemēroti *CFR Landed* (izkrauts krastā) noteikumi, pārdevējs maksā par izkraušanu un frakti);
- c) jāmaksā par nepieciešamām importa licencēm;
- d) jāsaņem preces, kad viņam ir izsniegti attiecīgie dokumenti (piemēram konosaments, rēķins). Šīs saistības ir svarīgas, tāpēc ka piegādātājs nevēlas, lai pircējs atteiktos no precēm pēc to nogādāšanas pircēja valstī, kad pārdevējs jau ir samaksājis transportēšanas izdevumus;
- e) jānokārto un jāapmaksā preču transportēšana un apdrošināšana no ostas līdz gala mērķim pircēja valstī.

CIF: Cost, Insurance and Freight (izdevumi, apdrošināšana un frakts)

2.17. CIF ir līdzīgs CFR. Atšķirība ir tā, ka pārdevējam, nevis pircējam ir jānokārto un jāsamaksā par preču apdrošināšanu līdz galamērķa ostai.

(Piezīme. Šeit C ir vārda "*Cost*" (izdevumi) nevis vārda "*Carriage*" (pārvadāšana) pirmais burts, kā to reizēm jāuc).

2.18. Pārdevēja saistības ir tādas pašas, kā CFR gadījumā, bet viņam papildus ir:

- a) jānokārto preču apdrošināšana no iekraušanas ostas līdz galamērķa ostai; apdrošināšanas summa parasti ir preču CIF vērtība plus 10 %;
- b) jāsamaksā apdrošināšanas prēmija;
- c) jānodod pircējam apdrošināšanas polise vai apliecība.

2.19. CIF gadījumā pārdevēja preču piegādes vieta joprojām ir kuģa treliņi, kad preces tiek uzņemtas kuģī. Tādā veidā pārdevēja izņemtā apdrošināšana ir par labu pircējam gadījumā, ja preces tiek sabojātas transportēšanas laikā.

2.20. Pircēja saistības ir tādas pašas, kā CFR gadījumā, bet viņam nav jāmaksā par preču apdrošināšanu posmā no iekraušanas ostas līdz galamērķa ostai.

2.21. Nosūtīšanas noteikumi, piemēram, var būt "*CIF Honkonga*", kas nozīmē, ka eksportētājs apņemas samaksāt preču transportēšanu un apdrošināšanu līdz galamērķa ostai, t.i., Honkongai.

Ja preču importā no Taivānas piemēro "CIF Lielbritānija" noteikumus, tas nozīmē, ka Taivānas eksportētājs var piegādāt preces jebkurā Lielbritānijas ostā. Lai izvairītos no nevajadzīgiem transporta izdevumiem Lielbritānijā, importētājam būtu ieteicams norādīt konkrētu ostu.

- 2.22. Būtu derīgi paturēt prātā, ka FAS, FOB, CFR un CIF noteikumi galvenokārt paredz, kas kārtu un maksā:
- preču transportēšanas izdevumus no iekraušanas ostas eksportētāja valstī uz galamērķa ostu pircēja valstī;
 - apdrošināšanu šajā ceļa posmā;
 - citus izdevumus, kā piemēram, par licencēm, eksporta nodokļiem, u.tml.

Šie nosacījumi preču nosūtīšanai ar kuģi neaptver pārvadājumus eksportētāja un importētāja valsts iekšienē (t.i. punktā 2.2 un 2.3 minēto pārvadātāju X un Z veiktos pārvadājumus), un neattiecas uz gaisa kravu transportēšanu.

CIF Liner terms (Laineris)

- 2.23. Šie noteikumi attiecas uz preču nosūtīšanu ar regulāri kursējošu laineri, nevis ar speciāli nozīmētu kuģi. Tā kā šādam pēc saraksta kursējošam kuģim ir jāpiestāj vairākās ostās, tad preces nevar sūtīt tieši no iekraušanas ostas uz galamērķa ostu. Kuģniecība izdod atiešanas laiku sarakstu un rezervē piestātnes vietu visās maršruta ostās kravu izkraušanai un iekraušanai.

Lainera nosacījumi ir atkarīgi no kuģniecības grafika noteiktā maršruta. Tie zināmā mērā atšķiras no tiešo sūtījumu noteikumiem, kad tiek speciāli īrēti kravas kuģi.

Kad kravas pārvadā ar regulāras satiksmes kuģi un paredzēti ir CIF noteikumi, tad praktiski piemēro CIF laineru noteikumus.

- 2.24. Sūtot preces ar regulāras satiksmes kuģi, ir šādas priekšrocības:
- lētāka frakts;
 - pārdevējs un pircējs var precīzāk plānot izsūtīšanas un piegādes datumus, jo kuģis kursē pēc saraksta.

Citi kravu nosūtīšanas noteikumi

- 2.25. Ne visas eksporta preces nosūta ar kuģiem. Izmanto arī gaisa, ceļa vai dzelzceļa transportu. Ir vēl šādi kravu nosūtīšanas noteikumi.
- EXW** *Ex - works* (piegāde no rūpnīcas). Pircējam jāsaņem preces no eksportētāja fabrikas un jāapmaksā frakts, apdrošināšana un citi izdevumi, lai aizgādātu preces no piegādātāja fabrikas līdz galamērķim. Šajā gadījumā pārdevēja saistības ir minimālas.
 - DDP** *Delivered duty paid* (piegādāts, muitas nodevas samaksātas). Pārdevējam jānomaksā preču piegādes izdevumi līdz noteiktam galapunktam, nomaksājot importa nodokļus par precēm. Pārdevējam jāsaņem importa licence, jāsamaksā importa nodevas vai nodokļi, jānokārto un jāsamaksā apdrošināšana un jānodrošina dokumenti, lai pircējs varētu preces pieņemt. Pircējs atbild par preču saņemšanu noteiktā galapunktā. Šajā gadījumā pārdevēja saistības ir maksimālas.
 - FCA** *Free Carrier* (piegādāts līdz transporta līdzeklim). Šis ir jauns noteikums, ko ieviesa 1990. gadā. Pārdevējs ir izpildījis savas piegādes saistības, kad tas ir nodevis preces (brīvai eksportēšanai) pircēja noteiktam pārvadātājam noteiktā vietā. Tas attiecas uz jebkuru kas tās tālāk nogādās pārvadātājam. Piegādājis kravu nosūtītājam, pārdevējs ir izpildījis savas saistības. Pārdevējs maksā visas eksporta nodevas un arī preču piegādi līdz pārvadātājam. Pircējs maksā par visiem turpmākajiem izdevumiem. Šo noteikumu nākotnē izmantos arvien biežāk, sakarā ar konteineru transporta izplatību.

- d) *CPT Carriage paid to ...* (Transporta izdevumi samaksāti līdz ...) *CIP Carriage and Insurance paid to ..* (Transporta izdevumi un apdrošināšana samaksāta līdz ...)

Arī šo noteikumu lietošana nav atkarīga no transporta veida. Pārdevējs nomaksā transportēšanas un eksporta izdevumus, lai nogādātu preces pircēja izvēlētajā galapunktā. Piegādes vieta ir tur, kur pirmais (vai vienīgais) pārvadātājs saņem preces no pārdevēja. CPT gadījumā pircējam jāapdrošina preces no šī punkta, bet CIP gadījumā pārdevējs apdrošina pircēja intereses. Pircējs apmaksā importa izdevumus.

2.26. Preču nosūtīšanas noteikumu kopsavilkums

Šī kopsavilkuma tabula var palīdzēt noskaidrot galvenās atšķirības starp visbiežāk sastopamajiem noteikumiem.

	Izdevumus sedz:					
	EXW	FAS	FOB	FCA	CFR	CIF
Transportēšanas maksa un apdrošināšana līdz ostai/lidostai, u.tml.	Pirc.	Pārd.	Pārd.	Pārd.	Pārd.	Pārd.
Preču iekraušanas izdevumi, ja tie nav iekļauti fraktī	Pirc.	Pirc.	Pārd.	Pirc.	Pārd.	Pārd.
Eksporta nodokļi, licences, u.tml.	Pirc.	Pirc.	Pārd.	Pārd.	Pārd.	Pārd.
Transportēšanas maksa (frakts) no ostas/lidostas līdz galamērķa valstij	Pirc.	Pirc.	Pirc.	Pirc.	Pārd.	Pārd.
Apdrošināšanas izmaksas no ostas/lidostas līdz galamērķa valstij	Pirc.	Pirc.	Pirc.	Pirc.	Pirc.	Pārd.
Izkraušanas izdevumi, ja tie nav iekļauti transporta izmaksās(frakts)	Pirc.	Pirc.	Pirc.	Pirc.	Pirc.*	Pārd.
Transportēšanas maksa, apdrošināšana no galamērķa ostas līdz piegādes galapunktam	Pirc.	Pirc.	Pirc.	Pirc.	Pirc.	Pirc.

* Ja vien nepiemēro "*CFR Landed* (izkrauts krastā)" noteikumus.

3. DOKUMENTĀCIJA

3.1. Ārējā tirdzniecībā izmanto daudzus un dažādus dokumentus. Lai nokārtotu eksāmenu, daži dokumenti ir jāzina labāk par citiem. Tie tiks detalizētāk raksturoti zem sekojošiem virsrakstiem:

- Transporta dokumenti: konosaments, gaisa kravas pavadzīme vai kombinēts transporta konosaments, utt. Transporta dokuments norāda, ka preces iekrautas, nosūtītas vai ņemtas kādas personas pārziņā. Tas apliecina, ka pastāv pārvadāšanas līgums un ka pārvadātājs ir saņēmis preces. Atsevišķos gadījumos transporta dokumenti piešķir to turētājam preču valdījuma tiesības.
- Komerčiālie dokumenti: no tiem svarīgākais ir rēķins- faktūra.

- c) Apdrošināšanas dokumenti.
- d) Valsts noteikumos paredzētie oficiālie dokumenti.
- e) Finanšu dokumenti, piemēram, pārvedu vekselis (trata) un vienkāršs vekselis.

Transporta dokumenti

- 3.2. Uz ārzemēm preces var transportēt dažādos veidos. Bet, lai kāds arī nebūtu transporta veids, tiek izdots transporta dokuments (vairākos eksemplāros).

Konosaments

- 3.3. Jūras konosaments ir transporta dokuments precēm, ko nosūta pa jūru. Neskatoties uz konteineru transporta attīstību, jūras konosaments joprojām ir visbiežāk sastopamais transporta dokuments eksportam uz Āfriku, Āziju, Tuvajiem Austrumiem (it sevišķi, ja pircējs no ārzemēm izdara maksājumus par precēm ar banku sistēmas starpniecību, kā tas aprakstīts turpmāk).

- 3.4. Konosamentam ir trīs funkcijas.

- a) Tas apliecina, ka starp transporta firmu un eksportētāju vai ārzemju pircēju ir noslēgts pārvadāšanas līgums par preču transportēšanu pa jūru (kā aprakstīts konosamentā).
- b) Tas ir apstiprinājums par preču saņemšanu uz kuģa, kas sniedz noteiktu informāciju par saņemto preču stāvokli.
 - i) "Tīrs" konosaments */clean bill of lading/* ir pavadzīme, kas nesatur transporta firmas atzīmes par kravas vai iepakojuma defektiem.
 - ii) "Netīrs" konosaments */foul or dirty bill of lading/* ir pavadzīme, kurā ir atzīme par saņemto preču vai to iepakojuma bojājumiem (precizējot).
 - iii) "Saņemts nosūtīšanai" konosaments */received for shipment bill of lading/* vienkārši apstiprina, ka transporta firma ir pārņēmusi preces savā uzraudzībā tālākai nosūtīšanai. Šādā veida konosamentu parasti izmanto precēm, kas saliktas konteineros eksportētāja fabrikā vai iekšzemes depo ar nolūku tās vēlāk pārvest uz kuģi. Transporta firma akceptē "saņemts nosūtīšanai" konosamentu, tā apstiprinot, ka tā pārņēmusi konteinerus savā uzraudzībā. Ir sastopams arī termins "konteineru konosaments" */container bill of lading/*.
- c) Kad eksportētājs paraksta konosamentu, tas iegūst arī īpašumtiesību dokumenta statusu. Tas nozīmē, ka konosamenta turētājam ir īpašumtiesības uz šīm precēm.

Galamērķa ostā transporta firma izsniegs preces tam (pircēja pārstāvim), kas uzrādīs parakstītu preču konosamenta oriģinālu.

- 3.5. Konosamenta īpašumtiesību aspekts ir ļoti svarīgs maksājumu kārtošā, kad pircējs noteiktā kārtībā maksā eksportētājam par precēm. Konosamentu parasti izraksta divos, trīs vai pat vairākos oriģinālkomplektos, kas visi ir parakstīti un piešķir to turētājam īpašumtiesības uz precēm.

Tāpēc, kad banka rīkojas ar konosamentu, tai ir jāpārliecinās, ka tās rīcībā ir pilns parakstīto oriģinālu komplekts, jo tikai pilns komplekts nodrošina īpašumtiesības uz precēm.

- 3.6. Konosamentu sagatavo eksportētājs (vai kravas nosūtīšanas firmas aģents) un nodod to aizpildīšanai transporta firmai. Firma apstiprina, ka ir to saņēmusi un, ja nepieciešams, izdara atzīmes par preču vai to iepakojuma bojājumiem. Ja preces nav bojātas, transporta firma izsniedz "tīru" konosamentu. Noteikumi, ar kādiem firma pārvaldā preces, ir nodrukāti konosamenta otrajā pusē.

Kravas nosūtītājfirma var izmantot savas "iekšējās" konosamentu formas.

Kad transporta firma atdod atpakaļ parakstītos oriģinālus, tie sāk pildīt savas trīs funkcijas, proti, tie apliecina, ka (1) noslēgts kontrakts, (2) saņemtas preces, un (3) piešķir īpašuma tiesības.

- 3.7. Izmantojot konosamentu, nosūtītājs var nodot īpašumtiesības uz precēm trīs veidos:
- Izdodot konosamentu pēc pieprasījuma un indosējot to ar parakstu. Īpašuma tiesības uz precēm var iegūt jebkurš, kas iesniedz parakstītu konosamenta oriģināla eksemplāru.
 - Izdodot konosamentu pēc nosaukta pircēja vai ārzemju bankas pieprasījuma.
 - Izdodot konosamentu pēc nosaukta pircēja pieprasījuma, bet izkārtojot konosamenta iesniegšanu pircējam ar starptautiskās banku sistēmas starpniecību.
- 3.8. Tā kā konosaments tiek izsūtīts pircējam (iespējams, ar banku sistēmas starpniecību) ilgu laiku pirms preču ierašanās galamērķī, tad konosamentā norādītie vārdi "nosūtīts" vai "izsūtīts" var kalpot par apliecinājumu, ka preces tiešām ir ceļā.
- 3.9. Konosamentā ir skaidri jānorāda, ka pircēja un pārdevēja paredzētie pārvadāšanas noteikumi ir izpildīti attiecībā uz transportēšanas un apdrošināšanas saistību sadali. Piemēram, ja paredzēti:
- "FAS Liverpool" noteikumi, tad konosaments norāda, ka preces ir saņemtas Liverpoolē iekraušanai kuģī;
 - "FOB Bristole" konosamentā norāda, ka preces ir iekrautas kuģī un ka iekraušanas osta ir Bristole;
 - "CFR Adelaida" konosamentā norāda, ka preces iekrautas kuģī un to galamērķis ir Adelaida. Ārzemju saņēmēja labā būs iekļauta arī atzīme "frakts apmaksāta";
 - "CIF Kalkuta" konosamentā norādīts, ka preces iekrautas kuģī nogādāšanai Kalkutā un ka frakts ir samaksāts. Nosūtītājs nav atbildīgs par preču apdrošināšanu un konosaments nesatur apliecinājumu par to. (To apliecina apdrošināšanas apliecība vai polise.)
- 3.10. Bez tam ir arī lainera konosaments. Tas ir paredzēts kravu pārvadāšanai ar regulāras satiksmes kuģiem, kuriem galapunktā ir rezervētas piestātnes. Šādam konosamentam ir tādas pašas funkcijas, kā parastam konosamentam:
- tas apliecina, ka ir noslēgts pārvadāšanas kontrakts;
 - tas ir apstiprinājums preču iekraušanai;
 - tas ir īpašumtiesību dokuments; tā turētājam ir tiesiski pierādāmas tiesības uz precēm.
- 3.11. Īsās formas konosaments nesatur informāciju par transporta firmas pārvadāšanas noteikumiem, t.i., konosamenta otrajā pusē nav "sīkās drukas". Tāpēc īsās formas konosaments nevar darboties kā transportēšanas kontrakts starp transporta firmu un eksportētāju vai pircēju ārzemēs. Bet tajā ir atsauces uz pārvadāšanas noteikumiem, kas ir atrodamā citur, piemēram:
- "galvenajā" dokumentā; vai
 - pārvadātāja standarta noteikumos, kas ir pieejami tā birojos.
- Daudzas transporta firmas izmanto īsās formas konosamentus.
- 3.12. Sakarā ar konteineru transporta izplatību preces no saņemšanas līdz piegādes vietai arvien vairāk transportē vienā un tai pašā konteinerā vai konteineros, bet ar dažādiem transporta līdzekļiem. Piemēram, konteineru automašīna var nogādāt preču konteinerus pa ceļu līdz jūras ostai, kur neatvērtus konteinerus iekrauj kuģī. Pēc piegādes gala ostā tos izkrauj no kuģa, iekrauj citā automašīnā un neatvērtus nogādā pa ceļu līdz piegādes galapunktam zemes iekšienē.
- 3.13. Lai arī preces tiek pārvadātas ar vairākiem transporta līdzekļiem, tās nosūta saskaņā ar vienu pārvadāšanas kontraktu un kravas nosūtītājs ir atbildīgs par precēm visa maršruta garumā. Kravas nosūtītājs izdod vienu kombinēto transporta konosamentu, kas ir spēkā visā maršrutā no preču saņemšanas līdz piegādes vietai.

3.14. Kombinētā transporta konosamentam ir šādas vērā ņemamas iezīmes:

- a) kravu nosūtītājs apņemas veikt vai organizēt preču transportēšanu no saņemšanas līdz piegādes vietai;
- b) ja vien konosaments nesatur atzīmi "nav nododams citai personai", tas ir uzskatāms par īpašuma tiesību dokumentu;
- c) piegādes vietā kravu nosūtītājs atdod preces saņēmējam tikai apmaiņā pret parakstītu konosamenta eksemplāru no saņēmēja;
- d) tā kā kombinētā transporta konosamentu izdod kravu nosūtītājs (ekspeditors), tas ir *prima facie* pierādījums tam, ka ekspeditors saņēmis preces no eksportētāja.

3.15. Kad kāda firma vai persona nomā kuģi no īpašnieka, var gadīties, ka paliek pāri telpa kravu pārvadāšanai. Eksportētājs var vienoties ar nomātāju un nosūtīt savas preces ar jau noīrētu kuģi, izmantojot pāri palikušo platību. Tādā gadījumā transportēšanas kontrakts tiek noslēgts starp eksportētāju un kuģa nomātāju, nevis kuģa īpašnieku. Konosamentā tiek uzrādīts "pakārtots nomas līgums", un transportēšanas kontrakts ir pakārtots kuģa nomas kontraktam.

Bankas, kuru rīcībā ir dokumentu akreditīvi, parasti nepieņem nomas līguma konosamentus (sk. nākošo nodaļu).

Jūras kravas pavadzīme vai lainera pavadzīme

3.16. Kravas pavadzīme */waybill/* ir pārvadājamo preču saraksts. Jūras kravas pavadzīme ir transporta dokuments, kas sniedz informāciju par preču nosūtīšanu, un tas darbojas kā:

- a) līgums starp transporta firmu un eksportētāju (vai pircēju ārzemēs); un
- b) apstiprinājums par transporta firmas saņemtām precēm, kas tādā veidā apliecina nosūtīšanas faktu.

3.17. Tomēr jūras kravas pavadzīme nav nododama citām personām un nepiešķir īpašuma tiesības. Ja to izmanto konosamenta vietā, transporta firma piegādā preces pavadzīmē norādītam saņēmējam, nepieprasot no tā pavadzīmes oriģināleksemplāru. (Konosamenta gadījumā transporta firma atdod preces tikai tam, kas izsniedz parakstītu oriģināla eksemplāru).

3.18. Salīdzinājumā ar konosamentu, pavadzīmes priekšrocība ir tā, ka var izvairīties no aizkavēšanās galapunkta ostā, nododot preces saņēmējam. Kā aprakstīts turpmāk, konosaments ir nepieciešams, lai eksportētājs noteiktā kārtībā varētu no pircēja saņemt maksājumus par piegādātām precēm. Tādā gadījumā aizkavēšanās, gaidot dokumentus ostā, ir neizbēgama neērtība. Bet, kad eksportētājs ārzemju pircējam uzticas un ir ar mieru atdot īpašumtiesību dokumentus pirms samaksas, jūras kravas pavadzīmei ir zināmas priekšrocības.

3.19. Tāpēc jūras kravu pavadzīmes ir lietderīgi izmantot, ja:

- a) eksportētājs sūta preces firmas filiālei ārzemēs;
- b) eksportētājs pārdod preces ar pēcapmaksas nosacījumu, kas nozīmē, ka eksportētājs ir gatavs nodot īpašumtiesības uz precēm un uzskatīt ārzemju pircēju par parastu kreditoru.

3.20. Lainera kravas pavadzīme ir jūras kravas pavadzīme preču nosūtīšanai ar regulāras satiksmes kuģi, kam ir rezervēta piestātne galapunktā.

Gaisa kravas pavadzīme (arī avio konsignācijas zīme vai gaisa kravas zīme)

3.21. Gaisa kravas pavadzīme ir pavadzīme precēm, ko transportē pa gaisu. Tāpat kā jūras kravas pavadzīme, tā ir pārvadāšanas kontrakts un apstiprinājums, kā aviosabiedrība ir uzņēmusies atbildību par precēm. Tā nav īpašumtiesību dokuments. Aviosabiedrība nodod preces saņēmējam galapunkta lidostā, neprasot no tā pavadzīmes oriģināleksemplāru.

- 3.22. Kravu nosūtīšana ar gaisa transportu ir ātra. Bet tas rada problēmas eksportētājam, kas vēlas saņemt samaksu, pirms tas pircējam nodod kontroli pār precēm. Lai apietu šo problēmu, eksportētājs (vai viņa banka) var, iepriekš vienojoties, nosūtīt preces korespondētājbankai piegādes valstī. Korespondētājbanka atdod preces vai dokumentus saskaņā ar dotajiem norādījumiem.

Ceļu konsignācijas zīme

- 3.23. Ceļu konsignācijas zīmi */road consignment note/* izdod preču pārvadātājam preču transportēšanai pa autoceļiem. Zīmē uzrādīts nosūtītāja un saņēmēja vārds un adrese, piegādes vieta, kā arī datums un vieta, kur pārvadātājs pārņem preces savā rīcībā. Šī zīme darbojas gan kā apstiprinājums par saņemšanu, gan kā piegādes zīme.
- 3.24. CMR */Convention Merchandises Routiers/* konsignācijas zīme ir starptautiski atzīts ceļu pārvadājumu dokuments Eiropas valstīs, kas ir šīs konvencijas dalībnieces. CMR zīme apliecina, ka preces tiek transportētas saskaņā ar CMR noteikumiem. (Aptuvenus CMR tulkojums no franču valodas varētu būt "Konvencija par preču starptautisko ceļu pārvadājumu kontraktiem")

Ceļu konsignācijas zīme, arī CMR zīme, nav nododama citām personām un līdz ar to nav īpašumtiesību dokuments. Preces piegādā zīmē norādītajam saņēmējam norādītajā vietā.

Konosaments vai kravas pavadzīme/ceļu konsignācijas zīme?

- 3.25. Izvēloties konosamentu vai kravas pavadzīmi, jāpievērš uzmanība tam, ka konosaments ir īpašumtiesību dokuments, bet kravas pavadzīme - nav.
- 3.26. Izmantojot gaisa kravas pavadzīmi, jūras kravas pavadzīmi vai ceļu konsignācijas zīmi, importētāja priekšrocība ir tā, ka šie dokumenti nav nododami citai personai, un tie norāda transporta firmai vai pārvadātājam saņēmēja vārdu un adresi. Tie nepiešķir īpašuma tiesības uz precēm, un saņēmējam nav jāuzrāda un jāiesniedz konosamenta oriģināleksemplārs, lai varētu pārņemt preces savā rīcībā.
- 3.27. Turpretī, ja preces nonāk galapunktā pirms konosamenta, importētājs tās nevar saņemt, kamēr viņš nav dabūjis nepieciešamos dokumentus.
- 3.28. Ja importētājam ir izdevīgāk izmantot kravas pavadzīmi, nevis konosamentu, tad eksportētājam ir otrādi. Tā kā kravas pavadzīme nav īpašumtiesību dokuments, eksportētājam nav iespējams izmantot īpašumtiesības uz precēm pēc to nosūtīšanas. Tāpēc risks, ka importētājs varētu nesamaksāt pēc preču saņemšanas, ir lielāks, ar ko eksportētājam atliek tikai samierināties. Ideālā gadījumā eksportētāja un pircēja starpā valda pilnīga uzticēšanās, lai, pat izmantojot kravas pavadzīmes, risks būtu minimāls.

Pārvedu vekseli, kravas pavadzīmes un kontrole pār precēm

- 3.29. Eksportētājs var nevēlēties nodot pircējam īpašuma tiesības uz precēm, iekams tas nav samaksājis vai akceptējis pārvedu vekseli preču cenas vērtībā.
- Ja izmanto konosamentu, tad, kā vēlāk redzēsīm, šo problēmu var apiet, nodrošinot, ka pircējs nesāņem konosamentu un līdz ar to īpašuma tiesības uz precēm, iekams tas nav samaksājis vai akceptējis pārvedu vekseli.
 - Lietojot kravas pavadzīmi, tas nav iespējams, jo kravas pavadzīme nav īpašuma tiesību dokuments. Ko tādā gadījumā var darīt eksportētājs, lai nepieļautu, ka pircējs iegūst preces, pirms to vēlas eksportētājs? Eksportētājs var griezties pēc palīdzības pie bankas. Banka var vienoties ar korespondētājbanku preču piegādes valstī, lai preces tiek nosūtītas šai bankai vai šai bankai pēc pieprasījuma. Tad kontrole pār precēm būs bankai, un tā neatdos tās pircējam, līdz pircējs nebūs samaksājis vai akceptējis pārvedu vekseli par tām.

Citi transporta dokumenti

- 3.30. Mēs aprakstījam tikai pašus svarīgākos transporta dokumentus. Kaut arī nav vērts raksturot visus dokumentus, vēl dažus būtu vērts pieminēt.
- Pasta apstiprinājums */post office receipt/* tiek izdots par precēm, ko nosūta pa pastu, un tas satur informāciju un apstiprinājumu par preču nosūtīšanu. Preces tiek tieši nosūtītas adresē norādītajai personai vai firmai.
 - Dzelzceļa konsignācijas zīmi */railway consignment note/* izmanto, ja preces nosūta pa dzelzceļu. Piegādes punktā dzelzceļa institūcijas nodod preces adresātam, kam ir jāpiesakās un jāpierāda sava personība. (Ārzemju pircēja kontroli pār precēm var apturēt, veicot tādas pašas pasākumus, kā gadījumā ar gaisa kravas pavadzīmi.)
 - Ceļu kravas pavadzīmi */road waybill/* izdod precēm, ko nosūta pa autoceļu uz (vai caur) Eiropas valstīm.
 - Eiropas Kopienā kravu transportēšanu veic, pamatojoties uz vienotu administratīvu dokumentu */single administrative document - SAD/*. Tas sastāv no astoņām daļām un vienlaicīgi kalpo kā muitas un transporta dokuments.

Komerčiāli dokumenti

- 3.31. Rēķini - faktūras ir galvenie komerciālie dokumenti. Ir trīs galvenie rēķinu - faktūru veidi.
- pro - forma rēķins - faktūra /pro - forma invoice/* ir eksportētāja piedāvātā cena potenciālajam pircējam ārzemēs. Šajā posmā vēl nav panākta vienošanās pirkt un pārdot preces. Šim rēķinam ir vairākas funkcijas:
 - pircējam ārzemēs var būt nepieciešamība iesniegt *pro - forma rēķinu -faktūru* savas valsts institūcijām, lai saņemtu importa licenci vai ārzemju valūtu preču pirksanai;
 - tas satur piedāvātās cenas un, iespējams, arī pārvadāšanas noteikumus;
 - tāpat to var izmantot, lai piedalītos konkursā par eksporta kontraktu;
 - to izmanto, kad eksportētājs pieprasa skaidru naudu ar pasta pārvedumu; kad pircējs samaksā saskaņā ar *pro - forma rēķinu*, eksportētājs nosūta preces un apstiprinājumu.
 - Komerkrēķins - faktūra /commercial invoice/* ir pieprasījums samaksāt par pārdotām precēm. Tajā uzrādītā informācija ietver:
 - preču aprakstu, daudzumu, vienības cenu un kopējo pārdošanas cenu;
 - piegādes noteikumus (piemēram, CIF Sidnejas konteineru termināls);
 - maksāšanas nosacījumus, piemēram, 60 dienas pēc rēķina - faktūras datuma.
 - Apstiprināts rēķins - faktūra /certified invoice/* ir komerkrēķins, kas papildus satur eksportētāja atzīmi par nosūtīto preču stāvokli vai to izcelsmes valsti. Pēc pircēja lūguma vai, lai apmierinātu pircēja valsts muitas institūciju vajadzības, tajā var iekļaut arī citas piezīmes.
 - Konsulārais rēķins - faktūra /consular invoice/* ir komerkrēķins, ko uz eksportētāja valstī iespiestas veidlapas sagatavo pircēja valsts konsulāts. Konsulāts to apzīmogo. Konsulārā rēķina nolūks ir palīdzēt pircēja valsts valdībai kontrolēt importu valstī (piemēram, lai novērstu preču dempingu). Konsulāros rēķinus izmanto eksportā uz valstīm, kas tos pieprasa.

Apdrošināšanas dokumenti

- 3.32. Ir trīs apdrošināšanas dokumentu pamatveidi.
- Apdrošināšanas vēstule* jeb pagaidu seguma zīme To izdod apdrošināšanas brokeris, paziņojot, ka tiek veikti pasākumi, lai izdotu apdrošināšanas polisi vai apliecību.
 - Apdrošināšanas apliecībā* ir aprakstītas nosūtītās preces un uzrādīta to vērtība un apdrošinātie riski (saīsinātā formā). To paraksta eksportētājs un apdrošināšanas sabiedrība. Ja eksportētāju uzņēmuma

apdrošināšanas polise paredz "atvērto apdrošināšanu" /*open cover*/ visai tās eksporta tirdzniecībai, nepieciešama tikai apdrošināšanas apliecība.

Kad eksportētājs no Loida vai citas apdrošināšanas sabiedrības iegādājas atvērto apdrošināšanu visai eksporta tirdzniecībai, eksportētājs katram atsevišķam sūtījumam sagatavo apdrošināšanas apliecību uz apdrošināšanas sabiedrības izsniegtas (un parakstītas) veidlapas.

Daudzās valstīs apdrošinājumaņēmējs nevar izvirzīt prasību apdrošinātājam, ja vienīgais pierādījums par apdrošināšanas līgumu ir apdrošināšanas apliecība. Tikai ar apdrošināšanas polises palīdzību var tiesiski pierādīt līguma esamību.

- c) *Apdrošināšanas polise* satur visu informāciju par apdrošinātiem riskiem un apliecina apdrošināšanas līguma esamību. Atvērtās apdrošināšanas polise nesatur sīkāku informāciju par katru atsevišķu sūtījumu.

Valsts institūciju pieprasītie dokumenti

3.33. Starptautiskajā tirdzniecībā atsevišķi dokumenti ir nepieciešami eksporta, importa vai tranzīta valsts tiesisko un citu procedūru izpildei. Tālāk minēti daži no šiem dokumentiem.

- a) Preču izcelsmes sertifikātu var pieprasīt importētājvalsts institūcijas, lai pārliecinātos, kur preces ražotas. Tas, piemēram, nepieciešams, ja eksportētājs vēlas panākt nodokļu atvieglojumus.
- b) Importētājvalsts institūcijas var arī pieprasīt veselības, kvalitātes un inspekcijas sertifikātu.
- c) "Melnā saraksta" sertifikāts apliecina, ka preču izcelsmes vieta nav kāda no "melnā saraksta" valstīm (arī, ka tās nav transportētas caur tām). Pie tām pieskaita valstis, ar kurām importētājvalsts ir pārtraukusi normālas tirdzniecības attiecības.
- d) Eksports uz Eiropas Kopienas valstīm notiek saskaņā ar EK noteikumiem. Eiropas Kopiena pamatojas uz brīvu preču apriti tās dalībvalstu starpā un:
 - i) Eiropas Kopienas Tranzīta sistēma paredz formas, kas piešķir tiesības importēt preces bez nodokļiem un eksportēt uz Eiropas brīvās tirdzniecības valstīm (EFTA) ar atvieglotiem tarifiem;
 - ii) Eiropas Kopienas vienotā lauksaimniecības politika nosaka, ka lauksaimniecības eksporta preces ir jādeklarē pirms nosūtīšanas.
- e) Kad preces eksportē uz valstīm, kurās nedarbojas EK noteikumi (un Tranzīta sistēma), bet kuras ir Muitas konvencijas dalībnieces, muitas formalitātes robežpunktos tiek vienkāršotas, ja preces transportē muitas apstiprinātos aizzīmogotos konteineros. Šo sistēmu sauc par TIR sertifikātu /*TIR Carnet*/ sistēmu (droši vien jums ir gadījies redzēt smagās konteineru automašīnas ar uzrakstu TIR).

Finansu dokumenti

3.34. Starptautiskajā tirdzniecībā izmanto divus finanšu dokumentus, kas nodrošina, ka pircējs izdara maksājumus:

- a) pēc kredīta perioda beigām; turklāt
- b) pircējs uzņemas tiesiskas saistības samaksāt.

Šie dokumenti ir pārvedu vekselis (*trata*) un vienkāršs vekselis

3.35. *Tratu* var definēt šādi:

- a) beznosacījuma rakstisks rīkojums, ko
- b) viena persona (*tratas izrakstītājs* jeb *trasants*) adresē
- c) otrai personai (*tratas apmaksātājam* jeb *trasātam*);
- d) to paraksta persona, kas to izsniedz (*trasants*)
- e) pieprasot, lai persona, kam tas adresēts (*trasāts*),
- f) samaksā;
- g) pēc pieprasījuma vai pēc noteikta laika;

- h) noteiktu naudas summu;
- i) noteiktai personai vai pēc noteiktas personas pieprasījuma, vai tratas uzrādītājam.

Sniedzam Lielbritānijā izmantojama pārvedu vekseļa paraugu ar definīcijā uzskaitītajām atsaucēm.

<i>No</i> 178/3	31st March	1984	<i>For</i> (h) £2 400
<i>At</i> g) 60 days' sight	a) f)	<i>Pay this First of Exchange</i>	
			<i>to the Order</i>
<i>of</i>	i) ourselves		
Two thousand four hundred pounds			
<i>Value</i>	in merchandise shipped to		<i>which place to Account</i>
Spain Invoice no. 12345			
<i>To</i>	c) Muchos Gracias SA		b) For and on behalf of
		e) Pueblo Lucia, Malaga Sellem Abroad plc	
			d) /signature/

- 3.36. Kad trasātam tiek adresēts termiņa vekselis, tam tas jāparaksta, apliecinot, ka viņš to ir akceptējis. Pēc akcepta trasāts kļūst par "akceptētāju".
- 3.37. Vekseli var izrakstīt sterliņu mārciņās vai citā valūtā atkarībā no pirkšanas - pārdošanas nosacījumiem starp eksportētāju un pircēju ārzemēs.
- 3.38. Dažreiz vienam kravas sūtījumam eksportētājs pircējam ārzemēs izraksta divas tratas, lai nodrošinātos pret vienas tratas pazūšanu tranzītā:
- a) uz vienas tratas būs rakstīts "Nomaksāt šo pirmo ratu, otra tā paša termiņa un datuma trata netiek nomaksāta";
 - b) uz otras tratas būs rakstīts "Nomaksāt šo otro ratu, pirmā tā paša termiņa un datuma trata paliek nenomaksāta".
- 3.39. Tratas var iedalīt divos veidos.
- a) Trata, kas nomaksājama pie uzrādīšanas */sight bill/*, ir jānomaksā tūlīt pēc uzrādīšanas.
 - b) Termiņa vekselis */term bill/* pirms nomaksāšanas piešķir vekseļa nomaksātājam kredīta periodu. Vekselis var paredzēt noteiktu termiņu vekseļa apmaksai un citu attiecīgo dokumentu uzrādīšanu. Šo periodu pirms vekseļa nomaksāšanas sauc par "tenoru" (*angļu val. - tenor*). Vekselis var būt nomaksājams viena, divu, vai trīs mēnešu laikā pēc preču nosūtīšanas datuma.
- Iepriekš sniegtais pārvedu vekseļa paraugs bija termiņa vekselis.
- 3.40. Vekselus var arī iedalīt:
- a) tirdzniecības vekselos, ko izraksta komercfirmām un ko akceptē komercfirmas;
 - b) banku vekselos, ko izraksta bankām un ko akceptē bankas. Šādiem vekseliem ir mazs vai vispār nekāds risks, un tos var diskontēt ar zemākajām likmēm;
 - c) draudzības vekselus bankas izmanto, lai finansētu atsevišķas firmas.

3.41. Vēl var izdalīt dokumentu un tīros vekselus */documentary and clean bills/*, kas aprakstīti nākamajā nodaļā.

3.42. Kārtojot maksājumus ar vekseliem, ir šādas priekšrocības.

- a) Tas ir ērts naudas iekasēšanas veids no pircējiem ārzemēs.
- b) Ja eksportētājs izmanto termiņa vekselus, tas var uzreiz iegūt finanses, negaidot kredīta perioda beigas (t.i., līdz vekseļa maksāšanas termiņam).
Finanses var iegūt ar vairākiem paņēmieniem, daži no kuriem ir aprakstīti nākamajā nodaļā.
Tai pašā laikā ārzemju pircējam tiek dots pilns kredīta periods pirms samaksāšanas.
- c) Pēc samaksāšanas ārzemju pircējs patur vekseli kā pierādījumu, un tas kalpo kā maksājuma čeks.
- d) Ja vekseli nenomaksā, vekseļa izrakstītājs to var izmantot, lai piedzītu maksājumus, ierosinot lietu vekseļa apmaksātāja valstī.
- e) Pircēja banka var minēt savu vārdu vekselī, lai norādītu, ka tā garantē maksājumu noteiktā termiņā. Eiropas kontinentālajā daļā šo procedūru sauc par vekseļu avalizēšanu vai *"par aval"* garantiju sniegšanu.

Vienkāršais vekselis

3.43. Vienkāršo vekseli var definēt šādi:

- a) beznosacījuma rakstisks solījums, ko
- b) viena persona (pircējs);
- c) iesniedz otrai personai (eksportētājam);
- d) to paraksta pircējs;
- e) apņēmoties samaksāt;
- f) pēc pieprasījuma vai noteiktā laikā nākotnē;
- g) noteiktu naudas summu;
- h) noteiktai personai vai pēc noteiktas personas pieprasījuma, vai uzrādītājam.

3.44. Šī definīcija ir ļoti līdzīga tratas definīcijai. Būtiska ir atšķirība, ka vienkāršo vekseli izraksta un paraksta persona (pircējs), kas apsola izdarīt maksājumus un nosūta personai (eksportētājam), kam pircējs ir parādā. Turpretī pārvedu vekseli izraksta eksportētājs un nosūta pircējam (kas to akceptē un atdod atpakaļ termiņa vekseli). Vienkāršais vekselis nedarbojas, iekams tas nav nogādāts maksājuma saņēmējam.

Kad pienāk maksāšanas laiks, vienkāršā vekseļa turētājs, eksportētājs vai kāda cita persona, kam tas ir nodots, iesniedz to apmaksāšanai.

1. uzdevums

- a) Īsumā aprakstiet dokumentus, ko izmanto preču pārvadājumos pa jūru, raksturojiet to atšķirības:
 - i) parastais jūras konosaments;
 - ii) īsās formas konosaments;
 - iii) lainera un jūras kravas pavadzīme;
 - iv) kombinētā transporta konosaments.
- b) Kādas ir pavadzīmes praktiskās priekšrocības salīdzinājumā ar konosamentu?
- c) Pieņemsim, ka eksportētājs nosūta preces ar lidmašīnu pircējam ārzemēs. Pārvadājuma dokuments ir gaisa kravas pavadzīme, bet eksportētājs nevēlas atdot preces pircējam, iekams tas nav akceptējis tratu. Kādā veidā eksportētājs var to panākt?

Atrisinājums

- a) Šie dokumenti un to atšķirības ir aprakstīti 12. nodaļā.
- b) Atbildes uz šo jautājumu var atrast 12. nodaļas 3.18 un 3.19 apakšpunktā.
- c) Skat. 12. nodaļas 3.22 apakšpunktu.

2. uzdevums

- a) Dodiet pilnus nosaukumus šādiem kontrakta noteikumiem: i) FAS; iii) FOB; iii) CFR; iv) CIF.
Kura no līguma pusēm (pārdevējs vai pircējs) ir katrā no šiem četriem gadījumiem atbildīga par:
 - i) apdrošināšanu;
 - ii) frakts izmaksām?
- b) Papildus parastajām prasībām, kam vēl jūs pievērstu uzmanību, lai pārliecinātos, ka tiek nodrošināta pārvadājuma noteikumu ievērošana, ja konosamentam būtu šādi nosacījumi:
 - i) FAS Lielbritānijas osta;
 - ii) FOB Sautemptonā;
 - iii) CFR Ņujorka;
 - iv) CIF Hamburga?
- c) Īsumā izskaidrojiet atšķirību starp lainera konosamentu un nomas līguma konosamentu.

Atrisinājums

- a) i) *Free Alongside Ship* (piegādāts līdz bortam);
- ii) *Free on Board* (piegādāts uz klāja);
- iii) *Cost and Freight* (izmaksas un frakts);
- iv) *Cost, Insurance and Freight* (izmaksas, apdrošināšana un frakts)

Tiek pieņemts, ka apdrošināšana un frakts attiecas uz pārvadājuma kuģošanas posmu.

Atbildīgs par

	<i>Apdrošināšanu</i>	<i>Transporta izdevumiem</i>
FAS	Pircējs	Pircējs
FOB	Pircējs	Pircējs
CFR	Pircējs	Pārdevējs
CIF	Pārdevējs	Pārdevējs

- b) Sk. 12. nodaļas 2. sadaļu. i) punktā "Lielbritānijas osta" nozīmē, ka pircējs var Lielbritānijā izvēlēties ostu, uz kurieni eksportētājam jānogādā preces nosūtīšanai ar kuģi uz ārzemēm; ii), iii) un iv) punktā preču iekraušanas vieta ir norādīta.
- c) Sk. 12. nodaļu 3.10 un 3.15 apakšpunktu. Nesajauciet lainera konosamentu ar lainera kravas pavadzīmi.

4. NOSLĒGUMS

- 4.1. Bankas var palīdzēt importētājiem un eksportētājiem:
- kopīgi apspriežot problēmas;
 - iepazīstinot ar kravu nosūtītājiem (ekspeditoriem) un potenciālajiem klientiem,
 - sniedzot ekonomiska rakstura informāciju un finansiālā stāvokļa pārskatus.
- 4.2. Vēl cita veida palīdzību eksportētājiem un importētājiem var sniegt Kredītu pārbaudes aģentūras un valsts ārējās tirdzniecības institūcijas.
- 4.3. Starptautiskās tirdzniecības kameras noteiktie tirdzniecības noteikumi *Incoterms*/ apkopo starptautiski pieņemto kravu nosūtīšanas noteikumu saīsinājumus. Jums ir jāapgūst šajā nodaļā aprakstītie noteikumi.
- 4.4. Ārzemju tirdzniecībā izmantotos dokumentus var klasificēt šādi:
- transporta;
 - komerciālie;
 - apdrošināšanas;
 - valsts;
 - finansu.

Paši svarīgākie dokumenti ir konosaments, komercrēķins - faktūra un pro - forma rēķins - faktūra, pārvedu vekselis jeb trata un vienkāršais vekselis.

PĀRBAUDIET SAVAS ZINĀŠANAS!

- Izskaidrojiet, kā veidā bankas dod ieteikuma vēstules eksportētājiem.
- Kādi trūkumi piemīt banku sniegtajiem finansiālā stāvokļa pārskatiem?
- Kāda ir atšķirība starp kravu nosūtītāju (ekspeditoru) un pārvadātāju?
- Kas ir *Incoterms*?
- Kādas ir importētāja priekšrocības, izmantojot jūras kravas pavadzīmi?
- Kas ir CMR konsignācijas zīme? Vai tā ir nododama citām personām?
- Kāda ir atšķirība starp pro - forma rēķinu - faktūru un komercrēķinu - faktūru?
- Definējiet, kas ir trata (pārvedu vekselis).
- Kas ir avalizēšana?

13. nodaļa

NORĒĶINU METODES

Šajā nodaļā ir aplūkotas šādas tēmas:

1. Risks un problēmas starptautiskajā tirdzniecībā
2. Pēcapmaksā
3. Dokumentārais inkaso
4. Dokumentārie akreditīvi

1. RISKS UN PROBLĒMAS STARPTAUTISKAJĀ TIRDZNICĪBĀ

1.1. Importējot un eksportējot preces, iespējami dažādi riski.

1.2. *Klients var nesamaksāt par saņemto kravu.*

Iespējams risks, ka pircējs ārzemēs var nesamaksāt eksportētājam par precēm. Pircējs var:

- a) atteikties pieņemt piegādātās preces vai atteikties nomaksāt vai akceptēt pārvedu vekseli;
- b) pārņemt preces savā īpašumā un vēlāk atteikties maksāt - piemēram, atteikties maksāt viņam piešķirtā kredītperioda beigās, ja darījums notiek ar pēcapmaksu, vai nenomaksāt iepriekš akceptētu pārvedu vekseli;
- c) atsaukt kontraktu pirms preču izsūtīšanas no eksportētājvalsts.

Tādā gadījumā eksportētāja preces:

- a) atrodas kādā ārvalstī, un viņam ar tām kaut kas jādara; vai
- b) eksportētājam nav ne preču, ne naudas par tām; vai
- c) eksportētāja preces atrodas eksportētāja valstī, un viņam kaut kas ar tām jāuzsāk.

1.3. *Eksportētājs var pārkāpt līguma noteikumus.*

Ja preču pircējs (importētājs) pērk preces bez iepriekšējas apskates, var gadīties, ka viņš maksā par precēm, kas īsti neatbilst specifikācijai vai kuras eksportētājs vispār nenosūta.

Šo risku var samazināt divējādi.

- a) No neatkarīgas institūcijas ir jāiegūst preču pārbaudes sertifikāts pirms to nosūtīšanas, piekrītot maksāt par precēm tikai pēc šī dokumenta (plus nosūtīšanas dokumentu utt.) uzrādīšanas. To var izdarīt vai nu ar dokumentārā inkaso vai dokumentārā akreditīva palīdzību. Pirmajā gadījumā pircējam pašam jāpārbauda dokumenti, otrajā gadījumā pārbaudi veic maksātāj-/akceptētāj-/izsniedzējbanka.
- b) Jāatsakās izdarīt avansētas iemaksas par lielām summām, kamēr eksportētāja banka vai banka pircēja valstī nav izsniegusi saistību zīmi vai garantiju (to eksportētāja vārdā kārtā eksportētāja banka).

1.4. *Ar valūtas maiņu saistītais risks neprasa plašus paskaidrojumus, bet jāatceras, ka:*

- a) ja eksporta preču rēķins- faktūra sastādīts eksportētāja valsts valūtā, tad valūtas maiņas risku uzņemas pircējs;
- b) ja eksporta preču rēķins- faktūra ir sastādīts pircēja valsts valūtā, valūtas maiņas risku uzņemas eksportētājs; eksportētājam vajadzētu apsvērt, vai šādu risku ir vērts uzņemties:
 - i) lielas konkurences tirgū; pircējs var izvēlēties citu piegādātāju, ja cenas ir noteiktas eksportētāja valsts valūtā, jo pircējs negrib sevi pakļaut valūtas maiņas riskam un vēlas maksāt savas valsts valūtā izteiktas cenas;
 - ii) ja eksportētājs cer uz atkārtotiem pasūtījumiem. Uzņemoties valūtas maiņas risku par visiem nākotnes darījumiem, nevis vienreizēju darījumu, eksportētāja tirdzniecības noteikumi var šķist pievilcīgāki pircējam ārzemēs.

1.5. *Eksportētājs var piedzīvot finansu līdzekļu trūkumu.*

Eksportētājam var rasties finansiālas grūtības, kad tas mēģina paplašināt ārējo tirdzniecību, un viņam ir jāpiešķir pircējam ilgāks kredīta periods. Ārējā tirdzniecībā izdevumu atmaksas laiks ir daudz ilgāks, nekā iekšējā tirdzniecībā, un eksportētājam nepieciešamas finanses apgrozāmā kapitāla papildināšanai.

No īstermiņa finansu trūkuma var izvairīties ar:

- a) overdrafta vai parasta nodrošināta aizņēmuma palīdzību; taču ja eksportētājs jau ir izsmēlis overdrafta iespējas un nevar piedāvāt citu nodrošinājumu aizņēmumam, banka var neturpināt viņa finansēšanu;
- b) ar aizņēmumu pret tirdzniecības vekseli; to var izdarīt dažādos veidos, piemēram, ar akcepta kredīta palīdzību;
- c) ar pārvedu vekseļa akceptēšanu vai nodošanu, ko var nokārtot ar dokumentārā akreditīva palīdzību sadarbībā ar ārzemju pircēju.

Vidēja laika posma finansiālas grūtības var nokārtot citādi, piemēram, ar aizdevumu ārzemju valūtā, ko kārtā eksportētāja banka ar Eirovalūtas tirgus starpniecību, līdz ar ko tiek iegūti līdzekļi investīcijām ārzemēs tajā valūtā, kurā sagaidāmi nākotnes ieņēmumi no šīm investīcijām.

1.6. *Preces var tikt sabojātas.*

Preces vienmēr ir pienācīgi jāapdrošina.

1.7. Tālāk aprakstīts, kā bankas var palīdzēt klientiem samazināt šos riskus.

2. PĒCAPMAKSA /OPEN ACCOUNT TRADING/

2.1. Pēcapmaksa ir pārdošana uz kredīta, kad eksportētājs nenodrošina to, ka pircējs nokārtos parādu noteiktā datumā. Tas ir tāpat, kā pārdot preces uz kredīta iekšējā tirgū, vienīgi pircējs un pārdevējs pārstāv dažādas valstis.

Piemēram, piegādātājs no Francijas var pārdot smaržu partiju mūsu valsts mazumtirdzniecības firmai un piešķirt tai 60 dienu kredītu. Piegādātājs nosūta smaržas, nosūtīšanas dokumentus un rēķinu. Pēc 60 dienām pircējs nomaksā parādu (piemēram, ar čeku, ko franču firma lūdz savai bankai iekasēt un tad pārsūtīt naudu uz Franciju. Atgūstot naudu tādā veidā, franču firma zaudē laiku).

- 2.2. Pēcapmaksā ir vienošanās starp eksportētāju un importētāju par to, ka:
- eksportētājs nosūta preces pircējam kopā ar nosūtīšanas dokumentiem; līdz ar to eksportētājs zaudē kontroli un tiesības uz precēm;
 - pircējs piekrīt samaksāt par precēm iepriekš noteiktā datumā (teiksim, vienu mēnesi pēc preču saņemšanas vai divus mēnešus pēc nosūtīšanas). Pircējs šajā laikā var rīkoties ar precēm pēc saviem ieskatiem, un tā ir normāla darījumu prakse, pērkot preces uz kredīta.
- 2.3. Pēcapmaksā eksportētājam nav īpaši drošs norēķinu veids, jo viņam ir pilnībā jāpaļaujas uz pircēju. Saprotams, kāpēc šī norēķinu metode visbiežāk tiek izmantota tad:
- kad pircējam un pārdevējam ir ilgstošas darījumu attiecības;
 - kad tirdzniecība starp valstīm ir relatīvi brīva no oficiālajiem ierobežojumiem. Tirdzniecība starp Eiropas Kopienas valstīm lielākoties notiek ar pēcapmaksas nosacījumiem. Regulāros darījumos riska pakāpe ir zemāka. Pēcapmaksas priekšrocība ir arī tā, ka bankas prasa tikai parasto pakalpojumu maksu, jo nekādi speciāli pakalpojumi netiek sniegti, procedūra ir vienkārša un viegli nokārtojama. Tomēr pie nopietniem trūkumiem pieskaitāms augstais risks un kontroles zudums pār precēm un naudas plūsmu.
- 2.4. Reizēm eksportētājs var dabūt avansa maksājumu par visu eksporta preču vai to daļas vērtību, ko, iespējams, apstiprina banka ar avansa maksājumu garantiju. Tas, saprotams, nav izdevīgi importētājam.

3. DOKUMENTĀRAIS INKASO

- 3.1. Bankas inkaso pakalpojumi ļauj eksportētājam iekasēt naudu no debitora citā valstī.
- Ārējā inkaso */outward collection/* gadījumā banka aņņemas iekasēt čekus, pārvedus vekseli vai vienkāršu vekseli no kādas personas ārzemēs, piemēram, eksportētāja vārdā no pircēja.
 - Iekšējā inkaso */inward collection/* gadījumā banka palīdz citai bankai ārzemēs iekasēt čekus, pārvedus vekseli vai vienkāršu vekseli no personas mūsu valstī, piemēram, palīdz iekasēt naudu no importētāja ārzemju piegādātāja uzdevumā.
- 3.2. Piemēram, Lielbritānijas Starptautiskā tirdzniecības kamera ir izstrādājusi standarta starptautiskos noteikumus, kas nosaka banku lomu un atbildību inkaso operācijās. Tie ir publicēti Starptautiskās tirdzniecības kameras izdevumā Nr. 322 - "Tipveida inkaso noteikumi" */Uniform Rules for Collections/*.

Inkaso definīcija

- 3.3. Perija banku vārdnīca */Perry's Dictionary of Banking/* inkaso definē šādi: "Bankas-inkasatora (klienta uzdevumā) veikta vekseļa, pārvedu vekseļa, čeka vai citu naudas dokumentu saņemšana, pārsūtīšana un iesniegšana apmaksai un iegūto līdzekļu ieskaitīšana klienta kontā".
- 3.4. Eksāmenam atcerieties to, ka:
- Inkaso ir saistīts ar dokumentu, nevis paša parāda saņemšanu. Bankas uzdevums nav nodrošināt, lai eksportētājam kārtīgi samaksā par ārzemju pircējam nosūtītām precēm. Bankas uzdevums ir nodrošināt, lai dokumenti tiek nosūtīti un iesniegti, un samaksātā nauda tiek ieskaitīta eksportētāja kontā.
 - Bankas ir atbildīgas par finanšu dokumentu savākšanu, neatkarīgi no dokumentētājā darījumā iekļautajām tirdzniecības operācijām.
- 3.5. Lai nokārtotu eksāmenu, vēl ir svarīgi atcerēties, ka inkaso ir norēķinu kārtības metode, kur
- eksportētājs veic pasākumus, lai ārvalsts pircējs viņam samaksātu, vai
 - importētājs veic pasākumus, lai samaksātu ārzemju piegādātājam.

Dokumentārais inkaso attiecas gan uz eksportu, gan importu, un abos gadījumos tiek piemēroti vieni un tie paši starptautiskie noteikumi.

- 3.6. Banka klientu uzdevumā veic divu veidu dokumentārā inkaso.
- a) *Finansu dokumentārais inkaso*: pārvedu vekseli, vienkāršie vekseli, čeki, maksājumu kvītis un citi naudas dokumenti. Lai gan šajā nodaļā galvenā uzmanība pievērsta pārvedu vekseliem un vienkāršajiem vekseliem, naudas dokumentārā inkaso definīcija ietver arī čekus, ar ko klienta uzdevumā darbojas bankas.
 - b) *Komercedokumentu inkaso*: rēķini - faktūras, kravu nosūtīšanas dokumenti, īpašumtiesību dokumenti un citi nefinansiāli dokumenti. Konosamenti vai kravu pavadzīmes, parasti arī rēķina - faktūras kopijas, apdrošināšanas polise vai apliecība, kā arī preču izcelsmes sertifikāts, kvalitātes sertifikāts u.c., ko eksportētājs iesniedz bankai, pieder pie komercedokumentiem. Bankas inkaso operācijas var arī nebūt saistītas ar komercedokumentiem.

Parastais inkaso un dokumentārais inkaso

- 3.7. Ir divu veidu inkaso. Inkaso orderī ir jānorāda, uz kādiem dokumentiem tas attiecas.
- a) *Parastais inkaso /clean collection/* ir finansu dokumentu saņemšana bez komercedokumentiem. Citiem vārdiem, šajā gadījumā bankas rīkojas tikai ar pārvedu vekseliem, vienkāršajiem vekseliem vai čekiem, (ko nomaksā ārzemju pircējs), nevis ar rēķiniem - faktūrām, konosamentiem vai kravas pavadzīmēm.
 - b) *Dokumentārais inkaso /documentary collection/* ir saistīts ar komercedokumentiem, t.i.:
 - i) finansu dokumenti kopā ar komercedokumentiem; vai
 - ii) tikai komercedokumenti bez finansu dokumentiem.
- 3.8. Dokumentārais inkaso starp komercedokumentiem būs ne tikai konosaments vai kravas pavadzīme, bet arī rēķins - faktūra, apdrošināšanas dokuments un, ļoti iespējams, arī citi dokumenti, kā, piemēram, preču izcelsmes sertifikāts vai trešās personas izsniegts preču pārbaudes sertifikāts.
- 3.9. Banka rīkojas ar finansu dokumentiem un, ja nepieciešams, ar komercedokumentiem, tikai pamatojoties uz saņemtajiem norādījumiem. Tā kā vienā inkaso operācijā ir iesaistītas divas vai pat vairākas bankas (vienu uz vietas, otru ārzemēs), šādus norādījumus var dot:
- a) eksportētājs pats;
 - b) cita banka eksportētāja uzdevumā.

Šos norādījumus sauc par inkaso orderi. Inkaso orderis norāda, vai bankai jāveic parastā vai dokumentārā inkaso operācijas.

Dokumentārais inkaso un kontrole pār precēm līdz vekseļa akceptēšanai vai apmaksai

- 3.10. Dokumentārā inkaso svarīga iezīme ir tā, ka, ja bankai ir doti norādījumi rīkoties ar komercedokumentiem, kas ietver konosamentu, eksportētājs saglabā kontroli par precēm, līdz ārzemju pircējs vai nu ir par tām samaksājis, vai akceptējis vekseli, jo:
- a) konosaments ir īpašuma tiesību dokuments; un
 - b) banka var paturēt pilnu parakstītu konosamenta oriģinālkomplektu, līdz ārzemju pircējs vai nu:

- i) samaksā par precēm, kas pienākušas galapunktā, bet kuras pircējs nevar pārņemt savā rīcībā bez konosamenta; vai
- ii) akceptē pārvedu vekseli un iesniedz to inkasator-/iesniedzējbankai; vai
- iii) izraksta vienkāršo vekseli.

Tādā veidā bankai ir tiesiski pierādāma kontrole pār īpašumtiesībām uz precēm. Tā nodos šīs tiesības pircējam, kad pēdējais izpildīs eksportētāja prasības.

- 3.11. Situācija ir atšķirīga, ja konosamentu vietā lieto kravas pavadzīmi (gaisa kravas pavadzīmi), jo tā nav īpašumtiesību dokuments. Tomēr eksportētājs var saglabāt kontroli pār precēm ar ārzemju bankas palīdzību, nosūtot preces bankai, t.i. uzrādot banku pircēja valstī kā preču saņēmēju. Tādā veidā ar ārzemju inkasatorbankas piekrišanu preces var nosūtīt uz piegādes vietu nodošanai šīs bankas rīcībā, kas atdos preces pircējam, kad tas par tām samaksās vai akceptēs eksportētāja izrakstītu pārvedu vekseli. (*Piezīme.* To vajadzētu darīt tikai tad, ja banka iepriekš piekritusi pieņemt preces!)
- 3.12. Ja ārvalsts pircējs neizpilda eksportētāja prasības un atsakās nomaksāt vai akceptēt vekseli, banka, ja tā kontrolē preces, var parūpēties par preču uzglabāšanu noliktavās un tad atdot vai pārsūtīt tās saskaņā ar eksportētāja norādījumiem.

Parastais inkaso

- 3.13. Kontroli pār precēm var saglabāt tikai ar dokumentārā inkaso palīdzību, jo šajā gadījumā bankas rīcībā ir komercdokumenti. Parastā inkaso gadījumā eksportētājs nosūta komercdokumentus tieši pircējam ārzemēs un nodod tam kontroli pār precēm, nepieprasot samaksu vai pārvedu vekseļa akceptu. Eksportētājam ir jābūt gatavam uzticēties pircējam. Tādā veidā tiek veikta pēcapmaksas tirdzniecība. Eksportētājs var lūgt banku saņemt ārzemju pircēja nosūtītu čeku vai pārvedu vekseli. Šāda operācija ir parastais inkaso.

Paplašināta inkaso definīcija

- 3.14. Tagad ir iespējams sniegt inkaso operāciju pilnu definīciju.

Inkaso operācijas nozīmē to, ka banka, saskaņā ar saņemtajiem norādījumiem, rīkojas ar finansu un/vai komercdokumentiem, lai:

- a) panāktu pārvedu vekseļa akceptu un/vai samaksu;
- b) piegādātu komercdokumentus pret akceptu un/vai samaksu; vai
- c) piegādātu dokumentus saskaņā ar citiem nosacījumiem.

Inkaso kā maksāšanas un finansējuma iegūšanas metode

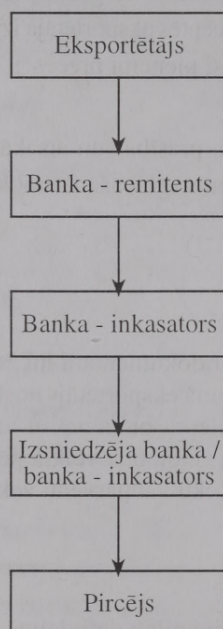
- 3.15. Inkaso vispirmām kārtām ir veids, kā nokārtot samaksu starptautiskajā tirdzniecībā. Eksportētājs izmanto banku (patiesībā, vairākas bankas), lai saņemtu samaksu no pircēja ārzemēs.

Bez tam inkaso var arī izmantot, lai banka nodrošinātu eksportētāju ar īstermiņa finansēm. Tā ir atsevišķa tēma, kas tiks apskatīta vēlāk. Tagad galvenā uzmanība tiks pievērsta pašam svarīgākajam naudas dokumentārā inkaso aspektam, t.i., maksāšanas metodei.

Inkaso iesaistītās puses

3.16. Inkaso ir iesaistīti:

- a) *Principāls jeb klients*, kas bankai uztic inkaso operācijas. Šajā kontekstā tas ir:
 - i) eksportētājs, kas uztic inkaso veikšanu savai bankai; vai
 - ii) ārzemju preču piegādātājs, kas uztic inkaso veikšanu kādai bankai savā valstī.
- b) *Banka-remitents* ir banka, kam klients ir uzticējis inkaso operāciju veikšanu. Piemēram, ja eksportētājs uztic inkaso savai bankai, tā būs banka-remitents.
- c) *Banka-inkasators* ir jebkura cita banka, kas līdz ar banku-remidentu ir iesaistīta inkaso ordera norādījumu izpildē. Iepriekš minētajā piemērā tā ir ārzemju banka, kurai banka-remitents nosūta inkaso orderi.
- d) *Izsniedzēja - banka* ir banka-inkasators, kas izsniedz inkaso orderi maksātājam.

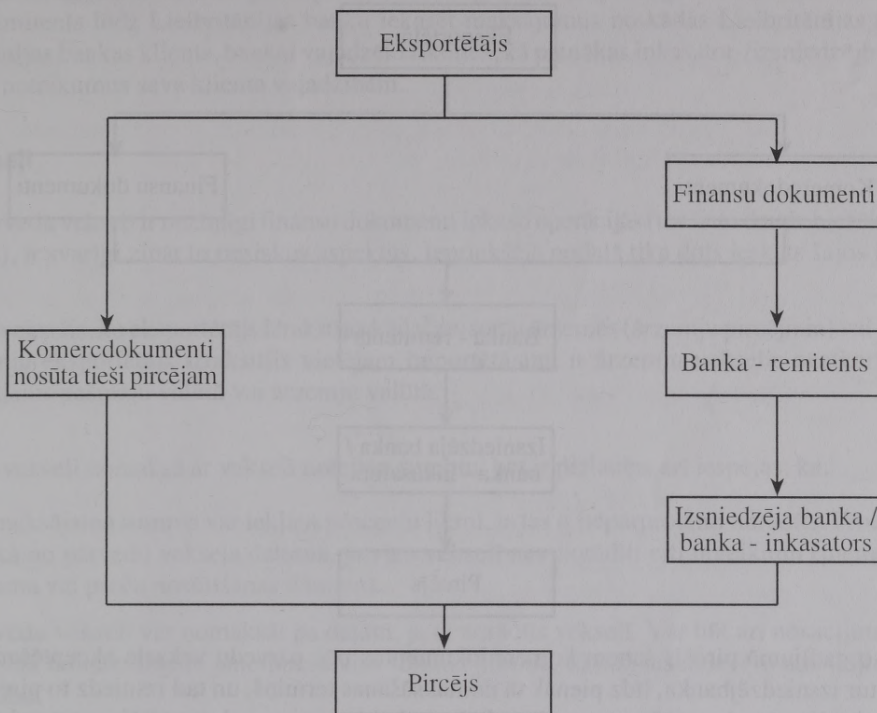
3.17. Visām inkaso procesā iesaistītajām pusēm jāpilda inkaso noteikumi (ja vien nav īpaša vienošanās par pretējo vai arī saistoši vietējie likumi, kas liedz to darīt).

Parastais inkaso: dokumentu aprīte

3.18. Parastā inkaso gadījumā eksportētājs nosūta komercdokumentus tieši pircējam ārzemēs. Bankai-remitentam vajag nokārtot:

- a) pārvedu vekseļa nomaksāšanu pie uzrādīšanas vai arī vienkārša vekseļa vai čeka nomaksāšanu; vai
- b) termiņa vekseļa akceptu. Pēc tam banka saņem norādījumus nokārtot vekseļa apmaksu, kad pienācis maksājuma termiņš.

Parastais inkaso

3.19. Vienīgā priekšrocība, izmantojot pārvedu vekseli čeka vietā parastā inkaso operācijās, ir tā, ka bankas piedādīts vekselis pamudina pircēju maksāt. Eksportētājam ir grūti ietekmēt pircēju, ja viņš gaida, kamēr pircējs pats uzsāks maksājumus, nosūtot čeku vai vienkāršo vekseli. Pārvedu vekseli izraksta eksportētājs, un līdz ar to viņš pats var ierosināt, lai pircējs izdara maksājumus, un piesaista banku, lai panāktu vekseļa akceptu vai apmaksu.

Dokumentārais inkaso: D/P un D/A

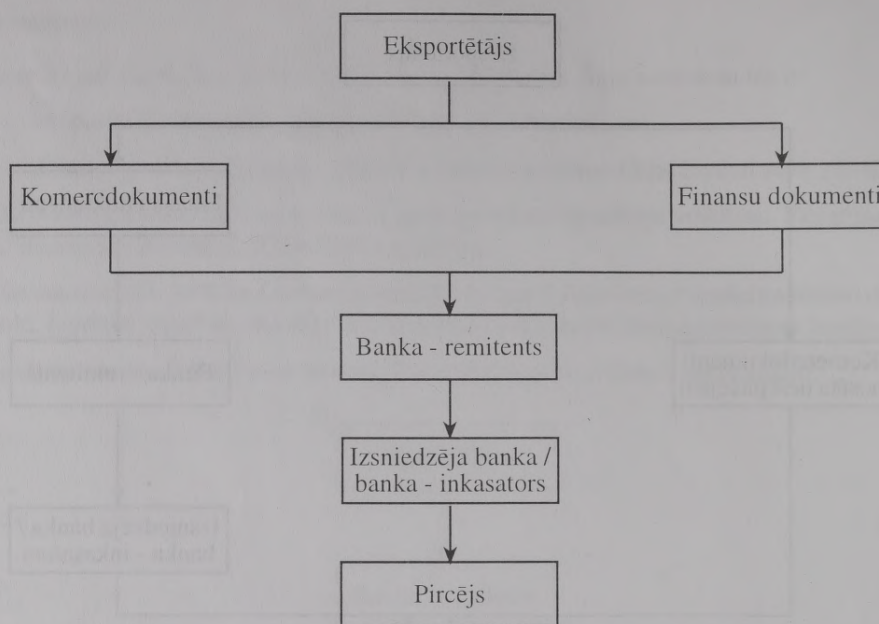
3.20. Dokumentārā inkaso gadījumā bankai var tikt doti norādījumi izsniegt pircējam komercdokumentus tikai pret samaksu par precēm. Šādu inkaso veidu sauc par D/P - dokumenti pret samaksu /documents against payment/.

Kad pārvedu vekseli izmanto kā finansu dokumentu, tas ir vai nu a) vekselis, kas apmaksājams pie uzrādīšanas, vai b) termiņa vekselis, kas iepriekš ir akceptēts un tagad pienācis tā nomaksāšanas datums. Īpašumtiesību dokumentus var arī nenodot pirms termiņa vekseļa nomaksāšanas, it īpaši tirdzniecībā ar Tālajiem Austrumiem.

3.21. Dokumentārā inkaso gadījumā bankai var dot norādījumus atdot pircējam komercdokumentus tikai pret tūlītēju eksportētāja izrakstītā pārvedu vekseļa akceptu. Šādu maksāšanas formu sauc par D/A - dokumenti pret akceptu /documents against acceptance/. Vekselis šajā gadījumā ir termiņa vekselis.

3.22. Pārvedu vekseli, ko papildina preču īpašuma tiesību dokumenti, sauc par 'dokumentāro vekseli'.

Dokumentārais inkaso

3.23. D/A inkaso gadījumā pircējs saņem komercdokumentus pēc pārvedu vekseļa akceptēšanas. Šo pārvedu vekseli patur izsniedzējbanka, līdz pienāk tā nomaksāšanas termiņš, un tad izsniedz to pircējam apmaksai. Pārvedu vekselis pēc akceptēšanas nav jānodod atpakaļ bankai vai eksportētājam un tad vēlreiz jānosūta inkasatorbankai.

3.24. Piemēri

- a) D/P ar uzrādīšanu pēc 30 dienām nozīmē, ka:
- i) maksājumi jāveic 30 dienas pēc dokumentu izsniegšanas pircējam;
 - ii) pārvedu vekselis jāizsniedz pircējam akceptēšanai, tiklīdz saņemti dokumenti no bankas-remitenta;
 - iii) ar darījumu saistītie dokumenti netiek nodoti pircējam ātrāk kā pēc 30 dienām, kad pienāk vekseļa nomaksāšanas laiks.

(Ja pircējs grib dabūt dokumentus agrāk, piemēram, lai iegūtu īpašumtiesību dokumentus tad, kad preces ir pienākušas pircēja valstī, viņš to var izdarīt, apmaksājot vekseli pirms termiņa.)

- b) D/A ar uzrādīšanu pēc 60 dienām nozīmē, ka
- i) pārvedu vekselis ir jāizsniedz pircējam akceptēšanai, tiklīdz saņemti dokumenti no bankas-remitenta;
 - ii) kad pircējs akceptē pārvedu vekseli, izsniedzēj- / inkasatorbanka atdod pircējam pārējos dokumentus (ieskaitot īpašuma tiesību dokumentus, ja tie paredzēti inkaso operācijā);
 - iii) Pārvedu vekselis jāapmaksā 60 dienas pēc akcepta. Izsniedzēj-/inkasatorbanka patur vekseli un pieprasa maksājumu ne vēlāk par šo datumu.
- c) Nav būtiskas atšķirības starp D/P ar uzrādīšanu pēc 30 dienām un D/A ar uzrādīšanu pēc 30 dienām, ja vien inkaso dokumenti neietver īpašuma tiesību dokumentus, t.i., konosamentu.

Iekšējā un ārējā inkaso operācijas

3.25. Ārējā inkaso gadījumā banka darbojas kā remitents, un tai ir jānodrošina maksājuma iekasēšana no ārzemēm klienta vārdā. Banka-remitents sagaida, ka inkasator-/izsniedzējbanka ārzemēs palīdzēs iegūt maksājumus, izpildot inkaso operācijas paredzētā kārtībā.

3.26. Iekšējo inkaso operāciju gadījumā banku lūdz darboties kā inkasator-/izsniedzējbanku citas valsts bankas-remitenta vārdā. Uz to attiecas jau iepriekš minētā 'paredzētā operāciju kārtība'. Piemēram, ja Austrālijas banka-remitents lūdz Lielbritānijas banku iekasēt maksājumus no kādas Lielbritānijas firmas, kas ir šīs Lielbritānijas bankas klients, bankai vajadzētu rīkoties, kā pienākas inkasator-/izsniedzējbankai, nemēģinot pielāgot noteikumus sava klienta vajadzībām.

Pārvedu vekseli

3.27. Tā kā pārvedu vekseli ir nozīmīgi finanšu dokumenti inkaso operācijās (tos lieto daudz biežāk, nekā vienkāršos vekselus), ir svarīgi zināt to tiesiskos aspektus. Iepriekšējā nodaļā tika dots ieskats šajos jautājumos.

3.28. Pārvedu vekselis, ko eksportētājs izrakstījis kādai personai ārzemēs (ārzemju pircējiem) vai pārvedu vekselis, ko ārzemju eksportētājs izrakstījis vietējam importētājam, ir ārzemju vekselis neatkarīgi no tā, vai tas apmaksājams pašmāju valūtā vai ārzemju valūtā.

3.29. Pārvedu vekseli nomaksā ar vekseli noteiktu summu, bet ir pieļautas arī iespējas, ka:

- a) Nomaksājamā summa var iekļaut procentu likmi, ja tas ir nepārprotami norādīts. Procentu likme stājas spēkā no pārvedu vekseļa datuma, ja vien vekselī nav norādīti citi noteikumi (piemēram, no akcepta datuma vai preču nosūtīšanas datuma).
- b) Pārvedu vekseli var nomaksāt pa daļām, ja tā norādīts vekselī. Var būt arī nosacījumi, kas paredz, ka vekseļa nomaksātājam jānomaksā visa summa pilnībā, tiklīdz tas neievēro atsevišķu daļu nomaksas kārtību.
- c) Pārvedu vekseli var nomaksāt:
 - i) pēc noteikta valūtas kursa (piemēram, pēc kursa pārvedu vekseļa izrakstīšanas dienā);
 - ii) pēc pārvedu vekseli paredzētā valūtas kursa.

3.30. Pārvedu vekseļa nomaksātājs (trasāts) akceptē termiņa vekseli, tādējādi dodot savu piekrišanu. Viņam uz pārvedu vekseļa jānorāda, ka viņš to ir akceptējis un šis pārvedu vekselis ir jāparaksta. (Būtībā akceptam pietiek ar parakstu.)

Pārvedu vekseļa protestēšana

3.31. Pārvedu vekseli var noraidīt:

- a) nesamaksājot pie uzrādīšanas;
- b) neakceptējot.

Vekseļa izrakstītājs var norādīt personas vārdu, pie kuras griezties, ja vekseli noraida. Vekseļa turētājam ir iespēja atrisināt problēmas ar šīs personas palīdzību. Angliski šo personu sauc par "*referee in case of need*" vai vienkārši "*case of need*" (persona, pie kuras griezties nepieciešamības gadījumā).

3.32. Ja (ārzemju) vekselis noraidīts, to neakceptējot, tas ir jāprotestē par neakceptēšanu; ja vekselis ir noraidīts, to nesamaksājot, tas jāprotestē par nesamaksāšanu.

3.33. Dažās valstīs nav nekādu likumu par noraidītu vekseļu protestēšanu, bet citās valstīs vekseļu protestēšana nav obligāta. Kas notiek, ja vekselis netiek protestēts par neakceptēšanu vai nemaksāšanu?

3.34. Ja vekselis netiek protestēts par neakceptēšanu vai nesamaksāšanu (iespējams, tāpēc, ka inkasator/izsniedzējbanka, kas rīkojas ārzemju piegādātāja vārdā, darbojas pārāk lēni), ārzemju piegādātājs zaudē tiesības iesūdzēt pircēju tiesā par vekseļa neakceptēšanu vai nesamaksāšanu.

- 3.35. Ārzemju piegādātājam paliek iespēja iesūdzēt pircēju par nemaksāšanu uz līguma pamata, t.i., par tirdzniecības parāda, nevīs vekseļa neapmaksāšanu. (Tas nav apmierinošs risinājums, jo pircējs aizstāvēsies, apgalvojot, ka preces neatbilst specifikācijai, u.tml. Ja pircēju iesūdz par vekseļa neakceptēšanu vai nemaksāšanu, tādu aizstāvības argumentu nebūs.)
- 3.36. Bankas parasti protestē vekselus par neapmaksāšanu, ja vien netiek doti pretēji norādījumi. Vismaz tām to vajadzētu darīt, ja tās vēlas kārtīgi veikt savu darbu.

Protestēšanas kārtība

- 3.37. Inkasator-/izsniedzējbanka lūdz vietējo juristu (notāru) apmeklēt personu, kam jānomaksā vekselis, lai pieprasītu vekseļa akceptu vai nomaksāšanu. Ja vekseļa nomaksātājs atsakās to darīt, atsacīšanās iemesli tiek fiksēti oficiālā protesta aktā. Noraidīta vekseļa protestēšana nodrošina eksportētājam "stiprāku" apsūdzību, kad tas cenšas panākt samaksu no vekseļa apmaksātāja.
- 3.38. Vekseļa apmaksātājs var noraidīt vekseli pamatotu iemeslu dēļ (piemēram, eksportētājs nav izpildījis kontrakta noteikumus), bet vekseļa protestēšanas fakts var viegli sabojāt vekseļa maksātāja finansiālo reputāciju, un tas labāk izvairīsies no protestēšanas apgrūtinājumiem. Tai pašā laikā vekseļa protestēšana nedod garantijas, ka eksportētājs galu galā saņems samaksu. (Ārzemju pircējam var būt pamatoti iemesli atteikties maksāt, turklāt viņam var trūkt naudas!)

Inkasatorbankas garantijas pārvedu vekseliem

- 3.39. Iekšējā inkaso gadījumā bankai var lūgt garantēt pārvedu vekseļa apmaksu. Piemēram, Singapūras piegādātājs, kas nosūta preces pircējam Lielbritānijā, var lūgt pircēja banku garantēt pārvedu vekseļa apmaksu, teiksim, ar nosacījumu D/A pēc 60 dienām ar uzrādīšanu.
- 3.40. Ja banka piekrīt, tā garantē vekseli, to indosējot. Veicot indosamentu, banka kļūst par vekseļa dalībnieci. Tādā veidā izsniedzēj-/inkasatorbanka apsola bankai-remitentam un bankas-remitenta klientam, ka vekselis tiks samaksāts termiņā.
- 3.41. Ja banka nevēlas garantēt vekseli, tai nevajadzētu uzņemties attiecīgo inkaso operāciju. Pats par sevi saprotams, ka banka negarantēs vekseli, ja to neapmierina klienta finansiālais stāvoklis un inkaso nosacījumi, kam klients ir piekritis.

Inkaso: priekšrocības un trūkumi

- 3.42. Starptautiskā tirdzniecībā dokumentārais inkaso nodrošina maksāšanas metodi, kas ir kompromiss starp:
- avansa maksājumu, kad pircējam jāuzticas eksportētājam; un
 - pēcapmaksu, kad eksportētājam jāuzticas pircējam, ka tas samaksās par viņam nosūtītām precēm.

Kā kompromisa variants, dokumentārais inkaso nav ideāls risinājums ne eksportētājam, ne importētājam, bet daudzos gadījumos tas tomēr apmierina gan eksportētāja, gan importētāja vajadzības.

- 3.43. Eksportētāja priekšrocības:
- izsniedzējbankai ir augstāks statuss vai ietekme attiecībā uz ārzemju pircēju, un tā spēj vieglāk iegūt maksājumu no vekseļa apmaksātāja;
 - izmantojot pārvedu vekseli, eksportētājs var nekavējoties iegūt finanses, nododot vekseli vai saņemot bankas avansu pret vekseli kā nodrošinājumu;
 - inkaso operācijas ir lētākas par dokumentāro akreditīvu;

- d) dokumentārā inkaso gadījumā eksportētājs patur kontroli pār precēm, kamēr pircējs akceptē viņam izrakstīto veicot vekseli (D/A) vai nomaksā vekseli (D/P);
- e) pēc akcepta pārvedu vekselis kļūst saistošs vekseļa apmaksātājam. Vienkāršais vekselis kļūst saistošs, kad tas izdots un piegādāts. Tādā veidā pārvedu vekseli un vienkāršie vekseli dod eksportētājam zināmu drošību un tai pašā laikā piešķir pircējam kredītpериодu.

3.44. Importētāja priekšrocības:

- a) parastā inkaso gadījumā pircējs pārņem preces pirms samaksas par tām;
- b) dokumentārā inkaso gadījumā pircējs var vienoties ar trešo personu par preču pārbaudi pirms nosūtīšanas. Tādā veidā pirms pārvedu vekseļa akcepta vai apmaksas viens no inkaso komercdokumentiem ir trešās personas izdots sertifikāts. (Kaut gan D/P inkaso operāciju gadījumā pircējs var saņemt maksājuma pieprasījumu pirms preču nonākšanas viņa valstī);
- c) termiņa vekselis (D/A inkaso operācijās) nodrošina pircējam kredītpериодu;

3.45. No eksportētāja viedokļa inkaso operācijām ir šādi trūkumi:

- a) dokumentārais inkaso saistīts ar risku, jo pircējs ārzemēs var atteikties apmaksāt vai akceptēt vekseli pēc dokumentu saņemšanas. Eksportētājam jāizšķiras, vai preces pamest, uzglabāt noliktavā vai pārsūtīt. "Jāatceras arī tas, ka ļoti bieži eksportētājam nav īpašumtiesību dokumentu tad, kad preces jānosūta ar gaisu, ceļa vai dzelzceļa transportu un kad īpašumtiesību dokumenti netiek izdoti eksportētāja labā / *Banking World, 1985 g. maijs*. D/A inkaso gadījumā eksportētājam var būt īpašumtiesību dokumenti uz precēm, bet viņam jālūdz bankai ārzemēs vai aģentam veikt pasākumus, lai tie eksportētāja vārdā aizsargātu šīs preces;
- b) dokumentu nosūtīšanai un savākšanai jāpatērē daudz laika, un eksportētājam ilgi jāgaida sava nauda. Dažās valstīs dokumentus neizsniedz akceptam vai apmaksai, iekams preces nav nonākušas šajā valstī. Tas var radīt papildu aizkavēšanos;
- c) ja rodas aizkavēšanās vai citas grūtības (preces jāuzglabā galapunktā ostas noliktavās, līdz tās saņem pircējs), izmaksas sedz eksportētājs;
- d) gadījumos ar termiņa vekseliem eksportētājs piešķir kredītpериодu un viņam ir jāfinansē apgrozāmais kapitāls (debitori). Finanses var iegūt no bankas pret inkaso (avansā vai nododot vekseli), bet tas eksportētājam rada liekas izmaksas.

3.46. No importētāja viedokļa inkaso operāciju trūkums ir tas, ka pret viņu var celt prasību, ja tas neizpilda saistības attiecībā uz akceptētu vekseli (neatkarīgi no preču stāvokļa). Pie tam atteikšanās akceptēt vai apmaksāt vekseli var novest pie protesta par neakceptēšanu vai nemaksāšanu, kas var kaitēt importētāja finansiālajai reputācijai.

3.47. Kaut arī tā ir lēna maksājumu metode, dokumentārais inkaso, salīdzinājumā ar parasto inkaso tomēr var palīdzēt paātrināt samaksas nosūtīšanu eksportētājam. Tam ir vairāki cēloņi.

- a) Izsniedzējbanka nodrošina, ka pircējam dokumenti tiek izsniegti tikai pēc akcepta vai apmaksas. Tādā veidā pircējam ir jāakceptē vai jānomaksā pārvedu vekselis pirms dokumentu iegūšanas (kas bieži vien ietver arī īpašumtiesību dokumentus). Tas palīdz paātrināt pircēja rīcību.
- b) Izsniedzējbanka ir uzņēmusies saistības izsniegt dokumentus bez kavēšanās un izsniegt akceptētu vekseli apmaksai ne vēlāk par maksājuma termiņa notecēšanas datumu.
- c) Kad maksājums ir saņemts, to var nosūtīt (ja tā norādīts inkaso orderī) pa telegrāfu, tā vēl vairāk samazinot laika patēriņu.

1. uzdevums

Jūsu klients iegādājas preces no pārdevēja Tālajos Austrumos. Pārdevēja Londonas pārstāvji *Tom Jones & Company*, kas darbojas kā konsultanti un kam nav pilnvaru darboties pārdevēja vārdā, jūsu klientam izvirza šādus noteikumus:

D/P ar uzrādīšanu pēc 30 dienām

D/A ar uzrādīšanu pēc 90 dienām plus 10 % likme (bankas garantijas)

- a) Paskaidrojiet šos noteikumus un to, kā tie darbojas.
- b) Ko jūs darītu, ja pēc maksājuma termiņa notecēšanas pārvedu vekselis, kas tiek izmantots šajā inkaso operācijā, tiek iesniegts apmaksai, un jūsu klients lūdz nomaksāt tikai pamatsummu bez procentiem, jo viņš nav apmierināts ar preču stāvokli?

Atrisinājums

- a) i) D/P ar uzrādīšanu pēc 30 dienām (dokumentārais inkaso) nozīmē, ka maksājums jāveic 30 dienas pēc dokumentu piedāvāšanas pārvedu vekseļa apmaksātājam. Pēc dokumentu saņemšanas no bankas-remitenta, izsniedzējbanka piedāvā pārvedu vekseli pircējam akceptēšanai. Vekseļa apmaksātājam atdod dokumentus tikai pēc maksājumu nokārtošanas t. i., 30 dienu laikā pēc akcepta.

(Ja preces pienāk galapunktā pirms pārvedu vekselā nomaksas termiņa notecēšanas, pircējs var nomaksāt pārvedu vekseli pirms termiņa, lai drīzāk iegūtu preces).
- ii) D/A ar uzrādīšanu pēc 90 dienām plus 10 % (bankas garantija) nozīmē, ka maksājums jāveic 90 dienās pēc dokumentu piedāvāšanas pārvedu vekseļa apmaksātājam. Dokumentus atdod pret bankas garantētu pārvedu vekseļa akceptu. (Banka garantē, ka tiks nomaksāts pircēja akceptēts pārvedu vekselis).

Procentus skaita no pārvedu vekseļa akceptēšanas datuma un iekasē, kad pienāk pārvedu vekseļa samaksas termiņš.
- b) Pircējam vajadzētu ieteikt nomaksāt visu summu, ieskaitot procentus, jo banka ir garantējusi pilnu maksājuma summu. Ja klientam ir pretenzijas pret precēm, viņam jāvērsas pret eksportētāju citādā veidā.

4. DOKUMENTĀRIE AKREDITĪVI

- 4.1 . Starptautiskajā tirdzniecībā eksportētājs un ārzemju pircējs savā starpā var vienoties par samaksas termiņu, kas var būt jebkurš datums starp pirkšanas - pārdošanas līguma noslēgšanas dienu un preču piegādes pircējam datumu.

No eksportētāja viedokļa iepriekšēja samaksa ir visdrošākā, bet pēcapmaksā ir visnedrošākā maksājumu metode.

- a) parastais inkaso eksportētājam ir diezgan nedrošs, bet šī maksājumu metode eksportētājam vismaz palīdz ar bankas-remitenta un izsniedzējbankas "autoritāti";

- b) pārdevējs var justies drošāk dokumentārā inkaso gadījumā, kas tai pašā laikā pircējam sniedz zināmus pierādījumus par preču izsūtīšanu (komercdokumentu uzrādīšana pirms pārvedu vekseļa apmaksas vai akcepta). Bet, lai arī dokumentārais inkaso sniedz eksportētājiem noteiktu drošību:
- i) samaksa joprojām atkarīga no tā, vai ārzemju pircējs nenoraidīs pārvedu vekseli vai vienkāršo vekseli; un
 - ii) banka negarantē samaksu eksportētājam.
- 4.2. Drošāka metode maksājumu nodrošināšanai (un, ja nepieciešams, tūlītējas samaksas nodrošināšanai) ir dokumentārais akreditīvs, ko pēc pircēja lūguma izdod pircēja banka. Akreditīvs ir kondicionāla samaksas garantija no bankas pusēs. Garantijas ir atkarīgas no tā, vai eksportētājs izpilda noteiktas prasības (piemēram, izsūta preces noteiktā datumā), kuru izpildi banka pārbauda.
- 4.3. Starptautiskajā tirdzniecībā dokumentārais akreditīvs */documentary credit/* eksportētājam nodrošina drošu (bezrisku) maksājumu metodi ar nosacījumu, ka eksportētājs ievēro paredzētos nosacījumus. Tas ir svarīgākais dokumentārā akreditīva aspekts.
- 4.4. Tai pašā laikā dokumentārais akreditīvs ir apgrozāmā kapitāla īstermiņa finansējuma iegūšanas metode no bankas, jo banka var piekrist diskontēt vai nodot pārvedu vekseli un tādā veidā:
- a) eksportētājs nekavējoties iegūst viņam pienākošos samaksu, negaidot pircējam piešķirtā kredītparoda beigas;
 - b) pircējs iegūst kredītparodu, pirms viņam ir jāveic maksājums par precēm.
- Finansu iegūšanas metode (akceptējot vai nododot noteiktam apmaksātājam - bankai vai pircējam - izrakstītus pārvedu vekselus) ir aprakstīta paša akreditīva nosacījumos.
- 4.5. Kaut arī nav viegli izšķirt šos divus dokumentārā akreditīva aspektus, vajadzētu izprast tā divējādās funkcijas:
- a) maksājuma metode; un
 - b) apgrozāmā kapitāla finansējuma iegūšanas metode.

Dokumentārie akreditīvi: darbības shēma

- 4.6. *1. solis.* Pircējs (ārzemju pircējs vai vietējais importētājs) un pārdevējs (vietējais eksportētājs vai ārzemju piegādātājs) vispirms vienojas par pirkšanas - pārdošanas līgumu, kas paredz maksājumu kārtošānu ar dokumentāro akreditīvu.
- 4.7. *2. solis.* Pircējs lūdz banku savā valstī izdot akreditīvu eksportētāja labā. Banku, kas izsniedz akreditīvu, sauc par banku-emitentu, pircēju - par pretendentu uz kredītu un eksportētāju par beneficiāru (saņēmēju).
- 4.8. *3. solis.* Banka piekrīt izdot akreditīvu eksportētāja labā. Banka-emitents, izdodot akreditīvu, garantē samaksu beneficiāram, t.i., eksportētājam, ja tas izpilda zināmus noteikumus.
- 4.9. *4. solis.* Banka-emitents lūdz banku eksportētāja valstī avizēt akreditīvu eksportētājam. Šo banku sauc par avizējošo banku. Avizējošā banka piekrīt rīkoties ar akreditīvu (saskaņā ar vienošanos ar banku-emitentu), bet tā pati neuzņemas saistības garantēt samaksu eksportētājam. Tā ir banka-emitents, kas sniedz kondicionālas garantijas savā akreditīvā.
- 4.10. Banka-emitents var pieprasīt, lai avizējošā banka (eksportētāja valstī) akreditīvam pievieno savu apstiprinājumu, kas nozīmā, ka avizējošā banka pievieno savas kondicionālās samaksas garantijas papildus bankas-emitenta iepriekš dotajām garantijām.

Ja banka tiešām apstiprina akreditīvu, tad to sauc par apstiprinātājbanku (vai avizējošo/apstiprinātājbanku). Tāpat apstiprinātam akreditīvam ir divu banku kondicionālas garantijas; parasti viena no bankām atrodas eksportētāja valstī (apstiprinātājbanka), bet otra - pircēja valstī (banka-emitents).

- 4.11. Akreditīva izdošanas izmaksas parasti sedz pircējs, bet viņš var arī pārliecināt eksportētāju, lai tas sedz visas vai daļu no izmaksām. Kas maksā un ko maksā, ir atkarīgs no pušu relatīvās kaulētās spējas.
- 4.12. *5. solis.* Pēc preču nosūtīšanas eksportētājam ir jāiesniedz akreditīvā minētajā bankā (iespējams, avizējošajā bankā) noteikti dokumenti, norādot, ka tie tiek iesniegti saskaņā ar akreditīvu. Šie dokumenti ir sīkāk aprakstīti akreditīvā, bet tie noteikti ietver transporta dokumentus (piemēram, konosamentu), rēķinu - faktūru kopijas un, ja par apdrošināšanu maksā eksportētājs, apdrošināšanas apliecību vai polisi. Tā kā akreditīvs paredz, ka bankas garantijas ir atkarīgas no šo dokumentu iesniegšanas, tiek lietots termins "dokumentārais akreditīvs", lai raksturotu šo sistēmu.
- 4.13. Dokumentārais akreditīvs var paredzēt, lai eksportētājs kopā ar citiem dokumentiem iesniedz pārvedu vekseli. Eksportētājs izraksta pārvedu vekseli:
- bankai-emitentam;
 - pircējam vai
 - citai akreditīvā minētai bankai.
- 4.14. Eksportētājs var būt ieinteresēts, lai akreditīvs paredzētu pārvedu vekseli izrakstīšanu bankai, nevis pircējam (kandidātam uz kredītu), jo:
- tas var nodrošināt vēl lielāku pārliecību, ka viņam tiks samaksāts;
 - ja eksportētājs grib pārvedu vekseli diskontēt pēc tā akcepta, lai nekavētos iegūtu finanses, bankas vekselim būs labāka diskonta likme, nekā tirdzniecības vekselim.

Vajadzētu paturēt prātā šo akreditīva īpašību, ka pārvedu vekselus var izrakstīt bankai-emitentam vai citai bankai. Eksportētājam tad ir lielāka drošība maksājumu saņemšanā, nekā tad, ja viņam jāizraksta pārvedu vekselis ārzemju pircējam.

- 4.15. *6. solis.* Ja pārbaudītāja banka (iespējams, avizējošā banka) konstatē, ka eksportētāja dokumenti ir kārtībā, eksportētājs, atkarībā no akreditīva nosacījumiem, var nekavējoties saņemt samaksu vienā no šādiem četriem veidiem:
- tūlītēja pārvedu vekseli apmaksa (tikai vekseliem, kas apmaksājami pie uzrādīšanas);
 - atlikta pārvedu vekseli apmaksa;
 - pārvedu vekseli akcepti;
 - pārvedu vekseli nodošana.

Ja akreditīvs pieprasa vekseli akceptu, beneficiārs var panākt, lai to diskontē.

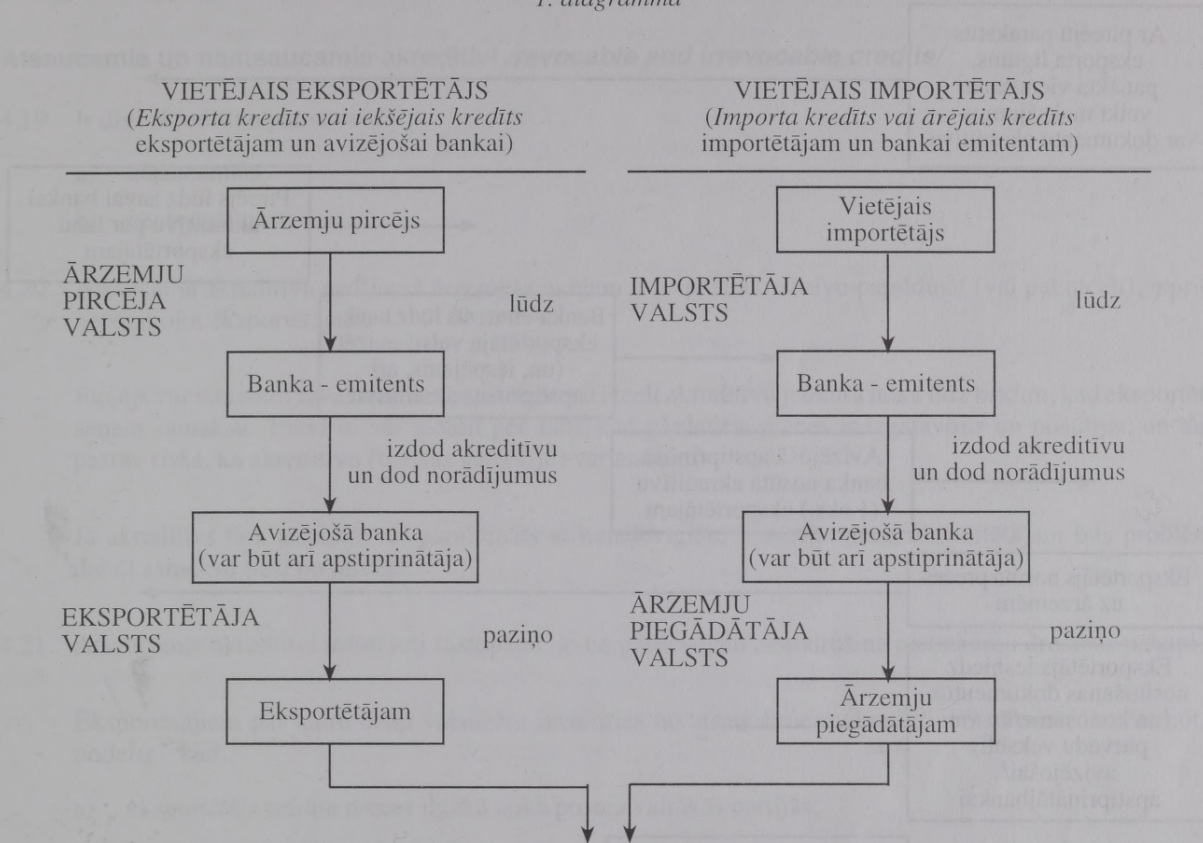
- 4.16. Kopumā var teikt, ka dokumentārais akreditīvs ir starptautiskās tirdzniecības maksājumu metode, kas dod eksportētājam samaksas garantijas, ja viņš izpilda zināmus nosacījumus (piemēram, iesniedz paredzētos dokumentus bankā pārbaudei pēc preču nosūtīšanas un izsūta preces noteiktā laikā).

Turklāt šī sistēma palīdz importētājam iegūt īstermiņa kredītu, kad maksāšanas nosacījumi paredz tirdzniecības vai bankas vekseli akceptu vai nodošanu. Eksportētājam tiek samaksāts īsā laikā, iespējams ar termiņa vekseli diskontēšanas vai nodošanas palīdzību.

Dokumentārā akreditīva sistēmas diagramma

4.17. Maksājumu nodrošināšana ar dokumentārā akreditīva palīdzību shematiski parādīta diagrammā. Tiek pieņemts, ka dotajā gadījumā avizējošā banka ir arī banka, kurā eksportētājs var dabūt kreditu.

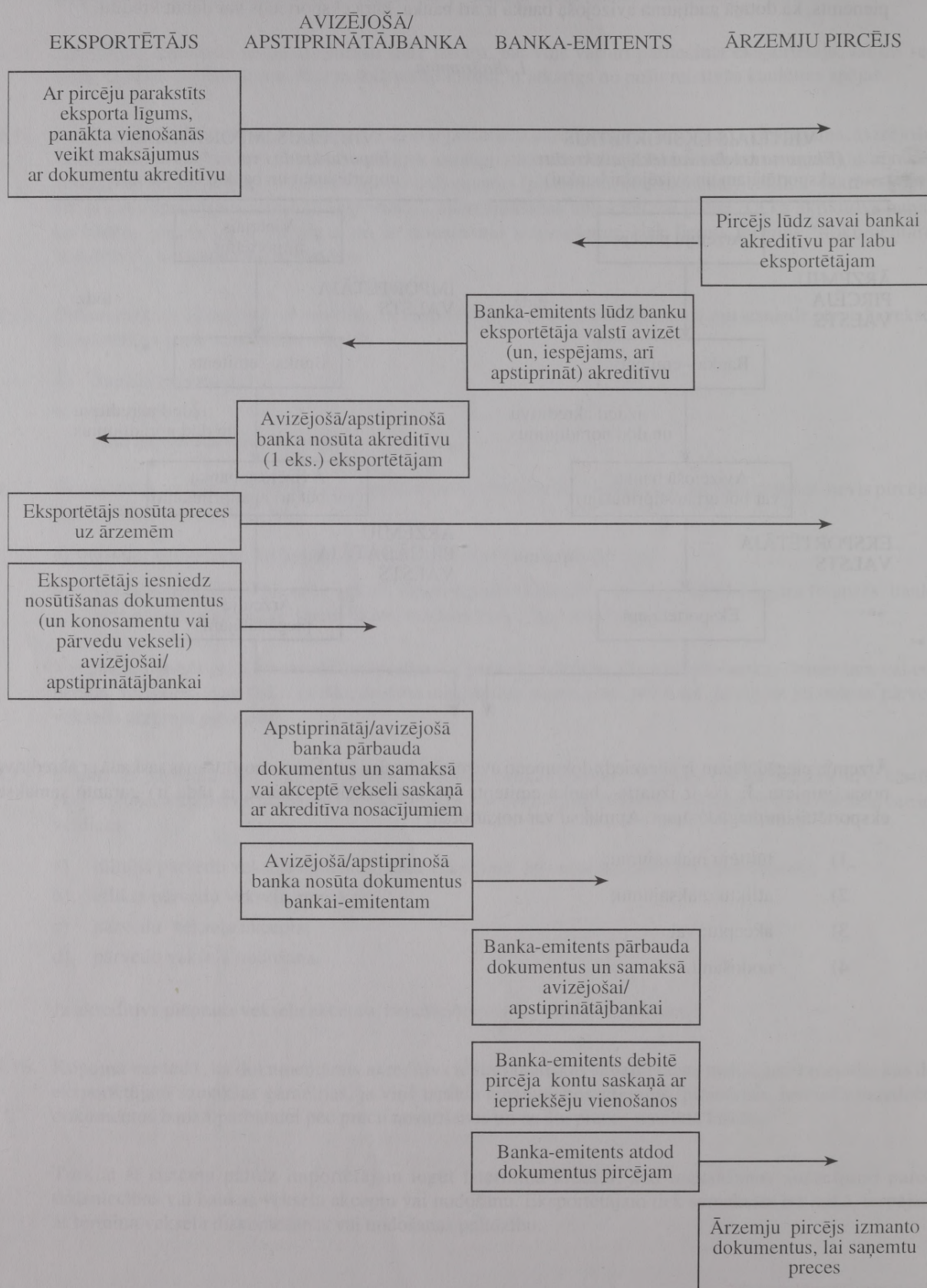
1. diagramma

Ārzemju piegādātājam ir jāiesniedz dokumenti avizējošai bankai pēc kravas nosūtīšanas saskaņā ar akreditīva nosacījumiem. Ja tas ir izdarīts, banka-emitents (un apstiprinātāja banka, ja tāda ir) garantē samaksu eksportētājam/piegādātājam. Apmaksu var nokārtot ar:

- 1) tūlītēju maksājumu;
- 2) atliktu maksājumu;
- 3) akceptu; vai
- 4) nodošanu.

2. diagramma

Starptautiskie dokumentāro akreditīvu noteikumi

4.18. Dokumentāro akreditīvu kārtošanai nepieciešama starptautiska sadarbība banku sistēmas ietvaros. Lai veicinātu starptautiskās tirdzniecības attīstību, jāpieņem starptautiski pieņemamas standarta procedūras. Starptautiskā tirdzniecības kamera tās ir izstrādājusi un publicējusi savā izdevumā "Tipveida dokumentāro akreditīvu prakse" /*Uniform Customs and Practice for Documentary Credits - ICC Publication No.400*/.

Atsaucamie un neatsaucamie akreditīvi /*revocable and irrevocable credits*/

4.19. Ir divi akreditīvu pamatveidi:

- a) atsaucamais;
- b) neatsaucamais;

4.20. Atsaucamā akreditīva gadījumā ārzemju pircējam ir iespēja akreditīvu papildināt (vai pat atcelt), iepriekš nepaziņojot eksportētājam.

Pircējs var izmantot savas tiesības papildināt vai atcelt akreditīvu jebkurā laikā līdz brīdim, kad eksportētājs saņem samaksu. Tātad to var izdarīt pēc tam, kad pārdevējs preces ir izgatavojis un nosūtījis, un tāpēc pastāv risks, ka akreditīvu (bankas garantiju) var atsaukt.

Ja akreditīvs tiek atsaukts vai papildināts ar neizdevīgiem nosacījumiem, eksportētājam būs problēmas dabūt samaksu tieši no pircēja.

4.21. Atsaucamie akreditīvi ir ļoti reti sastopami, jo tie pārdevējam nenodrošina pietiekamu drošības pakāpi.

Eksportētājiem par katru cenu vajadzētu izvairīties no atsaucamiem akreditīviem. Tomēr tie var būt arī noderīgi, kad:

- a) eksportētājs nosūta preces ilgākā laika posmā vairākās partijās;
- b) nepieciešams maksāt par katru atsevišķu partiju; un
- c) akreditīvs aptver visus līgumā paredzētos preču sūtījumus.

Ja pircēju, piemēram, neapmierina pirmajā sūtījumā saņemtās preces, viņš var atsaukt akreditīvu attiecībā uz pārējiem sūtījumiem.

4.22. Neatsaucamu kredītu var papildināt vai atsaukt tikai ar visu akreditīvā iesaistīto pušu piekrišanu (pircējs, banka-emitents, avizējošā/apstiprinātāja banka un eksportētājs), ieskaitot eksportētāju un beneficiāru.

Tādā veidā neatsaucamais akreditīvs piešķir eksportētājam lielāku drošību, jo banka-emitents garantē samaksu arī tad, ja pircējs pārdomā. Eksportētājs, ja viņš izpilda akreditīvu nosacījumus, paļaujas uz bankas-emitenta, nevis pircēja godīgumu.

4.23. Eksportētājs būtībā paļaujas uz bankas-emitenta garantijas vērtību. Ir iespējamās valūtas maiņas grūtības, politisks risks vai pat šaubas par ārzemju bankas kredītspēju. Avizējošā banka neuzņemas saistības samaksāt eksportētājam, un eksportētājs iegūst kondicionālu garantiju no bankas-emitenta, kas atrodas pircēja valstī. Ja eksportētājam ir šaubas par bankas-emitenta garantijas vērtību, dokumentārais akreditīvs nenodrošinās viņam vēlamo drošību samaksas saņemšanā.

Apstiprinātie neatsaucamie akreditīvi /confirmed irrevocable letters of credit/

4.24. Tāpēc eksportētājs var meklēt papildu drošību apstiprinājuma (vai papildu garantijas) formā no bankas paša eksportētāja valstī.

Kad arī avizējošā banka eksportētāja valstī apstiprina akreditīvu un kļūst par apstiprinātājbanku, akreditīvs savukārt kļūst par apstiprinātu neatsaucamu akreditīvu. Ar apstiprinātu neatsaucamu akreditīvu piegādātājam būtībā tiek garantēta samaksa, ja viņš izpilda akreditīva nosacījumus.

Tā ir drošākā maksājumu metode, jo samaksu garantē divas bankas. Samaksa eksportētājam ir garantēta tāpēc, ka nevienai no bankām nav regresa tiesību attiecībā uz eksportētāju.

4.25. No importētāja viedokļa nav nekādu atšķirību starp neatsaucamu un apstiprinātu neatsaucamu akreditīvu (izņemot to, ka bankai par apstiprinātu akreditīvu jāmaksā vairāk, jo pircējs atlīdzina bankai-emitentam, kas eksportētājam garantē samaksu neatkarīgi no tā, vai neatsaucamais akreditīvs ir apstiprināts vai nav.

4.26. Ar neapstiprinātiem akreditīviem vēl ir šādas grūtības:

- a) tikai viena banka uzņemas saistības;
- b) akreditīvs jānomaksā bankā-emitentā, kas var atrasties ārzemēs;
- c) var rasties aizkavēšanās, nosūtot dokumentus uz ārzemēm, ja banka-emitents pati vēlas pārbaudīt dokumentus;
- d) atsevišķos pasaules reģionos pieaug tendence izdot "mikstos" neatsaucamos akreditīvus, kuros banka-emitents apņemas nodrošināt samaksu tikai vietējā valūtā. Konvertējot vietējo valūtu, eksportētājam var rasties laika zudumi sakarā ar valūtas maiņas noteikumiem vai "valsts risku".

Rezerves akreditīvs /standby letters of credit/

4.27. Rezerves akreditīvs ir vēl viena akreditīva forma, ko importētāja vārdā izdod banka. Atšķirībā no parastiem akreditīviem rezerves akreditīvs nedod eksportētājam apmaksas garantijas, pārvedu vekseļa akceptēšanas vai nodošanas garantijas. Bet tas dod eksportētājam garantijas saistību neizpildīšanas gadījumā no importētāja puses. Rezerves akreditīvus var lietot gadījumos, kad attiecīgās valsts likumi liedz bankām klienta vārdā dot parastas garantijas (piemēram, bankas Savienotajās Valstīs, kas garantē ASV importētāja parāda nomaksu ārzemju piegādātājam).

Atliktās apmaksas akreditīvs /deferred payment credits/

4.28. Kā jau minēts iepriekš, parastais akreditīvs paredz, ka banka samaksā eksportētājam vai apmaksā, akceptē vai nodod vekseli. Kad akreditīvs nodrošina samaksu, eksportētājam ir jāiesniedz noteikti dokumenti, kad preces ir nosūtītas. Bankai, kam šie dokumenti tiek iesniegti, ir:

- a) nekavējoties jāsamaksā eksportētājam, ja akreditīvs paredz tūlītēju samaksu; vai
- b) jāsamaksā vēlākā datumā, ko nosaka akreditīvs, bet kas nav saistīts ar termiņa vekseļa akceptēšanu.

Akreditīvus, kas paredz samaksu vēlākā datumā, sauc par atliktās apmaksas akreditīviem.

4.29. Tātad atliktās apmaksas akreditīvus var definēt kā tādus, kas nosaka bankas saistības izdarīt maksājumus vēlāk, nevis tajā datumā, kad beneficiārs iesniedz dokumentus. Ar to atliktās apmaksas akreditīvi atšķiras no tūlītējas apmaksas akreditīviem, kad beneficiāram samaksā uzreiz pēc dokumentu uzrādīšanas saskaņā ar akreditīva nosacījumiem

Nododamie un kompensējamie akreditīvi /transferable credits and back-to-back credits/

- 4.30. Nododamu akreditīvu gadījumā tirgotājs vai starpnieks iegūst akreditīva priekšrocības, negriežoties pie savas bankas. Viņš to var izdarīt, panākot, ka viņa klients nokārto nododama akreditīva izdošanu. Pēc tam akreditīvu daļēji vai pilnībā viņš nodod savam piegādātājam, kas kļūst par otro beneficiāru.
- 4.31. Ir situācijas, kad nav iespējams dabūt nododamu akreditīvu. Piemēram, pircējs, kas iegādājies preces no starpnieka, ir ar mieru piekrist akreditīvam, bet ne nododamam akreditīvam.

Tādos gadījumos kompensējamais akreditīvs ir alternatīva nododamajam akreditīvam.

Kompensējami akreditīvi /back - to - back credits/

- 4.32. Kompensējamiem akreditīviem ir daudz kopēja ar nododamiem akreditīviem, bet ir arī nozīmīgas atšķirības.
- Nododama akreditīva gadījumā izdod tikai vienu akreditīvu, ko pēc tam pirmais beneficiārs (starpnieks) nodod otrajam beneficiāram. Nododamo akreditīvu noteikumi ir izklāstīti. "Tipveida dokumentāro akreditīvu prakses" 54. pantā./Uniform Customs and Practice for Documentary Credits, Article 54/.
 - Kompensējamu akreditīvu gadījumā ir divi akreditīvi.
 - Pirmo akreditīvu starpnieka ārzemju pircēja vārdā izdod pircēja banka; starpnieks ir beneficiārs.
 - Otro akreditīvu starpnieka vārdā izdod paša starpnieka banka; preču piegādātājs ir beneficiārs.
- 4.33. Kompensējamie akreditīvi nav speciāli pieminēti "Tipveida dokumentāro akreditīvu praksē", jo vienkārši tiek izmantoti divi akreditīvi. Starpnieks un viņa banka grib nodrošināt (tāpat kā tas ir ar nododamiem akreditīviem), lai piegādātājs izpilda otra akreditīva nosacījumus, tā lai starpnieks savukārt varētu izpildīt pirmā akreditīva nosacījumus.
- 4.34. Kompensējamā akreditīva gadījumā starpnieks lūdz savai bankai pieņemt pirmo akreditīvu kā garantiju par otro akreditīvu, lai viņa ienākumi no pirmā akreditīva kalpotu par garantiju viņa maksājumiem saskaņā ar otro akreditīvu. Šo garantiju var uzskatīt tikai par sava veida mierinājumu bankai, jo šie divi akreditīvi pēc būtības pastāv atsevišķi viens no otra.

Tāpēc otra akreditīva bankai-emitentam jābūt drošai, ka pirmajā akreditīvā paredzētie maksājumi tiks izdarīti. Tāpēc ideālā gadījumā pirmajam akreditīvam vajadzētu būt apstiprinātam neatsaucamam akreditīvam vai vismaz neatsaucamam akreditīvam no respektablas bankas-emitenta, kas nodrošina samaksu vai akceptēšanu pēc iesniegšanas. (Bankai nav nekādu saistību izdot otro akreditīvu, un tā var atteikties to darīt. Banka diez vai piekritīs kompensējamam akreditīvam, ja klients nav uzticību pelnoša firma).

Dokumentāro akreditīvu definīcija: kopsavilkums

- 4.35. Tagad mēs varam definēt dokumentāro akreditīvu. Tā ir ņemta no "Tipveida dokumentāro akreditīvu prakses noteikumiem" /Uniform Customs and Practice for Documentary Credits, 1983 revision, ICC publication NO. 400/.
- 4.36. "Dokumentārais akreditīvs un rezerves akreditīvs nozīmē jebkura veida vienošanos (lai kā to formulētu), kad bankai (bankai-emitentam), rikojoties pēc klienta (akreditīva pieprasītāja) lūguma un norādījumiem:
- jāveic maksājumi trešajai personai (beneficiāram), vai jāapmaksā vai jāakceptē beneficiāra izrakstīti vekseli (pārvedu vekseli); vai
 - jāpilnvaro cita banka veikt šādus maksājumus vai apmaksāt, akceptēt vai nodot šādus veksēļus (pārvedu veksēļus); pretī saņemot paredzētos dokumentus, ar noteikumu, ka tiek izpildīti akreditīva nosacījumi".

4.37. Jums vajadzētu izprast šādas lietas.

a) Maksājumu metode ir norādīta akreditīvā.

Banka-emitents pati var izdarīt maksājumus vai akceptēt pārvedu vekselus. Arī cita banka (avizējošā vai apstiprinātājbanka) var izdarīt maksājumus vai akceptēt pārvedu vekselus. Vēl citu banku, izņemot banku-emitentu vai apstiprinātājbanku, var iecelt, lai tā nodotu pārvedu vekseli, kas ir vēl viens alternatīvs maksājuma veids.

b) Dokumenti, kas beneficiāram, t.i., eksportētājam, ir jāiesniedz, ir minēti akreditīvā.

Tas nozīmē, ka importētājs (akreditīva pieprasītājs) gūst zināmu pārliecību, ka eksportētājs ir izpildījis savas eksporta līguma saistības, pirms stājas spēkā akreditīva nodrošinātās samaksas garantijas. Piemēram:

i) akreditīvā ir norādīti iesniedzamie nosūtīšanas dokumenti. Ja beneficiārs iesniedz noteikta kravu nosūtītāja dokumentus, preču pircējs zina, ka preces ir nosūtījuši īstā firma, iespējams, no akreditīvā norādītās ostas vai lidostas;

ii) ja akreditīvs norāda, ka ir jāiesniedz preču pārbaudes sertifikāts, ko veikusi neatkarīga trešā persona, apstiprinot, ka preces atbilst pasūtījumam un ir bijušas labā stāvoklī pirms nosūtīšanas, pircējs zina, ka viņam nosūta pasūtītās preces labā stāvoklī.

c) Akreditīva noteikumu pamatā ir noteikumi, kas izklāstīti "Tipveida dokumentāro akreditīvu prakses" noteikumos: "Šie panti attiecas uz visiem dokumentārajiem akreditīviem un ir saistoši visām akreditīva pusēm, ja vien nav panākta skaidra vienošanās par pretējo. Tiem jābūt iekļautiem katrā dokumentārajā akreditīvā, rakstiski norādot, ka akreditīvs ir izdots saskaņā ar "Tipveida dokumentāro akreditīvu prakses" noteikumiem - Starptautiskās tirdzniecības kameras izdevums No.400 (1. pants), 1983.g.

d) Kad banka izdod akreditīvu, tā sniedz apmaksas garantiju sava klienta vārdā. Tāpēc bankai vajadzētu izsniegt akreditīvu tikai tad, ja tā uzticas šim klientam.

Akreditīvu priekšrocības un trūkumi

4.38. Dokumentārie akreditīvi ir maksājumu metode, kas eksportētājam sniedz lielākas samaksas garantijas nekā dokumentārais inkaso. Tai pašā laikā dokumentārie akreditīvi ir izdevīgi arī importētājiem. Tālāk tabulā ir aprakstītas dokumentāro akreditīvu priekšrocības un trūkumi.

1. tabula

Priekšrocības no eksportētāja viedokļa

- a) Ļoti nīcīgs risks vai nav nekāda riska, ka viņam varētu nesamaksāt, ja eksportētājs izpilda akreditīva nosacījumus.
- b) Akreditīvu var apstiprināt, tādējādi pievienojot samaksas garantijas no otras bankas.
- c) Maksājumus var kārtot caur banku eksportētāja paša valstī.
- d) Bankas konsultācijas un palīdzība. Diezgan stingras norādes par starptautisko noteikumu ievērošanu attiecībā uz akreditīviem.

2. tabula

Trūkumi no importētāja viedokļa

- a) Bankas rīkojas ar dokumentiem, nevis precēm. Maksājumi ir jāveic, ja eksportētājs iesniedz norādītos dokumentus saskaņā ar akreditīva noteikumiem, neatkarīgi no preču stāvokļa
- b) Izmantojot akreditīvu, bankai-emitentam tiek uzliktas nemainīgas saistības izdarīt maksājumu, neatkarīgi no preču stāvokļa.
- c) Kad banka-emitents izdod akreditīvu, tā klienta vārdā uzņemas atbildību. Tas var samazināt klienta iespējas saņemt aizdevumu.
- d) Bieži vien importētājam jāsedz akreditīva izmaksas, kaut gan importētājs var pārliecināt eksportētāju segt daļu no šīm izmaksām vai visas izmaksas.

3. tabula

Priekšrocības no importētāja viedokļa

- a) Importētājs var saņemt palīdzību un konsultācijas no bankas-emitenta par dokumentiem, kas jāiesniedz saskaņā ar akreditīva nosacījumiem.
- b) Eksportētājam netiek maksāts, kamēr viņš neiesniedz norādītos dokumentus saskaņā ar akreditīva nosacījumiem.
- c) Ar akreditīva palīdzību importētājs var iegūt ilgāku kredītperiodu, salīdzinājumā ar citiem maksājumiem.
- d) Importētājs var pieprasīt preču nosūtīšanu noteiktā laika periodā, paredzot laika ierobežjumu bankas akreditīvam.

4.39. Trūkumus, kas no importētāja viedokļa piemīt akreditīvam, var samazināt, veicot šādus pasākumus.

- a) Importētājam ir jādabū ārzemju preču piegādātāja finansiālā stāvokļa novērtējums. Pēc šī novērtējuma var spriest, vai eksportētājam ir atbilstošas tehniskās iespējas un nevainojama pagātnes pieredze, piegādājot līdzīgas preces citiem ārzemju klientiem.
- b) Ja iespējams, eksportētājam vajadzētu paziņot par akreditīva avīzēšanu ar importētāja bankas ārzemju nodaļas vai korespondētājbankas palīdzību.
- c) Līdzīgā veidā iespējams noteikt, ka pārvedu vekselu apmaksa vai nodošana ir jāveic ar importētāja bankas ārzemju nodaļas vai korespondētājbankas starpniecību.

- d) Dokumentos, kas eksportētājam ir jāiesniedz saskaņā ar akreditīva nosacījumiem, var iekļaut preču pārbaudes sertifikātu, ko sastādījusi trešā persona, lai apliecinātu nosūtīto preču kvantitāti, kvalitāti, stāvokli, utml.
- e) Maksimālas drošības labad akreditīvā vajadzētu norādīt, ka dokumenti ir iesniedzami stingrā saskaņā ar akreditīva nosacījumiem un ka bankas kompensācija nav pieļaujama.

Kā banka lemj par dokumentārā akreditīva izsniegšanu?

4.40. Ir standarta akreditīva pieteikuma forma, kas ir jāparaksta akreditīva pieprasītājam un kas ietver kompensācijas klauzulu.

4.41. Bankai, kam lūdz izsniegt akreditīvu, ir iespēja šādu lūgumu noraidīt. Lemjot par akreditīva piešķiršanu, jāņem vērā šādi faktori.

- a) Bankas attiecības ar klientu. Akreditīvs, kas ir maksājuma garantija, ir pielīdzināms avansam un klienta kredītpotenciāls, bez šaubām, ir nozīmīgs faktors. Banka var izdot akreditīvu klienta vārdā, bet tikai ar noteiktu kredīta limitu.
- b) Iespējams, ka klients ar importu nodarbojas regulāri un tāpēc vēlas izmantot dokumentāro akreditīvu attiecībā uz vairākiem pirkšanas līgumiem. Tādā gadījumā bankai var lūgt noteikt kredītlīniju visai klienta tirdzniecībai ar maksimālo limitu (līdzīgi tas notiek, kārtojot overdraftu). Bet šajā sakarībā banka var pieprasīt garantijas no klienta.
- c) No pircēja ir jāpieprasa parakstīta ķīlas vēstule jeb kompensācijas vēstule, kas bankai-emitentam piešķir tiesības uz
 - i) īpašumtiesību dokumentiem un līdz ar to
 - ii) uz precēm.

Ja klients neizpilda savas saistības attiecībā uz banku, bankai ir tiesības preces pārdot.

Klients arī uzņemas atbildību par preču uzglabāšanu noliktavā un preču apdrošināšanu galapunktā.

- d) Bankai ir jāpanāk, lai importētājs (klients) vai arī pārdevējs uzņemas atbildību un samaksā par apdrošināšanu. (Ja preces tiek sabojātas un pircējs atsakās par tām samaksāt, var izrādīties, ka, ja preces nav apdrošinātas, bankas vienīgais nodrošinājums ir sabojātās preces).

2. uzdevums

Firma *Baggins Ltd* no Tālajiem Austrumiem importē apģērbus, kas nav pārdošanā nekur citur. Uzņēmuma finansu direktors mīsters Kilts ierodas pie jums apspriest samaksu par importētajām precēm. Iepriekš vienmēr tika izmantoti neatsaucamie akreditīvi. Viņam no savas rūgtās pieredzes ir zināms, ka, ja eksportētājs iesniedz dokumentus stingrā saskaņā ar akreditīva nosacījumiem, banka, kas ir pilnvarota saskaņā ar akreditīva nosacījumiem, nekavējoties samaksā eksportētājam pat tad, ja nosūtīto preču kvalitāte ir pilnīgi neapmierinoša. Viņš lūdz jums paskaidrot, kāda veida priekšrocības no dokumentārā akreditīva gūst importētājs un kā viņš tai pašā laikā var nodrošināt maksimālu savu interešu aizstāvību.

- a) Nosauciet, kādi trūkumi piemīt akreditīvam no importētāja viedokļa.
- b) Paskaidrojiet, kādas priekšrocības no akreditīva izmantošanas gūst mīstera Kilta uzņēmums.
- c) Paskaidrojiet, kā var atbrīvoties no a) minētajiem trūkumiem un kā firma *Baggins Ltd* var nodrošināt savu interešu aizstāvību.

Atrisinājums

Lai pārbaudītu savas atbildes, izlasiet punktu 4.38 un 4.39.

5. NOSLĒGUMS

5.1. Starptautiskajā tirdzniecībā ir sastopami šādi riski:

- a) eksportētājam var nesamaksāt par precēm;
- b) importētājs var nesāņemt preces, par kurām tas ir samaksājis;
- c) valūtas maiņas risks;
- d) eksportētājam var pietrūkt apgrozāmā kapitāla;
- e) preces var tikt sabojātas tranzītā.

Šīs problēmas var mazināt ar bankas palīdzību.

5.2. Visplašāk izplatītās norēķinu metodes ir šādas:

- a) pēcapmaksa (iespējams, ar iepriekšēju samaksu par daļu no precēm);
- b) dokumentārais inkaso;
- c) dokumentārais akreditīvs.

5.3. Kad vietējais importētājs ārzemju vekseli noraida, to neakceptējot, vietējai bankai-inkasatoram šis vekselis jāprotestē, ja vien nav saņemti norādījumi par pretējo.

5.4. No eksportētāja viedokļa ir drošāk izmantot dokumentāro akreditīvu, nevis dokumentāro inkaso, jo pircēja banka dod kondicionālu apmaksas garantiju, ja eksportētājs izpilda līguma nosacījumus. Turklāt tas nodrošina eksportētāju ar īstermiņa finansēm.

PĀRBAUDIET SAVAS ZINĀŠANAS!

1. Kā importētājs var nodrošināties pret preču saņemšanu, kas precīzi neatbilst specifikācijai?
2. Kādas ir pēcapmaksas priekšrocības un trūkumi?
3. Kā sauc standarta starptautiskos inkaso operāciju noteikumus?
4. Definējiet inkaso.
5. Kāda ir atšķirība starp parasto un dokumentāro inkaso?
6. Kāda ir bankas-inkasatora loma dokumentārā inkaso operācijās?
7. Kā protestē ārzemju vekseli?
8. Rezumējiet, kādi ir dokumentārā inkaso trūkumi no eksportētāja viedokļa.
9. Ieskicējiet dokumentārā akreditīva sistēmu.
10. Norādiet atšķirības starp atsaucamo un neatsaucamo dokumentāro akreditīvu. Kurš ir izdevīgāks eksportētājam?
11. Kas ir apstiprināts akreditīvs?
12. Kas ir nododamais akreditīvs? Kad nododamo akreditīvu nevar izsniegt?
13. Ko iegūst importētājs, izmantojot dokumentāro akreditīvu?

14. nodaļa

AKCEPTA KREDĪTI UN SPECIĀLIE TIRDZNICĪBAS FINANSĒŠANAS VEIDI

Šajā nodaļā ir aplūkotas šādas tēmas:

1. Akcepta kredīti
2. Garantijas
3. Eksporta operāciju faktoringš
4. Starptautiskās krājaizdevu sabiedrības
5. Maiņas tirdzniecība
6. Konfirmācijas nami
7. Forfeitingš
8. Nodošana valdījumā

1. AKCEPTA KREDĪTI /ACCEPTANCE CREDITS/

- 1.1. Bankas komercdaļa, akcepta kredītu komercbanka vai ārzemju banka var piedāvāt eksportētājam vai importētājam akcepta kredīta līniju kā finansu nodrošināšanas līdzekli. Akcepta kredītu līniju lieto pēcapmaksas tirdzniecībā vai dokumentāro inkaso, lai iegūtu samaksu no importētājiem/ ārzemju pircējiem.

Akcepta kredītu līnija ir sistēma, kuras ietvaros banka, kurā eksportētājam ir konts, apņemas akceptēt vekselus, ko izraksta tās klients, kā nodrošinājumu izmantojot tirdzniecības vekseli. Tirdzniecības vekseļa nomaksas termiņam ir jābeidzas pirms vai vismaz tajā pašā datumā, kad beidzas bankas akceptēto vekseļu nomaksas termiņi.

- 1.2. Saskaņotās akcepta kredītu līnijas ietvaros:

- a) eksportētājs dod norādījumus bankai veikt tirdzniecības vekseļa dokumentāro inkaso. Eksportētājs dokumentus ieķīlā bankā;
- b) eksportētājs izraksta pārvedu vekseli (tratu) bankai par noteiktu tirdzniecības vekseļa daļu (piemēram, 85%). Šī vekseļa nomaksas termiņa beigu datums ir noteikts pēc tirdzniecības vekseļa nomaksas termiņa beigu datuma. Šis bankas vekselis ir "tīrs" vekselis;
- c) banka akceptē šo pārvedu vekseli un tad to diskontē. Diskonta ienākumi tiek izmaksāti eksportētājam;
- d) no ārzemju pircēja tiek saņemts maksājums par eksportētāja tirdzniecības vekseli;
- e) kad pienāk bankas vekseļa nomaksas termiņš, banka debitē eksportētāja kontu par summu, par kādu ir nomaksāts vekselis, pieskaitot akcepta komisijas naudu;
- f) ja ārzemju pircējs nenomaksā tirdzniecības vekseli, bankai ir regresa tiesības pret eksportētāju.

- 1.3. Akcepta kredīta līnijas izmaksas ir:
- vekseļu diskonta izmaksas plus;
 - bankas akcepta komisijas nauda.
- 1.4. Akcepta kredītu priekšrocības, raugoties no klientu viedokļa, ir:
- bankas akceptētam vekselim ir labāka diskonta likme nekā tirdzniecības vekselim. Reizēm nav iespējams atrast kādu, kas vēlētos diskontēt tirdzniecības vekseli;
 - akcepta kredīti ir lēts īstermiņa finansējuma ieguves avots, pat ja banka par šo pakalpojumu pieprasa komisijas naudu.
- 1.5. Ja akcepta kredīta līnijā piedalās importētājs, viņam ir jāsaņem dokumenti no eksportētāja dokumentāra inkaso operācijā.
- Importētājs pats izraksta bankai pārvedu vekseli. Šo vekseli akceptē banka un tad to diskontē. Ienākumi tiek izmaksāti importētājam, lai nodrošinātu finanses, kas nepieciešamas, lai samaksātu eksportētājam.
 - Vekseļa noteikumos jāparedz pietiekami ilgs laika periods, kurā importētājs pārdod importētās preces un samaksā bankai līdz vekseļa termiņa beigām.

2. GARANTIJAS

- 2.1. Garantija ir viens no veidiem, kā bankas nodrošina palīdzību eksportētājiem.

Garantija ir ar zīmogu apstiprināts dokuments, kurā kāda persona apņemas samaksāt noteiktu summu vai izpildīt īpašas līgumsaistības.

- 2.2. Tekstam ir jābūt skaidram, precīzam un tajā ir jāietver šāda informācija:
- beneficiāra (personas, kas gūst labumu no garantijas) vārds un adrese;
 - noteikts garantijas notecešanas termiņš;
 - maksimālais saistību apmērs, ko banka apņemas garantēt;
 - paziņojums, ka banka garantē maksājumu tikai to līguma noteikumu ietvaros, kas attiecas uz naudas lietām;
 - laika periods, kādā var iesniegt prasības;
 - norādījumi, kā ir iesniedzama prasība;
 - jurisdikcija, kādā garantija ir derīga ;
 - noteikumi, kas aizliedz garantiju nodošanu kādam citam.
- 2.3. Bankas izsniedz 5 veidu garantijas, Tās ir:
- projekta pieteikuma (tendera) garantija */tender guarantee/*;
 - darba izpildes garantija */performance bond/*;
 - avansa garantija */advance bond/*;
 - garantijas perioda garantija */warranty bond/*;
 - rezerves akreditīvi.
- 2.4. Projekta pieteikuma garantiju izsniedz banka vai apdrošināšanas sabiedrība, atbalstot uzņēmumu, kas izvirza savu kandidatūru kāda līgumdarba veikšanai ārzemēs.

Parastais noteikums, piesakoties līgumdarba veikšanai, ir tāds, ka kandidāts piekrīt veikt paredzētos līgumdarbus, ja viņa kandidatūru apstiprina. Taču ir iespējams, ka kandidāts nepilda šo noteikumu, un ārzemju klientam ir tiesības meklēt aizsardzību šādiem gadījumiem. Projekta pieteikuma garantija nodrošina pret risku, ka līgumdarbu veicējs pēc apstiprināšanas darbu veikšanai šos darbus neveic. Šī garantija parasti ir 2-5% no līguma vērtības, un to nodrošina banka līgumdarba veicēja vārdā.

Ar šādu garantiju banka apliecina līgumdarbu veicēja labo reputāciju. Savukārt bankai ir regresa tiesības attiecībā uz līgumdarbu veicēju.

- 2.5. *Darba izpildes garantiju* arī izsniedz banka eksportētāja/ klienta vārdā. To parasti izsniedz pēc projekta pieteikuma garantijas izbeigšanās. Šādu garantiju var pieprasīt ārzemju klients, kas pērk ražošanas līdzekļus, lai nodrošinātu, ka eksportētājs pilnībā izpildīs līguma noteikumus.

Ja eksportētājs nav izpildījis līguma noteikumus, ārzemju pircējs prasa kompensēt zaudējumus (ko maksā banka eksportētāja vārdā) 10% apmērā no līgumā minētās cenas. Ārzemju pircējs var pieprasīt darbības garantiju, kur garantijas sniedzējam (bankai) ir pienākums segt noteiktu summu (piemēram, 10% no līguma vērtības), ja eksportētājs nepilda līgumu.

Tā kā banka sniedz garantiju uzņēmuma vārdā, bankas risks ir saistīts ar attiecīgo uzņēmumu. Taču:

- a) banka izsniegs garantiju tikai tad, ja tā uzskata, ka klients ir spējīgs izpildīt darbu un tam ir nepieciešams finansējums;
 - b) iespējams, ka banka nodrošināsies ar regresa tiesībām pret eksportētāju, lai mazinātu savu risku.
- 2.6. *Avansa garantiju* izsniedz banka, lai atmaksātu ārzemju pircējam to summu, ko viņš samaksājis eksportētājam avansā, bet eksportētājs nav izpildījis līguma noteikumus.

Daži eksporta līgumi (piem., celtniecība, kuģu būve) bieži vien paredz avansa maksājumus (aptuveni 10% no līguma cenas). Turklāt darbu izpildes gaitā var tikt pieprasīti papildu maksājumi avansā. Ja pircējs vēlas nodrošināties, viņš no eksportētāja pieprasa bankas garantiju, lai pircējs nepieciešamības gadījumā varētu atgūt savu naudu.

Bankas garantija var paredzēt garantētās summas palielināšanos, turpinoties maksājumiem avansā, vai arī - garantētās summas samazināšanos proporcionāli paveiktā darba apjomam.

- 2.7. *Garantijas perioda garantija* nodrošina finansiālu garantiju noteiktam laika periodam pēc līgumdarba izpildes.

Garantijas periods ir laika periods, kādā eksportētājs vēl ir atbildīgs par projekta darbības kvalitāti. Bieži vien ražošanas līdzekļu pircējs ietur zināmu procentu no līgumdarba veicēja paveiktā darba vērtības vismaz tik ilgi, kamēr darbs tiek paveikts pilnībā. Šī ieturētā nauda ir pircēja nodrošinājums gadījumam, ja daļa no paveiktā ir nekvalitatīva un tā ir jāpārstrādā. Kad darbs ir izpildīts, līgumdarba veicējam ir jāsaņem ieturētā nauda, bet klients var uztraukties, ka pēc tam līgumdarba veicējs nepildīs savas saistības sniegt pakalpojumus garantijas perioda laikā. Lai apmierinātu pircēju un panāktu ieturētās naudas izmaksu, banka var izsniegt garantiju, kas nodrošina bankas kompensāciju pircējam, ja līgumdarbu veicējs nepilda savas saistības garantijas perioda laikā.

- 2.8. Banka, savukārt, nodrošinās ar regresa tiesībām attiecībā uz līgumdarbu veicēju gadījumam, ja pret banku tiek izvirzīta prasība.

Kondicionālās un nekondicionālās garantijas

- 2.9. *Kondicionālā garantija:*

- a) bankas garantija, ko ierobežo ārzemju pircēja faktiskā zaudējuma apmērs; un

- b) ko izsniedz ar nosacījumu, ka pircējam ir jāpierāda eksportētāja vaina, un tikai tad garantijas devējs piekrīt maksāt.

Banka parasti prasa, lai noteikumi, saskaņā ar kuriem bankai ir jāveic maksājums, būtu skaidri formulēti.

2.10. Turpretī nekondicionālā garantija vai garantija pēc pieprasījuma ir garantija, kad:

- a) bankas garantiju neierobežo pircēja faktiskā zaudējuma apmērs, un
b) ko pircējs var pieprasīt, vienpusīgi pieņemot lēmumu un atstājot iemeslus savā ziņā.

2.11. Pircējs (vai pircēja banka) parasti nosaka, kādu garantijas veidu pieprasīt no eksportētāja bankas. Neatkarīgi no tā, kāda garantija tiek dota, eksportētāja banka nodrošinās ar regresa tiesībām pret eksportētāju gadījumam, ja pircējs izvirza prasību.

Arī apdrošināšanas sabiedrība var izsniegt garantijas, bet tās parasti ir kondicionālas.

3. EKSPORTA OPERĀCIJU FAKTORINGS

3.1. Eksporta faktoringa ir faktoru darbība (skat. 10. nod.), kas saistīta ar ārvalstu birojiem un (vai) eksporta tirdzniecību, tas ir:

- a) eksporta parādu faktoringa;
b) biroju atvēršana citās valstīs, lai sniegtu pakalpojumus klientiem šajās valstīs;
c) faktoru starptautiskās apvienības dažādās valstīs (pazīstamas kā "starptautiskais faktoringa").

3.2. Eksporta faktoringa ir eksporta tirdzniecības faktoringa. Šis pakalpojuma veids ietver:

- a) klienta eksporta tirdzniecības debitoru faktoringu;
b) kredītu aizsardzību vai informācijas sniegšanu par ārzemju klientu kredībspēji;
c) ja nepieciešams, fondu avansēšanu klientam.

Papildus faktors var savam klientam sniegt informāciju par klientiem ārzemēs un darījumu veikšanas noteikumiem. Izmantojot savus sakarus un birojus ārzemēs, faktoringa organizācija spēj novērtēt ārzemju klientu kredībspēji labāk un pamatīgāk, nekā to varētu izdarīt pats eksportētājs. Faktors var iepazīstināt eksportētāju ar dažādu firmu aģentiem ārzemēs.

3.3. Faktoringa organizācijas spēj nodrošināt eksporta faktoringa pakalpojumus, jo tām ir plaši starptautisko sakaru tīkli.

3.4. Eksporta faktoringa tiek veikts, sadarbojoties dažādu valstu faktoriem.

- a) Eksporta faktors eksportētājam nodrošina kredītu apdrošināšanu, finansu un parādu inkaso pakalpojumus eksportētāja valstī.
b) Eksporta faktors sadarbojas ar importa faktoru importētāja valstī. Importa faktors pārbauda importētāja kredībspēji un saņem no importētāja samaksu, kuru pēc tam nosūta eksporta faktoram.

3.5. Ar eksportu saistīta preču nosūtīšana un norēķinu kārtošana ir darbietilpīgākas un sarežģītākas operācijas par tām, kas veicamas iekšējā tirdzniecībā. Problēmas var radīt dokumentu kārtošana, svešvalodas, importa muitas nodevas u. c. prasības. Norēķinu noteikumi var būt atšķirīgi (piemēram, dokumentārie inkaso, dokumentārie akreditīvi). Bieži vien paiet ilgs laiks, līdz tiek saņemts maksājums. Eksporta faktors var

palīdzēt atrisināt visas šīs problēmas, tādēļ tiem uzņēmumiem, kas neredz jēgu faktoringa pakalpojumu izmantošanai iekšējā tirgū, derētu apsvērt faktoringa priekšrocības eksporta operācijās.

- 3.6. Eksportētāji, kas vēlas saņemt garantijas savai eksporta tirdzniecībai ar īstermiņa kredītu palīdzību, var griezties pie faktoringa organizācijām.
- 3.7. Gatavojoties eksāmenam, nepiemirstiet, ka var ieteikt eksporta faktoringa pakalpojumus klientam, kurš vēlas uzlabot ārzemju parādu administrēšanu. Tādējādi viņš iegūst kredītaizsardzību un uzņēmuma vadība var atbrīvoties no eksporta parādu problēmu risināšanas un pievērsties citiem uzņēmuma darbības aspektiem. Taču uzņēmumam ir jābūt piemērotam faktoringa operāciju veikšanai (piemēram, tas nevar būt uzņēmums, kas pārdod preces uz ārzemēm pa pastu).
- 3.8. Klients var būt arī neliels uzņēmums, kas ir nepieredzējis eksporta operācijās, bet vēlas pārdot precī ārzemēs ar pēcapmaksu, un ir uztraucies par parādu inkaso un sliktajiem parādiem.

4. STARPTAUTISKĀS KRĀJAIZDEVU SABIEDRĪBAS /INTERNATIONAL CREDIT UNIONS/

- 4.1. Starptautiska krājaizdevu sabiedrība ir dažādu Eiropas valstu finanšu namu vai banku organizācija vai asociācija. Finanšu nami vai bankas savstarpēji vienojas par kredītu nodrošināšanu preču iegādei uz nomaksu. Ja pircējs kādā valstī vēlas iegādāties preces uz nomaksu, eksportētājs var griezties pie krājaizdevu sabiedrības dalībnieka savā valstī, kurš nokārto finansējumu caur krājaizdevu sabiedrības dalībnieku importētāja valstī. Eksportētājs nekavējoties saņem samaksu, un uz viņu netiek attiecinātas regresā tiesības. Pircējs saņem kredītu.

Ja krājaizdevu sabiedrības dalībnieki nesadarbotos starptautiskajā arēnā, importētājiem būtu sarežģītāk iegūt kredītu preču iegādei uz nomaksu.

- 4.2. Pieņemsim, ka eksportētājs vēlas pārdot kādus ražošanas līdzekļus klientam Vācijā, kas grib tos iegādāties uz nomaksu. Eksportētājs var griezties pie krājaizdevu sabiedrības dalībnieka savā valstī un lūgt sagādāt nepieciešamo finansējumu caur krājaizdevu sabiedrības dalībnieku Vācijā. Informācija par pirkšanas - pārdošanas operāciju tiks izsniegta Vācijas finanšu namam vai bankai, kas lems par to, ar kādiem noteikumiem piešķirt kredītu pircējam Vācijā (saskaņā ar Vācijas likumiem un praksi). Vietējais finanšu nams saņems pilnu samaksu par precēm no Vācijas finanšu nama un samaksās eksportētājam. Vācijas finanšu namu un pircēju Vācijā saista parasts līgums par pirkšanu uz nomaksu. Šī sistēma ir izdevīga nelieliem uzņēmumiem, kas nevar piešķirt ilgus kredītperiodus saviem ārzemju klientiem.

Starptautisko krājaizdevu sabiedrību piemēri ir *European Credit Union* un *Eurocredit*.

5. MAIŅAS TIRDZNICĪBA /COUNTERTRADE/

- 5.1. Trešās pasaules un Austrumeiropas valstu lieli parādi sekmē maiņas tirdzniecību, jo tas ir vienīgais veids, kā organizēt starptautisko tirdzniecību, ja trūkst skaidrās naudas vai kredītu importa finansēšanai. Šobrīd maiņas tirdzniecība veido ievērojamu daļu no starptautiskās tirdzniecības operācijām.
- 5.2. Maiņas tirdzniecībai pēdējā laikā tiek veltīta lielāka vērtība. Dažām bankām ir izveidoti maiņas tirdzniecības biroji, kas nodarbojas ar tirdzniecības punktu meklēšanu Lielbritānijas importētājiem un eksportētājiem.

Kas ir maiņas tirdzniecība?

5.3. Maiņas tirdzniecība ir vispārīgs termins, ko lieto, lai apzīmētu ārējās tirdzniecības vairāku veidu darījumus starp uzņēmumiem divās vai vairāk valstīs.

Maiņas tirdzniecības darījumu kopīga iezīme ir tā, ka eksportēšana uz kādu valsti var notikt tikai ar noteikumu, ka eksportētājvalsts importēs attiecīgās valsts produkciju. Piemēram, eksportētājs var pārdot iekārtas valstī X ar noteikumu, ka viņš kā maksājumu no valsts X saņem lauksaimniecības produkciju. Šādi vienkāršoti barterdarījumi ir reti sastopami. Parasti darījumi ir daudz sarežģītāki. Pat vienkāršas maiņas operācijas var būt sarežģītas, dārgas un nenoteiktas. Tādi darījumi nenotiktu ideālā tirgus situācijā. Neraugoties uz visu, šo darījumu apjoms strauji aug un tos nevar ignorēt."

Maiņas tirdzniecība eksportētājam izmaksā dārgi. Darījumu noorganizēšana ir ilgstoša un ietver daudzas administratīva rakstura problēmas. Valda nenoteiktība, un darījumi var neizdoties. Mazas un vidējas firmas var nevēlēties uzņemties šādu risku, taču reizēm maiņas tirdzniecība ir vienīgais veids, ka nodrošināt eksporta pasūtījumus.

Maiņas tirdzniecības formas

5.4. Formas ir atkarīgas no apstākļiem, taču visbiežāk izmanto šādas:

a) *Maiņas pirkšana /counterpurchase/*

Lai varētu saņemt pasūtījumu eksportam, eksportētājs apņemas pirkt preces/ pakalpojumus no attiecīgās valsts. Ir divi paralēli līgumi, kas tajā pašā laikā ir atsevišķi līgumi:

- i) pamata (eksporta) pasūtījums tiek apmaksāts parastā veidā - skaidrā naudā vai uz kredīta;
- ii) maiņas pirkšanas pasūtījums - preču vai pakalpojumu iegāde, kuru vērtība sastāda 10% - 100% no pamata pasūtījuma vērtības.

Maiņas pirkšanas pasūtījums var būt saistošs līgums noteikta preču veida iegādei, vai arī tikai apsolījums. Šīs preces var būt galīgi nesaistītas ar pamata pasūtījuma precēm un maiņas pirkšanas pasūtījuma izpildē var piedalīties puses, kam nav nekāda sakara ar pamata pasūtījumu.

Maiņas pirkšana ir visbiežāk sastopamais maiņas tirdzniecības veids, īpaši tirdzniecībā ar bijušajām komunistu bloka valstīm Austrumeiropā un ar Indonēziju.

b) *Barters* ir preču apmaiņa pret citām precēm viena pirkšanas - pārdošanas līguma ietvaros. Tādējādi par eksportētājām precēm tiek maksāts ar precēm (vai pakalpojumiem) no eksportētājvalsts. Vienkāršos barterdarījumos vispār netiek izmantoti norēķini naudā. Pagātnē barterdarījumus centās slēgt Latīņamerikas un Āfrikas valstīs, kurās pastāvēja ārzemju valūtas ierobežojumi, taču vispār barterdarījumi notiek samērā reti.

c) *Atpirkšana (vai kompensācijas darījumi) /buyback or compensation deals/*

Tas ir barterdarījumu veids, kad ražošanas iekārtu eksportētājs piekrīt saņemt samaksu šo iekārtu saražoto preču formā. Piemēram, ķīmiskās rūpniecības ražošanas iekārtu eksportētāji var saņemt kā samaksu attiecīgās rūpnīcas produkciju. Visbiežāk šo darījumu veidu izmanto rūpnīcu ražošanas iekārtu un raktuvju iekārtu eksportēšanā. Atpirkšanas darījumi, salīdzinājumā ar maiņas pirkšanu un barteru, aizņem ilgāku laika periodu un tiek slēgti par lielākām summām. Šādus darījumus ir iecienījusi bijusī PSRS kā industriālās sadarbības formu un kā tirdzniecības sabalansēšanas līdzekli.

d) *Ofsets /offset/*

Šo maiņas tirdzniecības veidu izmanto jaunākās tehnoloģijas produktu eksportēšanā. Tas pamatojas uz to, ka importētājvalsts vēlas attīstīt savas potences jaunāko tehnoloģiju izmantošanai ražošanā. Eksportētājs piekrīt importētājvalsts gatavoto materiālu, elementu vai sagatavju iemontēšanai gatavajās precēs.

Ofseta darījumus jau sen izmanto aizsardzības sistēmu un lidmašīnu tirdzniecībā, bet pēdējā laikā tie kļūst aizvien populārāki arī citu preču tirdzniecībā.

e) *Svičtreidings /switch trading/*

Divpusēju ilgtermiņa tirdzniecības līgumu nesabalansētība reizēm noved pie nedzēstu kredītu uzkrāšanās vienā vai otrā valstī. Piemēram, Brazīlijai kādu laiku bija liels kredītu atlikums ar Poliju. Reizēm šos kredītus var dzēst ar trešās puses palīdzību, piemēram, Lielbritānijas eksportu uz Brazīliju var finansēt no Polijas preču pārdošanas Lielbritānijā vai kādā citā valstī. Šādus darījumus sauc par "switch" vai "swap" darījumiem. Tie var būt ļoti sarežģīti, un tajos var iesaistīties dažādu pircēju, pārdevēju un brokeru ķēde no dažādām valstīm.

f) *Apliecinājuma konti /evidence accounts/*

No uzņēmumiem, kas uz kādu valsti regulāri eksportē preces, var tikt pieprasīta maiņas preču iepirkšana tādā apjomā, kas vērtības ziņā līdzinātos šī uzņēmuma eksporta apjomam. Piemēram, starptautiskam uzņēmumam ar ražotni jaunattīstības valstī var tikt pieprasīts nodrošināt preču eksportu, kuru vērtība atbilst filiāles importēto materiālu un iekārtu vērtībai. Tā kā uzņēmums ilgstoši turpina tirgoties ar attiecīgo valsti, nebūtu praktiski slēgt atsevišķus maiņas pirkšanas darījumus katrai importēto preču partijai. Tādēļ uzņēmums atver t. s. apliecinājuma kontu":

- i) debitējot savus importus šajā valstī;
- ii) kreditējot eksportus, ko tas ir nokārtojis.

Apliecinājuma kontam jābūt sabalansētam gadu pēc gada.

Kādēļ valstis izmanto maiņas tirdzniecību?

5.5. Maiņas tirdzniecība ir attīstījies tādēļ, ka dažas valstis ir noteikušas maiņas tirdzniecības noteikumus saviem ārējās tirdzniecības darījumiem. Iemesli ir šādi:

- a) dažām valstīm trūkst komerckredītu vai konkrētas valūtas, lai samaksātu par importētajām precēm; maiņas tirdzniecība ir nepieciešama, lai finansētu importa darījumus;
- b) dažas jaunattīstības valstis (tādas kā Brazīlija un Indija) izmanto maiņas tirdzniecību, lai sekmētu ražošanas attīstību, jo šādi tās var eksportēt vairāk preču;
- c) dažas komunistiskā režīma valstis pagātnē izmantoja maiņas tirdzniecību kā politisku un ekonomisku instrumentu (lai sabalansētu ārējo tirdzniecību vai uzturētu ilgtermiņa komerciālas un rūpnieciskas attiecības ar citām valstīm);
- d) maiņas tirdzniecība ir izdevīga iepircējvalsts tirgum, jo tā dod iespēju paplašināt tirdzniecību un iepirkt jaunas tehnoloģijas no citām valstīm (ofseta darījumi, īpaši militārajā rūpniecībā).

Kurās valstīs ir maiņas tirdzniecības noteikumi?

5.6. Attīstītajās valstīs maiņas tirdzniecība netiek plaši izmantota, izņemot tādas sfēras kā militārā rūpniecība, aviācija un lieli darījumi ar moderno tehnoloģiju iekārtām. Taču Austrālijā un Jaunzēlandē ir maiņas tirdzniecības noteikums (ofseta darījumi) pirkšanai - pārdošanai valsts sektorā.

Austrumeiropas valstīs izmanto maiņas tirdzniecību kopš 1945. gada. 1989. gadā tā veidoja 20% no šo valstu tirdzniecības apjoma ar Rietumiem.

- 5.7. Dažas naftas eksportētājvalstīs (Lībija, Irāna, Iraka) reizēm piegādā samaksu naftā par darījumiem, kas tiek slēgti valsts sektorā. Tādā gadījumā eksportētājam ir jāatrod naftas pārpircējs, kas iepirks naftu (ar atlaidi no tirgus cenas). Daudz kas ir atkarīgs no tirgus cenām, un no tā, vai naftas piedāvājums tirgū ir liels, kā arī no tā, cik lielu atlaidi vēlas naftas pārpircējs.
- 5.8. Maiņas tirdzniecības apjoms aug galvenokārt jaunattīstības valstīs - Latīņamerikā, Āfrikā un Āzijā. Lai gan šo reģionu valstīs daudzkārt ir mēģinājušas noslēgt maiņas tirdzniecības darījumus, faktiskais darījumu apjoms nav liels, jo to ierobežo neprasmīga organizācija un piemērotu maiņas preču trūkums.

Maiņas tirdzniecības riski

5.9. Eksportētājs sevi pakļauj papildu riskam:

- Maiņas tirdzniecības izmaksas (skat. tālāk) var pārsniegt sākotnēji plānoto. Eksportētājs var palielināt eksporta preču cenu, lai segtu papildu izmaksas, vai arī - pats mēģināt tās segt.
- Eksportētājs var būt spiests piekrist pieņemt lielas preču partijas, ko nav iespējams pārdot tālāk.
- Importētājvalsts var noteikt pārspilēti lielu cenu tām precēm, kas paredzētas maiņai. Piemēram, ja *British Steel* (Britu Tērauds) firmai tiktu piedāvāti Indijā ražoti ķirurģiski instrumenti apmaiņai pret eksportēto tēraudu, Indijas valdība varētu noteikt tādu instrumentu cenu, kas daudzkārt pārsniedz to patieso vērtību.
- Maiņas tirdzniecībā var iesaistīties vairāki partneri, un tas palielina eksportpasūtījuma atcelšanas risku, jo viens no partneriem var neizpildīt savas līgumsaistības.

Kādas ir maiņas tirdzniecības papildu izmaksas?

5.10. Maiņas tirdzniecības izmaksas ir:

- samaksa konsultantiem, kuri piedalās maiņas tirdzniecības darījumu slēgšanā;
- atlaides, kas nepieciešamas, lai pārdotu maiņas ceļā iegūtās preces. Atlaižu apmērs svārstās no 2 - 3% par augstvērtīgiem izejmateriāliem, bet precēm - līdz 25 - 30% (reizēm pat 40 - 50% par zemas kvalitātes precēm);
- maiņas tirdzniecības darījumi var tikt veikti, nododot darījumsaistības trešajai personai, t. i., tirdzniecības namam vai brokerim par attiecīgu samaksu;
- apdrošināšanas izmaksas;
- samaksa bankai par konsultācijām (piem., sarunu vešana, apmaiņā iegūto preču pārdošana).

Kas var palīdzēt maiņas tirdzniecības darījumos?

5.11 Eksportētāji var saņemt palīdzību no konsultantiem, tirdzniecības namiem un brokeriem. Palīdzību var sniegt arī bankas un valdība.

Bankas sniedz konsultācijas un palīdzību maiņas tirdzniecības darījumos.

- Bankas var izmantot savas datu bankas, lai piemeklētu atbilstošus potenciālos pircējus un pārdevējus.
- Bankām ir pieredze starptautiskajā tirdzniecībā. Piemēram, tās var sniegt informāciju par eksportam paredzēto preču cenām pieskaitāmām izmaksām (īpaši par atlaidēm maiņas preču pārdošanā)
- Bankas var piešķirt garantijas eksportētāja labā, lai segtu eksportētāja saistības maiņas tirdzniecības darījumos.
- Bankas var konsultēt par barterdarījumiem, ieskaitot trasta konta /trust account/ izveidi.
- Bankas var finansēt eksportētājus.

6. KONFIRMĀCIJAS NAMI /CONFIRMING HOUSES/

6.1. Dažas firmas darbojas kā ārvalstu pircēju aģenti. Tie ir tā dēvētie konfirmācijas nami, kas specializējas noteiktā produkcijas veidā vai tirgū un viņu loma ir šāda:

- saņemt pasūtījumus no ārzemju firmām, kas vēlas šajā valstī iegādāties noteiktas preces.
- nodot pasūtījumu izvēlētam ražotājam (iespējams, viņu ir izvēlēties ārzemju pircējs);
- saņemt preces no ražotāja un nokārtot to nosūtīšanu uz ārzemēm;

- d) samaksāt ražotājam (tādējādi atbrīvojot ražotāju no nepieciešamības dot ārzemju pircējam ilgtermiņa kredītu); eksportētājs netiek pakļauts kredītriskam, jo confirmācijas nama maksājums neparedz regresa tiesības;
 - e) piešķirt kredītu ārzemju pircējam, ja tas ir nepieciešams; tādējādi confirmācijas nams ir īstermiņa kredītu piešķirējs importētājiem (līdz 180 dienām).
- 6.2. Taču galvenais confirmācijas nama uzdevums ir pievienot pasūtījumam savu apstiprinājumu, t. i., uzņemties saistības samaksāt parādu. Tas apņemas samaksāt par precēm pēc dokumentu par preču nosūtīšanu uzrādīšanas. Eksportētājam tiek samaksāts pilnībā un nekavējoties, turklāt nepredzot regresa tiesību izmantošanu.
- 6.3. Tādēļ confirmācijas nami ir īstermiņa kredītu avoti ārzemju pircējam. Pēc samaksas eksportētājam confirmācijas nams var izrakstīt ārzemju pircējam pārvedu vekseli, kurā ietverti saskaņotie kredīta noteikumi un noteiktas procentu likmes.
- 6.4. Confirmācijas nami piešķir ārzemju pircējam arī vidēja termiņa kredītus. Lielu kontraktu gadījumos (sākot ar £ 20000), kas ietver ražošanas līdzekļus, confirmācijas nams var samaksāt eksportētājam uzreiz pie preču nosūtīšanas (līdz 85% no eksportdarījuma vērtības) un piešķirt importētājam kredītu uz 2 - 5 gadiem.

7. FORFEITINGS /FORFAITING/

- 7.1. Forfeiting radās Vācijā un Šveicē, kur tas vēl joprojām tiek plaši izmantots. Ar tā palīdzību iegūst vidēja termiņa finansējumu eksportdarījumiem. Parasti to izmanto darījumos, kad tiek pārdoti ražošanas līdzekļi (iekārtas u. c.) par kuriem maksājumi tiks veikti vairākus gadus.
- 7.2. Forfeiting norisinās šādi:
- a) ražošanas līdzekļu eksportētājs atrod ārzemju pircēju, kas preču iegādei vēlas vidēja termiņa kredītu. Pircējam jāapņemas:
 - i) samaksāt daļu no preces cenas uzreiz (aptuveni 15%);
 - ii) atlikušo daļu nomaksāt atkārtotu iemaksu veidā (ik pēc 6 mēnešiem) nākošo 5 gadu laikā.

Forfeiting parasti paredz regulāras iemaksas.

- b) pircējs vai nu:
 - i) izraksta vairākus vienkāršos veksļus; vai
 - ii) akceptē vairākus pārvedu veksļus, kuru galīgais termiņš ir 5 gadi, bet šajā laika periodā ir veicamas regulāras iemaksas. Citiem vārdiem sakot, vienkāršā veksļa termiņš var būt ik pēc 6 mēnešiem 5 gadu laikā. Forfeitingā biežāk izmanto vienkāršos, nevis pārvedu veksļus.
- c) Ja pircēja agrākā kredītpakse ir laba, eksportētājs var nepieprasīt veksļa (pārvedu veksļa) garantijas. Vairākumā gadījumu pircējam tomēr vajadzēs atrast banku, kas garantēs (avalizēs) veksļus.

(Piezīme. Pārvedu vai vienkāršā veksļa samaksas garantija var būt trešās personas paraksts uz veksļa. To sauc par avalu.)
- d) Tajā pašā laikā eksportētājam ir jāatrod banka, kas uzņemsies forfeitingu. Dažas bankas specializējas šajā pakalpojumā veidā. Bankai ir jāzina kredīta apjoms un laika periods. Pircēja agrākā kredītpakse un vai pircējam ir avalizētājbanka. Pēc šīs informācijas saņemšanas banka vai nu:
 - i) atsakās piedalīties;
 - ii) izrāda vēlēšanos piedalīties;
 - iii) uzņemas saistības (par samaksu no eksportētāja).

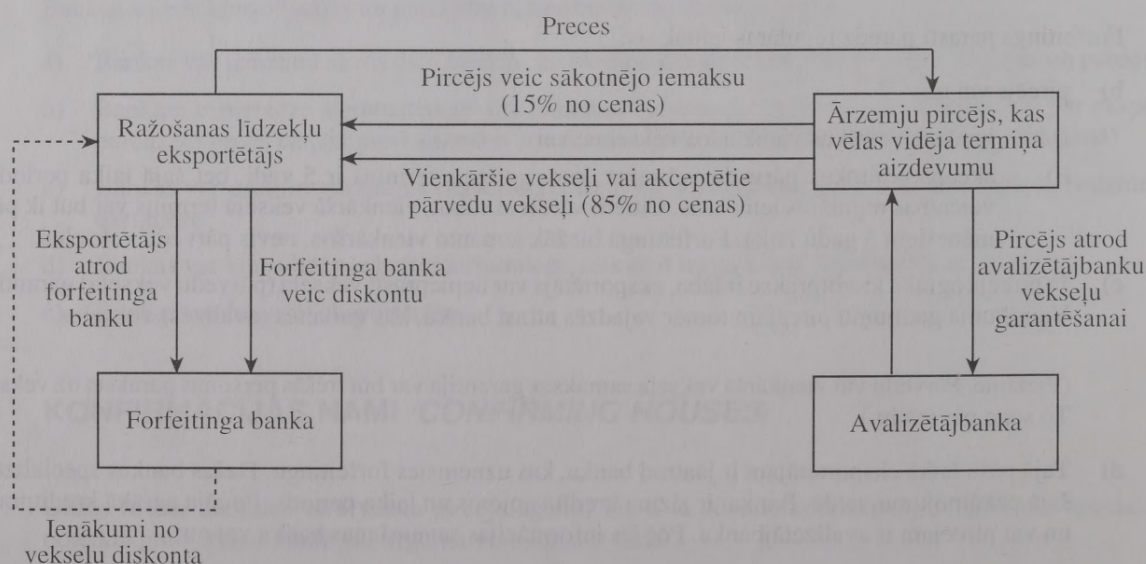
- e) Forfeitinga ir vidēja termiņa vienkāršo vekselu vai pārvedu vekselu diskonts. Diskonts parasti notiek ar fiksētu likmi, ko banka paziņo eksportētājam pēc finansiālā darījuma nokārtošanas. Ja eksportētājs kārto forfeitinga darījumu ar banku pirms eksporta līguma parakstīšanas viņš var pieskaitīt diskonta izmaksas līguma minētajai cenai.
- f) Eksportētājs nosūta preces un saņem avalizētus vienkāršos vekselus vai akceptētus pārvedu vekselus. Tad viņš šos vekselus pārdod forfeitinga bankai, kas tos nopērk, neparedzot regresa tiesību vēršanu pret eksportētāju. Banka ir uzņēmusies risku, kas ietver šādus aspektus:
- Nesamaksāšanas risks. Eksportētājs gūst divējādu labumu: samaksu un viņam nav nepieciešamības savos grāmatvedības reģistros ilgu laiku turēt pasīvus, uztraucoties par to, ka pircējs pēc 3 - 4 gadiem var tā arī nemaksāt parādu. Banka nodrošinās pret šo risku, pieprasot, lai vekselus avalizē avalizējošā banka.
 - Politisks risks (attiecībā uz pircēja valsti).
 - Naudas pārskaitīšanas risks (pircēja valsts var nespēt izpildīt savas saistības attiecībā uz valūtas maiņu).
 - Valūtas maiņas risks. Bankai ir vekseli un tā ir samaksājusi eksportētājam, tādēļ tā uzņemas valūtas maiņas risku. Aizsardzības metode ir piekrišana pirkt vekselus, kas izrakstīti valūtās, ar ko iespējams rīkoties bez problēmām (piem., USD, DM, Šveices franki).

Forfeitinga izmaksas

7.3. Forfeitinga izmaksas tiek sadalītas segšanai eksportētājam un importētājam, un tās ietver:

- piešķirto līdzekļu izmaksas;
- procentu likmju izmaiņu apdrošināšana;
- komerciālo un politisko risku apdrošināšana;
- valūtas maiņas riska apdrošināšanu, ja attiecīgās valūtas maiņas risks ir augsts, arī izmaksas var būt lielas;
- forfeitinga bankas peļņu.

7.4. Operāciju apkopojums.

7.5. Ar šo pasākumu palīdzību:

- a) pircējs saņem kredītu uz laiku līdz 5 gadiem;
- b) eksportētājs saņem tūlītēju samaksu par diskontētajiem vekseliem, kas neparedz forfeitinga bankas regresa tiesību vēršanu pret eksportētāju;
- c) forfeitinga banka samaksu saņem pakāpeniski, beidzoties vekseļu termiņam.

Parasti tiek izmantotas tādas valūtas kā USD, DM vai Šveices franki.

7.6. Dažos gadījumos banka var piekrist (par attiecīgu samaksu) nopirkt pircēja vekselus vēl pirms eksporta līguma noslēgšanas.

7.7. Vienkāršie vekseli šobrīd tiek plašāk izmantoti nekā pārvedu vekseli, jo indosējot vienkāršos vekselus forfeitinga bankai "bez regresa tiesībām", eksportētājs atbrīvojas no tālākām saistībām. Tā nenotiek ar pārvedu vekseliem, ko izraksta pats eksportētājs, jo eksportētājam ir jāpaļaujas uz forfeitinga bankas solījumu nevērsties pret viņu, ja maksājums galā netiek veikts.

Forfeitinga priekšrocības

7.8. Priekšrocības ir šādas:

- a) Eksportētājs atbrīvojas no:
 - i) pircēja parāda vistuvākajā laikā (1 gada laikā);
 - ii) ilgstoša pircēja parāda (5 gadi u. c.)Tas iespējams tādēļ, ka eksportētājs saņem samaksu no forfeitinga bankas bez regresa noteikuma. Tā kā eksportētāja grāmatvedībā netiek iekļautas šīs saistības, viņš, ja vēlas, var tālāk paplašināt savu kredītu apjomu.
- b) Tiek uzlabota eksportētāja uzņēmuma likvidāte, jo viņš ir saņēmis maksājumu nekavējoties.
- c) Eksportētājs var palielināt savu aizņemšanās kapacitāti. Forfeitinga neietekmē bankas overdrafta limitus vai citus kredītus, ko piešķir viņa paša banka (kas var nebūt forfeitinga banka).
- d) Eksportētājam nav jābaidās no valūtas maiņas riska, jo to ir uzņēmusies banka.
- e) Eksportētājam nav nepieciešamības sevi aizsargāt ar eksporta kredītu apdrošināšanu. Jebkurā gadījumā eksporta kredīta apdrošināšana nesedz visus 100% no potenciālā zaudējuma un eksportētājs cieš zaudējumus, ja pircējs nesamaksā. Forfeitinga gadījumā šāda riska nav.
- f) Tā kā jau sākumā ir zināma diskonta likme, nav procentu likmju izmaiņu riska.
- g) Eksportētājam nav administratīvu problēmu un parādu inkaso izmaksu.
- h) Forfeitinga ir elastīgs, jo eksportētājam ir iespējams nokārtot forfeitingu arī tad, ja eksporta līgums paredz ievērojamu ārzemēs gatavotu preču daudzumu un "vietējās" izmaksas paša pircēja valstī.
- i) Forfeitingu var nokārtot ļoti ātri.
- j) Forfeitinga var būt lētāks par vidēja termiņa eksporta kredīta finansēšanas tradicionālo metodi - bankas kredītu - atkarībā no tā, kādas ir esošās procentu likmes šādam finansējumam.

7.9. Forfeitinga priekšrocības (kad vekselus importētāja vārdā avalizē banka) salīdzinājumā ar pārvedu vekseļu izmantošanu, kad tos gluži vienkārši akceptē maksātājs (trasāts), ir paskaidrotas Eksporta Institūta /*Institute of Exports*/ ģenerāldirektora *David Royce* komentārā: "Ja tirgū ir pieprasījums pēc kredītiem, tiek piedāvāti kredīti ar dažādām drošības pakāpēm. Vecais labais pārvedu vekselis, ko var diskontēt, ir izdevīgs tādēļ, ka tā statuss ir labi zināms un reti kurā valstī atradīsies persona, kas vēlēties pieļaut vekseļa protestēšanu. Aizvien lielāku popularitāti iemanto forfeitinga. Tas ir īpaši noderīgs līgumiem par summām, sākot no £ 250 000, kur ir nepieciešama noteikta procentu likme vismaz 4 gadu garumā."

Pircējs iegādājas "aval à forfait" - maksājuma garantiju par savu vekseli no, piemēram, kādas vadošas bankas savā valstī. Dokumentu var diskontēt forfeitinga tirgū - mūsdienās tas lielākoties notiek Londonā. Attiecībā uz pārdevēju netiek piemērots regresa noteikums.

Forfeitinga trūkumi

- 7.10. Galvenais forfeitinga trūkums ir cena. Diskonta procents par vienkāršajiem vekseliem var būt diezgan liels.
- 7.11. Vēl viens forfeitinga trūkums ir tas, ka eksportētājam var būt grūtības ar tādas bankas atrašanu, kas piekristu būt par forfeitinga banku. Iemesli var būt šādi:
- banka nav apmierināta ar pircēja agrāko kredītpaksi; vai
 - avalizējošā banka nav pirmās klases banka un tāpēc forfeitinga banka negrib uzticēties šīs bankas garantijai; vai pat
 - ir iespēja, ka pircēja valsts valdība drīzumā noteiks ierobežojumus maksājumiem uz ārzemēm;
 - pircēja valstī ir valūtas deficīts un tādēļ pircējam nav pieejama valūta, ar ko maksāt eksportētājam;
 - pircējs var atteikties veikt sākotnējo iemaksu par precēm, un tādēļ forfeitinga banka var atteikties veikt forfeitingu.

8. NODOŠANA VALDĪJUMĀ /LETTER OF PLEDGE/

- 8.1. Kad eksportētājs nepiešķir kredītu, importētājs var finansēt avansa maksājumus un pēcapmaksu ar overdraftu vai parastu aizņēmumu (saskaņā ar kredītešanas principiem). Taču vēl viena alternatīva ir 'preču kredīts'.
- 8.2. Preču kredītu nodrošina ar importētāja precēm pēc attiecīgas vēstules saņemšanas no importētāja. Importētājs paraksta aizbildniecības vēstuli *letter of trust*, kad viņam tiek nosūtītas preces, apstiprinot, ka preces un eventuālos ienākumus no pārdošanas viņš saglabā bankas labā. Aizdevums ir īstermiņa un tāpēc preces ir jāpārdod pēc iespējas ātrāk. Kad aizdevums ir saskaņots, importētājs sagatavo attiecīgos dokumentus.

Uzdevums

Kāda firma, kas daudz nodarbojas ar preču eksportēšanu, vēlas eksportēt preces uz Latīņameriku uz vidēja termiņa kredīta nosacījumiem. Taču firmu satrauc regresa saistību pieaugums.

Paskaidrojiet, kāda ir pieejamā bankas finansējuma metode, kas pēdējā laikā ir attīstījusies kontinentālajā Eiropā.

Savā atbildē paskaidrojiet, kādas priekšrocības un trūkumi piemīt šai metodei no eksportētāja viedokļa.

Atrisinājums

Atbildē ir prasīta forfeitinga metode. Tā ir metode, kā nodrošināt vidēja termiņa finansējumu bez regresa noteikuma attiecībā uz eksportētāju. 7. apakšnodaļa satur visu atbildei nepieciešamo informāciju.

9. NOSLĒGUMS

- 9.1. Komercbankas piedāvā akcepta kredītu līnijas, akceptējot tām izrakstītus vekselus pret tirdzniecības vekselu nodrošinājumu.
- 9.2. Bankas var eksportētājiem izsniegt garantijas. Galvenie garantiju veidi ir:
 - a) projekta pieteikuma garantija;
 - b) darba izpildes garantija;
 - c) avansa garantija;
 - d) garantijas perioda garantija;
 - e) rezerves akreditīvi.
- 9.3. Garantijas var būt kondicionālas.
- 9.4. Eksporta faktoringš nodrošina visas vispārējās faktoringa priekšrocības un tas ir īpaši noderīgs kredīta riska novērtēšanā.
- 9.5. Starptautiskās krājaizdevu sabiedrības un forfeitings nodrošina vidēja termiņa finansējumu ražošanas līdzekļu importētājiem.
- 9.6. Maiņas tirdzniecība ir sarežģīts un dārgs tirdzniecības veids ar nabadzīgajām un ne tik attīstītajām valstīm. Maiņas tirdzniecībai var būt vairākas formas:
 - a) maiņas pirkšana;
 - b) barters;
 - c) atpirkšana;
 - d) ofsets;
 - e) svičtreidings;
 - f) apliecinājuma konti.
- 9.7. Eksportdarījumus var kārtot caur konfirmācijas namiem, kas specializējas darījumos ar attiecīgā eksportētāja ražoto produkcijas veidu vai darījumos ar attiecīgajiem tirgiem. Konfirmācijas nams uzņemas kredīta risku un pēc dokumentu par preču nosūtīšanu uzrādīšanas samaksā eksportētājam pilnībā. Konfirmācijas nami nodrošina vidēja termiņa finansējumu ārzemju pircējam.
- 9.8. Bankas var piešķirt īstermiņa aizdevumu importētājiem pret importētās produkcijas nodrošinājumu.

PĀRBAUDIET SAVAS ZINĀŠANAS!

1. Paskaidrojiet, ka darbojas akcepta kredīta līnija.
2. Kas jāiekļauj bankas gaeantijas noteikumos?
3. Kas ir darbu izpilde garāntija?
4. Kādu labumu eksporta faktoringam sniedz ārzemju sakari?
5. Paskaidrojiet, kas ir maiņas pirkšanas pasūtījums.
6. Kādi ir maiņas tirdzniecības riski, raugoties no eksportētāja viedokļa?
7. Kā ārzemju importētājs maksā par importētajām precēm saskaņā ar forfeitingu?
8. Kādas ir forfeitinga priekšrocības?
9. Kādu labumu gūst importētāji no forfeitinga darījumiem?
10. Paskaidrojiet, kas ir nodošana valdījumā?

PIEZĪMĒM

PĀRBAUDĪTĀS KĀRTĪGĀS PĀRBAUDĪTĀS

PIEZĪMĒM

- 1. Pārbaudītājam jānodrošina, lai visi darbinātāji būtu informēti par šīs kārtības mērķiem un uzdevumiem.
- 2. Pārbaudītājam jānodrošina, lai visi darbinātāji būtu informēti par šīs kārtības mērķiem un uzdevumiem.
- 3. Pārbaudītājam jānodrošina, lai visi darbinātāji būtu informēti par šīs kārtības mērķiem un uzdevumiem.
- 4. Pārbaudītājam jānodrošina, lai visi darbinātāji būtu informēti par šīs kārtības mērķiem un uzdevumiem.
- 5. Pārbaudītājam jānodrošina, lai visi darbinātāji būtu informēti par šīs kārtības mērķiem un uzdevumiem.
- 6. Pārbaudītājam jānodrošina, lai visi darbinātāji būtu informēti par šīs kārtības mērķiem un uzdevumiem.
- 7. Pārbaudītājam jānodrošina, lai visi darbinātāji būtu informēti par šīs kārtības mērķiem un uzdevumiem.
- 8. Pārbaudītājam jānodrošina, lai visi darbinātāji būtu informēti par šīs kārtības mērķiem un uzdevumiem.
- 9. Pārbaudītājam jānodrošina, lai visi darbinātāji būtu informēti par šīs kārtības mērķiem un uzdevumiem.
- 10. Pārbaudītājam jānodrošina, lai visi darbinātāji būtu informēti par šīs kārtības mērķiem un uzdevumiem.

PIEZĪMĒM

Banka kārta

Banka kārta, kas izdots 1991. gada 1. oktobrī.
Loma Nr. 142. Izdevums.
Vērtība: 1000,00 (tūkst. latu) (Rēķ. V. 100)

PIEZĪMĒM

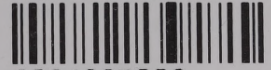
Banku darbība

Grāmata iznākusi sadarbībā ar izdevniecību "Juventa".
Formāts 60 x 84/8. 22 iespiedloksnes.
A/s "Preses nams" tipogrāfija, Balasta dambī 3, Rīgā LV 1081

OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS

1.30

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304007286

97-6
L 121

NIPPON

GA 3998965 S

1000

2

1000

日本銀行券

千円

日本銀行

BD 354089 C

1000

NORGES BANK

